

VRHOVI SVJETSKE KNJIŽEVNOSTI

MIHAIR BULGAKOV

VRHOVI SVJETSKE KNJIŽEVNOSTI

GLAVNI UREDNICI
VLATKO PAVLETIĆ
MILIVOJ SOLAR

IZVRŠNI UREDNIK
BOŽIDAR PETRAČ

UREĐIVAČKI ODBOR
MIROSLAV BEKER, GIGA GRAČAN, MILKA JAUK-PINHAK,
SEAD MUHAMEDAGIĆ, LJILJANA SABLJAK, JOSIP UŽAREVIĆ,
GABRIJELA VIDAN, VLADIMIR VRATOVIĆ, MATE ZORIĆ, VIKTOR ŽMEGAČ

UREDNIČKA
ADELA PAVICIĆ

MIHAJ BULGAKOV

MAJSTOR I MARGARITA

S RUSKOGLA PREVELA
VIDA FLAKER

m
naprijed

ZAGREB, 1999.

Naslov izvornika

MHXAHIJ ByjirAKOB, MACTEP H MAPrAPHTA

© Naklada NAPRIJED, d.o.o., Zagreb, 1999.

Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati
ni na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

DIO PRVI

»... TKO SI TI, NAPOKON? - DIO SAM ONE SILE ŠTO
VJEĆNO ŽELI ZLO, A VJEĆNO ČINI DOBRO«.

GOETHE, Faust

POGLAVLJE 1.

NIKADA NE RAZGOVARAJTE

S NEZNANCIMA

Jednom u proljeće, u vrijeme neobično topla sutona, pojavila su se na Patrijaršijskim ribnjacima u Moskvi dvojica građana. Prvi, odjeven u sivo ljetno odijelo, bio je malena rasta, uhranjen, čelav, nosio je u ruci lagano savijen elegantan šešir, a njegovo brižljivo obrijano lice resile su naočale neprirodne veličine, u crnom rožnatom okviru. Drugi — plećat, riđokos, razbarušen mladić s kockastom kapom, zabačenom na zatiljak — bio je u šarenoj košulji, izgužvanim bijelim hlačama i crnim platnenim cipelama.

Prvi nije bio nitko drugi nego Mihail Aleksandrovič Berlioz, urednik debelog umjetničkoga časopisa i predsjednik upravnog odbora jedne od najvećih moskovskih književnih udruga sa skraćenim nazivom MASSOLIT, a njegov mladi pratilac - pjesnik Ivan Nikolajević Ponirjov, koji piše pod pseudonimom Bezdomni.

Došavši u sjenu tek zazelenjelih lipa pisci su se najprije uputili k šareno obojenom kiosku s natpisom »Pivo i mineralne vode«.

Da, valja istaći prvu čudnovatost te strašne svibanjske večeri. Ne samo kod kioska, nego i u cijeloj aleji, usporednoj s ulicom Mala Brona, nije bilo nikoga. U to vrijeme, kad se čovjeku čini da nema snage ni disati, kad se sunce užarivši Moskvu u suhoj magli sagibalo nekamo iza Sadova prstena — nitko nije došao pod lipe, nitko nije sjeo na klupu, pusta bijaše aleja.

Uljudno je skinuo beretu i prijateljima nije ništa drugo preostalo nego da se dignu i naklone.

»Ne, bit će daje Francuz...« — pomislio je Berlioz.

»Poljak?...« — pomislio je Bezdomni.

Valja dodati kako je stranac već od prvih riječi izazvao u pjesniku odvratan dojam, a Berliozu se čak svidio, to jest nije da se baš svidi, ali, kako da se čovjek izrazi... zainteresirao ga, tako nešto.

— Dopuštate li da sjednem? — ljubazno je zapitao stranac, i prijatelji su se nekako nehotice razmagnuli; stranac je spretno sjeo između njih i odmah stupio u razgovor.

— Ako nisam krivo čuo, vi ste izvoljeli govoriti da Isusa nije bilo na svijetu? — upitao je stranac, okrenuvši prema Berliozu svoje ljevo, zeleno oko.

— Ne, vi niste krivo čuli — uljudno je odgovorio Berlioz — upravam to govorio.

— Ah, kako zanimljivo! — uskliknuo je stranac.

»A koga vraga on hoće?« — pomislio je Bezdomni i namrštilo se.

— Slažete li se i vi sa svojim sugovornikom? — upitao je neznanac okrenuvši se udesno k Bezdomnom.

— Sto posto! — potvrdio je ovaj, rado se izražavajući izvještačeno i slikovito.

— Divno! — uskliknuo je nepozvani sugovornik i, nekako se lopovski osvrnuvši i prigušivši svoj duboki glas, rekao: — Oprostite mi moju nametljivost, ali ja sam razumio da vi, bez obzira na sve ostalo, čak ne vjerujete ni u Boga? — Pogledao je tobože uplašeno i dodao: — Kunem se, nikome neću reći!

— Da, mi ne vjerujemo u Boga — podsmjehнуvši se strančevu strahu odgovorio je Berlioz — ali o tome se može govoriti potpuno slobodno.

Stranac se naslonio na klupu i upitao, čak kreštavo od radoznalosti:

— Vi ste ateisti?!

— Da, mi smo ateisti — smiješeći se odgovorio je Berlioz, a Bezdomni je ljutito pomislio: »Baš se prilijepio, inozemni gusak!«

— Oh, kakva divota! - viknuo je čudni stranac i okrećući glavu gledao čas jednoga čas drugoga književnika.

— U našoj zemlji ateizam nikoga ne čudi — diplomatski uljudno rekao je Berlioz. — Većina našega stanovništva je svjesna i davno je prestala vjerovati bajkama o Bogu.

Tada je stranac izveo takvu šalu: ustao je i stisnuo začudenu uredniku ruku, izgovarajući kod toga ove riječi:

— Dopustite da vam zahvalim od svega srca!

— Za što vi to njemu zahvaljujete? - trepčući očima upitao je Bezdomni.

— Za vrlo važnu obavijest koja je meni kao putniku neobično zanimljiva — značajno podigavši kažiprst, objasnio je inozemni čudak.

Važna se obavijest očito zaista snažno dojmila putnika jer je preplašeno pogledom preletio kuće kao da se boji kako će na svakom prozoru vidjeti po jednoga ateista.

»Ne, on nije Englez« — pomislio je Berlioz, a Bezdomni je pomicao: »Gdje je on to naučio tako govoriti ruski, baš me zanima!« — i opet se namršdo.

— Ali dopustite da vas upitam — nakon nemirna razmišljanja progovorio je inozemni gost — kako je s dokazima o postojanju Božjem, kojih, kako je poznato, ima točno pet?

— Jao! — sažaljivo je odgovorio Berlioz. — Nijedan od tih dokaza ne vrijedi ništa i čovječanstvo ih je već odavno stavilo u arhivu. Priznajte da je na području razuma svaki dokaz o postojanju Boga nemoguć.

— Bravo! — viknuo je stranac. — Bravo! Vi ste u potpunosti ponosili misao nemirna starca Immanuela o tome pitanju. Ali eto čuda: on je potpuno razorio svih pet dokaza, a zatim je, kao da se ruga samome sebi, postavio vlastiti, šesti dokaz.

— Kantov dokaz — fino se nasmiješivši, suprotstavio se obrazovan urednik — također je neuvjerljiv. I nije uzalud Schiller govorio da Kantova razmišljanja o tome pitanju mogu zadovoljiti samo robove, a Strauss se jednostavno smijao tom dokazu.

Berlioz je govorio i istovremeno mislio: »Ipak, tko je on? I zašto on tako dobro govori ruski?«

— Trebalo bi tog Kanta uhiti za takve dokaze i zatvoriti na tri godine u Solovke! — potpuno neočekivano bубnuо je Ivan Nikolajević.

— Ivane! - zбunjen, šapnuo je Berlioz.

Ali prijedlog da se Kanta pošalje u Solovke ne samo što nije prenerazio stranca nego ga je čak oduševio.

— Upravo tako, upravo tako — povikao je i njegovo je lijevo, zeleno oko, upereno u Berlioga, zablistalo. — Tamo je njemu mjesto! Ja sam mu tada kod doručka rekao: »Vi ste, profesore, volja vaša, izmislili nešto nelogično! Možda je to mudro, ali je jako nerazumljivo. Vas će ismijati!«

Berlioz je izbuljio oči. »Kod doručka... Kantu... ? Što on to pleše?« — pomislio je.

— Ali — nastavio je stranac kojega nije smela Berliozova zapanjnost i okrenuo se k pjesniku - njega se ne može poslati u Solovke zato što on već više od stotinu godina prebiva na mjestima koja su znatno udaljenija nego Solovke, a izvući ga odande ni na koji način nije moguće, uvjeravam vas!

— Baš mi je žao! — rekao je napržica-pjesnik.

— I meni je žao! — složio se neznanač, sijevnuvši okom, i nastavio — Ali eto koje me pitanje uznenemirava: ako Boga nema, onda se pitam, tko upravlja ljudskim životom i uopće čitavim poretkom na svijetu?

— Sam čovjek upravlja — požurio se ljutito odgovoriti Bezdomni na ovo, treba priznati, ne baš jednostavno pitanje.

— Oprostite - blago je govorio stranac — da bi se upravljalo, nužno je, bilo kako bilo, ipak imati točan plan za neki, makar kakav pristojan rok. Dopustite da vas upitam, kako može upravljati čovjek, ako je ne samo lišen mogućnosti da sastavi bilo kakav plan čak za smiješno kratak rok, no recimo, od tisuću godina, nego ne može jamčiti ni za svoj vlastiti sutrašnji dan? I, zaista - neznanač se okrenuo Berliozu — zamislite da vi na primjer počnete upravljati,

raspologati i s drugima i sa sobom, uopće, kako da kažem, to vam se svidi i odjednom imate... khe.. khe.. rak na plućima... — Stranac se slatko podsmjehnuo kao da mu je misao o raku na plućima pričinila zadovoljstvo - da, rak, — žmirkajući kao mačak, ponovio je zvučnu riječ — i vaše je upravljanje završeno! Ničija sudbina osim vaše vlastite više vas ne zanima. Rođaci vam počinju lagati, vi, predosjećajući zlo, jurite učenim liječnicima, zatim šarlataшимa, a možda i vračarama. Kao prvo i drugo, tako i treće — potpuno je besmisleno, shvaćate i sami. I sve to završava tragično: onaj koji je još nedavno smatrao da nečim upravlja, odjednom leži nepomično u drvenu lijisu, a njegovi bližnji, shvativši da od mrtvaca nema više nikakve koristi, spaljuju ga u peći. A događa se još i gore: čovjek je odlučio otpustovati u Kislovodsk — stranac je namignuo Berliozu — čini se, sitnica, ali on to ne može učiniti jer se iz nepoznata razloga iznenada posklizne i padne pod tramvaj! Pa zar ćete reći da je on sam sobom tako upravlja? Zar nije pravilnije misliti kako je njime upravlja netko sasvim drugi? — Sada se stranac nasmijao čudnim smijehom.

Berlioz je s velikom pažnjom slušao nemilu pripovijest o raku i tramvaju i počele su ga moriti neke tjeskobne misli. »Nije on stranac! Nije stranac! - mislio je - on je čudan subjekt... ali, dopustite, tko je on?«

— Vi želite zapušiti, kako vidim? — neočekivano se neznanac obolio Bezdomnom. — Kakve cigarete volite?

— A vi imate razlike, zar ne? — mračno je upitao pjesnik kojem je ponestalo cigareta.

— Kakve najviše volite? — ponovio je neznanac.

— Pa, »Našu marku« — zlobno je odgovorio Bezdomni.

Neznanac je brzo izvadio iz džepa kutiju za cigarete i ponudio je Bezdomnome.

— »Naša marka«.

Urednika i pjesnika nije toliko začudilo što se u kutiji našla upravo »Naša marka« koliko sama kutija. Bila je golema, od suha zlata i

kod otvaranja na njezinu je poklopcu zablistao plavim i bijelim svjetlom briljantni trokut.

Književnici su pomislili različite stvari. Berlioz: »Ne, stranac je!«, a Bezdomni: »Gle, vrag neka ga nosi! A?«

Pjesnik i vlasnik kutije zapušili su, a nepušač Berlioz je odbio cigaretu.

»Moram mu odgovoriti - odlučio je Berlioz - da, tako, čovjek je smrtan, nitko to ne osporava. Ali stvar je u tome što...«

Ipak, nije mu uspjelo izustiti te riječi, jer je progovorio stranac:

— Da, čovjek je smrtan, ali to bi bilo tek pola nevolje. Zlo je u tome što je njegova smrt katkada posve iznenadna, eto u čemu je trik! I općenito, on ne može reći čak ni što će raditi danas navečer.

»Kakvo je to besmisленo razmatranje pitanja...« — pomislio je Berlioz i odvratio:

— Ali, to je već pretjerivanje. Moja današnja večer meni je više imanje točno poznata. Razumije se samo po sebi, ako mi na Bronoj ulici padne na glavu cigla...

— Cigla bez razloga - značajno ga je prekinuo neznanac - nikom i nikada ne pada na glavu. U vašem slučaju, uvjeravam vas, ona vam nimalo ne prijeti. Vi ćete umrijeti drugačjom smrću.

— Možda vi znate kakvom? - s potpuno prirodnom ironijom zapitao je Berlioz, uvučen u neki stvarno apsurdan razgovor — pa ćete mi reći?

— Odmah, — rekao je neznanac. Pogledom je odmjerio Berlioza, kao da se spremi sašti mu odijelo, kroz zube promrmljaо nešto kao: »Jedan, dva... Merkur u drugoj kući... mjesec je nestao... šest — nesreća... večer - sedam...« — pa je glasno i radosno objavio: - Vama će odrezati glavu!

Bezdomni je divlje i bijesno izbuljio oči na bezobzirna neznanca, a Berlioz je upitao, kiselo se osmjehnuvši:

— A tko zapravo? Neprijatelj? Intervencionisti?

— Ne — odgovorio je sugovornik — Ruskinja, komsomolka.

- Hm... — progundao je Berlioz kojega je neznančeva šala razdražila - to je, oprostite, vrlo malo vjerojatno.

- Molim da i vi meni oprostite — odgovorio je stranac — ali to je iako. Da, htio bih vas upitati što ćete raditi večeras, ako nije tajna?

- Nije tajna. Sada ću otici kući u Sadovu ulicu, a zatim u deset sati navečer održat će se u MASSOLIT-u sjednica kojoj ću ja predsjedavati.

- Ne, to nikako ne može biti — tvrdo se usprotivio stranac.

- A zašto?

- Zato — odgovorio je stranac i žmirkajući pogledao u nebo gdje su letjele crne ptice sluteći večernji hlad — jer je Anuška već kupila suncokretovo ulje i ne samo da ga je kupila nego ga je i prolila. Zato se sjednica neće održati.

Nastupila je, što je valjda razumljivo, potpuna tišina pod lipama.

- Oprostite - poslije stanke progovorio je Berlioz gledajući stranca koji je mljeo gluposti — u kakvoj je vezi s tim suncokretovo ulje... i Anuška?

- Evo u kakvoj je vezi suncokretovo ulje — odjednom je progovorio Bezdomni očito odlučivši da nezvanome sugovorniku objavi rat. - Niste li vi, građanine, bili nedavno u lječilištu za umobolne?

- Ivane!... — tiho je uskliknuo Mihail Aleksandrovič.

Ali se stranac nije nimalo uvrijedio i razdragano se nasmijao.

- Bio sam, bio sam, i ne jedanput! — uzviknuo je smijući se, ali nije s pjesnika skidao nenasmijano oko. — Gdje ja sve nisam bio! Samo mi je žao što nisam našao vremena da upitam profesora što je to shizofrenija. Ali vi ćete to od njega sami doznati, Ivane Nikolajeviću!

- Odakle znate moje ime?

- Smilujte se, Ivane Nikolajeviću, ali tko ne zna za vas? — Stranac je izvukao iz džepa jučerašnji broj »Književnih novina« i Ivan Nikolajević ugledao je na prvoj strani svoju sliku a ispod nje svoje vlastite pjesme. Ali dokaz slave i popularnosti koji ga je još jučer tako radovao sada ga nije nimalo veselio.

— Ispričavam se — rekao je i njegovo se lice smrknulo — može pričekati časak? Htio bih svome drugu reći nekoliko riječi.

— O, samo izvolite! - uzviknuo je neznanac. - Tu, pod lipama, tako je lijepo, a ja se, osim toga, nikamo ne žurim.

— Znaš što, Miša - šaptao je pjesnik odvukavši Berlioza ustranu on nije nikakav turist, nego špijun. To je ruski emigrant koji se prebacio k nama. Zatraži od njega dokumente, inače će otici...

— Misliš? — uznemireno je šapnuo Berlioz i pomislio: »A možda on ima pravo!«

— Vjeruj ti meni - zasiktao mu je pjesnik u uho — on se pretvara da je lud, da bi nešto ispitao. Čuješ li kako govori ruski — dok je pjesnik govorio, kradom je gledao i pazio da stranac ne utekne — idemo, zadržimo ga, inače će otici...

Pjesnik je povukao Berlioza za ruku prema klupi.

Neznanac nije sjedio nego je stajao kraj nje držeći u rukama nekakvu knjižicu u tamnosivu uvezu, nabijen omot iz dobra papira i posjetnicu.

— Oprostite mi što sam se u žaru našeg spora zaboravio predstaviti. Evo moje posjetnice, putovnice i poziva da dodem u Moskvu zbog konzultacije — ozbiljno je progovorio stranac, pronicljivo gledajući obojicu književnika.

Ovi su se zbumili. »Vraže, čuo je sve...« — pomislio je Berlioz i uljudnom gestom pokazao da predočenje dokumenata nije potrebno. Dok ih je stranac pružao uredniku, pjesniku je uspjelo razabratiti na posjetnici riječ »profesor«, tiskanu latinicom, i prvo slovo prezimena — dvostruko »V« — »W«.

— Drago mi je — istovremeno je zbumjeno mrmljao urednik i stranac je stavio dokumente u džep.

Odnosi su na taj način bili uspostavljeni i sva su trojica ponovno sjela na klupu.

— Vi ste pozvani k nama u svojstvu konzultanta, profesore? — utao je Berlioz.

— Da, kao konzultant.

- Vi ste Nijemac? - priupitao je Bezdomni.
- Ja?... - upitao je profesor i odjednom se zamislio. — Da, mom, Nijemac... - rekao je.
- Govorite izvrsno ruski — primijetio je Bezdomni.
- O, ja sam uopće poliglot i znam mnogo jezika — odgovorio je profesor.
- A kakva je vaša struka? — raspitivao se dalje Berlioz.
- Ja sam specijalist za crnu magiju.
- »Evo ti ga!...« - kucnulo je u glavi Mihaila Aleksandrovića.
- I... vas su k nama pozvali zbog te specijalnosti? — upitao je i štucnuo.
- Da, zbog nje su me pozvali - potvrdio je profesor i objasnio: U državnoj knjižnici pronađeni su izvorni rukopisi čarobnjaka Herberta Aurilakijskoga, iz desetoga stoljeća. Od mene se traži da ih pročitam. Ja sam na svijetu jedini specijalist za to.
- A-a! Vi ste povjesničar? — s velikim olakšanjem i poštovanjem upitao je Berlioz.
- Ja sam povjesničar — potvrdio je učenjak i dodao bez ikakve veze: — Večeras će se zbiti zanimljiva pri-povijest na Patrijaršijskim ribnjacima!
- I opet su se beskrajno začudili i urednik i pjesnik, a profesor je pozvao obojicu da mu se približe, a kad su mu se primaknuli, prošaptao:
- Znajte da je Isus postojao.
- Vidite li, profesore — s usiljenim smiješkom odvratio je Berlioz - mi poštujemo vaše veliko znanje, ali smo u tom pitanju na drugom stajalištu.
- Nisu potrebna nikakva stajališta! — odgovorio je čudni profesor.
- on je jednostavno postojao i to je sve.
- Ali potreban je nekakav dokaz... — počeo je Berlioz.
- Nikakvi dokazi nisu potrebni — odgovorio je profesor i progovorio tiho, njegova je stranoga naglaska nestalo: — Sve je jednostavno: U bijelom plaštu...

POGLAVLJE 2.

PONCIJE PILAT

Ubijelom plastu s purpurnom podstavom, hodom konjanika, u rano jutro četrnaestog dana proljetnoga mjeseca nišana, u natkritu kolonadu između dvaju krila dvora Heroda Velikoga, izišao je prokurator Judeje Poncije Pilat.

Više od svega na svijetu prokurator je mrzio miris ružina ulja, i sve je sada predskazivalo loš dan jer je taj miris počeo proganjati prokuratora već od zore. Prokuratoru se činilo da na ružu mirisu čempresi i palme u vrtu, da se u vonj kožne opreme i znoja stražara miješa mirisna struja prokletih ruža. Od stražnjih krila dvora, gdje se smjestila prva kohorta Dvanaeste munjevite legije koja je u Jeršalajim došla s prokuratorom, dopirao je u kolonadu dim preko gornje terase, i u gorkast dim koji je svjedočio da su kuvari u centurijama počeli kuhati ručak umiješao se isti taj masni ružin miris. O bogovi, bogovi, za što me kažnjavate?

»Da, nema dvojbe! To je ona, opet ona, nepobjediva, užasna bolest hemikranija¹ od koje boli polovica glave. Protiv nje nema liječnika, nema nikakva spasa. Pokušat ću ne pomicati glavu.«

Na mozaičnu podu kod vodoskoka bio je već pripremljen nasslonjač i prokurator je u njega sjeo ne gledajući ni u koga i ispružio ruku ustranu.

ⁱ Hemikranija (grč.), jaka glavobolja koja zahvaća polovicu glave, migrena.

U tu ruku pisar je s poštovanjem stavio komad pergamenta. Ne svladavši bolnu grimasu, prokurator je poprijeko letimice pogledao napisano, vratio pergament pisaru i s mukom progovorio:

- Optuženik iz Galileje? Jeste li poslali predmet tetrarhu?
- Da, prokuratore — odgovorio je pisar.
- A što kaže on?
- Odbio je dati mišljenje o predmetu i uputio Sinedrionovu smrtnu osudu vama na potvrdu — objasnio je pisar.

Prokuratorov obraz se trznuo, on je tiho rekao:

- Privedite optuženika.

I odmah su s vrtne terase pod stupove balkona dvojica legionara dovela i privela k prokuratorovu naslonjaču čovjeka od dvadeset i sedam godina. Čovjek je bio odjeven u star i poderan plavi hiton. Glava mu je bila pokrivena bijelim povezom s kožnom vrpcom oko čela, a ruke vezane na leđima. Ispod lijevoga oka čovjek je imao veliku modricu, u kutu usana — ogrebotinu sa skorenom krvi. Privedeni je čovjek sa zabrinutom znatiželjom gledao prokuratora.

Taj je šutio, zatim je tiho upitao na aramejskom:

- Jesi li ti nagovarao narod da razori jeršalajimski hram?

Prokurator je sjedio kao skamenjen i dok je govorio micale su se samo njegove usne. Prokurator je bio kao skamenjen zato što se bojao pomaknuti glavu koju je razdirala paklena bol.

Čovjek svezanih ruku malo se približio i počeo govoriti:

- Dobri čovječe! Vjeruj mi...

Ali ga je prokurator, nepomičan kao i prije, i nimalo ne povisivši glas, odmah prekinuo:

— Zar mene nazivaš dobrim čovjekom? Varaš se. U Jeršalajimu svi šapuću o meni da sam okrutno čudovište, i to je potpuno istinito - i dodao jednako tako monotono: — centurion Štakoraš, ovamo.

Svima se učinilo da se na balkonu smračilo kad je prvi centurion, zapovjednik specijalne centurije, Mark, zvan Štakoraš, stao pred prokuratora.

Štakoraš je bio za glavu viši od najvišega vojnika u legiji i toliko širokih pleća da je potpuno zaklonio još nisko sunce.

Prokurator se obratio centurionu na latinskom:

— Zločinac me naziva »Dobri čovječe«. Izvedite ga odavde na časak, objasnite mu kako treba sa mnom razgovarati. Ali ga nemojte unakaziti.

Svi su osim nepomična prokuratora pratili pogledom Marka Štakoraša koji je uzniku mahnuo rukom pokazujući mu da ga slijedi.

Zbog njegova rasta, Štakoraša su svi pratili pogledom ma gdje se pojavio, a oni koji su ga vidjeli prvi put još i zbog toga što je centurionovo lice bilo unakaženo: jednom je germanska palica udarcem razbila njegov nos.

Teške Markove čizme odzvanjale su po mozaiku, uznik je nečujno pošao za njim, u kolonadi je nastala potpuna tišina i čulo se kako guču golubovi na vrtnoj terasi kraj balkona, i još je samo voda u vodoskoku pjevala nerazumljivu, ugodnu pjesmu.

Prokurator je poželio ustati, staviti sljepoočnice pod mlaz vode i tako zamrijeti. Ali je znao da mu ni to neće pomoći.

Vodeći uznika iz kolonade u vrt, Štakoraš je iz ruku legionara, koji je stajao kod podnožja brončana kipa, izvukao bič i slabo zamahnuvši udario uznika po ledima. Centurionov pokret bio je nemaran i lagan, ali je vezani u trenu pao na zemlju kao da su mu podskekli noge, zagrcnuo se, boja je nestala s njegova lica a oči se zamaglike. Mark je lijevom rukom, lagano kao praznu vreću, dohvatio palog, postavio ga na noge i progovorio kroz nos, loše izgоварajući aramejske riječi:

— Rimskog prokuratora oslovljavaj — hegemonie. Drugih riječi ne izgovoraj. Mirno stoj! Jesi li me razumio ili da te udarim?

Uznik je zateturao, ali se svladao, boja mu se vratila, udahnuo je i promuklo odgovorio:

— Razumio sam te. Ne tuci me.

Za trenutak, on je opet stajao pred prokuratorom.

Začuo se sumorni, bolni glas:

- Ime?
- Moje? — brzo se odazvao uznik, izražavajući svim svojim biće spremnost da odgovara jasno i da više ne izaziva gnjev.
- Prokurator je tiho rekao:
- Svoje znam. Ne pretvaraj se da si gluplji nego što jesi. Tvoje.
- Ješua — brzo je odgovorio uznik.
- Imaš li nadimak?
- Ha-Nocri.
- Odakle si rodom?
- Iz grada Gamale - odgovorio je uznik, glavom pokazujući da je tamo negdje daleko, desno od njega, na sjeveru, grad Gamala.
- Tko si po krvi?
- Ne znam točno — živahno je odgovorio uznik. - Ne sjećam se svojih roditelja. Rekli su mi daje moj otac bio Sirijac...
- Gdje živiš?
- Nemam stalna boravišta - bojažljivo je odgovorio uznik - putujem od grada do grada.
- To se može reći kraće, jednom riječju — latalica — rekao je prokurator i upitao: — Imaš li rođake?
- Nemam nikoga. Sam sam na svijetu.
- Znaš li pisati?
- Da.
- Znaš li još koji jezik osim aramejskog?
- Znam. Grčki.
- Natekli kapak se podigao, oko zatrto velom patnje uprlo se u uznika. Drugo je oko ostalo zatvoreno.
- Pilat je progovorio grčki:
- Jesi li ti namjeravao razoriti hram i pozivao na to narod?
- Tada je uznik opet živnuo, njegove su oči prestale odavati strah, i on je progovorio grčki:
- Ja, dobr... — užas je u taj čas preletio očima uznikovim zbog toga što se gotovo zarekao — ja, hegemon, nikada u životu nisam kanio razoriti hram i nikoga nisam nagovarao na taj besmisleni čin.

Na licu pisara koji se zgrbio nad niskim stolom i zapisivao izjave pojavilo se čuđenje. Podigao je glavu, ali ju je odmah sputstio nad pergament.

— Mnoštvo raznih ljudi slijeva se za blagdana u ovaj grad. Ima među njima maga, astrologa, proroka i ubojica — jednolično je govorio prokurator - a dolaze i lažljivci. Ti si, na primjer, lažljivac. Jasno je zapisano: nagovarao si ljude da sruše hram. Tako svjedoče ljudi.

— Ti su dobri ljudi — progovorio je uznik i brzo dodavši: — hegemon, - nastavio: -...neuki i sve što sam govorio pobrkali su. Ja uopće strahujem da će ta pometnja trajati još dugo vremena. I sve zbog toga što on netočno zapisuje moje riječi.

Nastupila je tišina. Sada su već oba bolesna oka teško gledala uznika.

— Ponavljam ti, ali posljednji put, prestani se pretvarati da si lud, razbojniče — izrekao je meko i monotono Pilat — tvojih je riječi malo zapisano, ali sasvim dostatno da budeš obješen.

— Ne, ne hegemon — sav napregnut od želje da ga uvjeri, govor je uznik - ide, ide jedan s kozjim pergamentom i bez prestanka zapisuje. Jednom sam pogledao taj pergament i zapanjio se. Upravo ništa od toga što je tamo zapisano nisam govorio. Molio sam ga: spali, molim te, svoj pergament! Ali on gaje istrgnuo iz mojih ruku i pobegao.

— Tko? — s gađenjem je upitao Pilat i rukom dotakao sljepočnicu.

— Levi Matej - brzo je objasnio uznik - on je bio skupljač poreza i prvi put sam ga susreo na cesti u Betfageji, tamo gdje na uglu završava nasad smokava, i razgovarao s njim. Isprva je prema meni bio pakostan i čak me je vrijedao, to jest mislio je kako me vrijeda, nazivajući me psom, - tada se uznik nasmiješio: - Ja osobno ne vidi dim ništa zla u toj životinji da bih se na tu riječ uvrijedio...

Pisar je prestao zapisivati i potajno bacio začuđen pogled ali ne na uznika već na prokuratora.

—... ipak, saslušavši me, on se smekšao - nastavio je Ješua — konačno je odbacio novac na cestu i rekao da ide sa mnom na put...

Pilat se nasmiješio kutom usana, pokazavši žute zube, i rekao okrenuvši se cijelom tijelom prema pisaru:

— O, grade Jeršalajime! Što sve neću u njemu čuti! Skupljač poraza, čujete li, bacio je novac na cestu!

Ne znajući kako da na to odgovori, pisar je smatrao potrebnim da ponovi Pilatov osmijeh.

— A on je rekao da mu je odsada novac mrzak — objasnio je Ješu čudne postupke Levi Mateja, i dodao: — I od tog vremena postao je moj suputnik.

Još uvijek iskešen, prokurator je pogledao uznika, zatim sunce koje se nezaustavljivo dizalo uvis iznad kipova konja na hipodromu što se nazirao daleko dolje, desno, i odjednom je s nekom mučnjom pomislio kako bi najjednostavnije bilo da otjera s balkona tog čudnog razbojnika, izgovorivši samo dvije riječi: »Objesiti ga«. Otjerati i stražu, otići iz kolonade u unutrašnjost dvora, zapovjediti da se zamrači soba, ispružiti se na ležaj, zatražiti hladne vode, tužnim glasom pozvati psa Bangu i požaliti mu se na hemikraniju. Misao na otrov iznenada je primamljivo prostrujala kroz bolesnu prokuratorovu glavu.

Mutnim je očima gledao uznika i neko je vrijeme šutio s mukom se prisjećajući zašto na jutarnjoj nemilosrdnoj jeršalajimskoj pripeći stoji pred njim uznik lica iznakažena modricama, i kakva mu još posve nepotrebna pitanja mora postaviti.

— Levi Matej? — promuklim glasom upitao je bolesnik i zatvorici oči.

— Da, Levi Matej — dopirao je do njega visoki glas koji ga je mudro.

— A što si ti, ipak, govorio o hramu svjetini na trgu?

Uznikov glas koji je, činilo se, sjekao Pilatovu sljepoočnicu, bio je neizrecivo mučan, i taj je glas govorio:

— Ja sam, hegemon, govorio da će se srušiti hram stare vjere i da će nastati novi hram istine. Rekao sam tako da bude razumljivije.

— Zašto si ti, latalico, bunio narod na trgu govoreći o istini o kojoj ne znaš ništa? Što je to istina?

I tada je prokurator pomislio: »O, bogovi moji! Pitam ga nešto za suđenje nevažno... Moj mozak mi više ne služi...« I opet mu se ukazala čaša s tamnom tekućinom. »Otrova, otrova mi dajte!«

I ponovno je začuo glas:

— Istina je, najprije, da tebe boli glava i boli te tako jako da malo-dušno razmišljaš o smrti. Ti ne samo što nemaš snage govoriti sa mnom, tebi je čak teško gledati me. I sada nehotice ja postajem tvoj krvnik, što me žalosti. Ti čak ne možeš misliti ni o čemu, samo maštaš o tome kako ti prilazi tvoj pas, očito jedino živo biće kojemu si privržen. Ali će tvoje muke sada prestati, glavobolja proći.

Pisar je razrogačio oči, zagledao u uzničnika i nije napisao riječ do kraja.

Pilat je podigao patničke oči prema uzničniku i video da sunce stoji već dosta visoko nad hipodromom, da se jedan tračak prikrao u kolonadu i puže k izgaženim Ješuinim sandalama te da se Ješua uklanja suncu.

Tada se prokurator podigao iz naslonjača, rukama stisnuo glavu i na njegovom se žućkastom, izbrijanom licu pojavio užas. Ali ga je voljom odmah svladao i ponovo se spustio u naslonjač.

Uzničnik je za to vrijeme nastavljao svoj govor, ali pisar više nije zapisivao nego je, ispruživši vrat kao guska, nastojao ne propustiti nijedne riječi.

— Eto, s glavoboljom je svršeno — govorio je uzničnik dobrohotno gledajući Pilata — i ja se tome vrlo veselim. Savjetovao bih ti, hegemoni, da napustiš dvor na neko vrijeme i prošećeš negdje u okolici, makar u vrtovima na Eleonskoj gori. Bit će oluje, — uzničnik se okrenuo i žmirnuo prema suncu - kasnije, navečer. Šetnja bi ti uvelike koristila, a ja bih te sa zadovoljstvom pratio. Pale su mi na um koje-kakve nove misli koje bi se tebi, pretpostavljam, mogle učiniti zanimljivima i ja bih spremno tebi sve njih priopćio, to više što ostavljaš dojam vrlo umna čovjeka.

Pisar je na smrt problijedio i ispustio svitak na pod.

— Nevolja je u tome — nastavio je uznik kojega nitko nije zau-stavljao — što si ti previše zatvoren i što si potpuno izgubio vjeru u ljude. Ne valja, priznaj, pokloniti svu svoju odanost psu. Tvoj je život bijedan, hegemon — i tada je uznik dopustio sebi smiješak.

Pisar je sada mislio samo na to da li da vjeruje svojim ušima ili da ne vjeruje. Morao je vjerovati. Tada je pokušao zamisliti u kakvu će se čudljivu obliku izliti gnjev razjarena prokuratora zbog te nečuve-ne uznikove drskosti. Pisar to nije mogao zamisliti iako je dobro poznavao prokuratora.

Tada se čuo razdrti, promukli prokuratorov glas koji je rekao latinski:

— Odvežite mu ruke.

Jedan od legionara iz pratnje udario je kopljem, predao ga drugome, prišao uzniku i skinuo mu konopce. Pisar je podigao svitak, odlučivši ništa više ne zapisivati i ničemu se ne čuditi.

— Priznaj - tiho je grčki upitao Pilat - jesli vrstan liječnik?

— Ne, prokuratore, ja nisam liječnik — odgovorio je uznik, trljajući s užitkom zgnječeni i natekli potamnjeli ručni zglob.

Pilat je oštro i mrko svrdlao očima uznika; te oči više nisu bile mutne, u njima su se pojavile svima znane iskre.

— Nisam te još pitao — rekao je Pilat — znaš li možda i latinski zik?

— Da, znam — odgovorio je uznik.

Boja je navrla u žućkaste obaze Pilatove i on je upitao latinski:

— Kako si znao da sam htio dozvati psa?

— To je vrlo jednostavno — odgovorio je uznik latinski. — Prela si rukom po zraku — uznik je ponovio Pilatovu kretnju — kao da hoćeš pogladiti psa, a usnama...

— Da — rekao je Pilat.

Šutjeli su, a zatim je Pilat upitao grčki:

— Znači, ti si liječnik?

— Ne, ne — živo je odgovorio uznik — vjeruj mi, nisam liječnik

— No, dobro. Ako želiš to zadržati u tajnosti, zadrži. To se predmeta izravno ne tiče. Ti, dakle tvrdiš kako nisi pozivao da se sruši... ili zapali ili nekim drugim načinom uništi hram?

— Ja, hegemonie, nikoga nisam pozivao na slične postupke, ponavljam. Zar nalikujem na maloumnika?

— O, ne, ti ne nalikuješ na maloumnika — tiho je odgovorio prokurator i nasmiješio se nekakvim strašnim osmijehom — onda se zakuni da nije tako bilo.

— Čime želiš da se zakunem? — vrlo je živahno upitao odriješeni

— Pa makar svojim životom — odgovorio je prokurator — baš je pravo vrijeme da se njime kuneš, jer visi o niti, znaj to!

— Zar misliš da si ga ti objesio o nit, hegemonie? — upitao je uzni — Ako je tako, vrlo se varaš.

Pilat je zadrhtao i promrsio kroz zube:

— Ja mogu prerezati tu nit.

— I u tome se varaš — ozareno se smiješći i rukom štiteći od sunca, odvratio je uznik. - Priznaj da prerezati nit može samo onaj tko ju je objesio.

— Tako, tako — nasmiješivši se rekao je Pilat — sada ne sumnjam to da su blagdanski besposličari hodali za tvojim petama u Jeršalajimu. Ne znam tko je objesio tvoj jezik, ali je on dobro obješen. Uostalom, reci, je li istina da si se u Jeršalajimu pojavio jašući na magarcu, kroz Suska vrata, praćen svjetinom koja ti je dovikivala pozdrave kao kakvu proroku? — prokurator je tada pokazao na svitak pergamenta.

Uznik je u nedoumici pogledao prokuratora.

— Ja čak ni nemam magarca, hegemonie — rekao je. — Došao sam u Jeršalajim kroz Suska vrata, to je istina, ali pješice, u pratnji samo Levi Mateja, i nitko mi ništa nije dovikivao, jer me tada još nitko u Jeršalajimu nije poznavao.

— Ne poznaješ li ti — nastavio je Pilat ne skidajući oči s uznika — nekog Dismasa, drugoga Hestasa i trećega Bar-Rabbana?

— Te dobre ljude ne poznajem — odgovorio je uznik.

— Uistinu?

— Uistinu.

— A sada mi kaži zašto čitavo vrijeme rabiš riječi »dobri ljudi«?

Zar ti sve ljude, što li, tako nazivaš?

— Sve — odgovorio je uznik — zlih ljudi nema na svijetu.

— To prvi put čujem — rekao je Pilat i podsmjehnuo se. - Ali možda premalo poznajem život! Ne morate dalje zapisivati — obratio se pisaru, premda taj ionako nije ništa zapisivao, i nastavio govoriti uzniku: — Jesi li nešto o tome pročitao u grčkim knjigama?

— Ne, do toga sam došao svojim umom.

— I to propovijedaš?

-Da.

— A evo, na primjer, centurion Mark, njega su prozvali Štakoraš, zar je on dobar?

— Da — odgovorio je uznik — on je, istina, nesretan čovjek. Od vremena kako su ga dobri ljudi unakazili, on je postao okrutan i bezdušan. Bilo bi zanimljivo znati tko ga je unakazio?

— Odmah ti mogu reći — rekao je Pilat — jer sam bio svjedok. I bri ljudi bacili su se na njega kao psi na medvjeda. Germani su ga zgrabili za vrat, za ruke, za noge. Pješadijski manipul upao je u obruč, i da se nije s krila zasjekla konjička turma, a njome sam zapovijedao ja — ti, filozofe, ne bi mogao razgovarati sa Stakorašem. Bilo je to u bitki kod Idistavisa, u Djevičanskoj dolini.

— Kada bih mogao s njim razgovarati — iznenada je sanjarski rečnik uznik — uvjeren sam da bi se on posve promijenio.

— Mislim - odvratio je Pilat — da ti ne bi osobito obradovao legije kad bi ti palo na um da razgovaraš s kojim od njegovih časnika ili vojnika. Uostalom, to se neće ni dogoditi, na opću sreću, i prvi tko će se za to pobrinuti bit će ja.

U to je vrijeme u kolonadu strmoglavo uletjela lastavica, napravila krug pod zlatnom kupolom, spustila se, gotovo dirnula oštrim krilom lice brončana kipa u niši, i sakrila se za kapitelom stupa. Možda je tamо nakanila saviti gnijezdo.

Za trajanja njezina leta, u sada bistroj i laganoj prokuratorovoju glavi stvorena je odluka. Ona je glasila: hegemon je razmotrio predmet lutajućeg filozofa Ješue, nazvanog Ha-Nocri, i činjenice o počinjenom zločinu u njemu nije pronašao. Posebice nije našao ni najmanju povezanost između Ješuinih postupaka i nereda koji su se nedavno dogodili u Jeršalajimu. Lutajući filozof je duševni bolesnik, pa prema tome prokurator ne potvrđuje smrtnu kaznu za Ha-Nocrija koju je tražio Mali Sinedrion. Ali imajući na umu da suluđi, utopijski govorovi Ha-Nocrija mogu biti povod nemirima u Jeršalajimu, prokurator zahtijeva Ješuin progon iz Jeršalajima i utamničuje ga u Cezareji Stratonovoj na Sredozemnom moru, to jest upravo tamo gdje je prokuratorova rezidencija.

Preostalo je da to izdiktira pisaru.

Lastavičina krila zašumila su nad samom glavom hegemonovom, ptica je poletjela prema vodoskoku i odletjela na slobodu. Prokurator je pogledao uznika i video da se kraj njega zažario stup prašine.

— To je o njemu sve? — upitao je Pilat pisara.

— Ne, na žalost — neočekivano je odgovorio pisar i pružio Pilat drugi komad pergamenta.

— Sto još? — upitao je Pilat i namrštio se.

Pročitavši pruženi pergament, on se još više promijenio u licu. Je li tamna krv šiknula prema vratu i licu ili se dogodilo nešto drugo, tek njegova je put izgubila žutu boju, pocrvenjela je, a oči kao da su iščeznule.

Ipak je, vjerojatno, kriva bila krv koja je šiknula u sljepoočnice i u njima zakucala, jer prokuratoru se nešto dogodilo s vidom. Tako mu se učinilo da je uznikova glava nekamo otplovila a na njezinu mjestu pojavila se druga. Na toj čelavoj glavi bila je zlatna carska kruna; na čelu je bila okrugla rana koja je razdrla kožu i koja je bila namazana melemom; upala, bezuba usta s donjom hirovitom usnom. Pilatu se učinilo da su nestali ružičasti stupovi balkona i jeršalajimski krovovi u daljini, dolje iza vrta, i da je sve unaokolo utonulo u gustom zelenilu kaprijskih vrtova. I s njegovim sluhom se dogo-

dilo nešto čudno: kao da su u daljini zazvučale trube tiho i strašno i vrlo se jasno začuo nazalni glas koji je oholo zatezao riječi: »Zakon o uvredi veličanstva...«

Misli su se rojile brze, nepovezane i neobične. »Gotov je!« Zatim: »Gotovi smo!« I jedna potpuno besmislena, o nekakvoj neumitnoj besmrtnosti, — ali čijoj?! — pri čemu je besmrtnost izazivala nepodnošljivu tugu.

Pilat se napregnuo, otjerao prikazu, vratio se pogledom na balkon i opet su se pred njim pojavile uznikove oči.

— Slušaj, Ha-Nocri — progovorio je prokurator gledajući Ješuu nekako čudno; prokuratorovo je lice bilo strašno a oči nemirne — jesli li ikada govorio nešto o velikom cezaru? Odgovori! Jesli govorio?... Ili... nisi... govorio? — Pilat je otegnuo riječ »nisi« nešto dulje negoli je potrebno na sudu, i uputio u svom pogledu Ješui nekaku misao kao da je htio na nešto navesti uznika.

— Govoriti istinu lako je i ugodno - primijetio je uznik.
— Nije mi potrebno da znam — prigušenim, zlim glasom odgovorio je Pilat — je li tebi govoriti istinu ugodno ili neugodno. Ali ti ćeš je morati reći. Dok budeš govorio, mjeri svaku riječ, ako nećeš ne samo neizbjegnu nego i mučeničku smrt.

Nitko ne zna što se dogodilo s prokuratorom Judeje, ali on je sebi dopustio da digne ruku kao da se zaklanja od sunca i da iza te ruke, kao iza štita, uputi uzniku pogled pun upozorenja.

— Dakle — govorio je — odgovori, poznaješ li nekog Judu iz Kiriata i što si mu govorio, ako si govorio, o cezaru?

— Tako je bilo - odmah je započeo pripovijedati uznik - prekinsi noć sam upoznao kraj hrama mlada čovjeka koji je rekao da se zove Juda, iz grada Kiriata. Pozvao me je k sebi u kuću, u Donji grad, i ugostio me...

— Dobar čovjek? - upitao je Pilat i đavolski je plamen zablistao u njegovim očima.

— Vrlo dobar i željan znanja - potvrđio je uznik - pokazivao je najveće zanimanje za moje misli, primio me veoma srdačno...

— Upalio svjetiljku... - kroz zube, u tonu uznikovu, progovorio je Pilat, a njegove su oči blistale.

— Da — pomalo začuđen prokuratorovom upućenošću, nastavio je Ješua — zamolio me da kažem svoje poglede na državnu vlast. Njega je to pitanje neobično zanimalo.

— I što si ti rekao? — upitao je Pilat. — Zar ćeš odgovoriti da si zboravio što si rekao? — ali u Pilatovu glasu više nije bilo nade.

— Među ostalim govorio sam — pričao je uznik — da je svaka vlast nasilje nad ljudima, i da će doći vrijeme kad neće biti ni vlasti careva, ni ikakve druge vlasti. Čovjek će prijeći u carstvo istine i pravednosti gdje neće biti potrebna nikakva vlast.

— Dalje!

— Dalje nije bilo ništa — rekao je uznik — tada su utrčali ljudi, počeli me vezati i poveli me u tamnicu.

Pisar je brzo pisao riječi na pergamentu nastojeći ništa ne propustiti.

— Na svijetu nije bilo, nema i nikada neće biti veće i ljepše vlasti za ljude nego što je vlast imperatora Tiberija! — Pilatov prepukli i bolni glas se osnažio.

Prokurator je s mržnjom pogledao pisara i stražu.

— I nije na tebi, bezumni zločinče, da o njoj razmišljaš! — Tada je Pilat viknuo: — Izvedite stražu s balkona! — i okrenuvši se pisaru, dodao: — Ostavite me nasamo sa zločincem, riječ je o državnoj stvaru!

Straža je podigla kopljia i složno udarajući potkovanim čizmama otisla s balkona u vrt, a za stražom je pošao i pisar.

Neko je vrijeme šutnju na balkonu prekidala samo pjesma vode iz vodoskoka. Pilat je gledao kako se iznad cijevi širi vodenim tanjur, lomi njegov rub, kako padaju mlazovi.

Prvi je progovorio uznik:

— Uviđam da se dogodila neka nevolja zbog toga što sam govorio s tim mladićem iz Kiriata. Predosjećam, hegemonie, da će njega snaći nesreća, i to mi je vrlo žao.

- Mislim — čudno se osmjehnuvši, odgovorio je prokurator - da postoji još netko na svijetu koga bi ti morao žaliti više nego Judu iz Kiriata i koga će zadesiti nešto mnogo gore nego Judu! Dakle, Mark Štakoraš, hladni i uvjereni krvnik, ljudi koji su te zbog tvojih propovijedi tukli, kako vidim - prokurator je pokazao na unakaženo Ješuino lice - razbojnici Dismas i Hestas koji su sa svojim istomisljenicima ubili četvoricu vojnika, i konačno prljavi izdajnik Juda — jesu li svi oni dobri ljudi?

- Da — odgovorio je uznik.
- I nastat će carstvo istine?
- Nastat će, hegemon — uvjereni je odgovorio Ješua.
- Ono neće nikada nastati! — odjednom je viknuo Pilat takvim strašnim glasom da je Ješua zateturao. Tako je Pilat prije mnogo godina vikao svojim konjanicima u Djevičanskoj dolini ove riječi: »Sijeci ih! Sijeci ih! Ljudina Štakoraš je paol!« Povisio je glas promukao od izdavanja zapovijedi, vikao riječi tako da ih čuju oni u vrtu: - Zločinče! Zločinče! Zločinče!

A onda je upitao, snizivši glas:

- Ješua Ha-Nocri, vjeruješ li u nekakve bogove?
- Jedan je Bog — odgovorio je Ješua — u njega vjerujem.
- Onda se njemu pomoli! Dobro se pomoli! Uostalom... — Pilatov se glas snizio — to ti neće pomoći. Imaš li ženu? — nekako je tužno upitao Pilat, ne shvaćajući što se to s njim zbiva.
- Ne, sam sam.
- Mrski grad — iznenada je promrmljao prokurator i trgnuo ramena kao da je ozebao, a ruke je trljaо kao da ih pere — zaista, bilo bi bolje da su te zaklali prije tvog susreta s Judom iz Kiriata.
- A ti me osloboди, hegemon — neočekivano je zamolio uznik, njegov glas postao je uznemiren — uviđam da me hoće ubiti.

Grč je unakazio Pilatovo lice, on je okrenuo kješui upaljene, crvenim žilicama prošarane bjeloočnice, i rekao:

- Misliš li, nesretniče, da će rimski prokurator oslobođiti čovjeka koji je govorio to što si ti govorio? O, bogovi, bogovi! Ili zar misliš

da sam spreman preuzeti tvoje mjesto? Ja ne dijelim tvoje misli! I slušaj me: budeš li od ovoga časa izgovorio samo jednu riječ, govorio bilo s kime, čuvaj me se! Ponavljam ti: čuvaj me se!

— Hegemone...

- Šuti! — viknuo je Pilat i bijesnim pogledom pratio lastavicu koja je opet doprhnula na balkon. — K meni! — viknuo je Pilat.

I kad su se pisar i straža vratili na svoja mjesta, Pilat je objavio da potvrđuje smrtnu osudu koja je izrečena na skupu Malog Sinedriona zločincu Ješui Ha-Nocriju, a pisar je zapisao to što je Pilat rekao.

Za tren je pred prokuratorom stajao Mark Štakoraš. Prokurator mu je zapovjedio da zločinca preda načelniku tajne službe i uz to priopći prokuratorovu odredbu da Ješua Ha-Nocri bude odijeljen od drugih osuđenika, i da je zapovjedništvu tajne službe zabranjeno pod prijetnjom teške kazne o bilo čemu razgovarati s Ješuom ili odgovarati na njegova pitanja.

Na Markov znak straža se zbila oko Ješue i odvela ga s balkona.

Zatim je pred prokuratora stupio ljepotan svijetle brade, s orlovskim perjem na vrhu kacige, sa zlatnim svjetlucavim lavlјim glavama na grudima, sa zlatnim ukrasima na balčaku sablje, s obućom trostrukih potplata, vezanom do koljena i s purpurnim plastom prebačenim na lijevo rame. To je bio legat koji je zapovijedao legijom. Prokurator ga je upitao gdje se sada nalazi sebastijska kohorta. Legat je izjavio da su Sebastijci opkolili trg pred hipodromom, gdje će narodu biti objavljena presuda zločincima.

Tada je prokurator naredio da legat izdvoji iz rimske kohorte dvije centurije. Jedna će pod zapovjedništvom Štakoraša morati pratiti zločince, kola sa spravama za izvršenje kazne, i krvnike, kod odlaska na Čelavu goru, a kad stigne neka je opkoli s gornje strane. Druga neka odmah bude upućena na Čelavu goru i mora je zaposjeti. U istu svrhu, to jest za sigurnost Gore, prokurator je zamolio legata da pošalje pomoćni konjanički puk — sirijsku alu.

Kad je legat napustio balkon, prokurator je zapovjedio pisaru da pozove u dvor predsjednika Sinedriiona, dva njegova člana i načel-

nika hramske službe u Jeršalajimu, ali je pri tome dodao neka učini to tako da on može, prije savjetovanja sa svim tim ljudima, razgovarati s predsjednikom ranije i nasamo.

Prokuratorove zapovijedi bile su izvršene brzo i točno, i sunce koje je tih dana palilo Jeršalajim s neobičnom žestinom nije se još dospjelo približiti svojoj najvišoj točki, kad su se na gornjoj vrtnoj terasi, kod dva bijela mramorna lava što su čuvala stube, susreli prokurator i judejski vrhovni svećenik Josip Kajfa koji je obnašao dužnosti predsjednika Sinedriona.

U vrtu je bilo tiho. Ali izišavši iz kolonade na suncem oblivenu gornju terasu vrta s palmama na čudovišnim slonovskim nogama, na terasu s koje se pred prokuratorom prostirao cijeli, njemu toliko mrzak, Jeršalajim, s njegovim visećim mostovima, s tvrđavama i, najvažnije, s neopisivim mramornim blokom na kojem je umjesto krova bila zlatna zmajeva krljušt, hram jeršalajimski - prokurator je izoštrenim sluhom začuo daleko dolje, tamo gdje je kameni zid dijelio donje terase dvorskoga vrta od gradskoga trga, duboko mrmlijanje iz kojeg bi se pokatkada vinuli slabašni, visoki, čas uzdasi, čas krikovi.

Prokurator je shvatio da se tamo, na trgu, već skupilo neizmjerno mnoštvo jeršalajimskih stanovnika, uz nemirenih posljednjim neredima, te to mnoštvo nestrpljivo očekuje objavu presude i da u njem viču nemirni prodavači vode.

Prokurator je pozvao vrhovnog svećenika da se skloni na balkon pred nemilosrdnom vrućinom, ali se Kajfa ljubazno ispričao i objasnio da to ne može učiniti. Pilat je stavio kapuljaču na svoju pročeljavu glavu i počeo govoriti. Razgovor se vodio na grčkom jeziku.

Pilat je rekao da je razmotrio slučaj Ješue Ha-Nocrija i potvrdio osudu na smrt.

I ako su na smrtnu kaznu koja će se danas izvršiti osuđena trojica razbojnika: Dismas, Hestas, Bar-Rabban i, osim njih, taj Ješua Ha-Nocri. Prvu dvojicu, koji su poticali narod na bunu protiv cezara, uhitile su snage rimske vlasti pa podliježu судu prokuratorovu i

zato o njima ovdje neće biti riječi. Potonje, Bar-Rabbana i Ha-Nocrija uhitila je mjesna vlast i njima sudi Sinedrion. Suglasno zakonu, suglasno običajima, jedan od dvojice zločinaca bit će pušten na slobodu u čast velikog blagdana Pashe koji danas započinje.

Dakle, prokurator želi znati kojega od dvojice zločinaca kani Sinedrion osloboditi: Bar-Rabbana ili Ha-Nocrija? Kajfa je kimnuo glavom u znak da mu je pitanje jasno i odgovorio:

— Sinedrion moli da se pusti Bar-Rabban.

Prokurator je dobro znao da će mu vrhovni svećenik upravo tako odgovoriti, ali mu je zadaća bila da pokaže kako taj odgovor izaziva njegovo čuđenje.

Pilat je to i učinio s velikom umješnošću. Na oholu licu podigle su se obrve, prokurator je s čuđenjem pogledao ravno u oči vrhovnog svećenika.

— Priznajem, taj me je odgovor začudio - meko je progovorio prokurator - bojim se kako je posrijedi nesporazum.

Pilat je objašnjavao. Rimska vlast nimalo ne osporava prava duhovne mjesne vlasti, vrhovnom svećeniku to je dobro poznato, ali je u navedenom slučaju pogreška očita. Rimska je vlast za ispravljanje te pogreške, dakako, zainteresirana.

Zaista: zločini Bar-Rabbana i Ha-Nocrija ne mogu se po svojoj težini usporediti. Ako je drugi, vidljivo lud čovjek, okrivljen zbog održanih besmislenih propovijedi u Jeršalajimu i nekim drugim mjestima, onda prvog terete mnogo važnije stvari. Ne samo što je taj sebi dopustio izravne pozive na bunu, nego je ubio stražara kad ga je taj pokušao svezati. Bar-Rabban je neusporedivo opasniji nego Ha-Nocri.

Zbog svega rečenog, prokurator moli vrhovnog svećenika neka ponovno razmotri odluku i pusti na slobodu onog od dvojice osuđenih koji je manje štetan, a taj je bez dvojbe Ha-Nocri. Dakle?

Kajfa je pogledao Pilatu ravno u oči i rekao tihim ali čvrstim glasom da je Sinedrion pomno razmotrio slučaj, i da po drugi put izjavljuje kako kani osloboditi Bar-Rabbana.

— Kako? Čak poslije mog posredovanja? Posredovanja onoga u čijoj osobi govori rimska vlast? Vrhovni svećenice, ponovi treći put.

— I treći put izjavljujem da ćemo oslobođiti Bar-Rabbana — tih je rekao Kajfa.

Sve je bilo svršeno i više se nije imalo o čemu govoriti. Ha-Nocri je odlazio zauvijek i nikoga neće biti da izlijeći strašne, zle боли prokuratorove protiv kojih nema lijeka, osim smrti. Ali nije ta misao pogodila Pilata. Ista ona neshvatljiva tuga koja se bila javila na balkonu, prožela je čitavo njegovo biće. Odmah ju je pokušao objasniti, i objašnjenje je bilo čudno: prokuratoru se činilo da o nečemu nije dokraj porazgovarao s osuđenim, a možda nešto nije dokraj ni saslušao.

Pilat je odagnao tu misao, i ona je nestala u hipu kao što se i pojavila. Nestala je, a tuga je ostala neobjašnjena, jer je nije mogla objasniti ni druga misao koja je poput munje sijevnula i odmah se ugасila: »Besmrtnost... došla je besmrtnost... « Čija je besmrtnost došla? To nije shvatio prokurator, ali ga je pomisao na tu zagonetnu besmrtnost sledila na jarkom suncu.

— Dobro - rekao je Pilat - neka bude tako.

Tada se okrenuo, obuhvatio pogledom svijet koji je vidio i začudio se promjeni koja se dogodila. Nestao je od ruža otežali grm, nestali su čempresi koji su okruživali gornju terasu, i šipkovo drvo, i bijeli kip u zelenilu, i samo zelenilo. Umjesto svega toga plivala je neka purpurna šikara, u njoj se zapleo neko vodeno bilje i nekamo se pokrenulo, a zajedno s njim pokrenuo se i Pilat. Sada ga je odnosio, gušeći ga i paleći, najstrašniji gnjev, gnjev nemoći.

— Gušim se - promrmljao je — gušim se!

Hladnom, vlažnom rukom strgnuo je kopču na ovratniku plašta i ona je pala u pijesak.

— Danas je sporno, negdje je oluja — odazvao se Kajfa netremice gledajući crveno prokuratorovo lice i sluteći sve muke koje još predstoje. »O kako je ove godine strašan mjesec nišan!«

— Ne — rekao je Pilat — to nije od toga što je sparno, nego se gušim jer sam s tobom, Kajfo — i suzivši oči, Pilat se nasmiješio i dodao: - Čuvaj se, vrhovni svećenice!

Tamne su oči vrhovnog svećenika bljesnule i, na njegovu se licu, jednako kao ranije na prokuratorovu, pokazalo čuđenje.

— Sto čujem, prokuratore? — ponosno i mirno odgovorio je Kajfa. Prijetiš mi poslije donesene presude koju si potvrdio i ti sam? Može li to biti? Naviknuli smo na to da rimski prokurator bira riječi prije nego što će ih izreći. Da nas nije netko čuo, hegemon?

Pilat je mrtvim očima pogledao vrhovnog svećenika i, nacerivši se, namjestio smiješak.

— Što to kažeš, vrhovni svećeniče? Tko nas sada ovdje može čuti? Zar nalikujem mladom opsjednutom skitnici koji će danas biti kažnjen? Zar sam ja dijete, Kajfo? Znam što govorim i gdje govorim. Čuvan je vrt, čuvan dvor tako da ni miš ne može prodrijeti kroz kakvu rupu! I ne samo miš, prodrijeti neće ni taj, kako li mu je ime... iz grada Kiriata. Uostalom, poznaješ li takvog vrhovni svećeniče? Da... taj da prodre ovamo gorko bi požalio, to ćeš mi, dakako, povjerovati? Onda znaj, vrhovni svećeniče, odsada ti nećeš imati mira! Ni ti, ni tvoj narod — i Pilat je pokazao rukom u daljinu, udesno, tamo gdje je u visini plovio hram — to ti ja kažem, Pilat Poncijski, konjanik Zlatne Sulice!

— Znam, znam! — hrabro je odgovorio crnobradi Kajfa i njegove su oči sijevnule. Podignuo je ruku k nebu i nastavio: — Zna narod judejski da ga mrziš ljutom mržnjom i da ćeš mu pričiniti mnoge muke, ali ga nećeš uništiti! Zaštитit će ga Bog! Uslišit će nas, uslišit svemogući cezar, obraniti nas od pogubnoga Pilata!

— O, ne! — uskliknuo je Pilat i sa svakom riječju njemu je postajalo sve lakše i lakše: više nije bilo potrebno pretvarati se, nije bilo potrebno birati riječi. — Previše si se žalio cezaru na mene i sada je došao moj čas, Kajfo! Sad će od mene poletjeti vijest, ali ne namjesniku u Antiohiju, i ne u Rim, već ravno na Capri samom imperatoru, vijest o tome kako vi u Jeršalajimu izrazite buntovnike

skrivate od smrti. I neću, kao što sam htio za vašu korist, napojiti Jeršalajim vodom iz Salamunova ribnjaka! Ne, ne vodom! Sjeti se kako sam zbog vas morao skidati sa zidova štitove s imperatorovim inicijalom, premještati vojsku, morao sam, vidiš, sam doći vidjeti što se kod vas dogada! Sjeti se moje riječi, vrhovni svećenice. Nećeš vidjeti samo jednu kohortu u Jeršalajimu, ne! Stići će pod zidine grada cijela legija Fulminata, stići će arapska konjica, tada ćeš čuti gorak plač i stenjanje! Sjetit ćeš se tada spašenog Bar-Rabbana i požaliti što si poslao u smrt filozofa s njegovom mirnom propovijedi!

Lice vrhovnog svećenika pokrile su mrlje, oči su mu gorjele. On se slično prokuratoru nasmiješio iskesivši zube, i odgovorio:

— Vjeruješ li ti sam, prokuratore, u to što sada govorиш? Ne, ne vjeruješ! Nije mir, nije nam mir donio obmanitelj naroda u Jeršalajim, i ti, konjaniče, to predobro shvaćaš. Ti si ga htio pustiti zato da uzinemiri narod, naruga se vjeri i dovede narod pod rimske mačeve! Ali ja, vrhovni svećenik judejski, dok sam živ ne dopuštam ruganje vjeri i zaštitit ću svoj narod! Čuješ li, Pilate? — I tada je Kajfa prije-teći podigao ruku: — Osluhni, prokuratore!

Kajfa je zašutio, i prokurator je opet čuo šum kao da se more valja k zidovima vrta Heroda Velikog. Taj se šum dizao odozdo k nogama i licu prokuratorovu. A iza njegovih leđ, tamo iza dvorskih krila, čuli su se nemirni zvuci truba, težak topot stotina nogu, zveket oružja. Tada je prokurator shvatio da rimska pješadija već odlazi, u skladu s njegovom zapovijedi, hitajući na predsmrtnu smotru, strašnu za buntovnike i razbojnike.

— Čuješ li, prokuratore? — tiho je ponovio vrhovni svećenik - želiš li mi reći da je sve ovo — vrhovni svećenik je podigao obje ruke i tamna je kapuljača skliznula s Kajfine glave - izazvao bijedni razbojnik Bar-Rabban?

Prokurator je hrptom pesti otro mokro, hladno čelo, pogledao u zemlju, zatim je žmirkajući prema nebu video da je užarena kugla gotovo nad njegovom glavom, a Kajfina sjena posve izdužena kod lavljeg repa, i rekao tiho i ravnodušno:

- Skoro će podne. Mi smo se zapleli u razgovor, a međutim valja nastaviti posao.

Ispričavši se vrhovnom svećeniku biranim izrazima predložio mu je da sjedne na klupu u sjenu magnolije i pričeka dok on pozove ostale dužnosnike potrebne za posljednje kratko savjetovanje i dok izda još jednu naredbu povezanu s kaznom.

Kajfa se uljedno naklonio stavivši ruku na srce i ostao u vrtu, a Pilat se vratio na balkon. Pisaru koji ga je tamo čekao naredio je da pozove u vrt legata legije, tribuna kohorte a također i dva člana Sinedriona i načelnika hramske straže koji čekaju poziv na donjoj terasi vrta, u okrugloj sjenici s vodoskokom. Pilat je još dodao da će odmah i on sam izići u vrt i udaljio se u unutrašnjost dvora.

Dok je pisar pozivao na savjetovanje, prokurator se sastao u sobi, zasjenjenoj od sunca tamnim zastorima, s nekim čovjekom čije je lice bilo napola prekriveno kapuljačom, iako ga u sobi sunčeve zrake nisu mogle uznemiriti. Taj je sastanak bio neobično kratak. Prokurator je čovjeku tiho rekao nekoliko riječi nakon čega se taj udaljio, a Pilat je kroz kolonadu pošao u vrt.

Tamo, u nazočnosti svih koje je želio vidjeti, prokurator je svečano i suho izrekao potvrdu smrtne osude Ješui Ha-Nocriju i službeno je upitao članove Sinedriona koga će od zločinaca ostaviti među živima. Dobivši odgovor da je to Bar-Rabban, prokurator je rekao:

— Vrlo dobro — i zapovjedio pisaru da to odmah unese u zapisni stisnuo u ruci kopču koju je s pjeska podigao pisar i svečano rekao:
— Vrijeme je!

Tada su se svi nazočni uputili dolje po širokim, mramornim stubama, između zidova ruža koje su širile opojni miris, spuštajući se sve niže k dvorskому zidu, k vratima koja vode na veliki, glatko popločen trg na čijem kraju su se vidjeli stupovi i kipovi jeršalajimskog trkališta.

Čim se skupina, izšavši iz vrta na trg, popela na široku kamenu uzvisinu koja se izdizala nad trgom, Pilat je razmotrio okolnosti,

zureći kroz stisnute kapke. Prostor što ga je upravo prošao, to jest prostor od dvorskoga zida do uzvisine, bio je prazan, ali zato pred sobom Pilat više nije vidio trg - njega je progutala svjetina. Ona bi preplavila i uzvisinu i taj očišćeni prostor da je nije zadržavao trostruki red sebastijskih vojnika s lijeve Pilatove strane i vojnika itu-rejske pomoćne kohorte s desne.

Dakle, Pilat se popeo na uzvisinu nesvjesno stišćući u šaci nepotrebnu kopču i žmirkajući. Prokurator nije žmirkao zato što bi mu sunce žeglo oči, ne! Nije htio ni po koju cijenu vidjeti skupinu osuđenika koje sada iza njega, on je to predobro znao, vode na uzvisinu.

Tek što se bijeli plašt s purpurnom podstavom pojavio gore na kamenoj litici iznad ruba ljudskoga mora, slijepom Pilatu zaglušio je uši val žamora: »Ha-a-a...« Počeo je tiho, javivši se negdje u daljini, kod hipodroma, potom je postao silovit i potrajavši nekoliko sekundi, počeo opadati. »Ugledali su me« — pomislio je prokurator. Val nije još ni došao do najniže točke, kad je neočekivano opet počeo rasti, i ljljaljući se podigao više od prvoga, i na drugome valu kao što na morskom valu kipi pjena, uskipio je zvižduk i pojedinačni ženski jauci, razgovijetni u tutnjavi. »Sad su ih doveli na uzvisinu — pomislio je Pilat - a jauci dolaze od toga što su prigaječili nekoliko žena kad se gomila zalelujala naprijed.«

Pričekao je neko vrijeme znajući kako se nikavom silom ne može prisiliti gomilu da utihne sve dok ona ne izbací sve što se skupilo u njezinoj nutrini i ne utihne sama.

I kad je taj trenutak nastupio, prokurator je podigao uvis desnu ruku i posljednji se šum stišao u gomili.

Tada je Pilat udahnuo vrućeg zraka što je više mogao i povikao, a njegov napukli glas pronio se nad tisućama glava:

— U ime cezara imperatora!...

Uši mu je nekoliko puta zapljušnuo snažan, isprekidani uzvik: u kohortama su vojnici strahovito viknuli, podigavši uvis kopinja i zastave:

— Živio cezar!!

Pilat je zabacio glavu i okrenuo je ravno k suncu. Ispod njegovih kapaka zaplamsala je zelena vatra, od vatre se ugrijao mozak i nad gomilom su poletjeli promukle aramejske riječi:

— Četvorica zločinaca, uhićenih u Jeršalajimu zbog ubojstva, podsticanja na nered i uvrede zakona i vjere, osuđena su na sramotnu kaznu, smrt — vješanjem na stupovima! I ta će kazna biti sada izvršena na Ćelavoj gori! Imena zločinaca su Dismas, Hestas, Bar-Rabban i Ha-Nocri. Eto ih pred vama!

Pilat je pokazao desnom rukom ne videći zločince, ali znajući da su oni tamo, na mjestu na kojem moraju biti.

Gomila je odgovorila dugotrajnim mrmorom kao da je začuđena ili umirena. Kad se on stišao, Pilat je nastavio:

— Ali kažnjena će biti samo trojica, jer prema zakonu i običaju, u čast blagdana Pashe, jednom od osuđenih, po izboru Malog Sinedriona i nakon potvrde rimske vlasti, velikodusni cezar imperator vraća njegov prezreni život!

Pilat je izvikivao riječi i u isto vrijeme slušao kako žagor postupno zamjenjuje duboka tišina. Sada nije ni uzdah, ni šum dopirao do njegovih ušiju, i čak je nastupio trenutak kad se Pilatu učinilo da je sve unaokolo isčeznulo. Njemu mrzak grad je umro i samo on sam stoji, a njegovo lice, uprto u nebo, prže okomite zrake sunca. Pilat je još osluškivao tišinu, a zatim je počeo vikati:

— Ime onoga koji će sada pred vama biti pušten na slobodu...

Učinio je još jednu stanku, ne izgovarajući ime, provjeravajući je li sve rekao, zato što je znao kako će mrtvi grad uskrasniti čim izrekne ime sretnika i nikakve se druge riječi više neće moći čuti.

»Je li sve? — bezglasno je sam sebi šapnuo Pilat. — Sve. Ime!«

I zakotrljavši slovo »r« viknuo je stišanome gradu:

— Bar-Rabban!

Tada mu se učinilo da se nad njim sunce zazvečavši rasprsnulo i vatrom mu opržilo uši. U toj su vatri bjesnili krikovi, jecaji, smijeh i zvižduk.

Pilat se okrenuo i pošao uzvisinom natrag k stubama ne gledajući ništa osim raznobojne kocke na kaldrmi pod nogama kako ne bi posrnuo. Znao je da sada iza njegovih leđ na uzvisinu poput grada lete bakreni novčići i palmini plodovi, da u gomili koja urla, gnječeći se, ljudi dižu jedan drugoga na ramena da bi svojim očima vidjeli čudo kako se čovjek koji je već bio u rukama smrti istrgnuo iz tih ruku! Kako legionari skidaju s njega konopce, nehotice mu pričinjajući žestoku bol u rukama iščašenim na preslušavanjima, kako se on mršti i uzdiše, a ipak smiješi besmislenim, ludim smiješkom.

On je znao da u isto vrijeme straža već odvodi k pobočnim stubama trojicu svezanih ruku, da bi ih izvela na cestu koja vodi prema zapadu, izvan grada, na Čelavu goru. Tek kad se našao iza uzvisine, u njezinoj pozadini, Pilat je otvorio oči znajući da je sada izvan opasnosti — osuđenike više nije mogao vidjeti.

U žamor gomile, koja se stišavala, umiješali su se i jasno čuli uzvici glasonoša koji su ponavljali, jedan na aramejskom, drugi na grčkom jeziku, sve što je s uzvisine rekao prokurator. Osim toga, do njegovih ušiju dopro je sitan, torokav konjski topot koji se približavao, i zvuk trube koja je nešto kratko i veselo zatrubila. Tim zvukovima odgovorili su prodorni zviždaci dječaka koji su se nalazili na krovovima kuća u ulici što je vodila od trga k hipodromu, i užvici »Čuvaj se!«

Vojnik koji je samotno stajao na praznom prostoru trga, uznemiren je mahnuo zastavom koju je držao u ruci, i tada su se prokurator, legat legije, pisar i straža zaustavili.

Konjička ala doletjela je u širokom kasu na trg da ga, mimo mnoštva, presječe sa strane i najkraćim putem otkaše do Čelave gore ulicom kraj kamena zida po kojem je puzala vinova loza.

U jurećem kasu, malen poput dječaka, taman kao mulat, zapovjednik ale — Sirijac, nešto je visokim glasom viknuo, poravnavši se s Pilatom, i izvukao mač iz toka. Zao, znojan vranac odskočio je i propeo se. Ubacivši mač u tok, zapovjednik je bičem udario konja

po vratu, svladao ga i odjurio u ulicu prešavši u galop. Za njim su u oblaku dima - po trojica u redu — poletjeli konjanici, poskočili su vršci laganih bambusovih kopalja, mimo prokuratora promaknula su lica koja su se pod bijelim turbanima činila osobito tamnoputa, s veselo otkrivenim blistavim zubima.

Podižući prašinu do neba, ala je upala u ulicu, i posljednji je po-red Pilata projahao vojnik s trubom na leđima što se bljeskala na suncu.

Zaklanjajući se rukom od praštine, nezadovoljno mršteći lice, Pilat je krenuo dalje, uputio se k vratima dvorskog vrta, a za njim su krenuli pisar i straža.

Bilo je oko deset sati ujutro.

POGLAVLJE 3.

SEDMI DOKAZ

Da, bilo je oko deset sati ujutro, velećijenjeni Ivane Nikolajeviću — rekao je profesor.

Pjesnik je rukom prešao po licu, kao čovjek koji tek što se probudio, i video je da je na Patrijaršijskim ribnjacima večer.

Voda je u ribnjaku pocrnjela, po njoj je plovio malen čamac, i čulo se udaranje vesala i smijeh nekakve građanke u čamcu. Na klupama aleja pojavila se publika, na svim trima stranama četverokuta osim na onoj gdje su bili naši sugovornici.

Nebo nad Moskvom kao da je izbljedjelo i potpuno se jasno viđeo u visini pun mjesec, ali još ne zlatan nego bijel. Disalo se mnogo lakše, a glasovi pod lipama zvučali su sada mekše, večernje.

»Kako ja to nisam primijetio da je njemu uspjelo satkati čitavu pripovijest?... — pomislio je Bezdomni začuđeno. — Evo već je večer! A možda on to i nije pripovijedao već sam ja jednostavno zaspao i sve to sanjao?«

Ali mora se vjerovati da je profesor ipak pripovijedao, inače bi valjalo zaključiti da je to isto sanjao i Berlioz zato što je rekao pozorno promatrajući strančevu lice:

— Vaša je pripovijest vrlo zanimljiva, profesore, iako se ona uopće ne poklapa s biblijskim pripovijestima.

— Smilujte se — s prezirnim osmijehom rekao je profesor — ako nitko drugi, a ono biste bar vi morali znati kako se gotovo ništa od svega što je napisano u Bibliji nije nikada stvarno dogodilo, i ako se

počnemo osvrtati na Bibliju kao na povijesni spomenik.. — on se još jednom podsmjehnuo, a Berlioz se zaprepastio zato što je doslovce to isto govorio Bezdomnom dok su išli Bronom ulicom prema Patrijaršijskim ribnjacima.

— To je tako — odgovorio je Berlioz - ali bojim se kako nitko ne može potvrditi da se i to što ste nam vi ispričali stvarno dogodilo.

— O, da! To može tko potvrditi! — počevši govoriti nepravilnim jezikom rekao je profesor s neobičnom uvjerljivošću i neočekivano tajanstveno pozvao obojicu prijatelja bliže k sebi.

Oni su se s obje strane nagnuli k njemu, i on je rekao ali sada bez ikakva stranog naglaska koji je kod njega, vrag neka zna zašto, čas nestajao čas se opet pojavljivao:

— Riječ je o tome... — tada se profesor bojažljivo ogledao i progovorio šapatom — da sam ja osobno kod svega toga pribivao. Bio sam i na balkonu kod Poncija Pilata, i u vrtu kad je on razgovarao s Kajfom, i na uzvisini, ali tajno, inkognito tako reći, stoga vas molim nikome ni riječi i u punoj tajnosti!.. Pssst!

Nastupila je tišina, Berlioz je problijedio.

— Vi... koliko ste vremena u Moskvi? — upitao je drhtavim glasom

— Tek što sam stigao u Moskvu - rastreseno je odgovorio profesor i tek sada su se prijatelji dosjetili pogledati mu kako valja u oči i uvjerili se da je lijevo, zeleno — sasvim ludo, a desno — prazno, crno i mrtvo.

»Eto, sve je jasno! — pomislio je zbunjeni Berlioz. - Došao je ludi Nijemac, ili je poludio upravo na Patrijaršijskim ribnjacima. Eto ti pripovijesti!«

Da, stvarno je sve postalo jasno: i čudni doručak kod pokojnog fdozofa Kanta, i ludačke riječi o sunčokretovu ulju i o Anuški, i proročanstva o tome kako će glava biti odrezana, i sve ostalo — profesor je bio lud.

Berlioz je istog časa shvatio što mora učiniti. Naslonivši se na klupu, on je iza profesorovih leđa namignuo Bezdomnome — ne-moj mu se protiviti, ali zbunjeni pjesnik nije razumio te znakove.

— Da, da, da - uzbudeno je govorio Berlioz — uostalom, sve je to moguće! Čak vrlo moguće, i Poncije Pilat, i balkon, i ostalo... A jeste li doputovali sami ili sa suprugom?

— Sam, sam, ja sam uvijek sam — gorko je odgovorio profesor.

— A gdje su vaše stvari, profesore? — lukavo je pitao Berlioz. — U »Metropolu«? Gdje ste odsjeli?

— Ja? Nigdje - odgovorio je maloumni Nijemac, žalosno i nemirno lutajući zelenim okom po Patrijaršijskim ribnjacima.

— Kako? A... gdje ćete stanovati?

— U vašem stanu — odjednom je nehajno odgovorio luđak i namnuo.

— Vrlo... vrlo mi je drago — promrmljao je Berlioz — ali, zapravo kod mene će vam biti neudobno... a u »Metropolu« su prekrasne sobe, to je prvakasan hotel...

— A đavo također ne postoji? — iznenada je bolesnik veselo zapatio Ivana Nikolajevića.

— Ni đavo...

— Nemoj se suprotstavljati! — samo je usnama šapnuo Berlioz iz profesorovih leđa i pravio grimase.

— Ne postoji nikakav đavo! — zbumen cijelom tom morom, uzviknuo je Ivan Nikolajević ono što nije trebalo. — Eto muke! Prestanite zanovijetati!

Tada se umobilnik nasmijao tako da je iz lipe prhnuo vrabac koji je sjedio iznad njihovih glava.

— No, to je stvarno zanimljivo - tresući se od smijeha progovorio je profesor — što je to kod vas, što god spomeneš ničega nema! — Naglo je prestao sa smijehom i, što je sasvim razumljivo kod duševne bolesti, poslije smijeha pao u drugu krajnost, razdražio se i divlje viknuo: — Tako, znači, ne postoji?

— Umirite se, umirite se, umirite se, profesore - mrmljao je Berlioz, bojeći se da ne uznemiri bolesnika. — Sjednite na trenutak ovdje s drugom Bezdomnim, a ja ću samo otrčati do ugla i telefoni-rati, a zatim ćemo vas otpratiti kamo hoćete. Vi ne poznajete grad...

Moramo priznati da je Berliofov plan bio dobar: trebalo je doći do najbliže telefonske govornice i javiti u ured za strance kako eto, došljak iz inozemstva, konzultant, sjedi na Patrijaršijskim ribnjacima u stanju koje je vidljivo nenormalno. Neophodno je poduzeti mjere, jer će se inače dogoditi kakva nemila glupost.

— Telefonirati? Pa što, telefonirajte — žalosno se složio bolesnik odjednom strastveno zamolio: — Ali vas molim na rastanku, povjerujte mi makar to da postoji đavo! Više od toga vas ne molim. Znajte da za to postoji sedmi dokaz, i to onaj najpouzdaniji! I on će vam se sada objaviti.

— Dobro, dobro — lažno ljubazno rekao je Berliož pa se, naminuvši neraspoloženu pjesniku kojemu se uopće nije svidišala pomisao da čuva ludog Nijemca, uputio prema onom izlazu iz Patrijaršijskih ribnjaka koji se nalazi na uglu Brone i Jermolajevske ulice.

A profesor kao da je istog časa ozdravio i razvedrio se.

— Mihaile Aleksandroviču! — viknuo je za Berliožom.

Taj se trgnuo, okrenuo, ali se umirio mišlju kako je njegovo i očeve ime poznato profesoru također iz nekih novina. A profesor je viknuo, složivši ruke u trubu:

— Ako želite, odmah ću naređiti da se brzojavi vašem ujaku u Kjejev?

I opet se Berliož trgnuo. Odakle luđak zna o postojanju kijevskog ujaka? O tome, sasvim sigurno, ni u kakvim novinama nije ništa napisano. Ehe, nije li Bezdomni u pravu? Sto ako su dokumenti lažni? Ah, čudnog li subjekta. Telefonirati, telefonirati! Odmah telefonirati! Njega će tamo brzo raskrinkati!

I ne slušajući ništa više, Berliož je otrčao dalje.

Tada, kod samog izlaza na Bronu ulicu, ususret uredniku podigao se s klupe onaj isti građanin što je na sunčevu svjetlu nastao od vreloga zraka. Ali sada više nije bio proziran, nego običan i tjelesan, i u sutoru koji se spuštao Berliož je jasno video njegove brčiće poput kokošjeg pera, očice, ironične i polupijane, kockaste hlače, toliko podvinute da su se vidjele prljave bijele čarape.

Mihail Aleksandrovič je ustuknuo, ali se utješio mišlu da je to glupa slučajnost i da sada uopće nema vremena o tome razmišljati.

- Tražite li okretaljku, građanine? — napuklim tenorom upitao je kockasti tip. — Ovamo izvolite! Ravno, i izići ćete kamo treba. Dajte mi za ovu uputu za četvrt litre... da se okrijepi bivši regent! — Kreveljeći se, subjekt je snažnim zamahom ruke skinuo svoju džokejsku kapicu.

Berlioiz se nije osvrtao na molbu i prenemaganje regenta, pritrčao je okretaljki i uhvatio se za nju rukom. Okrenuvši je nakanio je već stati na tračnice, kadli mu je lice zaslijepilo crveno i bijelo svjetlo: u staklenom sandučiću upalio se natpis »Čuvaj se tramvaja!«

Istog trena dojurio je tramvaj koji skreće na novoizgrađenoj pruzi iz Jermolajevske na Bronu ulicu. Kad je skrenuo na ravno, u njemu su se iznenada upalile električne svjetiljke, zaviljao je i povećao brzinu.

Oprezni Berlioiz, iako se nalazio izvan domašaja, odlučio je vratiti se iza pregrade, stavio je ruku na okretaljku, zakoraknuo unatrag. Tada je njegova ruka poletjela i odmaknula se, jedna je noga nezadrživo kao po ledu kliznula kaldrmom koja je koso vodila prema tračnicama, druga je klecnula, i Berlioza je odbacilo na tračnice.

Nastojeći se za nešto uhvatiti, Berlioiz je pao nauznak udarivši zatiljkom o kaldrmu ali je uspio vidjeti u visini, zdesna ili slijeva — više nije shvatio - pozlaćeni mjesec. Pošlo mu je za rukom da se okreće na bok, dok je istodobno privlačio noge k trbuhi, a okrenuvši se, ugledao je od užasa potpuno bijelo lice žene-vozača, koje mu se približavalo nezadrživom snagom, i njezin crveni rubac. Berlioiz nije kriknuo, ali je oko njega očajničkim ženskim glasovima zapavila cijela ulica.

Vozačica je potegnula električnu kočnicu, kola su se zarila nosom u tlo, poslije toga na časak poskočila, i s prozora su uz prasak i zvonjavu poletjela stakla. Tada je u Berlio佐u mozgu netko očajnički viknuo — »Zar uistinu?...« Još jednom, posljednji put, ugledao je mjesec, ali već rasprsnut na komadiće, a zatim se spustio mrak.

Tramvaj je pregazio Berlioza i prema ogradi Patrijaršijske aleje odbacio na popločenu kosinu okrugli tamni predmet. Kotrljajući se s te kosine, on je poskakivao po kaldrmi.

Bila je to odrezana Berliozova glava.

POGLAVLJE 4.

POTJERA

Utihnuli su histerični ženski krikovi, prestali prodorni zviždaci milicije, dva sanitetska vozila odvezla su: jedno — obezglavljeno tijelo i odrezanu glavu u mrtvačnicu, drugo — krhotinama stakla ranjenu ljepoticu vozačicu; kućepazitelji u bijelim pregačama pokupili su krhotine stakla i posuli pijeskom krvave mlake, a Ivan Nikolajević kako je pao na klupu ne dotrčavši do okretaljke, tako je ostao na njoj.

Nekoliko puta pokušao se dići, ali ga noge nisu slušale — Bezdomnog je zahvatilo nešto poput paralize.

Pjesnik je potrčao k okretaljki odmah nakon što je začuo prvi vapaj i spazio glavu kako poskakuje po kaldrmi. Od toga je potpuno izgubio prisegnost i pavši na klupu ugrizao svoju ruku do krvi. Na ludog je Nijemca, dakako, zaboravio i nastojao je jedino shvatiti kako to može biti da je malo prije razgovarao s Berliozom, a časak poslije — glava...

Alejom su pored pjesnika trčali usplahireni ljudi i nešto vikali, ali njihove riječi Ivan Nikolajević nije razumio.

Iznenadno su se pored njega sudaile dvije žene, i jedna od njih, oštronosa i gologlava, viknula je drugoj uz samo pjesnikovo uho:

- Anuška, naša Anuška! Iz Sadove ulice! To je njezino maslo! Kupila je u trgovini mješovite robe suncokretovo ulje, pa litrenkom u okretaljku, i razbila! Cijelu suknju je uprljala... AT je psovala, psovvala! A on se jadnik valjda poskliznuo i pao na tračnice...

Od svega što je žena govorila, u smušenu mozgu Ivana Nikolajevića zadržala se jedna riječ: »Anuška...«

— Anuška... Anuška?... - promrmljao je pjesnik, nemirno se osvrćući — dopustite, dopustite...

Uz riječ »Anuška« vezale su se riječi »suncokretovo ulje« i zatim, tko zna zašto, »Poncije Pilat«. Pilata je pjesnik zanemario i stao pozivati karike, počevši od riječi »Anuška«. I lanac se spojio vrlo brzo i za tren doveo do ludog profesora.

Oprostite! Pa to je on rekao kako se sjednica neće održati zato što je Anuška prolila ulje. I, molim vas, ona se zaista neće održati! I ne samo to, on je točno rekao da će Berliozu odrezati glavu žena?! Da, da, da! Vozač je bila žena?! Sto je to, a?!

Nije bilo ni zrnca sumnje u to da je tajanstveni konzultant unaprijed točno video cijelu sliku strašne Berlioze smrti. Tada su dvi je misli obuzele pjesnikov mozak. Prva: »On nipošto nije luđak! Sve su to gluposti!«, i druga: »Nije li to sve on sam podmetnuo?«

Ali dopustite pitanje, na koji način?!

— E ne! To ćemo doznati!

Napregnuvši se iz sve snage, Ivan Nikolajević se podigao s klupe i potrčao natrag, onamo gdje je bio razgovarao s profesorom. Pokazalo se da taj, na svu sreću, još nije otišao.

Na Bronoj ulici već su se upalila svjetla, a nad Patrijaršijskim ribnjacima svijetlio je zlatni mjesec, i u mjesecu uvijek varljivu svjetlu Ivanu Nikolajeviću učinilo se da profesor stoji držeći pod mišicom ne štap, nego sablju.

Umirovljeni lažljivac-regent sjedio je na onom istom mjestu gdje je još nedavno sjedio Ivan Nikolajević. Sada je regent nabio na nos očito nepotrebne cvikere u kojima jednoga stakla uopće nije bilo a drugo je bilo napuklo. Od toga je kockasti građanin postao još odvratniji nego onomad kad je Berliozu pokazivao put prema tračnicama.

Sleđena srca Ivan se približio profesoru i pogledavši u njegovo lice uvjerio se da nikakvih znakova ludila na tom licu nema niti ih je bilo.

- Priznajte, tko ste vi? — prigušeno je upitao Ivan.
Stranac se namrštilo, pogledao pjesnika kao da ga prvi put vidi i zlobno je odgovorio:

- Ne razumi... ruski govoriti...
- Oni ne razumiju! - upleo se regent na klupi, iako njega nitko nije molio da objasni strančeve riječi.
- Ne pretvarajte se! - prijeteći je rekao Ivan i osjetio hladnoću ispod rebara. — Malo prije ste divno govorili ruski. Vi niste Nijemac i niste profesor! Vi ste ubojica i špijun! Pokažite isprave! - bijesno je viknuo Ivan.

Zagonetni profesor od gađenja je iskrivio ionako iskrivljena usta i slegnuo ramenima.

- Građanine! — opet se upleo mrski regent. — Zašto uz nemiravate turista? Bit ćete za to najstrože kažnjeni! — Lice sumnjiva profesora postalo je oholo, on se okrenuo i udaljio od Ivana.

Ivan je osjetio da se gubi. Zagrcnuvši se, obratio se regentu:

- Ej, građanine, pomozite da zaustavimo zločinca! Vaša je dužnost da to učinite!

Regent je neobično živnuo, skočio i dreknuo:

- Koji zločinac? Gdje je? Inozemni zločinac? — Regentove oči radosno su zaigrale. — Taj? Ako je zločinac, onda najprije treba vikati »Upomoć!« Inače će on otići. Dajte, zajedno! Uglas! — I regent je razvalio čeljust.

Smušeni Ivan poslušao je šaljivca-regenta i viknuo »Upomoć!«, ali ga je regent nasamario i ništa nije viknuo.

Samotan, hrapav Ivanov krik nije dao dobre rezultate. Nekakve dvije djevojke sklonile su se ustranu, i on je čuo riječ »Pijanac«.

- A ti si, dakle, s njim u doslihu? — padajući u srdžbu povikao je Ivan. - To se ti meni rugaš? Pusti me!

Ivan je pošao udesno i regent također, Ivan — ulijevo i taj gad isto tako.

- Namjerno mi se pleteš pod noge? - divlje je zavikao Ivan. — Predat ću te u ruke milicije!

Ivan je pokušao uhvatiti nitkova za rukav, ali je promašio i uhvatio zrak. Regent kao da je u zemlju propao.

Ivan je jauknuo, pogledao u daljinu i ugledao mrskog neznanca. Taj je već bio kod izlaza u Patrijaršijsku ulicu, ali nije bio sam. Više nego sumnjivi regent uspio mu se priključiti. Ni to još nije sve: kao treći, u društvu se pojavio, ne zna se odakle, mačak, ogroman kao nerast, crn poput čadi ili vrane, s očajnim vojničkim brcima. Trojka se uputila u Patrijaršijsku ulicu, mačak je pritom hodao na stražnjim nogama.

Ivan se dao u potjeru za zlikovcima i odmah shvatio kako će ih vrlo teško sustići.

Trojka je začas preskočila ulicu i našla se na Spiridonovki. Koliko god je Ivan hitao, razmak između progonjenih i njega nimalo se nije smanjivao. Pjesnik se još nije uspio pribратi kad se nakon tih Spiridonovke našao kod Nikitskih vrata gdje se njegov položaj pogoršao. Tu je bila velika gužva. Ivan je naletio na nekoliko prolaznika i bio opsovan. K tome je zlotvorska banda ovdje primijenila omiljeni banditski trik, razišli su se svaki na svoju stranu.

Regent se jako spretno uhvatio za autobus koji je jurio k arbat-skom trgu, i tako umaknuo. Izgubivši jednog od progonjenih, Ivan je usredotočio svu pozornost na mačka i vidio kako je taj čudni mačak prišao k stubi motornih kola »A« koja su stajala na postaji, naglo se progurao ispred neke žene koja je vrisnula, uhvatio se za rukohvat i čak je pokušao pružiti kondukterki sitniš od deset kopjevi kroz prozor otvoren zbog sparine.

Mačkovo ponašanje toliko je zaprepastilo Ivana da je ukočeno zastao kraj mesnice na uglu, i tada ga je, ali mnogo jače, zapanjilo ponašanje kondukterke. Tresući se od ljutine, čim je ugledala mačka kako ulazi u tramvaj, viknula je:

— Mačkama je zabranjeno! S mačkama je zabranjeno! Sic! Inače će ču pozvati miliciju!

Ni kondukterku ni putnike nije začudila sama bit stvari: ne to što mačak ulazi u tramvaj, što je tek pola zla, nego to što pokušava platiti!

Mačak se pokazao ne samo kao platežno sposobna nego i kao disciplinirana životinja. Nakon prvog konduktorkina uzvika, prekinuo je juriš, sišao sa stube i sjeo na postaji, tarući brkove novcem. Ali tek što je konduktorka povukla konopac i tramvaj krenuo, mačak je postupio kao svatko koga tjeraju iz tramvaja a koji se ipak mora voziti. Propustivši sva troja kola, skočio je na stražnju željeznu prečku na posljednjim kolima, šapom se uhvatio za neku cijev koja je iz njih virila, i odvezao se uštedjevši na taj način deset kopjejki.

Dok se bavio odvratnim mačkom, Ivan je skoro izgubio najvažnijeg od trojice - profesora. Ali, nasreću, taj nije uspio klisnuti. Ivan je u gomili ugledao sivu beretu na početku Velike Nikitske ili Gercenove ulice. U tren oka i sam se tamo pojavio. Ipak, bez uspjeha. Pjesnik je brzao, počeo trčati kasom, gurajući prolaznike, ali se nije ni za centimetar približio profesoru.

Koliko god Ivan bio zbumjen, ipak ga je zapanjila vrhunaračna brzina kojom se potjera odvijala. Nije prošlo ni dvadeset sekundi kad je, poslije Nikitskih vrata, Ivan Nikolajević već bio zaslijepljen svjetiljkama na Arbatskom trgu. Još nekoliko sekundi i evo neke tamne ulice s neravnim pločnikom gdje je Ivan Nikolajević tresnuo i razbio koljeno. Opet osvijetljena magistrala - Kropotkinova ulica, zatim uličica, zatim Ostroženka, i opet uličica, turobna, odvratna i škrto osvijetljena. I ovdje je Ivan Nikolajević konačno izgubio onog koji mu je bio toliko potreban. Profesor je nestao.

Ivan Nikolajević se zbumio, ali ne zadugo, jer je odjednom shvatio kako se profesor neizbjježno mora nalaziti u kući br. 13 i obvezno u stanu br. 47.

Ušavši u vežu, Ivan je Nikolajević odjurio na prvi kat, brzo je našao stan i nestrpljivo pozvonio. Nije morao dugo čekati: Ivanu je otvorila vrata djevojčica od pet godina i ne upitavši ništa pridošlicu brzo nekamo otišla.

U golemom, krajnje zapuštenu predsoblju, slabo osvijetljenu u kutu malenom svjetiljkom ispod visokog, od prljavštine crna stropa, visio je na zidu bicikl bez kotača, stajala je ogromna škrinja oko-

vana željezom, a na polici iznad vješalice ležala je šubara, njezine duge uši visjele su nadolje. Iza jednih od vrata snažan muški glas iz radioprijemnika vikao je ljutito nešto u stihovima.

Ivan Nikolajević nije se nimalo zbumio u nepoznatoj okolini i uputio se ravno u hodnik, razmišljajući: »On se, dakako, sakrio u kupaonici«. U hodniku je bilo tamno. Pipajući po zidovima, Ivan je ugledao slabašan tračak svjetla dolje, ispod vrata, napipao kvaku i slabo je pritisnuo. Zapor je odskočio i Ivan se našao upravo u kupaonici, i pomislio kako mu je to izvrsno uspjelo.

Ipak, nije mu uspjelo baš kako bi trebalo! Do Ivana je doprla vlažna toplina i uz svjetlo ugljena koji je dogorijevao u ložištu video je velika korita koja su visjela na zidu, i kadu sa strašnim crnim mrljama od razbijene ocakline. U toj kadi stajala je gola građanka, sva u sapunici i s krpicom za pranje u rukama. Ona je kratkovidno žmirnula na Ivana kad je ušao, i očito zabunivši se pri paklenskom osvjetljenju, rekla tiho i veselo:

— Kirjuška! Prestanite lakrdijati! Zar ste poludjeli? Fjodor Ivanović će se ubrzo vratiti. Van odavde, odmah! — i zamahnula je krpicom prema Ivanu.

Nesporazum je bio očit i kriv je za to bio, dakako, Ivan Nikolajević. Ali on to nije želio priznati i prijekorno uzviknuvši: »Ah, raz-vratnice!...« — našao se odmah u kuhinji. U njoj nije bilo nikoga a na štednjaku je u polumraku stajalo bešumno deset ugaslih primusa. Jedan mjesec je tračak, probivši se kroz prašan, godinama neoprano prozor, škrto je osvjetljavao taj kut gdje je u prašini i paučini visjela zaboravljenica ikona iza koje su virili vršci dviju voštanica. Ispod velike ikone visjela je pribodata mala ikona od papira.

Nikome nije poznato kakva je misao tada zaokupila Ivana, ali prije nego što će zaći u crni hodnik, prisvojio je jednu od svijeća, a isto tako i papirnu ikonu. S tim je predmetima napustio nepoznati stan, nešto mrmljajući smušen od pomisli na tek doživljeno u kupaonici, nehotice nastojeći pogoditi tko je bio taj drski Kirjuška i ne pripada li njemu ružna šubara s ušesima.

U praznoj, tmurnoj uličici pjesnik se osvrnuo tražeći bjegunca, ali njega nije nigdje bilo. Tada je Ivan rekao čvrsto sam sebi:

— Pa naravno, on je u rijeci Moskvi! Naprijed!

Valjalo bi, dakako, upitati Ivana Nikolajevića zašto je mislio da je profesor upravo u rijeci Moskvi a ne na nekom drugom mjestu. U tome i jest zlo što nije bilo nikoga tko bi ga to upitao. Mrska uličica bila je potpuno prazna.

Za vrlo kratko vrijeme moglo se vidjeti Ivana Nikolajevića na granitnim stubama u amfiteatru rijeke Moskve.

Skinuvši sa sebe odjeću, Ivan ju je povjerio nekom ugodnom bradonji koji je pušio smotku kraj poderane košulje i odvezanih izgazeni cipela. Zamahnuvši rukama kako bi predahnuo, Ivan je kao lastavica skočio u vodu. Stao mu je dah, tako je hladna bila voda, i čak mu je sinula misao kako se neće uspjeti dočepati površine. Ipak uspjelo mu je, i dašćući i frkćući, s očima razrogačenim od užasa, Ivan Nikolajević počeo je plivati u crnoj vodi koja je mirisala na naftu, između izlomljenih pruga što su ih stvarale obalne svjetiljke.

Kad je mokri Ivan doskakutao po stubama do mjesta gdje je ostala njegova odjeća pohranjena kod bradonje, izašlo je na vidjelo da je nestalo prvo a i drugo, to jest sam bradonja. Točno na mjestu gdje je bila hrpa odjeće ostale su prugaste gaće, poderana košulja, svijeća, ikona i kutija šibica. U bespomoćnu bijesu, zaprijetivši pesnicom nekome u daljini, Ivan se odjenuo u ono što mu je preostalo.

Tada su ga uz nemirile dvije pomisli: prvo da je nestala iskaznica MASSOLIT-a s kojom se nikada nije rastajao, i drugo hoće li mu uspjeti u takvu stanju bez prepreka proći kroz Moskvu? Ipak, u gaćama... Istina, što se to koga tiče, ali ipak da ne dođe do kakva zanovijetanja ili zaustavljanja.

Ivan je s gaća otrgnuo puceta, tamo gdje su se ona na gležnjevima zakopčavala, računajući na to da će možda gaće u takvu obliku izgledati poput ljetnih hlača, uzeo ikonu, svijeću i šibice i krenuo, rekovši sam sebi:

— K Gribojedovu! On je tamo, nema nikakve dvojbe.

Grad je živio noćnim životom. Kroz prašinu prolazili su kamioni škripeći lancima, na njihovim platformama, na vrećama, ležali su izvaljeni, s trbusima u vis, nekakvi muškarci. Svi su prozori bili otvoreni. U svakom od tih prozora gorjelo je svjetlo pod narančastim sjenilom, i iz svih prozora, iz svih veža, s krovova i tavana, iz podruma i dvorišta - dopiralo je promuklo treštanje poloneze iz opere »Jevgenij Onjegin«.

Bojazni Ivana Nikolajevića bile su opravdane: prolaznici su na njega svraćali pozornost i osvrtali se. Uslijed toga, on je odlučio izbjegavati velike ulice, i probijati se uličicama gdje ljudi nisu tako nasrtljivi, gdje je manje izgleda da pristupe bosom čovjeku, gnjeveći ga pitanjima o gaćama koje uporno nisu željele nalikovati na hlače.

Ivan je tako i učinio, utonuo je u tajanstvenu mrežu arbatskih uličica i šuljao se uz zidove, bojažljivo zirkao, osvrtao se svakoga trena, pokatkad se krio u vežama i izbjegavao križanja sa semaforima i elegantna vrata diplomatskih vila.

I na čitavu njegovu teškom putu neobjasnjivo ga je mučio svuda prisutan orkestar, uz čiju je pratnju duboki bas pjevao o svojoj ljubavi prema Tatjani.

POGLAVLJE 5.

DOGODILO SE U GRIBOJEDOVU

Starinska jednokatnica žućkaste boje nalazila se na bulevarском прстену, u dubini kržljava vrta koji je od pločnika dijelila ograda od kovana željeza. Nevelik prostor pred kućom bio je popločen i na njemu se u zimsko doba uzdizao snježni stog s lopatom, a ljeti se pretvarao u vrlo lijep odjel ljetnog restorana pod platnenom tendom.

Kuća se zvala »Gribojedovljev dom« zato što je navodno nekada pripadala teti pisca — Aleksandra Sergejeviča Gribojedova. Je li pripadala ili nije, točno ne znamo. Čini se čak kako Gribojedov i nije imao nikakvu tetu kućevlasnicu... Ipak kuća se tako zvala. Štoviše, neki je moskovski lažljivac pričao kako je, navodno, na prvom katu, u okrugloj dvorani sa stupovima, znameniti pisac čitao ulomke iz »Teško pametnom« upravo dotičnoj teti koja se zavalila u sofу. Uostalom, vrag će znati, možda je i čitao, to nije važno!

Važno je to da je u sadašnje vrijeme ta kuća pripadala istom MASSOLIT-u na čelu kojega je bio nesretni Mihail Aleksandrovič Berlioz sve dok se nije pojavio na Patrijaršijskim ribnjacima.

Počam od članova MASSOLIT-a, kuću nitko nije zvao »Gribojedovljev dom«, nego su svi govorili jednostavno Gribojedov: »Jučer sam dva sata pričao kod Gribojedova.« — »Pa što?« — »Dobio sam mjesec dana Jalte« — »Sretnik!« Ili: »Podi k Berliozu, on prima danas od četiri do pet u Gribojedovu...« i tako dalje.

MASSOLIT se tako smjestio u Gribojedovu da se nešto bolje i udobnije nije moglo ni zamisliti. Tko bi ušao u Gribojedov najprije

bi se upoznao, nehotice, s izvješćima raznih sportskih kružoka i sa skupnim ali i individualnim fotografijama članova MASSOLIT-a, koje su ukrašavale zidove stubišta koje vodi na prvi kat.

Na gornjem katu, na vratima prve sobe kočio se velik natpis »Ribičko-ferijalna sekcija« i k tome je bio nacrtan karaš koji se uhvatio na udicu.

Na vratima sobe br. 2 bilo je napisano nešto ne baš sasvim razumljivo: »Jednodnevni stvaralački putni nalog. Obratiti se M. V. Podložnoj«.

Sljedeća vrata nosila su kratak ali zato sasvim nerazumljiv natpis: »Pereligino«. Potom bi se slučajnom posjetiocu Gribojedova počelo vrtjeti pred očima od natpisa koji su se šarenili na tetinim vratima od orahovine: »Upis u red za doznamku kod Poklevkine«, »Blagajna«, »Osobni izdaci skečista«...

Presjekavši najdulji red koji je započinjao već dolje kod portirnice, čovjek je mogao vidjeti na vratima u koja su svake sekunde navljivali ljudi natpis »Stambeno pitanje«.

Poslije »Stambenog pitanja« šepirio se raskošan plakat na kojem je bila nacrtana hridina, a po njezinu grebenu jahao je konjanik u ogrtaču od čohe i s puškom na leđima. Nešto niže — palme i balkon, na balkonu — mladić s čuperkom kose sjedi i gleda nekamo uvis vrlo, vrlo živahnim očima i u ruci drži naliv-pero. Natpis: »Stvaralački dopust s punom opskrbom od dva tjedna (pričevanje — novela) do jedne godine (roman, trilogija). Jalta, Suuk-Su, Borovoje, Cihidziri, Mahindžauri, Lenjingrad¹ (Zimski dvorac)«. I pred ovim vratima bio je također red, ali ne odviše velik, pedesetak ljudi.

Dalje dolaze, slijedeći hirovite zavijutke, uspone i spustove gribojedovske kuće — »Uprava MASSOLIT-a«, »Blagajne br. 2, 3, 4, 5«, »Redakcijski kolegij«, »Predsjednik MASSOLIT-a«, »Biljarni-

¹ Danas ponovno Sankt Petersburg

ca«, različite pomoćne ustanove i konačno dvorana sa stupovima gdje je teta uživala u komediji genijalnoga nećaka.

Svaki je posjetilac, ako nije, dakako, bio potpuni tupoglavac, do-spjевši u Gribojedov, odmah shvatio koliko je lijep život sretnika-članova MASSOLIT-a, i u tren ga je stala mučiti crna zavist. Počeo bi upućivati nebu gorke prijekore što ga ono kod rođenja nije obdarilo književnim darom, bez kojeg je, dakako, uzaludno bilo svako maštanje o posjedovanju članske iskaznice MASSOLIT-a, smede, koja je mirisala na skupocjenu kožu, sa zlatnim, širokim obrubom — iskaznice poznate čitavoj Moskvi.

Tko može nešto reći u prilog zavisti? To je osjećaj ništavne kategorije, ali ipak valja shvatiti i posjetiočev položaj. Jer to što je video na gornjem katu nije bilo sve, ni približno sve. Čitavo je prizemlje tetine kuće zapremao restoran, i to kakav restoran! S pravom su ga smatrali najboljim u Moskvi. I ne samo zato što se protezao kroz dvije velike dvorane s nadsvodenim stropovima koji su bili oslikani ljubičastim konjima asirskih griva, ne samo zato što se na svakom stoliću nalazila svjetiljka sa sjenilom, ne samo zato što ovamo nije mogao prodrijeti bilo koji čovjek s ulice, nego i zato što je kakvoćom svoje hrane Gribojedov tukao svaki restoran u Moskvi, i što je *iu* hranu nudio po najpovoljnijoj, nipošto pretjeranoj cijeni.

Zbog toga nema ništa čudna čak ni u takvu razgovoru što ga je autor ovih najistinitijih redaka jednom čuo kraj ograde Gribojedova:

- Gdje večeraš danas, Ambrozije?
- Kakvo pitanje, ovdje dakako, dragi Foka! Arčibald Arčibaldo-vič šapnuo mi je danas da će biti smuđ *au naturel*. Virtuozna stvar!
- Ti umiješ živjeti, Ambrozije! - s uzdahom je odgovorio suhoniavi, zapušteni Foka s crnim prištem na vratu, divu crvenih usana, zlatnih vlasti, bujnih obraza, Ambroziju-pjesniku.
- Nema u mene nikakva posebna umijeća — usprotivio se Ambrozije - nego je to obična želja da živim ljudski. Želiš reći, Foka, da se smudevi mogu naći i u »Koloseumu«. Ali u »Koloseumu« porcija smuđa stoji trinaest rubalja i petnaest kopnjekki, a kod nas —

pet i pedeset! Osim toga, u »Koloseumu« su smuđevi stari tri dana i osim toga nemaš jamstvo da u »Koloseumu« nećeš dobiti po gubici od prvog pridošlog mladića koji upadne iz Teatarskog prolaza. Ne, ja sam kategorički protiv »Koloseuma« — grmio je čitavim bulevrom sladokusac Ambrozije. — Nemoj me nagovarati, Foka!

— Ja te ne nagovaram, Ambrozije — cvilio je Foka. — Možemo kod kuće večerati.

— Sluga pokoran - trubio je Ambrozije — zamišljam tvoju ženu kako u zajedničkoj kuhinji pokušava na tavi pripremiti smuđa *au naturel!* Hi-hi-hi! *Au revoir*, Foka! — i pjevušeći, Ambrozije se uputio prema verandi pod tendom.

Eh-ho-ho... Da, bilo je, bilo!... Sjećaju se moskovski starosjedioci znamenitog Gribojedova! Što su kuhanji smuđevi! To nije ništa, dragi Ambrozije! A kečige, kečiga na srebrnoj posudi, kečiga u komadima, obložena rakovima i svježim kavijarom? A jaja - *cocotte* s pireom od gljiva u šalicama? A filei od drozda vam se nisu svidjeli? Sa šampinjonima? Prepelica na đenovski način? Devet i pol rubala! Pa džez, pa ljubazna posluga! A u srpnju kad je cijela obitelj na ladanju, a vas zadržavaju u gradu neodložni književnički poslovi — na verandi, u sjeni vinove loze-penjačice, poput zlatne mrlje na čistom stolnjaku tanjur juhe *printaniere*? Sjećate li se, Ambrozije? Ali što ja pitam! Po vašim usnama vidim da se sjećate. Ništa nisu vaši lososi, smuđevi! A šluke, šnepi, bekacini, šumske šluke u sezoni, prepelice, ugori? Narzan koji se pjenuša u grlu?! Ali dosta, udaljuješ se čitaoče! Za mnom!...

U pola jedanaest te večeri kad je Berlioz poginuo na Patrijaršijskim ribnjacima, u Gribojedovu je na prvom katu bila osvijetljena samo jedna soba i u njoj se dosađivalo dvanaest književnika koji su se okupili na sjednici i čekali Mihaila Aleksandroviča.

Sjedili su na stolcima i na stolovima i čak na dvije prozorske daske u sobi uprave MASSOLIT-a, ozbiljno mučeni sparinom. Ni dašak svježine nije dopirao kroz otvorene prozore. Moskva je isijavala toplinu koja se tijekom dana nakupila na asfaltu, i bilo je jasno da

noć neće donijeti osvježenje. Mirisalo je na luk iz podruma tetine kuće gdje je radila kuhinja restorana, svi su htjeli piti, svi su bili nervozni, i svi su se ljutili.

Beletrist Beskudnikov - tih, pristojno odjeven čovjek sa susretljivim i istovremeno neuhvatljivim očima - izvukao je sat. Kazaljka je puzila prema jedanaest. Beskudnikov je kucnuo kažiprstom po brojčaniku, pokazao ga susjedu, pjesniku Dvubratskome koji je sjedio na stolu i od dosade mahao nogama, obuvenim u žute cipele s gumenim potplatom.

- Već - progundao je Dvubratski.
- Momak je sigurno zapeo na Kljazmi — dubokim se glasom odgovorila Nastasja Lukinišna Nepremenova, moskovska trgovачka sirotica koja je postala književnica i sastavljala pod pseudonimom »Kormilar Zorž« pripovijesti o morskim bitkama.
- Dopustite! — hrabro je progovorio autor popularnih skečeva Zagrivov. — I ja bih sada sa zadovoljstvom popio čaj na verandi umjesto da se ovdje kuham. Zar nije sjednica zakazana u deset?
- A sada je lijepo na Kljazmi — podbadala je prisutne Kormilar Žorž znajući kako je književničko, ladanjsko seoce Pereligino na Kljazmi — opće bolno mjesto. — Sada već sigurno pjevaju slavuji. Ja uvijek bolje radim izvan grada, osobito u proljeće.
- Treću godinu štem dim novac da bih poslao ženu koja boluje od Bazedovljeve bolesti u taj raj, ali nema ništa na pomolu - otrovno je i gorko rekao novelist Jeronim Poprihin.
- S tim je kako se kome posreći — zabrujao je s prozorske daske kritičar Ababkov.

Radost je zablistala u sitnim očima Kormilara Zorža i ona je rekla, smekšavši svoj kontraalt:

- Ne smije se, drugovi, zavidjeti. Ljetnikovca su svega dvadeset i dva, a gradi se još samo sedam, a nas je u MASSOLIT-u tri tisuće.
- Tri tisuće stotinu i jedanaest ljudi - upao je netko iz kuta.
- Eto vidite — nastavila je Kormilar — što da se radi? Prirodno je da su ljetnikovce dobili najdarovitiji od nas...

— Generali! — bez okolišanja je umetnuo u prepirku Gluharev-scenarist.

Beskudnikov je prijetvorno zijechnuo i izišao iz sobe.

— U Pereliginu je jedan u pet soba - rekao je za njim Gluharev.

— Lavrovič je sam u šest — uzviknuo je Deniskin — a blagovao je obložena hrastovinom!

— E, sada nije riječ o tome - zabrujao je Ababkov — već o tome je pola dvanaest.

Nastala je buka, sazrelo je nešto nalik na pobunu. Počeli su telefonirati u omrznuto Pereliginu, nisu dobili ljetnikovac gdje je bio Lavrovič, doznali da je Lavrovič otišao na rijeku i zbog toga se potpuno zbumili. Nasumce su telefonirali u Komisiju za umjetničku književnost na kućni br. 930 i tamo, dakako, nisu nikoga našli.

— On bi barem mogao telefonirati! - vikali su Deniskin, Gluharev i Kvant.

Ah, vikali su uzalud: Mihail Aleksandrovič nije mogao nikamo telefonirati. Daleko, daleko od Gribojedova, u velikoj dvorani osvijetljenoj žaruljama od tisuću svijeća, na tri poinčana stola ležalo je to što je još nedavno bio Mihail Aleksandrovič.

Na prvom — golo tijelo u osušenoj krvi, sa slomljenom rukom i zgnječenim grudnim košem, na drugom — glava s izbijenim prednjim zubima i mutnim rastvorenim očima koje nije smetalo jako svjetlo, a na trećem — hrpa od krvi skrunutih krpa.

Kraj obezglavljenoga stajali su: profesor sudske medicine, patolog i njegov prosektor, predstavnici istrage i zamjenik Mihaila Aleksandroviča Berlioza u MASSOLIT-u, književnik Želdibin kojeg su telefonski pozvali i otrgnuli od bolesne žene.

Automobil je došao po Želdibina i najprije ga, zajedno s istražiteljima, odvezao (bilo je oko ponoći) u stan ubijenog gdje su zapечаćeni njegovi papiri, a zatim su se svi odvezli u mrtvačnicu.

Eto, sada su stajali oko pokojnikovih ostataka i savjetovali se što je najbolje učiniti: prišiti odrezanu glavu na vrat ili u gribojedov-

skoj dvorani izložiti tijelo naprosto dobro pokriveno crnom marom do brade?

Da, Mihail Aleksandrović nikako nije mogao telefonirati i posve su se uzalud uzrujavali i vikali Deniskin, Gluharev i Kvant s Beskudnikovom. Točno u ponoć svih dvanaest književnika napustilo je gornji kat i spustilo se u restoran. Tu su svaki za sebe opet po zlu spomenuli Mihaila Aleksandrovića: svi su stolovi na verandi, nai-me, već bili zauzeti i preostalo im je da večeraju u lijepim ali zagušljivim dvoranama.

I točno u ponoć, u prvoj od njih nešto je tresnulo, zazvonilo, prsnulo, poskočilo. I u taj čas visoki muški glas očajnički je viknuo kroz glazbu: »Aleluja!« To je slavni gribojedovski džez udario tuš. Lica pokrivena znojem kao da su zasvijetlila, činilo se kako su na stropu oživjeli naslikani konji, svjetiljke kao da su jače zasvijetlile, i odjednom kao da su se otkinule s lanca, zaplesale su obje dvorane, a za njima je zaplesala i veranda.

Zaplesao je Gluharev s pjesnikinjom Tamarom Polumjesec, zaplesao je Kvant, zaplesao Zukopov-romanopisac s nekakvom filmskom glumicom u žutoj haljini. Plesali su: Dragunski, Čerdakči, maleni Deniskin s divovskom Kormilarem Zoržem, plesala je ljepotica arhitekt Semejkina-Gal koju je čvrsto obuhvatio neznanac u bijelim panama hlačama. Plesali su domaći i pozvani gosti, Moskovljani i došljaci, pisac Johan iz Kronštadta, nekakav Vitja Kuftik iz Rostova, čini se, redatelj, s ljubičastim lišajem preko čitava obraza, plesali su najviđeniji predstavnici pjesničkog pododjela MAS-SOLIT-a, to jest Pavijanov, Bogohulski, Slatki, Spičkin i Adelfina Buzdjak, plesali su mladići ošišani na »boks«, nepoznate profesije, s ramenima nabitim vatrom, plesao je nekakav starac s bradom u kojoj je zapeo komadić zelenoga luka, plesala je s njim slabunjava, slabokrvna djevojka u narančastoj, svilenoj, izgužvanoj haljinici.

Obliveni znojem, konobari su nad glavama nosili orošene vrčeve piva, promuklo su i s mržnjom vikali: »Oprostite, građanine!« Negde u zvučniku glas je zapovijedao: »Šašlik jedan! Bizončić dva! Fi-

leki domaći!!« Visoki glas više nije pjevao već zavijao: »Aleluja!!« Buku zlatnih tanjura u džezu ponekad je zaglušivala buka posuda koje su sudopere po kosini spuštale u kuhinju. Jednom riječju, pakao.

Izbilo se u ponoć prividjenje u paklu. Izašao je na verandu crno-ki ljepotan s bradom šiljatom poput bodeža, u fraku, i carskim pogledom obuhvatio svoje vlastelinstvo. Govorili su, govorili su mistici da je bilo vrijeme kad ljepotan nije nosio frak, nego je bio opasan širokim kožnatim pojasmom iz kojeg su stršali dršci pištolja a njegova kosa crna poput gavranova krila bila je povezana crvenom svilom, i plovio je u Karipskom moru brik pod njegovim zapovjedništvom i pod crnom zastavom s mrtvačkom lubanjom.

Ali ne, ne! Lažu smutljivci-mistici, ne postoje nikakva Karipska mora na svijetu, i ne plove u njima očajnici flibustjeri,¹ i ne goni ih korveta, ne širi se nad valom topovski dim. Ne postoji ništa, i ničega nije ni bilo! Eto, kržljava lipa postoji, postoji željezna ograda i iza nje bulevar... I rastapa se led u zdjelici, i vide se za susjednim stolom krvlju podlivene nečije bikovske oči, i strašno, strašno... O bogovi, bogovi moji, otrova, otrova mi dajte!

I odjednom je za stolom prhnula riječ: »Berlioz!!« Odjednom se džez raspao i utihnuo kao da je netko po njemu lupio šakom. »Što, što, što?!« — »Berlioz!!!« — I počelo je skakanje, počelo je vrštanje...

Da, podigao se val tuge poslije strašne vijesti o Mihailu Aleksandroviču. Netko se zabrinuo, vikao da valja odmah, ovdje, na licu mjesta, sastaviti nekakav kolektivni brzojav i odmah ga poslati.

Ali kakav brzojav, pitamo, i kamo? I zašto ga poslati? Zapravo, kamo? I čemu je potreban nekakav, bilo kakav brzojav onome čiji spljošteni zatiljak sada gnječe gumene ruke prosektora, čiji vrat sada profesor bode svinutim iglama? On je poginuo i nije mu potreban nikakav brzojav. Sve je svršeno, nećemo suvišno opterećivati telegraf.

¹ Flibustjer (franc.-hol.), gusar, pirat, krijumčar

Da, poginuo, poginuo... Ali, mi smo živi!

Da, podigao se val tuge, i držao se, držao i počeo opadati, i netko se već vratio svojem stolu i — iz početka kradomice, a zatim otvoreno - popio i počeo jesti. Ustvari, zašto da propadnu kokošji kotleti *de-volaille?* Čime možemo pomoći Mihailu Aleksandroviču? Time da ostanemo gladni? Pa, mi smo živi!

Dakako, klavir su zaključali, džez se razišao, nekoliko novinara otišlo je u svoja uredništva napisati nekrologe. Doznalo se da je iz mrtvačnice došao Zeldibin. Smjestio se gore u pokojnikovu kabinetu i odmah se pročulo da će on zamjenjivati Berlioza. Zeldibin je pozvao k sebi iz restorana svih dvanaest članova uprave i odmah je u Berliozovu kabinetu počela sjednica i diskusija o neodgovidivim pitanjima kako urediti gribojedovsku dvoranu sa stupovima, o prijevozu tijela iz mrtvačnice u dvoranu, o otvorenju prilaza k njoj i o ostalome u vezi s tužnim događajem.

A restoran je nastavio živjeti svojim ubičajenim noćnim životom i živio bi tako do zatvaranja, to jest, do četiri sata ujutro, da se nije dogodilo nešto što je potpuno prešlo svaku mjeru i što je zapastilo goste u restoranu mnogo više nego vijest o Berliozovoј pogibiji.

Prvi su se uz nemirili fijakeristi koji su dežurali pred vratima Gribojedovljeva doma. Čulo se kako je jedan od njih, podigavši se na sjedište, poviknuo:

- Aoj! Pogledajte samo!

Zatim, kao da je s neba pao, pokraj željezne rešetke na ogradi zasvjetlio je plamičak i počeo se približavati verandi. Gosti za stolovima počeli su se podizati i zirkati i spazili su zajedno s plamičkom bijelu prikazu koja se približavala restoranu. Kad se posve približila ogradi, za stolovima su se svi ukočili s komadima kečige na viljuškama, i raskolačili oči. Vratar koji je u tom času izšao iz garderobe restorana u dvorište da zapuši, ugasio je cigaretu i pošao prema prikazi s očitim ciljem da joj prepriječi pristup, ali to nije učinio, nego se zaustavio glupo se smješkajući.

Prošavši kroz otvor u ogradi bez prepreka, prikaza je stupila na verandu. Tada su svi vidjeli da to nije nikakva prikaza nego Ivan Nikolajević Bezdomni — poznati pjesnik.

Bio je bos, u bijeloj poderanoj košulji, kojoj je na grudima bila si-gurnosnom iglom pričvršćena papirna ikona s likom nepoznata sve-ca, i u prugastim bijelim gaćama. U ruci je Ivan Nikolajević nosio upaljenu svijeću. Desni obraz Ivana Nikolajevića bio je svježe izgre-ban. Teško je izmjeriti dubinu šutnje koja je zavladala na verandi. Vidjelo se kako jednom konobaru iz nagnuta vrča teče pivo na pod.

Pjesnik je podigao svijeću iznad glave i glasno rekao:

— Zdravo, druzi! — nakon toga je pogledao ispod najbližega stola tužno viknuo: — Ne, njega tu nema!

Začula su se dva glasa. Bas je nemilosrdno rekao:

— Jasna stvar. Bijela grozница.

A drugi, ženski, uplašen, izgovorio je riječi:

— Kako ga je milicija u takvu stanju propustila ulicama?

To je čuo Ivan Nikolajević i rekao:

— Dvaput su me htjeli zaustaviti, u Skaternom i ovdje, na Bro-noj ulici, ali sam odmaglio kroz ogradu i, vidite, ogrebao obraz! — Tada je Ivan Nikolajević podigao svijeću i viknuo: — Braćo u knji-ževnosti! — (njegov promukli glas je očvrsnuo i postao gorljiv). - Slušajte me svi! On se pojavio! Lovite ga odmah, inače će učiniti neopisivo zlo!

— Što? Što? Što je rekao? Tko se pojavio? — podigli su se glasovi svih strana.

— Konzultant! — odgovorio je Ivan - i taj je konzultant ubio sad Mišu Berlioza na Patrijaršijskim ribnjacima.

Tada je iz unutarnje dvorane nagrnula gomila i natisknula se na verandu oko Ivanova plamička.

— Oprostite, oprostite, kažite jasnije — začuo se iznad uha Ivana Nikolajevića tih i ljubazan glas - recite, kako to ubio? Tko je ubio?

— Inozemni konzultant, profesor i špijun - osvrćući se odgovorio je Ivan.

- A kako mu je prezime? — tiho su ga na uho zapitali.
- Prezime! — tužno je viknuo Ivan. — Kad bih ja znao prezime!
Nisam razabrao prezime na posjetnici... Sjećam se samo prvog slova »ve«, na »ve« prezime! Kakvo je to prezime na »ve«? — uhvativši se rukom za čelo, sam je sebe upitao Ivan i odjednom promrmljao: — Ve, ve, ve! Va... vo... Waschner? Wagner? Weiner? Wegner? Winter? — kosa na Ivanovoj glavi počela se od naprezaanja dizati.

- Wulf? — samilosno je doviknula neka žena.

Ivan se razljutio.

— Glupača! — proderao se, tražeći očima ženu. — Zašto Wulf?
Wulf nije ni za što kriv! Vo, vo... Ne, tako se neću sjetiti! Evo što, građani: telefonirajte smjesta u miliciju neka pošalju pet motorista s mitraljezima da uhvate profesora. I ne zaboravite reći da su s njim još dvojica: neki dugajlija, kockasti... cviker, napukli... i mačak, crni, masni... A ja ću sad pretražiti Gribojedova... Osjećam da je on ovdje!

Ivan se uz nemirio, odgurnuo je one koji su ga okružili, počeo mahati svijećom, polijevajući se voskom, i zagledavati pod stolove. Tada se začula riječ: »Liječnika!« i nečije ljubazno mesnato lice, obrijano i uhranjeno, s rožnatim naočalamama, pojavilo se pred Ivanom.

- Druže Bezdomni — progovorilo je to lice svečanim glasom - umirite se! Vi ste potreseni smrću vašeg voljenog Mihaila Aleksandrovića... ne, jednostavno Miše Berlioza. Mi to svi dobro shvaćamo. Vama je potreban mir. Sada će vas drugovi otpratiti u krevet, i vi ćete zaboraviti...

— Ti - iskesivši se, prekinuo ga je Ivan — razumiješ li da profesor treba uhvatiti? A ti mi se pleteš sa svojim glupostima! Kreten!

— Druže Bezdomni, dopustite!... — odgovorilo je lice, crveneći, postajući pjegavo i već se kajući što se prihvati tog posla.

— Ne, drugome možda, ali tebi neću dopustiti — s tihom mržnjom rekao je Ivan Nikolajević.

Grč je unakazio njegovo lice, brzo je premjestio svijeću iz desne u lijevu ruku, široko je zamahnuo i udario suosjećajno lice po uhu.

Tada su se dosjetili da se bace na Ivana - i bacili su se. Svjeća se ugasila, a naočale koje su pale s lica bile su u hipu zgažene. Ivan je ispustio strašan bojni poklič koji se, na opće zgražanje, čuo čak na bulevaru, i počeo se braniti. Zveknulo je posude što je palo sa stolova, vrisnule su žene.

Dok su konobari ubrusima vezali pjesnika, u garderobi se vodio razgovor između zapovjednika brika i vratara.

— Jesi li vidio da je on u gaćama? — hladno je upitao pirat.

— Ta, Arčibalde Arčibaldoviču - kukavički je odgovorio vratar — kako ih ja ne bih propustio kad su oni član MASSOLIT-a?

— Jesi li vidio da je on u gaćama? - ponovio je pirat.

— Zaboga, Arčibalde Arčibaldoviču — govorio je, crveneći, vratar — što sam mogao učiniti? Shvaćam, na verandi sjede dame...

— Dame ovdje nisu važne, damama je to svejedno — odgovorio je pirat, doslovce sažižući očima vratara — ali miliciji nije svejedno! U donjem rublju čovjek može ići ulicama Moskve samo u jednom slučaju, ako ide u pravnji milicije, i samo na jedno mjesto — u milicijsku stanicu! A ti, ako si vratar, moraš znati da kad vidiš takva čovjeka moraš zviždati ne časeći časa. Jesi li čuo?

Tada je ošamućeni vratar začuo povike, razbijanje posuda, ženske krikove što su dopirali s verande.

— No, što da učinim s tobom poslije svega toga? — upitao je flibustjer.

Kožu na vratarevu licu obasulo je tifusno crvenilo, a oči se ukočile. Njemu se pričinilo da je crnu kosu, sada očešljjanu na razdjeljak, pokrila plamena svila. Nestali su plastron i frak a na pojasu pojavila se drška pištolja. Vratar je video sebe obješena na velikom jarbolu. Vidio je svojim očima vlastiti isplaženi jezik i beživotnu glavu koja je pala na rame, i čak je čuo pljuskanje vode za ogradom broda. Koljena su mu klecnula. Ali se tada flibustjer smilovao na njega i ugasio svoj oštiri pogled.

— Pazi, Nikolaju, to ti je posljednji put! Nama ne treba takav vratar u restoranu. Hajde ti za čuvara u crkvu. — Izgovorivši to, zapovednik je naredio točno, jasno i brzo:

— Panteleja iz buffeta. Milicionara. Zapisnik. Automobil. Na psihijatriju. — I dodao: — Zviždi!

Za četvrt sata, neobično zapanjena publika ne samo u restoranu nego i na bulevaru i na prozorima kuća koje su gledale u vrt restorana, vidjela je kako Pantelej, vratar, milicionar, konobar i pjesnik Rjuhin kroz vrata Gribojedova iznose mladića, zamotana poput lutke, koji je, obliven suzama, pljuvao s nakanom da pogodi upravo u Rjuhina, i vikao:

— Huljo!

Ljutita lica, vozač kamiona je upalio motor. U blizini, fijakerist je podbadao konja, tukao ga uzdama po sapi, vikao:

— Evo trkača! Vozio sam ja već u psihijatrijsku bolnicu!

Uokolo je brujala gomila, raspravljujući o neviđenu događaju: ukratko, dogodio se gadan, odvratan, sablažnjiv, svinjski skandal koji je završio tek tada kada je kamion odvezao od vrata Gribojedova nesretnoga Ivana Nikolajevića, milicionara, Panteleja i Rjuhina.

POGLAVLJE 6.

SHIZOFRENIJA, KAKO JE BILO REČENO

I/vad je u čekaonicu poznate psihijatrijske klinike, nedavno sagrađene u okolini Moskve na obali rijeke, ušao čovjek s oštrom bradicom i odjeven u bijeli ogrtić - bilo je pola dva u noći. Trojica bolničara nisu skidala oči s Ivana Nikolajevića koji je sjedio na divanu. Tu se nalazio i krajnje uzbudjeni pjesnik Rjuhin. Ubrusi kojima je bio svezan Ivan Nikolajević ležali su na hrpi na istom divanu. Ruke i noge Ivana Nikolajevića bile su slobodne.

Kad je čovjek ušao, Rjuhin je problijedio, kašljucnuo i bojažljivo rekao:

— Zdravo, doktore.

Liječnik se naklonio Rjuhinu ali klanjajući se nije gledao njega nego Ivana Nikolajevića.

Taj je sjedio potpuno nepomično, ljutita lica, podignutih obrva i čak se nije ni pomaknuo kad je ušao liječnik.

— Eto, doktore — tajanstvenim je šaptom progovorio Rjuhin, plljivo gledajući Ivana Nikolajevića - poznatog pjesnika Ivana Bezdomnog... eto, vidite... bojimo se da nije bijela grozница...

— Je li mnogo pio? — promrsio je liječnik.

— Ne, pio je, ali ne tako da bi...

— Žohare, štakore, vražiće ili izgubljene pse nije lovio?

— Ne — zadrhtavši, odgovorio je Rjuhin — video sam ga jučer i danas ujutro. Bio je potpuno zdrav...

— A zašto je u gaćama? Digli ste ga iz kreveta?

- On je, doktore, tako došao u restoran...
- Aha, aha - vrlo zadovoljno rekao je liječnik — a zašto ima ogrebotine? Je li se s nekim tukao?
- Pao je s ograde, a zatim je u restoranu udario jednog... i još neke...
- Tako, tako, tako - rekao je liječnik i okrenuvši se Ivanu, dodao — zdravo!
- Zdravo, saboteru! - glasno i zlobno rekao je Ivan.

Rjuhin se toliko zbunio da nije smio pogledati ljubaznoga liječnika. Ali se taj nije nimalo uvrijedio, nego je naviklim, spretnim pokretom skinuo naočale, podigao skut ogrtača, spremio ih u stražnji džep hlača, a zatim upitao Ivana:

- Koliko vam je godina?
- Idite svi, što se mene tiče, k vragu! - grubo je povikao Ivan i okrenuo se.
- Zašto se ljutite? Zar sam vam rekao nešto neugodno?
- Meni su dvadeset i tri godine — uzbuđeno je progovorio Ivan — i žalit ću se na sve vas. A na tebe posebno, gnjido! — obratio se na pose Rjuhinu.
- A na što se vi želite žaliti?
- Na to što su mene, zdrava čovjeka, uhvatili i silom dovukli u ludnicu! — gnjevno je odgovorio Ivan.

Tada je Rjuhin pogledao Ivana i sledio se: u njegovim očima nije bilo baš nikakva ludila. Od mutnih kakve su bile u Gribojedovu pretvorile su se u one prijašnje, jasne.

»Zaboga! - uplašeno je pomislio Rjuhin. - Pa on je zbilja normalan! Eto, kakva glupost! Zašto smo ga zapravo ovamo dovukli? Normalan je, normalan, samo mu je njuška izgrebana...«

- Vi se ne nalazite u ludnici — mirno je progovorio liječnik i sjeo na bijeli stolac s blistavom nogom — nego u klinici gdje vas nitko neće zadržavati ako to nije potrebno.

Ivan Nikolajević gledao je nepovjerljivo, ali je ipak promrsio:

- Hvala ti, Gospode! Našao se, konačno, jedan normalan čovjek među idiotima od kojih je prvi — dripac i nesposobnjaković Šaška!

— Tko je taj Šaška — nesposobnjaković? — propitkivao se liječnik.

— Evo ga, Rjuhin - odgovorio je Ivan i upro prljavim prstom u smjeru Rjuhina.

Taj je pocrvenio od negodovanja.

»Eto, tako on meni umjesto hvale - pomislio je gorko — za to što se brinem za njega! Stvarno je gad!«

— Tipičan kulak po svojoj psihologiji — nastavio je Ivan Nikolajević koji je, očito, odlučio Rjuhina javno razotkriti — i uz to kulak koji se brižljivo maskira kao proleter. Pogledajte njegovu bijednu fizionomiju i usporedite sa zvučnim stihovima koje je on napisao za Prvi maj. He-he-he... »Razvite se!« pa »Zalepršajte!«. Pogledajte u njegovu nutrinu, što on tamo misli... vi ćete jauknuti! — i Ivan Nikolajević se zlokobno nasmijao.

Rjuhin je teško disao, bio je crven i mislio samo o tome kako je grijaо zmiju na svojim njedrima, pomogao je onome koji se zapravo pokazao kao pakostan neprijatelj. I, najvažnije, nije mogao ništa učiniti, jer neće se valjda svađati s duševnim bolesnikom?!

— A zašto su vas zapravo doveli k nama? — upitao je liječnik, ponovo saslušavši optužbe Bezdomnoga.

— Vrag neka odnese te blesavce! Zgrabili su me, svezali nekakvi krpama i odvezli kamionom!

— Dopustite da vas upitam, zašto ste u restoran došli samo u dojem rublju?

— U tome nema ništa čudno — odgovorio je Ivan — pošao sam s okupati u rijeci Moskvi, pa su mi maznuli moju odjeću a ostavili mi ovo smeće! Nisam valjda mogao ići po Moskvi gol! Odjenuo sam što je bilo zato što sam žurio u restoran Gribojedovu.

Liječnik je upitno pogledao Rjuhina, a taj je mrzovoljno promrmljao:

— Tako se zove restoran.

— Aha — rekao je liječnik — a zašto ste tako žurili? Nekakav polovni sastanak?

- Lovim konzultanta — odgovorio je Ivan Nikolajević i nemirno se osvrnuo.

- Kakvog konzultanta?

- Poznajete li Berlioza? - upitao je Ivan značajno.

- To je... skladatelj?

Ivan se pokolebao.

- Kakav skladatelj? Ah da, ma ne! Skladatelj nosi isto prezime kao Miša Berlioz!

Rjuhinu se nije dalo ništa govoriti, ali je morao objasniti:

- Sekretara MASSOLIT-a Berlioza večeras je pregazio tramvaj na Patrijaršijskim ribnjacima.

- Ne laži ti, ništa ne znaš! - razljutio se Ivan na Rjuhina. — Ja sam bio nazočan, a ne ti! On ga je namjerno podmetnuo pod tramvaj!

- Gurnuo?

- Zašto »gurnuo«? — Ijuteći se na opću tupost uskliknuo je Ivan.

- Takvomu i nije potrebno gurati! On može izvoditi takve stvari, da te Bog sačuva! On je unaprijed znao da će Berlioz pasti pod tramvaj!

- A je li netko osim vas vidio tog konzultanta?

- U tome i jest nevolja što smo ga vidjeli samo Berlioz i ja.

- Tako. Što ste poduzeli da ulovite ubojicu? — liječnik se sada okrenuo i dobacio pogled ženi u bijelom ogrtaču koja je sjedila za stolom po strani. Ona je izvadila list papira i počela ispunjavati prazna mjesta u njegovim rubrikama.

- Poduzeo sam to: uzeo sam u kuhinji svijeću...

- Ovu? - upitao je liječnik pokazujući na polomljenu svijeću koja je zajedno s ikonom ležala pred ženom.

- Upravo tu, i...

- A zašto ikona?

- No da, ikona... — Ivan je pocrvenio. - Ikona ih je najviše i preplašila. — Opet je upro prstom u smjeru Rjuhina. — Ali je stvar u tome da je on, konzultant, on je, govorit ćemo otvoreno... povezan s nečistom silom... i ne možeš ga samo tako jednostavno uhvatiti.

Bolničari su stali u stav mirno i netremice gledali Ivana.

— Da-a — nastavio je Ivan — povezan je! To je neporeciva činječa. On je osobno razgovarao s Poncijem Pilatom. Ne gledajte me tako! Istinu govorim! Sve je video, i balkon, i palme. Bio je, ukratko, kod Poncija Pilata, za to dajem glavu.

— Dalje, dalje...

— Znači: pričvrstio sam ikonu na grudi i potrčao...

Tada je iznenada sat udario dva puta.

— Ehe-he! — uskliknuo je Ivan i digao se s divana. — Dva sata sja s vama gubim vrijeme! Oprostite, gdje je telefon?

— Pustite ga k telefonu - zapovjedio je liječnik bolničarima.

Ivan je zgrabio slušalicu, a žena je za to vrijeme tiho upitala Rjuhina:

— Je li oženjen?

— Neženja — uplašeno je odgovorio Rjuhin.

— Član sindikata?

-Da.

— Milicija? — viknuo je Ivan u slušalicu. — Milicija? Druže dežni, naredite odmah da se pošalje pet motocikla s mitraljezima radi hvatanja inozemnog konzultanta. Što? Dodite po mene, poći će s vama... Govori pjesnik Bezdomni iz ludnice... Kako glasi vaša adresa? — šaptom je Bezdomni upitao liječnika, pokrivši slušalicu dlanom, a zatim je opet povikao u slušalicu: — Čujete li? Halo!... Bezobrazluk! — odjednom je zaurlao Ivan i bacio slušalicu o zid. Potom se okrenuo liječniku, pružio mu ruku, suho rekao »doviđenja« i htio otići.

— Dopustite, kamo želite otići? — progovorio je liječnik, gledaju Ivanu u oči. — U dubokoj noći, u donjem rublju... vi se ne osjećate dobro, ostanite kod nas!

— Pustite me — rekao je Ivan bolničarima koji su se zbili ispred ta. — Hoćete li me pustiti ili ne? — bijesnim je glasom viknuo pjesnik.

Rjuhin je zadrhtao, a žena je pritisnula dugme na stolu i na njegovu je staklenu površinu iskočila blistava kutija i zalemljena ampula.

— Ah, tako dakle?! - osvrćući se divlje kao progonjena zvijer, izgovorio je Ivan. — Pa, dobro! Zbogom... — i s ispruženom glavom bacio se u prozorski zastor. Začuo se udarac ali neprobojno staklo iza zastora izdržalo je, i u trenutku se Ivan Nikolajević našao u rukama bolničara. Krkljao je, pokušavao gristi, vikao:

— Dakle tako, takvo staklo imate!... Pusti! Pusti, kažem.

U liječnikovim rukama zablistala je igla za injekcije, žena je jednim potezom razderala olinjali rukav košulje i dohvatiла muškom snagom Ivanovu ruku. Zamirisao je eter, Ivan je u rukama četvorice oslabio, a spretni liječnik iskoristio je taj trenutak i ubo iglu u Ivanovu ruku. Ivana su držali još nekoliko trenutaka, a zatim su ga spustili na divan.

— Banditi! — povikao je Ivan i skočio s divana, ali je opet na njeg bio vračen. Tek što su ga pustili, on je opet poskočio ali je natrag već sjeo sam. Zašutio je, divlje se osvrtao, zatim je neočekivano zijevo, zatim se zlobno nasmiješio.

— Ipak ste me zatočili — rekao je, zijevo još jednom, iznenada prilegao, glavu je stavio na jastuk, poput djeteta dlan pod obraz, promrmljao već sasvim pospanim glasom, bez zlobe: — Pa dobro... sami ćete platiti za sve. Ja sam vas upozorio, a vi kako znate! Mene sada više od svega zanima Poncije Pilat... Pilat... — tada je zatvorio oči.

— Kupaonica, zasebnu sobu, stotinu sedamnaest, i dežurstvo uz njega - određivao je liječnik, stavljajući naočale. Tada je Rjuhin ponovo zadrhtao: bešumno su se otvorila bijela vrata, iza njih se video hodnik osvijetljen plavim noćnim svjetiljkama. Iz hodnika se dokotrljala ležaljka na gumenim kotačima, na nju su stavili utihnuloga Ivana i odvezli ga hodnikom, a vrata su se zatvorila.

— Doktore — šaptom je upitao potreseni Rjuhin — on je, znači, zbilja bolestan?

— O da — odgovorio je liječnik.

— A što je zapravo s njim? — bojažljivo je upitao Rjuhin.

Umorni liječnik pogledao je Rjuhina i malaksalo odgovorio:

— Uzbuđenje u pokretima i govoru... halucinacije... Slučaj je, očito, složen... Shizofrenija, čini se. A k tome još i alkoholizam...

Rjuhin nije ništa razumio od liječnikovih riječi, osim da je s Ivanom Nikolajevičem, kako se čini, loše, uzdahnuo je i upitao:

— A što on to neprestano govorи o nekakvом konzultantu?

— Vidio je, vjerojatno, nekoga tko je uzbudio njegovу rastrojenu maštu. A možda je halucinirao...

Nekoliko trenutaka kasnije kamion je vozio Rjuhina u Moskvu. Svitalo je i svjetlo neugašenih svjetiljaka na cesti nije bilo više ni potrebno ni ugodno. Vozač se ljutio što mu je propala noć, vozio je iz petnih žila kamion koji se na zavojima zanosio.

Eto, i šuma je prestala, ostala negdje odostrag, i rijeka je otišla nekamo ustranu, ususret kamionu dolazile su najrazličitije stvari: nekakve ograde sa stražarnicama i hrpe trupaca, posjećena debla i nekakvi stupovi a na stupovima nanizane cijevi, hrpe tucanika, zemlja ispresijecana kanalima — ukratko, osjećalo se da je to već ona, Moskva, odmah, iza zavoja, i sada će navaliti i ščepati vas.

Rjuhina je treslo i drmusalo, nekakav trupac na kojem se smjestio pokušavao se izmaknuti ispod njega. Restoranski ubrusi što su ih ubacili milicionar i Pantelej koji su se ranije odvezli trolejbusom, kotrljali su se po čitavoj platformi. Rjuhin ih je pokušao skupiti, ali promrmljavši ljutito: »Neka ih vrag nosi! Što se ja vrtim kao glupan?...« odgurnuo ih nogom i prestao gledati.

Stanje njegova duha bilo je užasno. Postalo mu je jasno kako je njegov posjet kući bola ostavio u njemu težak trag. Rjuhin se trudio da shvati što ga to muči. Hodnik s plavim svjetilkama koji se usjekao u njegovo sjećanje? Pomisao na to da na svijetu nema gore nesreće od gubitka pameti? Da, da, dakako i to. Ali to je - zapravo, opća misao. No, postoji još nešto. Što je? Uvreda, to je. Da, da, uvredljive riječi koje mu je Bezdomni dobacio ravno u lice. I nije zlo u tome što su one uvredljive, nego u tome što su istinite.

Pjesnik nije više gledao naokolo, nego je uprijevši oči u prljavi, drmusavi pod, počeo nešto mrmljati, cmizdriti i žderati se.

Da, pjesme... Njemu su — trideset i dvije godine! Zaista, što će biti dalje? — I dalje će pisati nekoliko pjesama godišnje. — Do starosti? — Da, do starosti. — Sto će mu donijeti te pjesme? Slavu? »Kakva glupost! Ne obmanjuj makar samoga sebe. Nikada neće postati slavan onaj tko piše loše pjesme. Zbog čega su loše? Istinu, istinu je rekao! — nemilosrdno je govorio Rjuhin sam sebi — ne vjerujem ni u što o čemu pišem!...«

Shrvan nastupom neurastenije, pjesnik je zateturao, pod se pod njim prestao tresti. Rjuhin je podigao glavu i vidio kako je već odavno u Moskvi, i štoviše, nad Moskvom je zora, oblak je obasjan zlatom, njegov kamion stoji zapevši u koloni drugih automobila na križanju bulevara, i nedaleko njega stoji na postolju čovjek od metala malo spuštene glave i ravnodušno gleda na bulevar.¹

Nekakve čudne misli vrzmale su se po glavi oboljela pjesnika. »Evo primjera pravog uspjeha... — Rjuhin je stajao u svoj svojoj visini na platformi kamiona i digavši ruku napadao mirnog čovjeka od lijevana željeza - svaki korak što ga je taj učinio u životu, sve što se s njim dogodilo, sve mu je išlo u prilog, sve se pretvaralo u njegovu slavu! A što je on to učinio? Ja ne mogu shvatiti... Zar je nešto naročito u tim riječima: »Bura maglom...«? Ne razumijem!... Njemu je uspjelo, uspjelo! — iznenada je bijesno zaključio Rjuhin i osjetio kako se kamion pod njim pomakao — pucao je, pucao u njega onaj bjelogardijac i razmrskao mu bedro i osigurao besmrtnost...«

Kolona je krenula. Potpuno bolestan, i čak ostario, pjesnik je za nepune dvije minute već ulazio na verandu Gribojedova. Ona je opustjela. U kutu je posljednju čašicu ispijalo nekakvo društvanje, u njegovu središtu prenemagao se poznati konferansje u okrugloj istočnjačkoj kapici i s vrčem pjenušca »Abrau« u ruci.

Rjuhina, natovarena ubrusima, ljubazno je dočekao Arčibald Arčibaldovič i odmah ga izbavio od prokletih krpa. Da se Rjuhin nije

¹ Spomenik pjesniku Aleksandru Sergejeviču Puškinu (prim. prev.).

izmučio u klinici i na kamionu, on bi vjerojatno osjetio zadovoljstvo pričajući kako je bilo u bolnici i ukrašavajući tu priču izmišljenim pojedinostima. Ali mu sada nije bilo do toga, a, osim toga, kako god bio Rjuhin nepronicljiv - sada, nakon samobičevanja u kamionu, on se prvi put oštro zagledao u piratovo lice i shvatio da je taj, iako postavlja pitanja o Bezdomnome, i čak uzvikuje »aj-aj-aj«, zapravo potpuno ravnodušan prema sudbini Bezdomnoga i nimalo ga ne žali. »Junačina! Tako valja!« - s ciničnom, samoubilačkom zlobom pomislio je Rjuhin i, prekinuvši priču o shizofreniji, zamolio:

— Arčibalde Arčibaldoviču, dajte mi votke...

Pirat je napravio sažaljivo lice i šapnuo:

— Shvaćam... odmah... — i mahnuo konobaru.

Za četvrt sata Rjuhin je potpuno sam, zgrbljen, sjedio nad porcijom šarana, pio votku čašu za čašom, shvaćajući i priznavajući da se u njegovu životu više ništa ne može popraviti, a može se samo sve zaboraviti.

Pjesniku je propala noć dok su drugi pirovali i sada je više vratiti ne može. Trebalo je samo podići glavu iznad svjetiljke, prema nebu da bi se shvatilo kako je noć propala bespovratno. Konobari su u žurbi skidali stolnjake sa stolova. Mačke koje su se vrzmale oko verande izgledale su jutarnje. Na pjesnika se neumitno sručio dan.

POGLAVLJE 7.

LOŠ STAN

D a je netko sljedećega jutra rekao Stjopi Lihodejevu: »Stjopa! Ustrijelit će te ako odmah ne ustaneš!« — Stjopa bi odgovorio snenim, jedva čujnim glasom: »Strijeljajte, radite sa mnom što vas je volja, ali ja neću ustati«.

Ne samo ustati — njemu se činilo kako ne može otvoriti oči, zato što će bljesnuti munja ako to učini, i njegova će se glava odmah rasprsnuti u komadiće. U toj glavi zvonilo je teško zvono, između očnih jabučica i zatvorenih kapaka plivale su smeđe mrlje crvenoželenih rubova, i da stvar bude potpuna, bilo mu je još i zlo i pritom mu se činilo da je ta mučnina povezana sa zvukovima nekog dosadnog gramofona.

Stjopa se pokušavao bilo čega prisjetiti, ali se sjetio samo toga da je, čini se, jučer i tko zna gdje, stajao s ubrusom u ruci i htio poljubiti neku damu, obećavajući joj pritom da će sljedećeg dana točno u podne doći k njoj u goste. Dama to nije prihvaćala, govoreći: »Ne, ne, neću biti kod kuće!«, a Stjopa je uporno ostajao pri svome: »A ja će ipak doći!«

Ni kakva je to bila dama, ni koliko je sada sati, ni koji je dan i kojega mjeseca — Stjopa nije znao i, što je najgore, on nije mogao shvatiti gdje se nalazi. Pokušao je doznati makar ovo potonje i radi toga je odlijepio slijepljene kapke lijevoga oka. U polutami je nešto nejasno bliještalo. Stjopa je konačno prepoznao zrcalo i shvatio da leži nauznak u svojoj postelji, to jest u postelji bivše draguljarice, u

spavaćoj sobi. Tada ga je tako zaboljela glava da je zatvorio oči i zastenjao.

Da objasnimo: Stjopa Lihodejev, direktor kazališta Varijete, probudio se ujutro kod kuće, u istom stanu u kojem je stanovao zajedno s pokojnim Berliozom u velikoj peterokatnici okrenutoj na Sadovu ulicu.

Treba reći kako je taj stan - broj 50 — već odavna bio, ako ne na lošem, a ono svakako na čudnovatom glasu. Još prije dvije godine njegova je vlasnica bila udovica draguljara de Fužere. Ana Francevna de Fužere, pedesetogodišnja ugledna i vrlo poslovna dama, iznajmljivala je tri od pet soba podstanarima: jednom koji se zvao Belomut, čini se, i drugom - izgubljena prezimena.

I eto, prije dvije godine započeli su u stanu neobjašnjivi događaji: iz tog su stana ljudi bez traga nestajali.

Jednom, u neradni dan, u stanu se pojavio milicionar, pozvao je u predsjoblje drugog podstanara (čije se prezime izgubilo) i rekao da dotičnog umoljava neka na trenutak dođe u milicijsku stanicu nešto potpisati. Podstanar je naredio Anfisi, odanoj i dugogodišnjoj kućnoj pomoćnici Ane Francevne, neka kaže, u slučaju da mu tko telefonira, kako će se on vratiti za deset minuta, a zatim je otišao zajedno s uljudnim milicionarom u bijelim rukavicama. Ali ne samo što se nije vratio za deset minuta, nego se uopće više nije vratio. Najčudnije je od svega toga to da je, očigledno, zajedno s njim nestao i milicionar.

Anfisa, pobožna, otvoreniye rečeno praznovjerna, bez okolišanja je izjavila vrlo rastrojenoj Ani Francevnoj kako je to čarolija i kako ona predobro zna tko je odnio i podstanara i milicionara, samo neće pred spavanje o tome govoriti. A čarolija, zna se, kad jednom počne ništa je više ne može zaustaviti. Po sjećanju, drugi je podstanar nestao u ponедjeljak, a u srijedu i Belomut kao da je u zemlju propao, istina, u drugim okolnostima. Kao obično, ujutro je po njega stigao automobil da ga odveze na posao, i odvezao ga, ali natrag nije nikog dovezao, a ni sam se više nije vratio.

Bol i užas madame Belomut ne mogu se opisati. Ali jao, i jedno i drugo nije bilo dugotrajno. Iste noći, vrativši se s Anfisom iz ladanjske kuće, kamo je iz nepoznata razloga hitro otputovala, Ana Francevna u stanu više nije zatekla građanku Belomut. I ne samo to: vrata dviju soba kojima su se koristili supruzi Belomut, bila su zapečaćena.

Dva su dana prošla kako-tako. Trećeg dana Ana Francevna, koja je cijelo to vrijeme patila od nesanice, opet je hitro otputovala na daću... Je li potrebno reći da se nije vratila!

Ostavši sama, Anfisa se do mile volje naplakala i pošla spavati u dva sata u noći. Što je s njom bilo dalje ne zna se, ali su stanari drugih stanova pričali kako se navodno iz stana br. 50 cijelu noć čula nekakva buka i da su tobоže do jutra prozori bili osvijetljeni električnim svjetlom. Ujutro je postalo jasno da ni Anfise više nema!

O nestalim osobama i o ukletom stanu dugo su se u kući pripovijedale svakakve legende, kao na primjer, da je suhonjava i pobožna Anfisa nosila na svojim usahlim grudima u vrećici od antilopa dvadeset i pet velikih briljanata što su pripadali Ani Francevnoj. Da je, navodno, u drvarnici na toj istoj dači, kamo je hitala Ana Francevna, samo od sebe izašlo na vidjelo ogromno blago u obliku isto takvih briljanata, a također i zlatnog novca s carskim znakom... I tako dalje, u tom smislu. Ali, za ono što ne znamo, ne jamčimo.

Bilo kako bilo, stan je ostao pust i zapečaćen samo tјedan dana, a zatim se u njega uselio pokojni Berlioz sa suprugom i dotični Stjopa, također sa suprugom. Tek što su prisjeli u zlokobni stan, potpuno je prirodno da se i s njima počelo dogadati vrag neka zna što! Naime, tijekom jednog mjeseca nestale su obje supruge. Ali ne bez traga. O Berliozovoj se supruzi pričalo kako je viđena u Harkovu s nekim balet-majstorom, a Stjopina se supruga navodno našla na Božedonki gdje joj je, kako se pričalo, direktor Varijetea, koristeći svoja mnogobrojna poznanstva, uspio pronaći sobu, ali pod uvjetom da se više ne pojavljuje u Sadovoj ulici...

Dakle, Stjopa je zastenjao. Htio je pozvati kućnu pomoćnicu Grunju i od nje zatražiti piramidon, ali mu je uspjelo da se dosjeti kako su to gluposti, kako Grunja, dakako, nema nikakav piramidon. Pokušao je pozvati u pomoć Berlioza, dvaput je prostenjao: »Miša... Miša...«, ali, kako sami shvaćate, nije dobio odgovor. U stanu je vladala potpuna tišina.

Pomaknuvši nožne prste, Stjopa je osjetio da leži u čarapama, drhtavom rukom opipao bedro da bi ustanovio je li u hlačama ili nije, ali nije ustanovio.

Konačno, uviđajući da je odbačen i sam, da nema nikoga tko bi mu pomogao, odlučio je dići se pa stajalo ga to ma kolikih nadljudskih napora.

Stjopa je odlijepio natečene kapke i video svoj odraz u zrcalu, s kosom koja je stršala na sve strane, s nateklim licem koje je pokrivala crna čekinja, sa zakrvavljenim očima, u prljavoj košulji s ovratnikom i kravatom, u gaćama i čarapama.

Takva je sebe ugledao u zrcalu, a kraj zrcala ugledao je nepoznata čovjeka koji je bio odjeven u crno, s crnom beretom.

Stjopa je sjeo na postelju i, koliko je to mogao, bečio oči podlive ne krvlju u neznanca.

Šutnju je prekinuo neznanac izgovorivši niskim, teškim glasom i sa stranim naglaskom sljedeće riječi:

— Dobar dan, Stjepane Bogdanoviču!

Usljedila je stanka nakon koje je, napregnuvši sve svoje snage, Stjopa izgovorio:

— Što biste željeli? - i sam se zaprepastio ne prepoznавши svoj glas. Riječ »što« izgovorio je diskantom, »biste« - basom, a »željeli« — uopće nije mogao izgovoriti.

Neznanac se prijateljski podsmjehnuo, izvadio veliki zlatni sat s dijamantnim trokutom na poklopcu, otkucalo je jedanaest puta, i on je rekao:

— Jedanaest! Točno jedan sat čekam da se probudite jer ste mi rekli da budem kod vas u deset. Evo me!

Stjopa je napipao hlače na stolcu kraj postelje i šapnuo:

- Oprostite... — navukao ih i hrapavo upitao: — Recite, molim vas, vaše prezime.

Govoriti mu je bilo teško. Kod svake riječi netko bi mu ubadao iglicu u mozak, stvarajući paklenu bol.

- Kako! Vi ste i moje prezime zaboravili? — neznanac se nasmiješio.
- Oprostite... - promrmljaо je Stjopa osjećajući kako ga mamluk obdaruje novim simptomom: učinilo mu se da je pod pokraj postelje nekamo otišao, i da će on svakoga časa s glavom nadolje poletjeti k vražjoj materi u pakao.

- Dragi Stjepane Bogdanoviču — progovorio je posjetilac pronica se smiješći. — Nikakav vam piramidon neće pomoći. Poslušajte staro, mudro pravilo - klin se klinom izbjija. Jedino što vas može vratiti u život to su dvije čašice votke s krepkom i topлом zakuskom.

Stjopa je bio lukav čovjek i kako god da mu je bilo zlo shvatio je da, kad je već zatečen u takvu stanju, valja priznati sve.

- Da kažem otvoreno — počeo je zaplećući jezikom — jučer sam malo...

- Ni riječi više! — odgovorio je posjetilac i odmaknuo se sa stolcem u stranu.

Stjopa je raskolačivši oči ugledao na malom stolu postavljen plan danj s narezanim bijelim kruhom, crni kavijar u zdjelicu, bijele marinirane gljive na tanjuriću, nešto u lončiću i konačno votku u velikoj boci draguljarove udovice. Stjopu je osobito zapanjilo to što je boca bila orošena. Uostalom, to je bilo razumljivo: nalazila se u posudi s ledom. Servirano je bilo, jednom riječju, čisto, znalački.

Neznanac nije dopustio da Stjopina zaprepaštenost preraste u bolesno stanje i uslužno mu je naliо čašicu votke.

- A vi? - zapiskutao je Stjopa.
- Sa zadovoljstvom!

Stjopa je drhtavom rukom primaknuo čašicu ustima, a neznanac je nadušak ispio sadržaj svoje čašice. Zvačući komadić kruha s kavijarom, Stjopa je iz sebe istisnuo riječi:

— A zar vi nećete... založiti?
— Zahvaljujem, ja nikada ne jedem uz piće — odgovorio je neznac i napio se iz čašice po drugi put. Otvorili su lončić, u njemu su bile hrenovke u umaku od rajčica.

I eto, prokletno zelenilo pred očima se rastopilo, riječi su postale razgovijetne i, najvažnije, Stjopa se koječega prisjetio. Naime, da se jučer sve zbivalo na Shodni, u ljetnikovcu autora skečeva Hustova, kamo je taj Hustov i odveo Stjopu taksijem. Prisjetio se čak kako su unajmljivali taj taksi kod »Metropola«, kod toga je bio neki glumac ili slično... s gramofonom u kovčežiću. Da, da, da, to je bilo u ljetnikovcu! Još su, sjećao se, zavijali psi zbog tog gramofona. Samo je dama, koju je Stjopa htio poljubiti, ostala nerazjašnjena... vrag neka zna tko je ona... čini se da radi na radiju, a možda i ne.

Na taj način, jučerašnji se dan pomalo rasvijetlio, ali je Stjopu sada više zanimao današnji dan i, posebno, pojava neznanaca u spačoj sobi, i još sa zakuskom i votkom. Eto, što bi bilo dobro razjasniti.

— No, dobro, sada ste se, nadam se, sjetili mog prezimena? Ali se Stjopa tek stidljivo nasmiješio i raširio ruke.
— Dakako! Osjećam da ste poslije votke pili porto. Molim vas, pa zar se to smije činiti!
— Htio bih vas zamoliti da to ostane među nama — ponizno je rekao Stjopa.

— O, dakako, dakako! Ali za Hustova, razumije se samo po sebi, ne mogu jamčiti.

— Zar poznajete Hustova?
— Jučer sam letimice video tog individuuma u vašem kabinetu, a je dostatan jedan površan pogled na njegovo lice da bi čovjek shvatio kako je on hulja, spletkar, prevrtljivac i podlac.

»Potpuno točno!« — pomislio je Stjopa, začuđen tako istinitim, točnim i kratkim opisom Hustova.

Da, jučerašnji se dan slijepio od komadića, ali je nemir svejedno obuzimao direktora Varijetea. Riječ je o tome da je u jučerašnjem

danu zjapila prebolema crna rupa. Eto, ovog neznanca u bereti, što god vi rekli, Stjopa jučer u svom kabinetu nije bio.

- Profesor crne magije Woland - značajno je rekao posjetilac shvaćajući Stjopine poteškoće i ispričao sve po redu.

Jučer je doputovao iz inozemstva u Moskvu, smjesta se javio Stjopi i predložio svoje gostovanje u Varijetetu. Stjopa je odmah telefonirao u Moskovsku područnu scensku komisiju i to je pitanje uredio (Stjopa je problijedio i zatreptao očima) i potpisao s profesarom Wolandom ugovor za sedam predstava (Stjopa je otvorio usta), dogovorio se kako će Woland doći k njemu radi utvrđivanja pojedinosti danas u deset ujutro... Eto, Woland je došao!

Kad je dolazio susreo je kućnu pomoćnicu Grunju koja je objasnila da je upravo i ona stigla, da je ona dvorkinja, da Berlioza nema kod kuće i neka posjetilac, ako želi vidjeti Stjepana Bogdanovića, ide sam k njemu u spavaću sobu. Stjepan Bogdanović tako duboko spava da ga ona neće moći probuditi. Vidjevši u kakvu je stanju Stjepan Bogdanović, artist je poslao Grunju u najbliži dućan po votku i zakusku, u ljekarnu po led i...

- Dopustite da s vama uredim račun — procvilio je smoždeni Stjopa i počeo tražiti novčanik.

- O kakva glupost! — uskliknuo je gost i više o tome nije htio ni čuti.

Dakle, votka i zakuska postali su razumljivi, pa ipak je bilo žalosno gledati Stjopu: on se nikako nije sjećao ugovora, i da ga ubijete, nije jučer bio tog Wolanda. Da, Hustov je bio, ali Wolanda nije bio.

- Dopustite da pogledam ugovor - tiho je zamolio Stjopa.

- Molim, molim...

Stjopa je pogledao papir i ukočio se. Sve je bilo na mjestu: prvo, vlastoručni Stjopin potpis! Kosi natpis sa strane rukom financijskog direktora Rimskog s dozvolom da se izda artistu Wolandu predujam na trideset i pet tisuća rubalja za njegovih sedam predstava - deset tisuća rubalja. Štoviše, ovdje je i potpis Wolanda da je on tih deset tisuća već primio!

»Što to znači?!« - pomislio je nesretni Stjopa i u glavi mu se zavrjelo. Počinje li zlokobni gubitak pamćenja?! No, samo se po себi razumije, nakon što je vidio ugovor, daljnje izražavanje čuđenja bilo bi naprosto neumjesno. Stjopa je zamolio gosta da ga na trenutak ispriča i onakav kakav je bio, u čarapama, otrčao u predsoblje do telefona. Putem je viknuo u smjeru kuhinje:

- Grunja!

Ali se nitko nije odazvao. Pogledao je u vrata Berliozova kabineta u koji se ulazilo iz predsoblja i tada se, kako se to kaže, skamenio. Ugledao je na kvaki veliki voštani pečat s vrpcom. »Na zdravlje! — proderao se netko u Stjopinoj glavi. - Još je samo to nedostajalo!« - Tada su Stjopine misli već jurnule dvosmjernim tračnicama, ali kako to uvijek biva u vrijeme katastrofe, u jednom smjeru i uopće vrag zna kamo. Kašu u Stjopinoj glavi teško je čak i opisati. Tu je i vrag s crnom beretom, hladnom votkom i nepojmljivim ugovorom, a tu je još k svemu tome, eto ti, i pečat na vratima! To jest, recite kome vam drago kako je Berlioz nešto počinio — neće povjerovati, ej-ej, neće povjerovati! Ipak, pečat, evo ga! Da...

Tada su se u Stjopinu mozgu počele vrtjeti uskomešale neugodne misli o članku koji je, na nesreću, nedavno utrapio Mihailu Alekandroviču da ga objavi u časopisu. A članak je, među nama govoriti, glup! I nepotreban, a i honorar za njega mali...

Brzo, prisjećajući se članka, navrlo je sjećanje na neki sumnjiv razgovor koji se vodio, koliko pamti, dvadeset i četvrtog travnja navečer ovde, u blagovaonici, kad je Stjopa večerao s Mihailom Aleksandrovičem. To jest, dakako, u pravom smislu riječi razgovor se taj ne može nazvati sumnjivim (Stjopa se ne bi upustio u takav razgovor), ali bio je to razgovor na neku nepotrebnu temu. Potpuno slobodno rečeno, građani, taj razgovor nije trebalo započinjati. Izgovoren, taj bi se razgovor, nedvojbeno, mogao smatrati posve bezazlenim, ali napisan...

»Ah, Berlioz, Berlioz! — kipjelo je u Stjopinoj glavi. — To mi ne ide u glavu!«

Ali se tugovati dugo nije moglo i Stjopa je nazvao kabinet finansijskog direktora Varijetea, Rimskog. Stjopin položaj bio je škakljiv: prvo, stranac se mogao uvrijediti što ga Stjopa provjerava nakon što je pokazao ugovor, pa i s financijskim direktorom bilo je prilično teško govoriti. Zapravo, nećeš valjda upitati: »Recite, jesam li jučer potpisao ugovor s profesorom crne magije na trideset i pet tisuća rubalja?« Tako pitati nije zgodno!

— Da! — začuo se u slušalici oštar, neugodan glas Rimskog.
— Dobar dan, Grigorije Daniloviču - tiho je progovorio Stjopa — ovdje Lihodejev. Evo o čemu je riječ... hm... hm... kod mene sjedi taj... e... artist Woland... Pa... htio sam upitati kako stoje stvari s današnjom večeri?...

- Ah, crni mag? — odgovorio je u slušalicu Rimski. - Plakati će odmah biti gotovi.

— Aha... — slabim je glasom rekao Stjopa - no, doviđenja...
- Hoćete li uskoro doći? — upitao je Rimski.
- Za pola sata — odgovorio je Stjopa i objesivši slušalicu, stegnuo rukama vruću glavu. Ah, kakva gadna stvar! Što je to s pameću, građani? A?

Ipak, bilo je nezgodno da se dulje zadržava u predsoblju i Stjopa je odmah skovao plan: svim mjerama sakriti nevjerojatnu zaboravljinost, a sada prvo lukavo ispitati stranca što zapravo namjerava danas pokazati u Stjopi povjerenom Varijeteu?

Stjopa se okrenuo od aparata i u zrcalu koje se nalazilo u predsoblju i koje lijena Grunja već odavno nije očistila jasno je ugledao nekog čudnog subjekta, dugačkog kao kolac, u cvikerima (ah, kad bi ovdje bio Ivan Nikolajević! On bi odmah prepoznao tog subjekta!). Taj se odrazio i nestao. Stjopa je zabrinuto pogledao dublje u predsoblje, i po drugi put njemu se zavrtjelo, jer je u zrcalu prošao veliki crni mačak i takoder nestao.

Stjopino je srce zamrlo, on je zateturao.

»Što je to? — pomislio je. — Zar sam poludio? Odakle ovi odrazi?!«
— Pogledao je predsoblje i uplašeno poviknuo:

— Grunja! Kakav se to mačak kod nas mota? Otkuda on ovdje? I još netko s njim??

— Ne uznemirujte se, Stjepane Bogdanoviču — odgovorio je glas ali ne Grunjin nego onoga gosta iz spavaće sobe. — Taj je mačak moj. Ne budite nervozni. A Grunje nema, poslao sam je u Voronjež, u zavičaj, jer se žalila kako joj već dugo niste dali dopust.

Te su riječi bile toliko neočekivane i besmislene da je Stjopa pomislio kako je krivo čuo. Potpuno zbumen on je pojurio u spavaću sobu i odrvenio na pragu. Kosa mu se nakostriješila, a na čelu pojatile kapi znoja.

U spavaćoj sobi gost više nije bio sam već u društvu. U drugom naslonjaču sjedio je onaj isti tip koji mu se prikazao u predsoblju. Sada se jasno vidjelo: brkovi-perje, jedno staklo cvikera bliješti, a drugog stakla nema. Ali je u spavaćoj sobi bilo i gorih stvari: na niskom, mekom stolčiću draguljarove žene, u nehajnoj pozici, zavalio se netko treći, upravo strašnih razmjera crni mačak s čašicom votke u jednoj šapi i vilicom na koju je bila nabodena marinirana gljiva — u drugoj.

Svjetlo, ionako slabo u spavaćoj sobi, počelo je u Stjopinim očima tamnjeti. »Očito tako ljudi silaze s uma!« — pomislio je i uhvatio se za dovratak.

— Vidim, malo ste začuđeni, najdraži Stjepane Bogdanoviču? — upitao je Woland Stjopu kojemu su cvokotali zubi. — Međutim, čuditi se nemate čemu. To je moja pratnja.

Sada je mačak popio votku, a Stjopina je ruka kliznula niz dovratak.

— A pratnja zahtijeva mjesta — nastavio je Woland — stoga je neko od nas suvišan u stanu. I čini mi se da ste suvišni — upravo vi!

— Oni, oni! - kozjim glasom zapjevalo je kockasti dugajlija, govorči o Stjopi u množini. - Uopće oni u posljednje vrijeme neobično svinjare. Piju, upuštaju se u veze sa ženama zlorabeći svoj položaj, ništa ne rade, pa i ne mogu ništa raditi zato što ništa ne razumiju od onog što im je povjereneno. Pretpostavljenima bacaju prašinu u oči!

- Bez razloga koriste službena kola! - optuživao je i mačak, žvučući gljivu.

I tada se dogodio četvrti i posljednji događaj u stanu, kad je Stjopa, već posve spuznuvši na pod, nemoćnom rukom grebao dovratak.

Ravno iz zrcala izašao je čovječuljak, neobično plećat, s polucilindrom na glavi i očnjakom koji je virio iz usta i nagrđivao i bez toga neviđeno odvratno lice. I uz to bio je plamenorid.

-Ja — stupio je u razgovor pridošlica - uopće ne shvaćam kako je on postao direktor — riđi je unjkao sve jače i jače — on je isto tako direktor kao što sam ja - arhijerej!

- Ti nisi nalik na arhijereja, Azazello — primijetio je mačak, stavljajući hrenovke na svoj tanjur.

- To i ja kažem — prounjkao je riđi i, okrenuvši se Wolandu, dodao s poštovanjem: — Dopuštate li, messire, da ga izbacimo iz Moskve do sto đavola?

- Sic!! — iznenada se proderao mačak, nakostriješivši dlaku.

I tada se spavaća soba zavrтjela oko Stjope, on je udario glavom u dovratak i, gubeći svijest, pomislio: »Umirem...«

Ali nije umro. Lagano otvorivši oči video je kako sjedi na nečem kamenom. Oko njega je nešto šumilo. Kad je otvorio oči kako valja, shvatio je da to šumi more i da se, štoviše, val ljulja kod njegovih nogu, da, ukratko, sjedi na kraju mola, da je pred njim blistavo plavo more, a iza njega - lijep grad na brijegu.

Ne znajući kako da postupi u takvu slučaju, Stjopa se digao na drhtave noge i pošao molom prema obali.

Na molu je stajao neki čovjek, pušio i pljuvao u more. Stjopu je začuđeno pogledao i prestao pijuckati. Tada je Stjopa učinio nešto neочекivano: spustio se na koljena pred nepoznatim pušačem i izrekao:

- Molim vas, recite mi, kakav je to grad?

- Sve je jasno! — rekao je bezdušni pušač.

- Ja nisam pijan — promuklo je odgovorio Stjopa - bolestan sam, sa mnom se nešto dogodilo, bolestan sam... Gdje sam? Kakav je to grad?...

- No, Jalta...

Stjopa je tiho uzdahnuo, svalio se na bok, glavom je udario o topli kamen na molu.

POGLAVLJE 8.

DVOBOJ IZMEĐU PROFESORA I PJESENika

U pravo u vrijeme kad je svijest napustila Stjopu u Jalti, to jest oko pola dvanaest dopodne, ona se vratila Ivanu Nikolajeviću Bezdomnom koji se probudio nakon dubokog i dugog sna. Neko vrijeme razmišljao je na koji je način dospio u nepoznatu sobu bijelih zidova, s čudnim noćnim ormarićem od nekog svijetlog metala, i s bijelim zastorom iza kojeg se naslućivalo sunce.

Ivan je mahnuo glavom, uvjerio se da ga ne боли i sjetio se da je u bolnici. Ta je misao dozvala u sjećanje Berliozovu pogibiju, ali danas ono nije u Ivanu izazvalo snažniji potres. Nasjavavši se, Ivan Nikolajević je postao mirniji i počeo je jasnije razmišljati. Nakon što je ležao još neko vrijeme nepomično u čistom, mekom i udobnom krevetu s oprugama, Ivan je ugledao dugme zvonca kraj sebe. Po navici da bez potrebe dira predmete, Ivan je pritisnuo dugme. Očekivao je poslije pritiska na dugme neku zvonjavu ili nečiju povjavu, ali se dogodilo nešto sasvim drugo. Kod nogu Ivanove postelje upalio se mutni cilindar na kojem je pisalo: »Piti«. Nakon što je neko vrijeme mirovao, cilindar se počeo okretati sve dok nije iskočio natpis »Bolničarka«. Razumije se da je oštromini cilindar zapanjio Ivana. Natpis »Bolničarka« zamijenio je natpis »Pozovite liječnika«.

- Hm... - govorio je Ivan ne znajući što da radi dalje s tim cilindrom. Uspjelo mu je slučajno. Ivan je pritisnuo dugme po drugi put kod riječi: »Liječnička pomoćnica«. Cilindar je u odgovor tiho

zazvonio, zaustavio se, ugasio, i u sobu je ušla punašna, simpatična žena u bijelom čistom ogrtaču i rekla Ivanu:

— Dobro jutro!

Ivan nije odgovorio, jer je smatrao taj pozdrav u sadašnjim uvjetima neumjesnim. Zaista, stavili su zdravog čovjeka u bolnicu, i još se pretvaraju kao da je upravo tako potrebno!

Za to vrijeme, ne gubeći dobrodošni izraz lica, žena je, s pomoću jednog pritiska na dugme digla zastor uvis i u sobu je kroz tanku rešetku širokih razmaka koja je dosezala do poda, nahrupilo sunce. Iza rešetke pokazao se balkon, iza njega obala vijugave rijeke, a na njezinoj drugoj obali - vesela borova šuma.

— Molim, okupajte se — pozvala je žena i pod njezinim rukama otvorio se unutrašnji zid iza kojeg se vidjela kupaonica i prekrasno opremljen zahod.

Iako je odlučio da neće razgovarati sa ženom, Ivan nije izdržao i, videći kako iz blistave slavine voda u širokom mlazu teče u kadu, rekao je ironično:

— Vidi ti! Kao u »Metropolu«!...

— O ne! — ponosno je odgovorila žena — mnogo bolje. Takve opreme nema nigdje ni u inozemstvu. Učenjaci i liječnici dolaze posebno zato da vide našu kliniku. K nama svaki dan dolaze strani turisti.

Kod riječi »strani turisti« Ivan se odmah sjetio jučerašnjeg konzultanta. Ivan se smrknuo, pogledao ispod oka i rekao:

— Strani turisti... Kako svi obožavate strane turiste! A među njima, uostalom, ima različitih ljudi. Ja sam se, na primjer, jučer s jednim takvim upoznao, bolje da i ne govorim!

I samo što nije počeo pričati o Ponciju Pilatu, ali se suzdržao, shvaćajući da ženi te priče nije vrijedno pričati, jer mu ona ionako ne može pomoći.

Okupani Ivan Nikolajević odmah je dobio sve što je potrebno muškarcu poslije kupanja: izglačanu košulju, gaće, čarape. Ali i to nije sve: otvorivši vrata ormara, žena je pokazala unutrašnjost i upitala:

— Sto želite odjenuti - ogrtač ili pidžamu?

Nasilno prikovan za novo mjesto stanovanja, Ivan samo što nije rukama pljesnuo zbog ženine nametljivosti i šutke je pokazao prstom pidžamu od svijetlocrvene pamučne tkanine.

Poslije toga, Ivana Nikolajevića poveli su praznim i tihim hodnikom i doveli u ogroman kabinet. Odlučivši da se prema svemu što postoji u toj predivno opremljenoj zgradi odnosi s ironijom, Ivan je odmah u mislima okrstio kabinet »tvornica-kuhinja«.

I bilo je razloga za to. Ovdje su stajali ormari i stakleni ormarići s blistavim poniklanim instrumentima. Naslonjači su bili neobično složene izradbe, bile su tu nekakve trbušaste svjetiljke s blistavim sjenilima, mnoštvo bočica i plinskih plamenika, kao i električni vodovi i nepoznati uređaji.

U kabinetu Ivana se prihvatio troje - dvije žene i jedan muškarac, svi u bijelom. Najprije su Ivana odveli za stolić u kutu s očitom namjerom da ga koješta pitaju. Ivan je počeo ocjenjivati svoj položaj. Pred njim su bila tri puta. Prvi ga je strašno mamio: baciti se na te svjetiljke i zapletene naprave, sve ih razbiti u vražju mater i na taj način prosvjedovati zato što je bez potrebe zadržan. Ali se današnji Ivan znatno razlikovao od jučerašnjeg i zato mu se taj prvi put učinio sumnjivim: još će potkrijepiti njihovu misao kako je on — goropadni ludak. Zbog toga je Ivan taj prvi put odbacio. Postojaо je drugi: odmah započeti pripovijest o konzultantu i Ponciju Pilatu. Ipak, jučerašnje iskustvo pokazalo je da toj priči ne vjeruju ili je shvaćaju nekako naopako. Zato se Ivan odrekao i ovoga puta, odlučivši izabrati treći — zatvoriti se u ponosnu šutnju.

Nije mu uspjelo to u potpunosti ostvariti i htio ne htio morao je odgovarati, iako škrto i mrko, na cijeli niz pitanja.

Ivana su ispitivali o svemu što se ticalo njegova prošlog života, sve do toga kada je i kako bolovao od šarlaha prije petnaest godina. Nakon što su ispisali o Ivanu cijelu stranu, okrenuli su list, i žena u bijelom prešla je na ispitivanje o Ivanovim rođacima. Počela je nekakva gnjavaža: tko je sve umro, kada, od čega, nije li pio, nije li

bolovao od spolnih bolesti, i sve u tom smislu. Na kraju su ga zamolili da pripovijeda o jučerašnjem događaju na Patrijaršijskim ribnjacima, ali nisu posebno inzistirali; izvješću o Ponciju Pilatu nisu se čudili.

Onda je žena ustupila Ivana muškarcu, taj ga je drukčije dohvatio, i nije više ni o čemu pitao. Izmjerio je temperaturu Ivanova tijela, izbrojao puls, pogledao Ivanove oči, osvijetlivši ih nekakvom svjetiljkom. Zatim je upomoć muškarcu došla druga žena, i Ivana su ubadali nečim u leda, ali ne bolno, crtali su drškom čekića nekakve znakove na koži grudnog koša, kuckali čekićem po koljenima, od čega su Ivanove noge poskakivale, ubadali u prst i uzimali iz njega krv, ubadali u pregibu lakta, stavljali su mu na ruke nekakve gumene narukvice...

Ivan se u sebi samo gorko podsmjehivao i razmišljao o tome kako se sve to glupo i čudno dogodilo. Kad samo pomisli! Htio ih je sve upozoriti na opasnost koja je prijetila od nepoznatog konzultanta, pokušao ga je uloviti, a postigao je to da je dospio u neki tajanstveni kabinet da bi pričao svakakve gluposti o stricu Fjodoru koji je dan i noć pijančevao u Vologdi. Neizdrživo glupo!

Konačno su Ivana pustili. Bio je sproveden natrag u svoju sobu gdje je dobio šalicu kave, kajganu od dva jaja i bijeli kruh s maslacem.

Nakon što je pojeo i popio sve što su mu ponudili, Ivan je odlučio pričekati nekog glavnog u toj ustanovi i kod tog glavnog privući pozornost i izboriti pravdu.

I on ga je dočekao i čak vrlo brzo poslije svog doručka. Neočekivano su se otvorila vrata u Ivanovu sobu i u nju je ušlo mnoštvo ljudi u bijelim ogrtačima. Ispred svih išao je čovjek od četrdeset i pet godina, brižljivo oširan kao glumac, s ugodnim ali vrlo pronicljivim očima i uglađena ponašanja. Cijela pratnja iskazivala mu je znakove pažnje i poštovanja i zato je njegov ulazak bio vrlo svečan. »Kao Poncije Pilat!« — pomislio je Ivan.

Da, bio je to nedvojbeno onaj glavni. Sjeo je na stolac, a svi drugi ostali su stajati.

— Doktor Stravinski - predstavio se Ivanu i ljubazno ga pogledao.
— Izvolite, Aleksandre Nikolajeviću — tiho je rekao netko s dotje-
ranom bradom i dodao glavnome gusto ispisani Ivanov list.

»Napravili su cijeli dosje!« — pomislio je Ivan. A glavni je vičnim
očima preletio list, promrmljao: »Uhu, uhu...« i izmijenio s prisut-
nima nekoliko fraza na nepoznatu jeziku.

»I latinski govori kao Pilat...« — tužno je pomislio Ivan. Tada ga
je jedna riječ nagnala da zadršće, a to je bila riječ »shizofrenija« —
jao, već jučer izrekao ju je prokleti stranac na Patrijaršijskim ribnja-
cima, a danas ju je ovdje ponovio profesor Stravinski.

»Eto, i to je znao!« — uznemireno je pomislio Ivan.

Glavni je očito postavio sebi kao pravilo da se slaže sa svim i da se
raduje svemu što god mu govorila njegova okolina i da to izražava
rijecima: »Odlično, odlično...«

— Odlično! — rekao je Stravinski vraćajući onome list i obratio se
Ivanu: — Vi ste pjesnik?

— Da, pjesnik - mračno je odgovorio Ivan i prvi put je iznenada
osjetio nekakvu neobjašnjivu odvratnost prema pjesništvu, i njego-
ve vlastite pjesme kojih se sada sjetio učinile su mu se nekako neu-
godne.

Namrštena lica, on je sa svoje strane upitao Stravinskog:

— Vi ste profesor?

Na to je Stravinski susretljivo kimnuo glavom.

— I, ovdje ste glavni? — nastavio je Ivan.

Stravinski je i na to kimnuo.

— Moram s vama govoriti — značajno je rekao Ivan Nikolajević.

— Ja sam radi toga i došao - odgovorio je Stravinski.

— Stvar je u tome — počeo je Ivan osjećajući kako je došao njegov
trenutak — mene su svrstali među ludake, nitko me ne želi saslušati
do kraja!...

— O ne, mi ćemo vas saslušati vrlo pomno do kraja — ozbiljno i
umirujuće rekao je Stravinski — i ni u kom slučaju nećemo dopusti-
ti da vas se svrstava u ludake.

- Onda čujte: sinoć sam na Patrijaršijskim ribnjacima susreo tajanstvenu ličnost, stranca a možda i ne, koji je unaprijed znao za Berliozovu smrt i osobno je video Poncija Pilata.

Pratnja je šutke i nepomično slušala pjesnika.

- Pilata? Pilat, to je onaj koji je živio za vrijeme Isusa Krista? — žmirkajući u Ivana, upitao je Stravinski.

- Upravo taj.

- Aha — rekao je Stravinski — a taj je Berlioz poginuo pod tramvajem?

- Upravo je njega sinoć u mojoj prisutnosti pregazio tramvaj na Patrijaršijskim ribnjacima, pritom je taj zagonetni građanin...

- Znanac Poncija Pilata? — upitao je Stravinski, očito se odlikujući velikom inteligencijom.

- Upravo on - potvrđio je Ivan proučavajući Stravinskog. — On je rekao unaprijed da je Anuška prolila suncokretovo ulje... A onaj se i poskliznuo upravo na tom mjestu! Kako vam se to svida? — značajno je zapitao Ivan nadajući se velikom učinku svojih riječi.

Ali taj učinak je izostao i Stravinski je vrlo jednostavno postavio sljedeće pitanje:

- A tko je Anuška?

To je pitanje malo uznemirilo Ivana, njegovo se lice trgnulo.

- Anuška je ovdje posve nevažna — progovorio je nervozno. — Vrag zna tko je ona. Naprosto neka glupača iz Sadove ulice. Važno je to daje on unaprijed, shvaćate li, unaprijed znao o suncokretovu ulju! Razumijete li me?

- Izvrsno vas razumijem - ozbiljno je odgovorio Stravinski i do-dirnuvši pjesnikovo koljeno, dodao: — ne uzbudujte se i nastavite.

- Nastavljam - rekao je Ivan nastojeći se prilagoditi Stravinskom i znajući već iz gorkog iskustva kako će mu samo smirenost pomoći - tako dakle, taj strašni tip, a laže on daje konzultant, vlada nekom neobičnom silom... Na primjer, progoniš ga a ne možeš ga dostići. A s njim je još jedan par, također krasan, ali druge vrste: nekakav dugaljija s razbijenim cvikerima i osim toga mačak nezamislive ve-

ličine koji se samostalno vozi u tramvaju. Osim toga — kako ga nitko nije prekidal, Ivan je govorio sa sve većim žarom i uvjerljivošću — on je osobno bio na balkonu Poncija Pilata, u što nema никакве sumnje. A što je to, a? Njega treba odmah uhiti, inače će počiniti neopisivo zlo.

— Vi, dakle, nastojite da bude uhićen? Jesam li vas ispravno shvatio? — upitao je Stravinski.

»On je pametan — pomislio je Ivan — mora se priznati da se među inteligencijom nađe također po koji pametan. To se ne može poraći!« — i odgovorio:

— Potpuno ispravno! Kako ne bih nastojao, pomislite sami! Međutim, mene su ovdje silom zadržali, svijetle mi svjetiljkom u oči, kupaju me u kadi, raspituju se o stricu Feđi!... A njega već odavna nema na svijetu! Zahtijevam da me se odmah pusti!

— Pa dobro, odlično, odlično! — rekao je Stravinski. — Eto, sve je jasno. Zaista, kakvog smisla ima zadržavati u bolnici zdravog čovjeka? Dobro, ja će vas odmah odavde otpustiti, ako mi kažete da ste normalni. Ne dokažete, nego samo kažete. Dakle, jeste li vi normalni?

Tada je nastupila potpuna tišina i debela žena koja se ujutro bri-nula oko Ivana pogledala je profesora sa strahopoštovanjem, a Ivan je još jednom pomislio: »Doista je pametan!«

Profesorov prijedlog veoma mu se svidio. Ipak, prije nego što će odgovoriti, on je dobro i temeljito promislio mršteći čelo i konačno čvrsto rekao:

— Ja sam normalan.

— Odlično — s olakšanjem je povikao Stravinski — ako je tako, dajte da prosuđujemo logično. Uzmimo vaš jučerašnji dan. — Tu se on okrenuo i odmah su mu pružili Ivanov list. — Tražeći nepoznata čovjeka koji vam se predstavio kao znanac Poncija Pilata, vi ste jučer postupili na sljedeći način. — Sada je Stravinski počeo nabrati, svijajući redom jugačke prste i gledajući čas u list čas u Ivana. — Objesili ste na grudi ikonu. Je li tako bilo?

- Bilo je — mrko se složio Ivan.
- Pali ste s ograde, povrijedili ste lice. Nije li tako? Pojavili ste se u restoranu s upaljenom svijećom u ruci, samo u donjem rublju, u restoranu ste nekoga udarili. Doveli su vas ovamo svezana. Dospevši ovamo, vi ste telefonirali miliciji i zamolili da pošalju mitraljesce. Zatim ste se pokušali baciti kroz prozor. Nije li tako? Pitalo se: je li moguće da netko, ako postupa na taj način, bilo koga uhvati ili uhiti? Ako ste normalan čovjek, vi ćete sami odgovoriti: nikako. Želite li otići odavde? Izvolite. Ali dopustite da vas upitam, kamo ćete se odavde uputiti?
- Dakako u miliciju — odgovorio je Ivan, ali ne više tako čvrsto pomalo zbumen profesorovim pogledom.
- Ravno odavde?
- Aha.
- A u svoj stan nećete svratiti? - brzo je upitao Stravinski.
- Nemam vremena svraćati u stan! Dok ja budem odlazio u stanove, on će šmugnuti!
- Tako. A što ćete prvo reći u miliciji?
- O Ponciju Pilatu - odgovorio je Ivan Nikolajević i njegove je oči zastrla tamna sumaglica.
- Eto ga, odlično! — uskliknuo je pomirljivo Stravinski i okrenuvši se bradonji naredio: — Fjodore Vasiljeviču, pustite, molim, građanina Bezdomnog u grad. Ali sobu ne zaposjeti, posteljinu ne mijenjati. Za dva sata građanin Bezdomni bit će opet ovdje. Pa onda - obratio se pjesniku — uspjeh vam neću poželjeti zato što ni mrvicu ne vjerujem u njega. Do skorog viđenja! — On je ustao, njezina se pratnja pomaknula.
- Zbog čega ću ja opet biti ovdje? — nemirno je upitao Ivan. Stravinski kao daje očekivao to pitanje, odmah je sjeo i progovorio:
- Zato što će vas, tek što se u gaćama javite u miliciju i kažete da ste vidjeli čovjeka koji je osobno poznavao Poncija Pilata — odmah dovesti ovamo i vi ćete se opet naći u istoj sobi.

- Kakve tu veze imaju gaće? - zbumjeno se osvrćući, upitao je Ivan.

- Uglavnom, Poncije Pilat. Ali i gaće također. Jer mi ćemo bolničko rublje skinuti s vas i dati vam vašu odjeću. A k nama ste bili dovezeni u gaćama. Međutim, niste namjeravali odavde otići u stan, iako sam vam to uzgred spomenuo. Dalje slijedi Poncije Pilat... i gotovo!

Tada se s Ivanom Nikolajevičem dogodilo nešto čudno. Njegova volja kao da se rascijepila i on je osjetio da je slab i da mu je potreban savjet.

- Pa što da radim? — upitao je, sada već neodlučno.

- Odlično! - odazvao se Stravinski. - To je najpametnije pitanje.

Sada ću vam reći što se zapravo s vama dogodilo. Jučer vas je netko jako uplašio i zbumio pričama o Ponciju Pilatu i ostalom. I vi ste, i/nerviran, razdražen čovjek, krenuli gradom pričajući o Ponciju Pilatu. Potpuno prirodno što vas drže luđakom. Vaš je spas sada samo u jednom — u potpunom mirovanju. I za vas je prijeko po-i rebno da ostanete ovdje.

- Ali njega se mora uhvatiti! - molećivo je uskliknuo Ivan.

- Dobro, ali zašto da vi sami trčite? Napišite na papir sve svoje sumnje i optužbe protiv tog čovjeka. Ništa nije jednostavnije nego poslati vašu prijavu kamo treba, i ako je, kako vi prepostavljate, riječ o zločincu, sve će se objasniti vrlo brzo. Samo uz jedan uvjet: »c naprežite glavu i nastojte manje misliti o Ponciju Pilatu. Svašta sc može napričati! Ne treba svemu vjerovati!

- Razumio sam! — odlučno je izjavio Ivan. — Molim da mi date papir i pero.

- Dajte papir i kratku olovku — naredio je Stravinski debeložen, a Ivanu je rekao: — Ali vam savjetujem da danas ne pišete.

- Ne, ne, još danas, svakako još danas! — uznemireno je povikao **Ivan**.

- Pa dobro. Samo ne naprežite mozak. Ako ne uspije danas, uspjjet će sutra.

— On će uteći!

— O ne — uvjerenio se usprotivio Stravinski — on nikamo neće uteći, jamčim. I zapamtite da će vam se ovdje kod nas pružiti sva moguća pomoć, a bez nje vam neće ništa uspjeti. Čujete li me? — iznenada je značajno upitao Stravinski i obuhvatio ruke Ivana Nikolajevića. Uzevši ih u svoje, on je dugo, netremice gledajući Ivanu u oči, ponavljaо: - Mi ćemo vam ovdje pomoći... čujete li me? Mi ćemo vam ovdje pomoći... vi ćete osjetiti olakšanje. Ovdje je sve tiho, sve je mirno... mi ćemo vam ovdje pomoći...

Ivan Nikolajević iznenada je zijevnuo, izraz njegova lica se smekšao.

— Da, da — rekao je tiho.

— Odlično! — po svom običaju završio je razgovor Stravinski i ustao: — Doviđenja! — Stisnuo je Ivanu ruku i već kod izlaska okrenuo se bradonji i rekao: — Da, pokušajte s kisikom... i s kupkama.

Za nekoliko časaka kraj Ivana nije više bilo ni Stravinskog ni pratnje. Iza rešetke na prozoru blistala je na podnevnom suncu radosna i proljetna borova šuma na drugoj obali, a nešto bliže ljeskala se rijeka.

POGLAVLJE 9.

KOROVJOVLJEVE

MAJSTORIJE

I^ikanora Ivanovića Bosoja, predsjednika stambene zajednice kuće br. 302-bis u Sadovoj ulici u Moskvi, gdje je živio pokojni Berlioiz, morile su strašne brige počam od prošle noći, od srijede na četvrtak.

U ponoć, kako već znamo, došla je u kuću komisija u kojoj je sudjelovao Zeldibin, pozvala Nikanora Ivanovića, obavijestila ga o Berliozovoj pogibiji i zajedno s njim uputila se u stan br. 50.

Tamo su zapečaćeni rukopisi i stvari pokojnika. Ni Grunje, dvor-kinje, ni lakomislenoga Stjepana Bogdanovića u to vrijeme u stanu nije bilo. Komisija je izjavila Nikanoru Ivanoviću da će pokojnikove rukopise uzeti radi sredivanja, da njegov dio stana, to jest tri sobe (kabinet, gostinjska soba i blagovaonica bivše draguljarnice) prelazi u nadležnost stambene zajednice, a pokojnikove stvari čuvat će se u dotičnim prostorijama dok se ne pojave nasljednici.

Vijest o Berliozovoj pogibiji raširila se kućom gotovo nadnaravnim brzinom, i u četvrtak od sedam sati ujutro Bosovjevu su počeli telefonirati a zatim se i osobno javljati ljudi s molbama u kojima su zahtijevali pokojnikov stambeni prostor. Tijekom dva sata Nikanor Ivanović primio je trideset i dvije takve molbe.

One su sadržavale molbe, prijetnje, spletke, prijave, obećanja da će popravke sami platiti, dokaze o nesnosnoj skučenosti i nemo-gućnosti da se živi u istom stanu s banditima. Među ostalim, potre-

san po svojoj umjetničkoj snazi bio je opis krađe peljmena¹ koji su neposredno prije toga bili u džepu ogrtača u stanu br. 31, dva obećanja o završetku života samoubojstvom i jedno priznanje o tajnoj trudnoći.

Nikanora Ivanovića zvali su u predsoblje njegova stana, hvatali za rukav, nešto šaptali, namigivali i obećavali da će mu se odužiti.

To se mučenje nastavilo do podneva kad je Nikanor Ivanović naprsto pobegao iz svog stana u prostoriju uprave kraj ulaza u kuću, ali kad je video da ga i тамо vrebaju, pobegao je i otuda. Oslobođivši se svakojako onih što su mu za petama hodali popločenim dvorištem, Nikanor Ivanović sakrio se u šestoj veži i popeo na četvrti kat gdje se nalazio ukleti stan br. 50.

Nakon što je predahnuo na odmorištu, tusti Nikanor Ivanović je pozvonio, ali mu nitko nije otvorio. Pozvonio je još jednom i počeo mrmljati i tiho psovati. Ali ni tada mu nisu otvorili. Strpljenje je Nikanora Ivanovića izdalo, i on je izvadio iz džepa svežanj ključeva u duplikatu koji su pripadali kućnoj upravi, odlučno je otvorio vrata i ušao.

— Ej, kućna pomoćnice! - viknuo je Nikanor Ivanović u polutamno predsoblje. — Kako ti je ime? Grunja, ili kako?... Nema te?

Nitko se nije odazvao.

Tada je Nikanor Ivanović izvadio iz torbe metar, zatim je s vrata kabinet skinuo pečat i stupio u kabinet.

Zakoračio je, i izbezumljen zastao u vratima i čak zadrhtao.

Za pokojnikovim stolom sjedio je nepoznat, mršav, dugačak građanin u kockastom kaputu, u džokejskoj kapici i cvikerima... no, ukratko, onaj isti.

— Tko ste, građanine? - preplašeno je upitao Nikanor Ivanović.

— Ba! Nikanore Ivanoviću! — zaderao se zveketavim tenorom neочекivani građanin i skočivši pozdravio predsjednika snažnim i na-

¹ Peljmeni — rusko nacionalno jelo, u tijesto zavijeno meso (prim. prev.).

glim stiskom ruke. Taj pozdrav nije nimalo obradovao Nikanora Ivanovića.

— Oprostite — progovorio je sumnjičavo - tko ste vi? Jeste li službena osoba?

— Eh, Nikanore Ivanoviču! - srdačno je uzviknuo neznanac. — Što to znači: službena osoba ili neslužbena? Sve zavisi od toga s kojeg se stajališta gleda na stvar. Sve je to, Nikanore Ivanoviču, pri-vremeno i uvjetno. Danas sam neslužbena osoba, a sutra, gle, službena! A biva i obratno, Nikanore Ivanoviču, još i te kako biva!

Ovakav zaključak ni najmanje nije zadovoljio predsjednika kućne uprave. Budući da je po naravi bio sumnjičav čovjek, on je zaključio da je blagoglagoljivi građanin pred njim — upravo lice' neslužbeno a možda i besposleno.

— Pa tko ste vi? Kako vam je ime? — sve je grublje pitao predsjednik i čak je počeo navaljivati na neznanca.

— Moje je prezime — nimalo uznemiren grubošću, odgovorio je građanin — no, recimo, Korovjov. Biste li htjeli nešto prigristi, Nikanore Ivanoviču? Bez ceremonije!? A?

— Oprostite — negodujući, progovorio je Nikanor Ivanovič — kake zakuske! (Mora se priznati, iako je to neugodno, da je Nikanor Ivanovič bio po prirodi nešto sirov).

— U pokojnikovoj polovici stana nije dopušteno sjediti! Što ovdje radite?

— Ta sjednite, Nikanore Ivanoviču — nimalo zbumen, vikao je građanin i počeo se vrtjeti nudeći predsjedniku naslonjač.

Posve razbjegnjen, Nikanor Ivanovič odgurnuo je naslonjač i viknuo:

— Tko ste vi?

— Ja sam, vidite, prevodilac kod osobe stranca koji ima rezidenciju u ovom stanu — predstavio se čovjek koji se nazvao Korovjov i lupiljio petom smeđe neočišćene cipele.

Nikanor Ivanovič je otvorio usta. Postojanje nekog stranca u tom stanu, pa još s prevodiocem, za njega je bilo potpuno iznenađenje i on je zatražio objašnjenje.

Prevodilac je brzo dao objašnjenje. Direktor Varijetea, Stjepan Bogdanović Lihodejev ljubazno je pozvao inozemnog artista, gospodina Wolanda da za vrijeme svog gostovanja, otprilike tjedan dana, stanuje u njegovu stanu, o čemu je jučer pismeno javio Nikanoru Ivanoviću s molbom da privremeno prijavi stranca jer on, Lihodejev, putuje u Jaltu.

- Ništa mi nije napisao — zabezknuto je rekao predsjednik.
- Potražite u svojoj torbi, Nikanore Ivanoviću — slatko je predložio Korovjov.

Slegnuvši ramenima, Nikanor Ivanović je otvorio torbu i našao u njoj Lihodejevljevo pismo.

— Kako li sam na njega zaboravio? - tupo gledajući otvorenu omotnicu, promrmljao je Nikanor Ivanović.

— Događa se, događa, Nikanore Ivanović! — zagalamio je Korovjov. — Rastrešenost, rastrešenost, premorenost i povišeni krvni tlak, dragi naš prijatelju Nikanore Ivanoviću! Ja sam također užasno rastresen. Jednom uz čašicu ispričat ћu vam nekoliko činjenica iz moje biografije, puknut ћete od smijeha!

- Kada Lihodejev putuje u Jaltu?!
- On je otpustovao, otpustovao! - povikao je prevodilac. — On se sada već vozi, znate! On je već vrag zna gdje! — Prevodilac je zamahnuo rukama kao krilima vjetrenjače.

Nikanor Ivanović je izjavio kako mora osobno vidjeti stranca, ali je prevodilac odbio: to nikako nije moguće. Zauzet je. Dresira mačka.

— Mačka vam, ako želite, mogu pokazati — predložio je Korovjov. To je pak, sa svoje strane, odbio Nikanor Ivanović, a prevodilac je odmah predložio predsjedniku nešto neočekivano ali zanimljivo.

S obzirom na to što gospodin Woland nikako ne želi stanovati u hotelu, a navikao je stanovati udobno, zar ne bi stambena zajednica iznajmila na tjedan dana, dok traje gostovanje Wolanda u Moskvi, njemu cijeli stan, to jest i pokojnikove sobe?

— Ionako je njemu, pokojniku, svejedno — šaptom je siktao Korovjov — njemu sada, priznajte sami Nikanore Ivanoviću, ovaj stan nije potreban.

U nedoumici, Nikanor Ivanovič se opirao jer stranci moraju stanovati u »Metropolu« a nikako u privatnim stanovima...

— Kažem vam, hirovit je kao vrag! — šapnuo je Korovjov. — I ne Ne voli hotele! Evo gdje mi već sjede ti stranci! — intimno se požalio Korovjov pokazujući prstom svoj žilavi vrat. — Vjerujte, svu dušu su mi izmučili! Dode... pa ili špijunira kao posljednji kučkin sin ili me izmuči hirovima: i to mu ne valja i ono mu ne valja!... A za vašu stambenu zajednicu, Nikanore Ivanoviću, to je velika pogodnost i očita dobit. Za novac on ne pita — Korovjov se osvrnuo a zatim šapnuo predsjedniku na uho: — milijunaš!

U prevodiočevu prijedlogu bio je jasan praktični smisao, prijedlog je bio vrlo ozbiljan, ali je nešto čudno neozbiljno bilo u njegovu načinu govora, u njegovoј odjeći i u tim mrskim nepotrebnim cvikerima. Zbog toga je nešto nejasno mučilo predsjednikovu dušu, ali je on ipak odlučio prihvati prijedlog. Stvar je bila u tome što je stambena zajednica imala, jao, izvanredno velik deficit. Najesen se moralо kupiti naftu za parno grijanje, a za koje novce — ne zna se. A sa strančevim novcima, molim, možda bi se izvukli. Ali je poslovni i oprezni Nikanor Ivanovič izjavio da on najprije mora to pitanje urediti u turističkom uredu.

— Shvaćam! — povikao je Korovjov. — Kako drukčije nego da uređite! Svakako! Evo vam telefon, Nikanore Ivanoviću, i odmah uređite! A što se tiče novaca, ne ustežite se — šaptom je dodao vukući predsjednika u predsoblje k telefonu — od koga ćete uzeti ako ne od njega! Kad biste vidjeli kakvu ima vilu u Nici! Idućeg ljeta, kad odete u inozemstvo, svakako podđite i pogledajte — zadivit ćete se!

S turističkim uredom stvar je preko telefona bila uređena neobičnom brzinom što je predsjednika zaprepastilo. Pokazalo se kako tamo već znaju za namjeru gospodina Wolanda da stanuje u privatnom stanu Lihodejeva i nemaju ništa protiv toga.

— Izvrsno! — vikao je Korovjov.

Pomalo ošamućen njegovom galamom, predsjednik je izjavio kako je stambena zajednica voljna iznajmiti na tjedan dana stan br. 50 artistu Wolandu s naplatom od... — Nikanor Ivanovič se malo smeo i rekao:

— Od pet stotina rubalja dnevno.

Tada je Korovjov krajnje zaprepastio predsjednika. Mangupski je namignuo u pravcu spavaće sobe, odakle su se čuli meki skokovi teškog mačka i prošitao:

— Za tjedan to, dakle, iznosi tri i po tisuće?

Nikanor Ivanovič je pomislio da će dodati: »Baš imate apetit, Nikanore Ivanoviču!«, ali je Korovjov rekao nešto sasvim drugo:

— Zar je to neka svota! Tražite pet, on će dati.

Zbunjeno se nasmiješivši, Nikanor Ivanovič ni sam nije primijetio kako se našao kraj pokojnikova pisaćeg stola, gdje je Korovjov velikom brzinom i spretnošću nadrljao ugovor u dva primjerka. Poslije toga jurnuo je s ugovorom u spavaću sobu i vratio se s oba primjerka na kojima se stranac široko potpisao. Ugovor je potpisao i predsjednik. Tada je Korovjov zamolio potvrdu za pet...

— Velikim slovima, velikim slovima, Nikanore Ivanoviču!... Tisuća rubalja... — i riječima koje baš nisu pristajale uz ozbiljan posao: - Ajn, Cvaj, draj! - predao predsjedniku pet novih bankovnih svežnjića.

Slijedilo je prebrojavanje s ubacivanjem Korovjovljevih šala i dojsetki, kao »Čist račun - duga ljubav«, »Vlastito oko najbolje vidi« — i sve u tom smislu.

Prebrojivši novac, predsjednik je od Korovjova dobio strančevu putovnicu radi privremene prijave, stavio ju je zajedno s ugovorom i novcem u torbu i, ne izdržavši, stidljivo je zamolio bon za besplatnu ulaznicu...

— Lako ćemo za to! — zaurlao je Korovjov. — Koliko ulaznica, Nikanore Ivanoviču, dvanaest, petnaest?

Ošamućeni predsjednik objasnio je da treba samo dvije, za sebe i za Pelageju Antonovnu, svoju ženu.

Korovjov je odmah dohvatio bilježnicu i odvažno napisao Nikanoru Ivanoviću bon za ulaznice u prvom redu, za dvije osobe. Taj je bon prevodilac lijevom rukom spretno tutnuo Nikanoru Ivanoviću, a desnom je stavio u drugu predsjednikovu ruku debeo šuštar svežanj novčanica. Bacivši oko na njega, Nikanor Ivanovič je jako pocrvenio i stao ga gurati od sebe.

- To nije dopušteno... — mrmljao je.
- Ne želim o tome ni čuti — šapnuo je na njegovo uho Korovjov — u nas nije dopušteno, a u stranaca je dopušteno. Vi ćete ga uvrijediti, Nikanore Ivanoviću, a to nije zgodno. Vi ste nastojali...
- Strogo se kažnjava — tiho-pretihi prošaptao je predsjednik i osvrnuo se.
- A gdje su svjedoci? — šapnuo mu je na drugo uho Korovjov. — Pitam vas gdje su? Sto vam je?...

I tada se dogodilo čudo, kako je poslije tvrdio predsjednik: svežanj je sam skliznuo u njegovu torbu. A potom se predsjednik, nekako iscrpljen i čak slomljen, našao na stubištu. Roj misli uskocitlao se u njegovoj glavi. Tu se vrtjela i vila u Nici, i dresirani mačak, i misao na to da svjedoka stvarno nije bilo, i da će se Pelageja Antonovna obradovati bonu. Bile su to nepovezane ali ugodne misli. Pa ipak, negdje u najvećoj dubini duše bola je predsjednika nekakva iglica. Bila je to iglica nemira. Osim toga, ovdje na stubištu predsjednika je kao kap udarila misao: »A kako je prevodilac dospio u kabinet kad je na vratima bio pečat?! I kako to da ga on, Nikanor Ivanovič, nije o tome upitao?« Neko vrijeme predsjednik je poput ovna gledao u stube, ali je zatim odlučio pljunuti na sve to i više se ne mučiti tim neshvatljivim pitanjem...

Tek što je predsjednik napustio stan, iz spavaće sobe je dopro duboki glas:

- Meni se taj Nikanor Ivanovič nije svidio. On je lupež i varalica. Može li se urediti da se on više ne pojavljuje?
- Messire, vi trebate samo zapovjediti!... — javio se odnekuda Korovjov ali ne zveketavim već čistim i zvučnim glasom.

I odmah se prokleti prevodilac pojavio u predsoblju, okrenuo broj i počeo iz nepoznata razloga vrlo plačljivo govoriti u slušalicu:

— Halo! Smatram svojom dužnošću dojaviti kako naš predsjednik stambene zajednice kuće broj tristotine dva bis u Sadovoј ulici, Nikanor Ivanovič Bosoj, špekulira s valutom. U ovom je času u njegovu stanu broj trideset i pet, u zahodskoj ventilaciji, u novinskom papiru — četiri stotine dolara. Govori stanar iste kuće iz stana broj jedanaest, Timofej Kvascov. Ali zaklinjem vas da moje ime držite u tajnosti. Strahujem od osvete gore spomenutog predsjednika.

I on je objesio slušalicu, podlac.

Što se dalje događalo u stanu br. 50 — ne zna se, ali se znade što se zbivalo kod Nikanora Ivanovića. Zaključavši se kod kuće u zahod, izvadio iz torbe svežanj koji mu je prevodilac nametnuo, i uvjerio se da je u njemu četiri stotine rubalja. Taj je svežanj Nikanor Ivanovič zamotao u komadić novina i gurnuo u cijev za ventilaciju.

Za pet minuta predsjednik je sjedio za stolom u svojoj maloj blagovaonici. Njegova supruga donijela je iz kuhinje lijepo narezana sleđa, gusto posipana zelenim lukom. Nikanor Ivanovič nalio je čašicu votke, ispio, nalio drugu, ispio, dohvatio vilicom tri komadića sleđa... i tada je zazvonilo. A Pelageja Antonovna je unijela lonac koji se pušio, i jedan pogled na njega dao je naslutiti da se u njemu u gustom crvenom boršču nalazi ono od čega nema ništa ukusnije na svijetu - kost s moždinom.

Progutavši slinu Nikanor Ivanovič je zacvilio kao pas:

- Neka vas zemlja proguta! Niti jesti mi ne daju. Ne puštaj nikoga, mene nema, nema. Što se tiče stana, reci im neka prestanu gnjavit. Za tjedan dana bit će sastanak...

Supruga je potčala u predvorje, a Nikanor Ivanovič je kutlačom povukao iz plamenog jezera nju, kost koja je uzduž napukla. Tada su u blagovaonicu ušla dva građanina, a s njima vrlo blijeda Pelageja Antonovna. Pri pogledu na građane problijedio je i Nikanor Ivanovič i ustao.

— Gdje je zahod? — zabrinuto je upitao prvi koji je bio u bijeloj ruskoj košulji.

Na stolu je nešto udarilo (to je Nikanor Ivanovič ispuštilo žlicu na voštano platno).

— Ovdje, ovdje — brzo je odgovorila Pelageja Antonovna.

Došljaci su se odmah uputili u hodnik.

— O čemu je riječ? — tiho je upitao Nikanor Ivanovič, slijedeći došljake. — Kod nas u stanu ne može biti ništa takva... Imate li isprave... oprostite...

Prvi je u hodu pokazao Nikanoru Ivanoviču ispravu, a drugi je odmah stao na stolac u zahodu, ruku je gurnuo u cijev za ventilaciju. Pred očima Nikanora Ivanoviča se smrknulo. Novine su skinuli, ali u svežnju nisu bile rublje, nego nepoznat novac, ni sasvim sivi ni zelen, sa slikom nekakva starca. Uostalom, sve to je Nikanor Ivanovič video nejasno, pred njegovim očima plivale su nekakve mrlje.

— Dolari u ventilaciji — zamišljeno je rekao prvi i upitao Nikanora Ivanoviča meko i ljubazno: — To je vaš paketić?

— Ne! — odgovorio je Nikanor Ivanovič prestrašenim glasom. — Podmetnuli su mi neprijatelji!

— To se događa — složio se taj, prvi, i opet je meko dodao: — No dobro, morate i ostale predati.

— Nemam ih! Nemam, Bogom se kunem, nikada ih nisam držao u rukama! — očajnički je povikao predsjednik.

On se bacio prema komodi, s treskom je izvukao ladicu, iz nje torbu, vičući pri tome nesuvislo:

— Evo ugovora... prevodilac-gad mi je podvalio... Korovjov... s cvikerima!...

Otvorio je torbu, pogledao u nju, gurnuo ruku, poplavio u licu i ispuštilo torbu u boršč. U torbi nije bilo ničega: ni Stjopina pisma, ni ugovora, ni strančeve putovnice, ni novaca, ni bona za besplatne idaznice. Ukratko, ništa osim metra.

— Drugovi! — bijesno je povikao predsjednik. — Drž'te ih! U našo kući je nečista sila!

I tada, tko će znati što se pričinilo Pelageji Antonovnoj, da je pljesnuvši rukama povikala:

- Pokaj se, Ivanoviču! To će ti ići u prilog!

Krvlju podlivenih očiju, Nikanor Ivanovič zamahnuo je šakama iznad ženine glave, hropćući:

— O, glupačo prokleta!

Tada je onemoćao i spustio se na stolac očito se odlučivši pokoriti neizbjježnome.

U to vrijeme Timofej Kondratjevič Kvascov prislanjao je iz stužta na ključanicu vrata predsjednikova stana čas uho, čas oko, umirući od znatiželje.

Pet minuta kasnije stanari kuće, koji su se nalazili u dvorištu, vidjeli su kako predsjednik u pratinji dviju osoba odlazi ravno prema kućnom izlazu. Pričalo se da je lice Nikanora Ivanoviča bilo blijedo, da je prolazeći teturao kao pijan i nešto mrmljao.

A jedan sat nakon toga nepoznati građanin javio se u stan br. 11 upravo u vrijeme kad je Timofej Kondratjevič pričao drugim stanašima, gušeći se od zadovoljstva, o tome kako je predsjednik nagrađen — prstom je pozvao iz kuhinje Timofeja Kondratjeviča u pred soblje, nešto mu rekao i zajedno s njim nestao.

POGLAVLJE 10.

VIJESTI IZJALTE

Uto vrijeme, kad se Nikanoru Ivanoviću dogodila nesreća, ne-daleko od kuće br. 302-bis, u toj istoj Sadovoj ulici, u kabinetu fi-nacijskog direktora Varijetea, Rimskog, nalazila su se dvojica: sam Rimski i administrator Varijetea Varenuha.

Veliki kabinet na prvom katu Varijetea gledao je s dva prozora na Sadovu ulicu a s jednim, upravo iza leđa findirektora¹ koji je sjedio za pisaćim stolom — u ljetni vrt Varijetea gdje su se nalazili kiosci za osvježenje, streljana i otvorena pozornica. Oprema kabineta sasto-jala se, osim pisaćeg stola, od starih plakata koji su visjeli na zidu, malog stola s bocom vode, četiri naslonjača i postolja u kutu na kojem je stajala prašnjava stara maketa nekog spektakla. No razu-mije se samo po sebi, da je osim toga bila u kabinetu nevelika, trošna, izgrebana vatrostalna blagajna, s lijeve strane Rimskog, po-red pisaćeg stola.

Rimski je sjedio za stolom i od rana jutra nije bio raspoložen za društvo, a Varenuha je, za razliku od njega, bio vrlo živahan i neka-ko posebno poslovno užurban. Međutim, oduška za njegovu ener-giju nije bilo.

Varenuha se sada skrivao u kabinetu findirektora od onih koji su imali bonove za besplatne ulaznice, a trovali su mu život naro-

¹ Financijski direktor.

čito u dane kad se mijenjao program. A danas je bio upravo takav dan.

Tek što bi počeo zvoniti telefon, Varenuha bi uzimao slušalicu i lagao:

- Koga? Varenuhu? Nema ga. Izisao je iz Varijetea.
- Telefoniraj još jednom Lihodejevu, molim te - razdraženo je rekao Rimski.
- Nema njega kod kuće. Već sam poslao Karpova. Nema nikoga u stanu.
- Vrag bi znao što to znači! — siktao je Rimski kuckajući na računskom stroju.

Vrata su se otvorila i razvodnik je dovukao debeli svežanj tek tiskanih dodatnih plakata. Na zelenim listovima bilo je velikim crvenim slovima otisnuto:

Danas i svakodnevno u Varijetetu izvan programa

PROFESOR WOLAND

Seanse crne magije s potpunim njezinim raskrinkavanjem

Varenuha se udaljio od plakata koji je bacio na maketu, pogledao ga zadovoljno i naredio razvodniku da odmah pošalje sve primjerke na lijepljenje.

— Dobro — upadljivo! — primijetio je Varenuha kad je razvodnik otišao.

— A meni se nikako ne svida taj pothvat — ljutito gledajući plakat kroz rožnate naočale, gundao je Rimski - i uopće me čudi kako su mu dopustili da to stavi na program!

— Ne, Grigorije Daniloviču, nemoj tako! To je vrlo dobar korak. Tu je sva sol u raskrinkavanju.

— Ne znam, ne znam, nikakve soli tu nema. I uvijek on izmisli nešto takvo! Da nam je makar pokazao tog maga! Jesi li ga ti video? Odakle ga je iskopao, vrag nek' zna!

Pokazalo se da Varenuha kao ni Rimski nije video maga. Jučer je Stjopa (»kao lud« - kako se izrazio Rimski) dotrčao k findirektoru s

već napisanim nacrtom ugovora, naredio da se odmah prepriše i isplati novac. A taj je mag isčeznuo i nitko ga osim Stjope nije viđao.

Rimski je izvadio sat, video da pokazuje dva sata i pet minuta i potpuno se razjario. Kako i ne bi! Lihodejev je telefonirao oko jedanaest sati, rekao da će doći za pola sata i ne samo što nije došao već je nestao iz svog stana!

— Moj posao stoji! — urlao je Rimski pokazujući prstom hrpu ne potpisanih papira.

— Da nije on kao i Berlioz pao pod tramvaj? — govorio je Varenuha držeći na uhu slušalicu u kojoj su se čuli dugi i potpuno beznadni signali.

— I dobro bi bilo... — jedva čujno promrsio je kroz zube Rimski.

Upravo tog časa ušla je u kabinet žena u odori, haljetku i kapi, u crnoj sukњi i platnenim cipelama. Iz male torbe o pojasu žena je izvadila bijeli omotić i bilježnicu i upitala:

— Gdje je tu Varijete? Izvanredno hitan brzjav. Potpišite.

Varenuha je nadrljaо nekakvu čvrknju u ženinoj bilježnici i tek što su se vrata za njom zatvorila, otvorio je omot.

Pročitavši brzjav, zatreptao je očima i predao omot Rimskome.

U brzjavu je pisalo sljedeće: »Jalti Moskvu. Varijete. Danas pola dvanaest kriminalistički odjel javio se kestenjasti noćnoj košulji hlačama bez cipela umobilni predstavio se Lihodejev direktor Varijetea Brzjavne jaltanskom istražni odjel gdje direktor Lihodejev.«

— Zdravo da ste, ja sam vaša teta! — uskliknuo je Rimski i dodao

— Kakvo iznenadjenje!

— Lažni Dimitrij! — rekao je Varenuha i povikao u telefonsku slušalicu: - Brzjavni ured? Na račun Varijetea. Primite izvanredno hitan brzjav... Slušate li? »Jalta Kriminalistički odjel... Direktor Lihodejev u Moskvi Findirektor Rimski«...

Bez obzira na priopćenje o jaltanskom samozvancu, Varenuha je opet počeo posvuda telefonirati tražeći Stjopu i, dakako, nigdje ga nije našao. Upravo kad je Varenuha držeći u rukama slušalicu raz-

mišljao kamo da još telefonira, ušla je ista žena što je donijela prvi brzjav i pružila novu omotnicu. Varenuha ju je brzo otvorio, pročitao i zazviždao.

— Što je opet? — nervozno se trgnuvši, upitao je Rimski.

Varenuha mu je šutke pružio brzjav i findirektor je u njemu ugledao ove riječi: »Molim vjerovati bačen Jaltu hipnozom Wolanda hitno brzjavite kriminalističkom odjelu potvrdu ličnosti Uhode jev«.

Dodirujući se glavama, Rimski i Varenuha ponovo su čitali brzjav, a pročitavši, šutke su zurili jedan u drugoga.

— Građani! — razljutila se žena. — Potpišite, a zatim ćete šutjeti liko vas je volja! Ta ja raznosim samo osobito žurne brzjavе!

Varenuha se kitnjasto potpisao u bilježnicu, ne skidajući oči s brzjava, i žena je otišla.

— Ti si razgovarao s njim telefonski poslije jedanaest? — u potpunoj nedoumici progovorio je administrator.

— Pa smiješno je i govoriti! — prodorno je vikao Rimski. - Svejedno je jesam li razgovarao, ali on ne može sada biti u Jalti! To je smiješno!

— On je pijan... — rekao je Varenuha.

— Tko je pijan? - upitao je Rimski i opet su obojica zurila jedan u drugoga.

Da je iz Jalte brzjavio neki samozvanac ili luđak u to nije moglo biti dvojbe; ali eto što je bilo čudno: odakle jaltanski mistifikator zna za Wolanda koji je tek jučer doputovao u Moskvу? Odakle on zna za vezu između Lihodejeva i Wolanda?

— »Hipnozom...« — ponavljaо je Varenuha riječ iz brzjava. — Odakle on zna za Wolanda? — Zatreptao je očima i iznenada odlučno povikao: - Ma ne! Glupost, glupost, glupost!

— Gdje je odsjeо taj Woland, vrag neka ga nosi? — upitao je Rimski

Varenuha je odmah uspostavio vezu s turističkim uredom i, na veliko čuđenje Rimskoga, izjavio kako je Woland odsjeо u Lihodejlevu stanu. Okrenuvši poslije toga broj Lihodejleva stana,

Varenuha je dugo slušao često zujanje u slušalici. Između tih signala odnekuda iz daljine začuo se težak, zloslutan glas koji je pjevao: »... Hridi, moje utočište...«, i Varenuha je shvatio da se u telefon-sku mrežu odnekuda upleo glas iz radio-emisije.

— Stan ne odgovara — rekao je Varenuha stavljajući slušalicu na vilicu — da pokušamo još nazvati...

Nije dovršio. Na vratima se pojavila opet ona ista žena i obojica su — i Rimski i Varenuha - ustala njoj ususret, a ona je izvadila iz torbe ne više bijeli nego nekakav tamni listić.

— To već postaje zanimljivo — procijedio je kroz zube Varenuha, prateći pogledom ženu koja je brzo otišla. Rimski je prvi dohvatio listić.

Na tamnoj pozadini fotografskog papira jasno su se isticali crni, rukom pisani reci:

»Dokaz moj rukopis moj potpis hitno brzovavite potvrđno provedite tajno praćenje Wolanda Lihodejev.«

Tijekom dvadeset godina svoga djelovanja u kazalištima Varenuha je video svašta, ali je sada osjetio kako koprena zastire njegov razum i nije mogao ništa drugo izgovoriti osim obične i uz to posve besmislene fraze:

— To ne može biti!

Rimski nije tako postupio. On je ustao, otvorio vrata, proderao se dostavljačici koja je sjedila na stolcu:

— Nikoga osim poštara ne puštajte unutra! — i zaključao vrata.

Zatim je iz pisaćeg stola izvadio hrpu papira i počeo pomno uspoređivati masna, uljevo nagnuta slova na fotogramu sa slovima u Stjopinim rješenjima i u njegovim vijugastim potpisima. Varenuha je polegavši po stolu vrelo dahtao u obraz Rimskoga.

— To je njegov rukopis — konačno je odlučno rekao fmdirektor, a Varenuha je odgovorio kao jeka:

— Njegov.

Pogledavši u lice Rimskog, administratora je začudila promjena koja se na tom licu dogodila. I bez toga mršav findirektor kao da je

još više smršavio, i čak se postarao, a njegove su oči u rožnatom okviru izgubile uobičajenu zajedljivost, u njima se pojavila zabrinutost i, štoviše, tuga.

Varenuha je učinio sve što čini čovjek u trenucima velike zaprepaštenosti. On je i trčkarao po kabinetu, i dvaput širio ruke kao da je raspet, i popio punu čašu žućkaste vode iz boce, i uzvikivao:

— Ne razumijem! Ne ra-zu-mi-jem!

Rimski je gledao kroz prozor i napregnuto o nečemu mislio. Položaj findirektora bio je vrlo težak. Trebalо je odmah i smjesta pronaći obična objašnjenja za neobične pojave.

Sklopljenih očiju findirektor je sebi predočio Stjopu u noćnoj košulji i bez cipela kako ulazi danas oko pola dvanaest u neki neviđeni ultra-brzi avion, a zatim opet njega, Stjopu, također u pola dvanaest kako stoji u čarapama na aerodromu u Jalti... vrag neka zna što je to!

Možda danas nije Stjopa s njim razgovarao telefonski iz svog stanja? Ne, to je bio Stjopa! On, pa da ne poznaje Stjopin glas! Da i nije danas Stjopa razgovarao, ako ne kasnije a ono jučer predvečer, Stjopa se iz svog kabineta javio u ovaj isti kabinet s tim glupavim ugovorom i iznervirao findirektora svojom lakomislenošću. Kako je mogao otpustovati ili odletjeti a da nije ništa javio Varijeteu? Da je sinoć i odletio — do danas u podne ne bi doletio. Ili bi ipak doletio?

— Koliko je kilometara do Jalte? — upitao je Rimski.

Varenuha je prekinuo svoje trčkaranje i zaurlao:

— Mislio sam! Već sam o tome mislio! Do Sevastopolja je željeznicom oko tisuću i pol kilometara, a do Jalte dodaj još osamdeset kilometara! Ali zračne linije je, dakako, manje.

Hm... Da... Ni o kakvom vlaku ne može biti ni govora. Ali što drugo? Avion-lovac? Tko bi i u kakva lovca pustio Stjopu bez cipele? Zašto? Možda je skinuo cipele kad je doletio u Jaltu? Također: zašto? Pa niti u cipelama ga ne bi pustili u avion-lovac! Pa i avion je tu sasvim bez veze. Ta pisalo je da se u kriminalistički odjel javio u pola dvanaest dopodne, a u Moskvi je razgovarao telefonski... do-

pustite... pred očima Rimskoga pojavio se brojčanik njegova sata... On se prisjetio gdje su se nalazile kazaljke. Užas! Bilo je to dvadeset minuta poslije jedanaest sati! Pa što to onda znači? Ako prepostavimo kako se odmah poslije razgovora Stjopa uputio na aerodrom i stigao za, recimo, pet minuta, što je, uostalom, također nezamislivo — onda to znači da je avion odmah poletio i za pet minuta preletio više od tisuću kilometara? Prema tome, na sat preleti više od dvanest tisuća kilometara!! To je nemoguće, dakle, on nije u Jalti!

Sto preostaje? Hipnoza? Nema na svijetu takve hipnoze kojom bi se moglo prebaciti čovjeka tisuću kilometara daleko! Možda mu se pričinja da je u Jalti? Njemu se možda i pričinja, ali zar se jaltanskom kriminalističkom odjelu također pričinja? Ne, ne, oprostite, to se ne događa!... Ali zar nisu odande poslali brzojav?

Lice findirektora bilo je doslovce strašno. U to vrijeme netko je izvana okretao i drmao kvaku i čulo se za vratima kako je dostavljačica očajnički povikala:

— Ne može! Ne puštam! Makar me zaklali! Sjednica!

Rimski se svladao koliko je mogao, uzeo telefonsku slušalicu i rekao:

— Dajte hitni razgovor s Jaltom.

»Pametno!« - u mislima je uskliknuo Varenuha.

Ali do razgovora s Jaltom nije došlo. Rimski je položio slušalicu i rekao:

— Kao prokleti, linija je pokvarena.

Vidjelo se da ga je kvar na liniji osobito jako oneraspoložio i natjerao na razmišljanje. Razmislivši malo, on je opet dohvatio slušalicu jednom rukom, a drugom je zapisivao sve što je govorio u slušalicu:

— Primite hitan brzojav. Varijete. Da. Jalta. Kriminalistički odjel. Da. »Danas oko pola dvanaest Lihodejev razgovarao sa mnom telefonski iz Moskve stop Poslije toga na dužnost se nije javio i ne možemo ga telefonom pronaći stop. Rukopis potvrđujem stop Mjere praćenja dotičnog artista preuzimam. Financijski direktor Rimski.«

»Vrlo pametno!« — pomislio je Varenuha, ali nije dospio ni razmisliti kako valja kadli je u njegovoј glavi sijevnula misao: »Glupost! On ne može biti u Jalti!«

Istovremeno Rimski je učinio sljedeće: uredno je složio sve primljene brzojave i kopiju svoga u svežanj, svežanj stavio u omotnicu, zalijepio je, napisao na njoj nekoliko riječi i pružio Varenuhi govorеći:

— Ivane Saveljeviču, odmah osobno odnesi. Neka tamo razmišljaju.

»A to je zbilja pametno!« — pomislio je Varenuha i sakrio omotnicu u svoju aktovku. Zatim je još jednom, za svaki slučaj, okrenuo broj Stjopina stana, slušao, radosno i tajanstveno namignuo i napravio grimasu. Rimski je istegao vrat.

— Mogu li govoriti s artistom Wolandom? — slatko je upitao Varenuha.

— Oni su zauzeti — odgovorila je slušalica zveketavim glasom — tko zove?

— Administrator Varijetea Varenuha.

— Ivan Saveljevič? — radosno je uzviknula slušalica. — Strašno mi je drago što čujem vaš glas! Kako vaše zdravlje?

— Mersi¹ — zaprepašteno je odgovorio Varenuha — as kim razgovaram?

— Pomoćnik, njegov pomoćnik i prevodilac Korovjov! — vikala je slušalica. — Stojim vam posve na raspolaganju, najdraži Ivane Saveljeviču! Raspolažite sa mnom kako vam drago. Dakle?

— Oprostite, Stjepan Bogdanovič Lihodejev nije sada kod kuće?

— Jao, nije! Nije! — vikala je slušalica. — Otišao je!

— A kamo?

— Izvan grada, da se vozi u automobilu.

— K... kako? Vo... zi?... A kad će se vratiti?

¹ Merci (franc.), hvala

- Rekao je, udahnut ču svježeg zraka i vratiti se.
- Tako... - zbunjeno je rekao Varenuha — mersi. Budite dobri i poručite mesjeu¹ Wolandu da on nastupa danas u trećem dijelu.
- Slušam. Dakako. Svakako. Odmah. Obvezno. Poručit ču - isprekidano je kuckala slušalica.
- Sve najbolje — čudeći se rekao je Varenuha.
- Molim, primite — govorila je slušalica — moje najbolje, najsrađnije pozdrave i želje! Uspjeha! Zadovoljstva! Mnogo sreće! Sve najbolje!
- Pa naravno! Rekao sam ja! - uzbudeno je vikao administrator.
- Nikakva Jalta, nego se on odvezao izvan grada!
- No ako je tako — blijet od bijesa progovorio je findirektor - to je stvarno svinjarija kojoj nema ravne!

Sada je administrator poskočio i tako zaviknuo da je Rimski zadrhtao:

- Sjetio sam se! Sjetio sam se! U Puškinu je otvorena pečenjarnica bureka »Jalta«! Sve je jasno! Odvezao se tamo, napio se i odande šalje brzojave!
- Ali, to je već previše — trzajući obrazom odgovorio je Rimski i u njegovim je očima plamlio pravi teški bijes. — Ništa zato, skupo će platiti tu štetnju!... — Iznenada je zapeo i neodlučno dodao: — A kriminalistički odjel...
- To je glupost! Njegove vlastite šale - prekinuo ga je prodorni administrator i upitao: — A omotnicu da odnesem?
- Obvezno - odgovorio je Rimski.

I opet su se otvorila vrata i ušla je ona ista... »Ona!« — s tugom je, tko zna zašto, pomislio Rimski. Obojica su krenula ususret poštarici.

Ovaj put u brzojavu su bile riječi:
»Hvala potvrdu odmah pet stotina kriminalistički odjel meni sutra letim Moskvu Lihodejev«.

¹ Mesje (franc: monsieur), gospodin

- On je poludio... — tiho je rekao Varenuha.
- Rimski je zvecnuo ključem, izvadio iz ladice vatrostalne blagajne novac, odbrojio pet stotina, pozvonio, uručio dostavljaču novac i poslao ga u brzovjarni ured.
- Smiluj se, Grigorije Daniloviču! - ne vjerujući svojim očima, progovorio je Varenuha — po mom mišljenju ti uzalud šalješ novac.
- Novac će se vratiti — tiho se odazvao Rimski — a on će itekak odgovarati za taj piknik. — I dodao, pokazujući na Varenuhinu torbu: — Hajde, Ivane Saveljeviču, ne oklijevaj.
- I Varenuha je s torbom istrčao iz kabinetra.
- Spustio se u prizemlje, ugledao dugačak red pred blagajnom, doznao da blagajnica očekuje za jedan sat natpis »Rasprodano« zato što publika navaljuje nakon što je nalijepljen dodatni plakat, naredio je blagajnici da ostavi i ne prodaje trideset najboljih mesta u ložama i parteru, istrčao iz blagajne, u hodu je odbio nasrtljivce s bonovima za besplatne ulaznice, i uletio u svoju sobu da uzme kapu. Tog je časa zazvonio telefon.
- Da! — viknuo je Varenuha.
- Ivan Saveljevič? — pitala je slušalica odvratnim nazalnim glasom.
- Nema ga u Varijetetu! — već je viknuo Varenuha, ali ga je slušalica odmah prekinula:
- Ne izigravajte budalu, Ivane Saveljeviču, nego slušajte. One brzovjave nikamo nemojte nositi i nikome nemojte pokazivati.
- Tko govori? — zaurlao je Varenuha. — Prekinite, građanine, s tim šalama. Odmah će vas otkriti! Koji je vaš broj?
- Varenuha - odazvao se isti gadni glas. — Razumiješ li ti ruski? Ne nosi nikamo brzovjave.
- A vi nećete zašutjeti? — povikao je ljutito administrator. — Pate se! Platit ćete za to! - On je viknuo još neku prijetnju, ali je zašutio jer je osjetio da ga u slušalici više nitko ne sluša.
- Tada se u sobi nekako brzo počelo smrkavati. Varenuha je istrčao, zalupio za sobom vrata i kroz sporedni izlaz uputio se u ljetni vrt.

Administrator je bio uzbuden i pun energije. Poslije iznenadnog poziva više nije sumnjao kako huliganska banda zbija ružne šale i da su te šale povezane s nestankom Lihodejeva. Zelja da razotkrije zlikovce gušila je administratora i, kolikogod to bilo čudno — u njemu se javio predosjećaj nečeg ugodnog. Tako se događa kad čovjek silno želi postati središtem pozornosti, donijeti nekamo senzacionalno izvješće.

U vrtu je u administratorovo lice zapuhnuo vjetar i zasuo mu oči pijeskom kao da mu pregrađuje put, kao da ga upozorava. Na prvom katu je prozorski okvir tako lupnuo da samo što nisu izletjela stakla, u krošnjama javora i lipa nemirno je zašuštalo. Smrknulo se i postalo svježije. Administrator je protrljao oči i ugledao kako nisko nad Moskvom puži trbušast, žućkast olujni oblak. U daljini je snažno zagrmjelo.

Kako god se žurilo Varenuhi, neodoljiva želja povukla ga je da skoči na trenutak do ljetnog zahoda i letimice provjeri je li električar stavio mrežu na svjetiljku.

Protrčavši kraj strejljane, Varenuha je zašao u gusto grmlje jorgovanu u kojem je stajala plava zgrada zahoda. Kako se pokazalo, električar je bio točan čovjek, svjetiljka na stropu muškog odjela bila je već prekrivena metalnom mrežom, ali je administratora ogorčilo to što se čak u predolujnoj tami moglo razabrati kako su zidovi već ispisani ugljenom i olovkom.

— No, kakva je to... — počeo je administrator, ali je iznenada začuo iza sebe glas koji je zamijauknuo:

— Jeste li to vi, Ivane Saveljeviću?

Varenuha je zadrhtao, okrenuo se i ugledao pred sobom nekakvog niskog debeljka s mačjim licem.

— Da, ja — neljubazno je odgovorio Varenuha.

— Vrlo mi je, vrlo drago — piskutavim glasom rekao je debeljko nalik mačku i iznenada, zamahnuvši, udario Varenuhu po uhu tako da je kapa sletjela s administratorove glave i nestala bez traga u otvoru zahodske školjke.

Od debeljkova udarca cijeli je zahod na trenutak osvijetlilo trepe-ravo svjetlo, a s neba se začuo grom. Zatim je još jednom bljesnulo i pred administratorom se pojavio drugi - malen, ali s atletskim rama-nima, riđ poput vatre, jedno oko s mrenom, usta s očnjakom. Taj drugi bio je očito ljevak, odalazio je administratora po dru-gom uhu. U odgovor je opet zagrmilo na nebu i na drveni krov za-hoda sručila se kiša.

- Što vam je, drugo... — prošaptao je izbezumljeni administrator, odmah shvativši da riječ »drugovi« nikako ne pristaje banditima koji su napali čovjeka u društvenom zahodu, zahroptao je: — gra-đa... — dosjetivši se da ni taj naziv oni ne zaslužuju, dobio je i treći udarac, ne zna se kojeg od dvojice, tako da mu je krv šiknula iz nosa na rusku košulju.

- Što je u tvojoj torbi, parazite? — prodorno je zaviknuo onaj na lik na mačka. — Brzozavi? Zar te nisu preko telefona upozorili da ih nikamo ne nosiš? Jesu li te upozorili, pitam te?

— Upozori... rili... raval... — grcajući je odgovorio administrator

— A ti si ipak požurio? Daj ovamo torbu, gade! - istim odvratnim glasom koji se čuo preko telefona, viknuo je drugi i istrgnuo torbu iz drhtavih Varenuhinih ruku.

Dvojac je uhvatio administratora podruku, izvukao ga iz vrta i krenuo s njim Sadovom ulicom. Oluja je bjesnila svom snagom, voda se sa šumom i tutnjavom slijevala u otvore kanalizacije, posvuda su se pjenušali valovi, s krovova je voda pljuštala mimo olu-ka, iz veža su jurili nabujali potoci. Sve živo pobjeglo je iz Sadove ulice, i nikog nije bilo da spasi Ivana Saveljevića. Skačući po mutnim bujicama, osvijetljeni munjama, banditi su u jednom času do-vukli poluživa administratora do kuće br. 302-bis, utrčali s njim u vežu gdje su se k zidu stisle dvije bosonoge žene držeći svoje cipele i čarape u rukama. Zatim su se uputili u šesti ulaz i Varenuha, nadomak ludilu, bio je uznesen na četvrti kat i bačen na pod u njemu dobro poznatom polutamnom predsoblju u stanu Stjope Lihodeje-va.

Ovdje su oba razbojnika nestala, a umjesto njih pojavila se u predoblju potpuno naga djevojka — riđa, s plamenim fosfornim blijeskom u očima.

Varenuha je shvatio kako dolazi ono najstrašnije od svega što mu se dogodilo i, jauknuvši, odskočio je k zidu. A djevojka je prišla administratoru sasvim blizu i stavila mu dlanove na ramena. Varenuhina se kosa nakostriješila zato što je čak kroz hladnu, vodom natopljenu tkaninu ruske košulje osjetio kako su ti dlanovi još hladniji, hladni poput leda.

— Daj da te poljubim - nježno je rekla djevojka i pred njegovim očima našle su se blistave oči. Tada se Varenuha onesvijestio i nije osjetio poljubac.

POGLAVLJE 11.

RAZDVAJANJE IVANOVE LIČNOSTI

Borova šuma na suprotnoj obali rijeke, još prije jednog sata osvijetljena svibanjskim suncem, zamutila se, razmazala i rasplinula.

Voda je lijevala iza prozora poput guste koprone. Sijevnulo je, nebo se prolomilo, bolesnikovu sobu zalijevalo je treperavo, zastrušujuće svjetlo.

Ivan je tiho plakao sjedeći na krevetu i gledajući mutnu rijeku koja je kipjela u mjeđurićima. Pri svakom udarcu groma on bi žalosno uzviknuo i pokrio lice rukama. Listovi papira koje je Ivan ispisao razletjeli su se po podu; raznio ih je vjetar koji je nahrupio u sobu prije početka oluje.

Pokušaji pjesnika da sastavi prijavu protiv strašnog konzultanta nisu doveli ni do čega. Tek što je dobio od debele liječničke pomoćnice imenom Praskovja Fjodorovna komadić olovke i papir, on je poslovno protrljaо ruke i hitro sjeo za stol. Početak je sastavio prilično brzo:

»Miliciji. Člana MASSOLIT-a Ivana Nikolajevića Bezdomnoga. Prijava. Jučer predvečer došao sam s pokojnim M. A. Berliozom na Patrijaršijske ribnjake...«

I odmah se pjesnik zapleo, uglavnom zbog riječi »pokojnim«. Smjesta je ispala neka besmislica: kako to — došao s pokojnim? Pokojnici ne hodaju! Doista, zlu ne trebalo, smatrati će ga luđakom!

Razmišljajući tako, Ivan Nikolajević počeo je ispravljati napisano. Ispalo je sljedeće: »... s M. A. Berliozom, kasnije pokojnim...« Ni to nije zadovoljilo autora. Trebalо je napraviti treću redakciju, a ta je bila još gora od prvih dviju: »... Berliozom koji je pao pod tramvaj...«, a tu se još prikrpao taj malo kome poznat skladatelj — prezimenjak i trebalо je dodati: »ne skladateljem...«

Namučivši se s tom dvojicom Berlioza, Ivan je sve precrtao i odlučio započeti s nečim vrlo snažnim da bi odmah privukao pozornost čitaoca, i napisao je kako je mačak ušao u tramvaj, a zatim se vratio na epizodu s odrezanom glavom. Glava i proročanstvo konsultantovo doveli su ga na misao o Ponciju Pilatu i radi veće uvjerljivosti Ivan je odlučio čitavu priču o prokuratoru izložiti u cijelosti od trena kad je taj u bijelom plastu s purpurnom podstavom ušao u kolonadu Herodova dvorca.

Ivan je radio usrdno i precrtao napisano, i stavljaо nove riječi, i čak pokušao nacrtati Poncija Pilata, a zatim - mačka na stražnjim nogama. Ali ni crteži nisu pomogli, i što dalje, to je zamršenija i nerazumljivija postajala pjesnikova prijava.

U vrijeme kad se izdaleka pojavio prijeteći oblak s magličastim rubovima, i prekrio šumu, i vjetar zapuhao, Ivan je osjetio da slabi, da neće svladati prijavu, i nije podigao listove koji su se razletjeli, i tiho je i gorko zaplakao.

Dobroćudna liječnička pomoćnica Praskovja Fjodorovna posjetila je pjesnika za vrijeme oluje, uznemirila se vidjevši kako on plaje, spustila zastor da munje ne bi plašile bolesnika, podignula s poda listove i otrčala s njima k liječniku.

Taj se pojavio, dao Ivanu injekciju u ruku i uvjerio ga da više neće plakati, da će sada sve proći, sve će se promijeniti i on će sve zaboraviti.

Liječnik je bio u pravu. Uskoro je šuma iza rijeke poprimila raniji izgled. Ocrtavala se do posljednjeg drveta pod nebom koje se raščistilo do prijašnjeg posvemašnjeg plavetnila, a rijeka se stišala. Ivana je odmah poslije injekcije počela napuštati tuga, i pjesnik je sada ležao mirno i gledao dugu što se razlijevala nebom.

Tako je potrajalo do večeri, i on čak nije ni primijetio kako je duga nestala, i kako se smračilo i potamnjelo nebo, kako je pocrnela šuma.

Popivši vruće mlijeko, Ivan je opet prilegao i sam se začudio kako su se njegove misli promijenile. U njegovu sjećanju nekako se smekšao prokleti, demonski mačak, više ga nije plašila odrezana glava i, zaboravivši na nju, Ivan je počeo razmišljati kako zapravo na klinici nije loše, kako je Stravinski mudrac i znamenit čovjek i kako je vrlo ugodno s njim imati posla. Uz to, večernji je zrak i sladak i svjež poslije oluje.

Kuća bola je zaspala. U tihim hodnicima ugasle su mliječne bijele svjetiljke i umjesto njih, prema kućnom redu upalile su se slabe plave, noćne žarulje, i sve rjeđe su se čuli iza vrata, na gumenim prostiracima hodnika, oprezni koraci liječnikove pomoćnice.

Sada je Ivan ležao osjećajući slatku klonulost i promatrao čas malu svjetiljku sa sjenilom koja je sa stropa lila mekano svjetlo, čas mjesec koji se pojavio iznad crne šume, i razgovarao sam sa sobom.

— Zašto sam se zapravo toliko uzrujavao zbog toga što je Berlioz pao pod tramvaj? — razmišljaо je pjesnik. - Na kraju krajeva, neka ga! Doista, tko sam ja njemu, kum ili svat? Ako raspravimo to pitanje kako valja, ja čak, u biti, nisam dobro ni poznavao pokojnika. Stvarno, što sam ja o njemu znao? Ništa, osim da je bio čelav i krasnorječiv do užasa. Nadalje, građani — nastavio je Ivan svoj govor kao da se nekome obraća - razjasnimo sljedeće: zašto sam se ja, objasnite mi, razbjesnio na tog zagonetnog konzultanta, maga i profesora s praznim i crnim okom? Čemu besmislena potjera za njim u gaćama i sa svijećom u ruci, a zatim i glupo divljanje u restoranu?

— No-no-no! — iznenada je grubo rekao negdje, u nutrini ili naduhom, prijašnji Ivan novome. — Zar on ipak nije znao unaprijed da će Berliozova glava biti odrezana? Kako se ne bi uzbudio?

— O čemu je, drugovi, riječ? — suprotstavljaо se novi Ivan starom prijašnjem Ivanu. — Da to nije čista stvar, to je jasno čak i djetetu.

On je čovjek velikog formata i tajnovit sto posto! U tome i jest ono najzanimljivije! Čovjek je osobno poznavao Poncija Pilata, što vam je zanimljivije još potrebno? I umjesto glupog izgreda na Patrijaršijskim ribnjacima, ne bi li bilo pametnije da sam uljudno upitao što je bilo dalje s Pilatom i s tim uznikom Ha-Nocrijem?

A ja sam se vrag zna čega prihvatio! Doista, važnog li događaja — urednik časopisa zaglavio! Pa što, zar će zbog toga časopis prestati izlaziti? I što možeš: čovjek je smrtan i kako je pravedno bilo rečeno, iznenadno smrtan. No, kraljevstvo mu nebesko! Pa bit će netko drugi urednik a možda još krasnorječiviji od prijašnjeg!

Malo pridrijemavši, novi Ivan pakosno je upitao starog Ivana:

— Onda, tko sam ja u tom slučaju?

— Glupan! — jasno je negdje rekao bas koji nije pripadao ni jednom od Ivana i bio je silno nalik konzultantovu basu.

Ivan se nije uvrijedio na riječ »glupan«, čak ga je ona ugodno iznenadila, podsmjehnuo se i utonuo u polusan. San se prikradao Ivanu i već mu se pričinjala i palma na slonovskoj nozi, i mačak je prošao mimo — ne strašan već veseo, i ukratko, san samo što nije svladao Ivana, kad li se odjednom rešetka bešumno pomaknula u stranu i na balkonu se pojavio tajanstveni lik koji se skrivaod mješćeve svjetla, i prstom zaprijetio Ivanu.

Ivan se bez ikakva straha pridignuo u krevetu i shvatio da se na balkonu nalazi muškarac. Taj je muškarac stavio prst na usta i prošaptao:

— Pssst!

POGLAVLJE 12.

CRNA MAGIJA I NJEZINO RASKRINKAVANJE

A/Ialen čovjek s poderanim žutim polucilindrom i s kruškastim ljubičastim nosom, u kockastim hlačama i lakiranim cipelama, dovezao se na pozornicu Varijetea na običnom biciklu s dva kotača. Uz zvukove fokstrota on je načinio krug a zatim je pobjednički kriknuo i pritom se bicikl uspravio. Nakon što se provezao samo na zadnjem kotaču, čovječuljak se okrenuo nogama uvis, u vožnji je otkvačio prednji kotač i odbacio ga za kulisu a zatim je nastavio put na jednom kotaču vrteći pedale rukama.

Na visokoj metalnoj motki sa sjedištem na vrhu i samo s jednim kotačem dovezla se punahna plavuša u trikou i suknjici posutoj srebrnim zvjezdama i počela voziti ukrug. Susrećući se s njom čovječuljak ju je pozdravljaо usklicima i skidao nogom polucilindar s glave.

Na kraju se dovezao mališan od osam godina staračka lica, provezao se među odraslima na sićušnoj dvokolici na kojoj je bila pričvršćena ogromna automobilska truba.

Nakon što je načinila nekoliko krugova, čitava družba odvezla se, uz uzbudljivo udaranje bubnjeva u orkestru, do sama ruba pozornice, a gledaoci u prvim redovima uzviknuli su i nagnuli se prema natrag jer se publici pričinilo da će se trojka sa svojim vozilima sruvoratiti u orkestар.

Ali su se bicikli zaustavili upravo u času kad su prednji kotači već prijetili da skliznu u ponor na glave svirača. Biciklisti su s glasnim

krikom »Ap!« skočili s vozila i naklonili se, pri čemu je plavuša slala publici zvučne poljupce, a mališan je svojom trubom zatrubio šaljiv signal.

Pljesak je uzdrmao zgradu, plavi je zastor krenuo s obje strane i sakrio bicikliste, kod vrata su se ugasila zelena svjetla s natpisom »Izlaz«, a u paučini trapeza pod kupolom poput sunca zasjale su bijele kugle. Nastala je stanka prije posljednjeg dijela.

Jedini čovjek kojeg nimalo nisu zanimala čudesa biciklističke vještine porodice Giulli bio je Grigorij Danilovič Rimski. Sjedio je posve sam u svojem kabinetu, grizao tanke usnice a njegovo lice i tijelo su podrhtavali. Neobičnom nestanku Lihodejeva pridružio se potpuno nepredviđen nestanak Varenuhe.

Rimskom je bilo poznato kamo je taj otisao, ali on je otisao... i nije se vratio! Rimski je slegnuo ramenima i šapnuo sam sebi:

— Ali zbog čega?!

I čudno: poslovnom čovjeku kao što je findirektor najjednostavnije bi bilo, dakako, telefonirati onamo kamo se bio uputio Varenuha i dozнати što je ovoga snašlo, a međutim on se do deset sati navečer nije mogao prisiliti da to učini.

U deset, učinivši nad sobom pravo nasilje, Rimski je podigao slušalicu i uvjerio se da je njegov telefon mrtav. Dostavljač mu je javio da su i ostali aparati u zgradu pokvareni. Dakako, taj nemio ali ne i vrhunaravni događaj do kraja je potresao findirektora, ali ga je istovremeno i obradovao: otklonio je potrebu da telefonira.

U vrijeme kad se nad glavom findirektora upalila i zažmirkala crvena lampica koja je najavljuvala početak stanke, ušao je dostavljač i javio da je strani artist došao. Findirektor se trgnuo i mračniji od oblaka uputio se iza kulise da primi gosta, jer nije bilo nikog drugog da to učini.

Iz hodnika gdje su već zvonila signalna zvonca, znatiželjnici su pod raznim izgovorima zavirivali u veliku svlačionicu. Ovdje su bili madioničari u crvenim ogrtačima i turbanima, klizač u bijelom pletenom haljetku, animator bijel od pudera, i šminker.

Prispjela znamenitost zapanjila je sve svojim frakom neviđene dužine i čudna kroja, a i time što se pojavila u crnoj polumaski. Ali su najčudnija bila dvojica pratilaca crnog maga: kockasti dugajlija u napuklim cvikerima i crni debeli mačak koji je ušao u svlačionicu na stražnjim nogama i nehajno sjeo na divan žmirkajući prema golim žaruljama na zrcalima.

Rimski se potrudio da lice rastegne u smiješak od kojeg je ono postalo kiselo i zlo i naklonio se šutljivom magu koji je sjedio kraj mačka na divanu. Rukovanja nije bilo. Zato se nametljivi kockasti dugajlija sam predstavio findirektoru nazvavši se »njegovim pomoćnikom«. Ta je pojedinost iznenadila findirektora, i to neugodno iznenadila: u ugovoru nije bio spomenut nikakav pomoćnik.

Sasvim usiljeno i suho Grigorij Danilovič je upitao kockastog koji mu se svalio na glavu, gdje je artistova aparatura.

— Dijamante vi naš nebeski, dragocjeni gospodine direktore — zvezketavim glasom odgovorio je magov pomoćnik - naša aparatura je uvijek s nama. Evo je! Ajn, cvaj, draj! — I mahnuvši kvrgavim prstima pred očima Rimskog, iznenada je izvukao iza mačkova uha: vlasništvo Rimskog, zlatni sat s lančićem, koji je dotada bio kod findirektora u džepiću prsluka ispod zakopčana kaputa, s lančićem provučenim kroz rupicu.

Rimski se nehotice uhvatio za trbuh, prisutni su uzdahnuli, a šminker koji je virio kroz vrata nakašljao se s odobravanjem.

— Je li to vaš sat? Izvolite — nehajno se smiješeći rekao je kockas pružio na prljavom dlanu zbumjenom Rimskom njegovo vlasništvo.

— S takvim ne sjedaj u tramvaj — tiho i veselo šapnuo je animatošminkeru.

Ali je mačak izveo nešto još bolje od točke s tudim satom. Neочекivano je ustao s divana, prišao na stražnjim nogama stoliću ispod zrcala, prednjom šapom izvukao čep iz boce, natočio vode u čašu, ispio, vratio čep na mjesto i krpom za skidanje šminke obrisao brkove.

Sada nije nitko čak ni uzdahnuo, samo su svi zinuli, a šminker je ushićeno šapnuo:

— Eh, klasa!

U to su vrijeme po treći put nemirno zazvonila zvonca i svi su, uzbudeni u očekivanju zanimljive točke, jurnuli iz svlačionice.

Za jednu su se minutu u gledalištu ugasila svjetla, upalila se rampa i zastor obasjala odozdo crvenkastim odsjajem, a kroz osvijetljenu pukotinu zastora stupio je pred publiku punašni, čovjek obrijana lica veseo poput djeteta, u izgužvanu fraku i nečistoj košulji. Bio je to čitavoj Moskvi dobro poznati konferansje Zorž Bengalski.

— Dakle, građani — progovorio je Bengalski smiješći se mladalački — sada će pred vama nastupiti... — Tu je Bengalski prekinuo sam sebe i progovorio drukčijim tonom: — Vidim da se broj publike prije trećega dijela predstave povećao. Kod nas je danas pola grada! Ovih dana susretnem ja prijatelja i kažem mu: »Zašto nas ne posjetiš? Jučer je kod nas bilo pola grada«. A on mi odgovara: »Ja stanujem u drugoj polovici!« — Bengalski je napravio stanku očekujući da će doći do provale smijeha, ali kako se nitko nije nasmijao, on je nastavio: -... Dakle, nastupa znameniti inozemni artist mesje Woland sa seansom crne magije! Ali, mi razumijemo — Bengalski se nasmiješio mudrim osmijehom — da ona ne postoji na svijetu i nije ništa drugo nego praznovjerje, a maestro Woland, naprosto, majstorski vlada tehnikom trika, što će se i vidjeti iz najzanimljivijega dijela, to jest iz raskrinkavanja te tehnike, i budući da smo mi svi kao jedan i za tehniku i za njezino raskrinkavanje, to molimo gospodina Wolanda!

Izgovorivši cijelu tu besmislicu, Bengalski je sklopio obje ruke dlan uz dlan, pozdravljujući zamahnuo njima prema prorezu zastora, koji se tiho šušteći razmaknuo.

Izlazak maga s njegovim dugačkim pomoćnikom i mačkom koji je stupio na pozornicu na stražnjim nogama, vrlo se svidio publici.

— Dajte mi naslonjač — tiho je naredio Woland i istog časa, ne zna se kako i odakle, na pozornici se pojavio naslonjač u koji je sjeo

mag. — Reci mi, ljubazni Fagote - upitao je Woland kockastog šarlata na koji je, kako se čini, nosio i drugo ime osim »Korovjov« — po tvom mišljenju, nije li se moskovsko pučanstvo znatno promijenilo?

Mag je pogledao utihnulu publiku, iznenadenu pojavom naslonjača iz zraka.

— Upravo tako, messire - tiho je odgovorio Fagot-Korovjov.

— Imaš pravo. Građani su se jako promijenili, izvana, velim, kao i sam grad uostalom. O odjeći da i ne govorimo, ali pojavili su se ti... kako se zovu... tramvaji, automobili...

— Autobusi — s poštovanjem je došapnuo Fagot.

Publika je pažljivo slušala taj razgovor, pretpostavljućda je to preludij magijskim trikovima. Kulise su bile krcate artistima i scenским radnicima, a među njihovim licima vidjelo se napregnuto, blijedo lice Rimskog.

Lice Bengalskog, koji se sklonio u kut pozornice, počelo je izrazavati nedoumicu. On je sasvim malo podigao obrvu i, koristeći stanku, progovorio:

— Inozemni artist izražava svoj ushit Moskvom koja je porasla u tehničkom smislu, a također i Moskovljanim — Bengalski se dva put nasmiješio, najprije parteru a zatim galeriji.

Woland, Fagot i mačak okrenuli su glave prema konferansjeu.

— Zar sam ja izrazio ushit? — upitao je mag Fagota.

— Nikako, messire, vi niste izrazili nikakav ushit - odgovorio je ta

— Pa što onda govori taj čovjek?

— On je jednostavno slagao! — glasno, da čuje cijelo kazalište, izjavio je kockasti pomoćnik i, obraćajući se Bengalskom, dodao: - Čestitam vam, građanine lažitorbo!

Na galeriji je zaorio smijeh, a Bengalski je zadrhtao i izbuljio oči.

— Mene, naravno, ne zanimaju toliko autobusi, telefoni i ostala...

— Tehnika! - došapnuo je kockasti.

— Potpuno točno, hvala — polako je govorio mag dubokim basom - mnogo je važnije pitanje: jesu li se ti građani promijenili iznutra?

— Da, to je najvažnije pitanje, gospodine.

Ljudi među kulisama počeli su se pogledavati i slijegati ramenima; Bengalski je bio crven, a Rimski bliјed.

— Mi smo se raspričali, dragi Fagote, a publika se počela dosadići. Pokaži nam za početak nešto jednostavno.

Dvorana je s olakšanjem zatreperila. Fagot i mačak otišli su na suprotne strane rampe. Fagot je pucnuo prstima, veselo viknuo;

— Tri, četiri! — uhvatio iz zraka špil karata, promiješao ih i kao vrpcu bacio mačku. Mačak je uhvatio vrpcu od karata i bacio natrag. Atlasna je zmija frknula, Fagot je otvorio usta kao ptica i cijelu zmiju, kartu za kartom, progutao.

Poslije toga mačak se naklonio, strugnuvši desnom stražnjom šapom, i izazvao neopisiv pljesak.

— Klasa! Klasa! — ushićeno su vikali iza kulisa.

A Fagot je upro prstom u parter i izjavio:

— Sada se špil karata, uvaženi građani, nalazi u sedmom redu kod građanina Parčevskog, upravo između novčanice od tri rublja i poziva na sud radi uplate alimentacije građanki Zeljkovoj.

U parteru su ljudi zažagorili, počeli su nešto tražiti, i konačno je nekakav građanin, koji se, točno, zvao Parčevski, sav rumen od zaprepaštenja izvukao iz lisnice špil i dignuo ga u zrak ne znajući što bi s njim:

— Neka vam ostane za uspomenu! — zaviknuo je Fagot. — Niste uzalud sinoć kod večere govorili kako bi vaš život u Moskvi, kad ne bi bilo poker, bio posve nesnosan.

— Stari trik! - čulo se s galerije. — Taj u parteru je iz iste družbe.

— Mislite li? — zaurlao je Fagot pogledavajući prema galeriji. — U tom slučaju i vi ste jedan iz naše skupine zato što je špil u vašem džepu!

Na galeriji je nastalo komešanje i čuo se ushićen glas: — Istina! Kod njega je! Tu, tu!... Stoj! Pa to su červonci!¹

¹ Novčanice od deset rubalja.

Oni koji su sjedili u parteru okrenuli su glave. Na galeriji je neki zbumjeni građanin našao u svojem džepu svežanj povezan na bankarski način i s natpisom na omotu »Jedna tisuća rubalja«.

Susjedi su navalili na njega, a on je zaprepašten kidao noktom omot, želeći saznati jesu li červonci pravi ili nekakvi čarobnjački.

— Boga mi, pravi su! Červonci! - vikali su oduševljeno na galeriji.

— Zaigrajte i sa mnom takvu igru — zamolio je veselo neki debeljko u sredini partera.

— Avec plaisir!¹ — odazvao se Fagot. — Ali zašto samo s vama? Sve će gorljivo sudjelovati! - I zapovjedio: - Molim, gledajte uvis!... Jedan! — U njegovoju se ruci našao pištolj, viknuo je: - Dva! — Pištolj se trgnuo uvis. Viknuo je: - Tri! - Bljesnulo je, puknulo i tog su časa ispod kupole, lepršajući među trapezima, počeli padati u dvoranu bijeli papirići.

Vrtjeli su se, zanosilo ih je ustranu, nosilo na galeriju, bacalo u orkestar i na pozornicu. Za nekoliko sekundi kiša novčanica postajući sve gušća padala je po sjedalima, i gledateljstvo je počelo lovitи papiriće.

Dizalo se stotine ruku, gledateljstvo je kroz papiriće gledalo na osvijetljenu pozornicu i vidjelo prave i pouzdane vodene žigove. Miris također nije dopuštao nikakve dvojbe: bio je to miris koji se ne može ni s čim usporediti, miris netom tiskanih novčanica. Najprije radost a zatim zapanjenost, zahvatila je cijeli Varijete. Posvuda je odjekivala riječ »Červonci, červonci«, čuli su se usklici »Ah, ah!« i veselo smijeh. Poneki su već puzali kroz prolaze, pipajući rukama ispod sjedala. Mnogi su stajali na sjedištima, loveći uskovitlane, hirovite novčanice.

Malo-pomalo počela se na licima milicionara javljati nedoumica, a artisti su bez ustručavanja počeli viriti iza kulisa.

S balkona se čuo glas: »Pa što ti hvataš? Taje moja! K meni je doletjela!«. I drugi glas: »Ne guraj se, jer ako te lupim!« I odjednom se

¹ Avec plaisir (franc.), sa zadovoljstvom.

začuo šamar. Odmah se na balkonu pojavila kaciga milicionara, s balkona su nekog odveli.

Opće uzbuđenje je raslo i ne zna se što bi se iz togu izleglo da nije Fagot zaustavio kišu novčanica iznenadnim pucnjem u zrak.

Dvojica mladića izmijenila su značajan i veseo pogled, digla se s mjesta i uputila ravno u buffet. Varijete je bučio, oči svih gledalaca su svijetlike. Da, da, ne može se znati što bi iz svega toga nastalo da Bengalski nije u sebi smogao snage i pokrenuo se. Nastojeći se što više svladati, on je po navici protrljaо ruke i zvonkim glasom progovorio:

— Eto, građani, vidjeli smo sada slučaj takozvane masovne hipnoze. Posve znanstven pokus koji dokazuje kako nikakvih čudesa u magiji nema. Zamolit ćemo maestra Wolanda da nam razotkrije taj pokus. Sada ćete vidjeti, građani, kako će te tobоžnje novčanice ne stati isto tako naglo kako su se i pojavile.

Tada je zaplijeskao ali potpuno osamljeno, na licu mu je pritom titrao samouvjeren smiješak, ali u očima nije bilo ni trunke te samouvjerenosti, nego bi se prije moglo reći da se u njima zrcalila molba.

Publici se govor Bengalskoga nije svidio. Nastala je posvemašnja tišina koju je prekinuo kockasti Fagot.

— A ovo je slučaj takozvane laži — izjavio je jakim kozjim tenorom — novčanice su, građani, prave.

— Bravo! — isprekidano je viknuo bas negdje visoko.

— Uostalom, taj - Fagot je pokazao Bengalskog - mi je dodijao. Upleće se cijelo vrijeme gdje ne treba, lažnim primjedbama kvari seansu! Što da učinimo s njim?

— Glavu mu otrgnimo! - rekao je grubo netko s galerije.

— Što kažete, a? — odmah se odazvao Fagot na taj bezobrazni pri jedlog. - Glavu da mu otrgnemo? To je ideja! Behemote! - do viknuo je mačku. — Učini! Ajn, cvaj, draj!!

I dogodila se nevidena stvar. Mačkova dlaka se nakostriješila i on je prodorno mijauknuo. Zatim se sklupčao i skočio kao pantera

Bengalskom ravno na grudi a odavde na njegovu glavu. Predući, mačak je oblim šapama uhvatio rijetku kosu konferansjea i divlje mijauk-nuvši, dvaput zavrnuo njegovu glavu i otrgnuo je s debelog vrata.

Dvije i po tisuće ljudi u dvorani kriknulo je kao jedan. Iz pretrgnutih arterija krv je u mlazovima šiknula iz vrata i zalila i plastron i frak. Bezglavo tijelo nekako je neskladno zaveslalo nogama i sjelo na pod. U dvorani su se začuli histerični ženski krikovi. Mačak je predao glavu Fagotu koji ju je za kosu podigao uvis i pokazao publici, a ta je glava očajnički kriknula na čitavu dvoranu:

— Doktora!!

- Hoćeš li i dalje mlatiti svakojake gluposti? — strogo je upitao Fagot plačnu glavu.

- Neću više! — prokrkljala je glava.

— Za Boga dragoga, nemojte ga mučiti! — iznenada se začuo, nadjačavši buku, ženski glas iz lože i mag se okrenuo prema tom glasu.

— Pa što, građani, da mu oprostimo, što li? - upitao je Fagot obrativši se dvorani.

- Oprostiti, oprostiti! — začuli su se u početku pojedinačni i većinom ženski glasovi, a potom su se spojili s muškima u zajednički zbor.

- Kako zapovijestate, messire? — upitao je Fagot maskiranoga maga.

— Pa što — zamišljeno je rekao taj — ljudi kao ljudi. Vole novac, a tako je uvijek bilo... Čovječanstvo voli novac, ma od čega on bio napravljen, od kože, od papira, od bakra ili zlata. Lakomisleni... što ćeš... i milosrđe pokatkad zastruji u njihovim srcima... obični ljudi... općenito uzevši, podsjećaju na prijašnje... samo ih je stambeno pitanje pokvarilo — i glasno zapovjedio: — Stavite glavu.

Namjestivši je precizno, mačak je nataknuo glavu na vrat i ona je sjela točno na svoje mjesto kao da se nije nikada od njega ni odvajala. I najvažnije, čak nikakav ožiljak na vratu nije ostao. Mačak je prešao šapama po fraku i plastronu Bengalskog i s njih su nestali tragovi krvi. Fagot je podignuo Bengalskog na noge, gurnuo mu u džep fraka svežanj novčanica i otpratio ga s pozornice riječima:

— Nosite se odavde! Bez vas je veselije.
Besmisleno se osvrćući i teturajući, konferansje je doteturao samo do vatrogasne straže i tamo se s njim dogodilo zlo. On je žalosno viknuo:

— Glava moja, glava!
Među ostalima k njemu je pohitao Rimski. Konferansje je plakao, lovio je nešto po zraku, mrmljao:
— Vratite mi moju glavu! Glavu mi vratite! Uzmite stan, uzmite slike, samo mi glavu vratite!

Služitelj je potrčao po liječnika. Bengalskog su pokušali položiti na divan u svlačionici ali se on stao braniti, postao je naprasit. Morali su pozvati kola hitne pomoći. Kada su nesretnog konferansjea odveli, Rimski je potrčao natrag na pozornicu i video da se na njoj zbivaju nova čudesa. Da, uostalom, u to vrijeme ili nešto ranije, sam mag, zajedno sa svojim olinjalim naslonjačem nestao je s pozornice, a uz to valja reći kako to publika uopće nije primijetila zabavljena divnim stvarima koje je na pozornici izvodio Fagot.

A Fagot je izjavio publici, nakon što je otpratio nastradalog konferansjea:

— Sada, kad smo otpratili tog gnjavatora, dajte da otvorimo trgovinu za dame!

I odmah se pod pozornice prekrio perzijskim sagovima, pojavila su se ogromna zrcala osvijetljena sa strane zelenkastim cijevima, a između zrcala — vitrine u kojima su gledaoci, ošamućeni od veselja, ugledali pariške ženske haljine raznih boja i krojeva. To je bilo u nekim vitrinama, a u drugima pojавilo se stotine ženskih šešira i s perjem i bez perja, s kopčama i bez njih, stotine cipela — crnih, bijelih, žutih, kožnatih, atlasnih, od antilopa, s remenčićima i s blistavim perlama. Između cipela pojavili su se etui, u njima su zaplesala svjetla zasljepljujućih kristalnih bočica parfema. Pa brda torbica od antilopa, od jelenje kože, od svile, a među njima čitave hrpe metalnih, zlačanih, dugačkih kutijica s ruževima.

Vrag zna odakle se pojavila riđokosa djevojka u večernjoj crnoj toaleti, po svemu zgodna djevojka samo da je nije kvarila neobična brazgotina na vratu, i nasmiješila se kod vitrina smiješkom domaćice.

Slatko se cerekajući Fagot je objavio da tvrtka potpuno besplatno mijenja stare damske haljine i obuću za pariške modele i parišku obuću. Dodao je da to vrijedi i za torbice, parfeme i ostalo.

Mačak je počeo strugati stražnjom šapom a prednjom je istovremeno činio nekakve pokrete poput lakaja koji otvara vrata.

Djevojka je račlajući, hrapavo doduše, ali slatko, zapjevala nešto nerazumljivo ali ako je suditi po ženskim licima u parteru vrlo primamljivo:

— Guerlain, Chanel broj pet, Mitsouko, Narcisse noir, večernje haljine, koktel-haljine...

Fagot se uvijao, mačak se klanjao, djevojka je otvarala staklene vitrine.

— Molim! — urlao je Fagot. — Bez ikakva sustezanja i cifranja!

Publika se uzbudila, ali se u prvi mah nitko nije odvažio otići na pozornicu. Napokon je neka brineta izišla iz desetog reda partera i smješkajući se, kao da je njoj sve savršeno svejedno i uopće baš je briga, prošla je i bočnim se stubama popela na pozornicu.

— Bravo! — uzviknuo je Fagot. — Pozdravljam prvu gošću! Behemote, naslonjač! Počnimo od obuće, madame!

Brineta je sjela u naslonjač i Fagot je odmah istresao na sag pred nju hrpu cipela.

Brineta je skinula svoju desnu cipelu, probala je neku ljubičastu, stala na sag, pogledala petu.

— A neće li me žuljati? — zamišljeno je upitala.

Na to je Fagot uvrijeđeno uskliknuo:

— Ma molim vas! — A mačak je zbog uvrede mijauknuo.

— Uzet ću ovaj par, msje — rekla je brineta dostojanstveno, i obukla i drugu cipelu.

Stare brinetine cipele bačene su iza zastora, a tamo je otisla i ona sama u pratnji riđe djevojke i Fagota koji je nosio na leđima neko-

liko modela haljina. Mačak se vrtio, pomagao i od puste važnosti objesio oko vrata metar.

Za koji trenutak iza zastora je izašla brineta u takvoj haljini da se iz cijelog partera vinuo uzdah. Hrabra žena koja se čudesno proljepšala, zaustavila se pred zrcalom, slegnula golin ramenima, popravila kosu na zatiljku i okrenula da se pogleda s leđa.

- Tvrтka vas moli da to uzmete za uspomenu — rekao je Fagot i pružio brineti otvoreni etui s boćicom.

— Mersi — umišljeno je odgovorila brineta i krenula stubama u parter. Dok je prolazila gledaoci su ustajali i dodirivali etui.

Sada je led bio probijen i sa svih su strana krenule žene na pozornicu. U općem uzbuđenom žamoru, smijehu i uzdasima čuo se muški glas: »Ja tebi ne dopuštam!« i ženski: »Tiranine i malograđanine, pusti moju ruku!« Žene su nestajale iza zastora, ostavljale tamo svoje haljine i izlazile u novima. Na stolcima s pozlaćenim nogama sjedio je čitav red žena koje su energično tapkale po sagu u novim cipelama. Fagot je klečao, baratao metalnom žlicom za obuvanje, mačak je onemoćao pod hrpom torbica i cipela, gurao se od vitrina k stolcima i natrag, djevojka s unakaženim vratom čas se pojavljivala čas nestajala i završila s tim da je već u potpunosti počela brbljati francuski, a čudno je bilo to što su je sve žene razumjele do posljednje riječi, pa čak i one među njima koje nisu znale ni riječi francuski.

Opće zaprepaštenje izazvao je muškarac koji se uputio na pozornicu. On je izjavio da njegova supruga ima gripu i da zato moli da joj nešto pošalju. Kao dokaz da je zaista oženjen, građanin je bio pripravan pokazati osobnu ispravu. Molba brižljiva muža bila je dočekana smijehom, Fagot je zaurlao da mu vjeruje kao samome sebi i bez osobne isprave i uručio građaninu dva para svilenih čarapa, a mačak je sa svoje strane dodao etui s ružem.

Zakašnjele žene gurale su se na pozornicu, s pozornice su odlazile sretnice u plesnim haljinama, u pidžamama sa zmajevima, u jednostavnim poslijepodnevnim kostimima, u šeširima koji su prekrivali glavu ukoso do obrve.

Tada je Fagot objavio da se zbog poodmakla vremena trgovina zatvara točno za minutu, do sutrašnje večeri; nastala je nevjerojatna užurbanost na pozornici. Žene su na brzinu, bez probanja, grabile cipele. Jedna je poput oluje odjurila iza zastora, zbacila sa sebe svoj kostim i dograbila prvo što joj je došlo pod ruku, svileni ogrtić s огромним cvjetovima, a osim toga uspjelo joj je zgrabiti dvije bočice parfema.

Točno za jednu minutu zagrmio je pucanj iz pištolja, zrcala su nestala, propale su u zemlju vitrine i stolci, sag se rasplinuo u zraku isto kao i zastor. Posljednje je nestalo visoko brdo starih haljina i obuće, i pozornica je opet postala jednostavna, pusta i gola.

I eto tada se u stvar umiješala nova djelotvorna osoba.

Ugodan, zvučan i vrlo uporan bariton začuo se iz lože broj 2:

— Ipak je poželjno, građanine artiste, da bez odugovlačenja raskinkate pred gledaocima tehniku vaših trikova, osobito trik s novčanicama. Poželjno je također da se na pozornicu vrati konferansje. Njegova sudbina uzinemirava gledaoce.

Bariton je pripadao počasnom gostu današnje večeri Arkadiju Apolonoviču Semplejarovu, predsjedniku Akustičke komisije moskovskih kazališta.

Arkadij Apolonovič se nalazio u loži s dvjema damama: sa starjom, skupo i pomodno odjevenom, i s drugom — mladom i ljepuškastom koja je bila jednostavnije odjevena. Prva od njih, kako se uskoro objasnilo pri sastavljanju zapisnika, bila je supruga Arkadija Apolonoviča, a druga — njegova daljnja rodakinja, glumica-početnica koja je mnogo obećavala i koja je došla iz Saratova i živjela u stanu Arkadija Apolonoviča i njegove supruge.

— Pardon! — odazvao se Fagot. — Oprostite, tu se nema što raskinkati, sve je jasno.

— Ne, molim. Raskrinkavanje je i te kako potrebno. Bez toga vaše blistave točke ostavljaju mučan dojam. Gledateljstvo traži objašnjenje.

— Gledateljstvo — prekinuo je Semplejarova bezobrazni šarlatan nije ništa tražilo. Ali uzimajući u obzir vašu visokopoštovanu želju,

Arkadije Apolonoviću, ja ču — neka bude - izvesti raskrinkavanje.
Ali dopuštate li za to još jednu sićušnu točku?

— Zašto ne - pokroviteljski je odgovorio Arkadij Apolonović - ali svakako s raskrinkavanjem.

— Slušam, slušam. Dakle, dopustite da vas upitam, gdje ste bili sinoć, Arkadije Apolonoviću?

Kod tog neumjesnog i čak, molim, prostačkog pitanja, lice se Arkadija Apolonovića promijenilo, i to jako promijenilo.

— Arkadij Apolonović bio je sinoć na sjednici Akustičke komisije - vrlo je oholo izjavila supruga Arkadija Apolonovića — ali ja ne razumijem kakve to veze ima s magijom?

— Oui, madame - potvrdio je Fagot. - Dakako, vi ne razumijete. Što se tiče sjednice, vi ste u potpunoj zabludi. Odvezavši se na spomenutu sjednicu koja, istini za volju, i nije bila za sinoć sazvana, Arkadij Apolonović je otpustio svog vozača kod zgrade Akustičke komisije na Čistim ribnjacima (cijeli Varijete je utihnuo), a sam se autobusom odvezao u Jelohovsku ulicu u goste glumici putujućeg rajonskog kazališta, Milici Andrejevnoj Pokobatko i proveo kod nje u gostima oko četiri sata.

— Jao! — u potpunoj tišini uzviknuo je netko patnički.

Mlada rođakinja Arkadija Apolonovića odjednom se počela smijati dubokim i strašnim glasom.

— Sve je jasno! — uskliknula je. — Ja sam već odavna sumnjala. Sada mi je jasno zašto je ta nesposobna žena dobila ulogu Lujze!!

Iznenada je zamahnuta kratkim i debelim ljubičastim kišobranom i udarila Arkadija Apolonovića po glavi.

Podmukli Fagot alias Korovjov povikao je:

— Eto, poštovani građani, jedan od slučajeva raskrinkavanja koje je tako uporno zahtijevao Arkadij Apolonović!

— Kako si ti, nevaljalice, smjela dotaknuti Arkadija Apolonovića? - strого je upitala supruga Arkadija Apolonovića, ustavši u loži u svoj svojoj divovskoj veličini.

Drugi kratki nalet sotonskog smijeha svladao je mladu rođakinju.

— Ako nitko drugi — odgovorila je smijući se - ja ga smijem do taknuti! — I drugi put začuo se suhi udarac kišobrana koji je odskočio od glave Arkadija Apolonovića.

— Milicija! Uhitite je! - tako je strašnim glasom poviknula Semplejarovljeva supruga da su se mnogima stisnula srca.

A onda je još i mačak skočio na rampu i iznenada se ljudskim glasom proderao cijelom dvoranom:

— Seansa je završena! Maestro! Udarite marš!

Ošamućeni dirigent, i sam ne znajući što radi, mahnuo je štapićem i orkestar nije intonirao, čak nije ni zasvirao, niti je zagrmio, nego je upravo, kako se gadno izrazio mačak, udario neki nevjerojatan marš, ničemu nalik po svojoj besmislenosti.

Na trenutak se pričinilo ljudima kao da su već čuli nekada, pod južnim zvijezdama, u noćnom lokaluu, neke slabo razumljive, napola jasne ali smione riječi ovoga marša:

Njegova preuzvišenost

Voljela je domaće ptice

I uzimala u zaštitu

Ljepuskaste djevice!!!

A možda i nije bilo tih riječi nego su bile druge na istu glazbu, nekakve krajnje nepristojne. Nije to važno, važno je to da je u Varijetetu poslije svega toga počelo nešto slično gradnji kule babilonske. Prema loži Semplejarova trčala je milicija, na ogradu su se vješali znatiželjnici, čule su se paklenske provale smijeha, bijesni krikovi zaglušeni zlatnim zvukom činela u orkestru.

I vidjelo se kako je pozornica naglo opustjela i kako su se varalica-Fagot jednako kao i drski mačak Behemot rasplinuli u zraku, nestali kao što je ranije nestao mag u naslonjaču s olinjalom presvlakom.

POGLAVLJE 13.

POJAVA JUNAKA

Dakle, neznanac je Ivanu zaprijetio prstom i prošaptao:

»Pssst!«

Ivan je spustio noge s postelje i pogledao. S balkona je oprezno virio u sobu obrijan, tamnokos, oštra nosa, nemirnih očiju i s čuperkom kose koja je padala na čelo, čovjek od približno trideset i osam godina.

Uvjerivši se da je Ivan sam, i osluškujući, tajanstveni se posjetilac ohrabrio i ušao u sobu. Tada je Ivan vidio da je pridošlica u bolničkoj odjeći. Na sebi je imao rublje, papuče na bosim nogama, a preko ramena prebačen sivkastosmeđi ogrtač.

Pridošlica je namignuo Ivanu, sakrio svežanj ključeva u džep, šaptom je priupitao: »Mogu li sjesti?« — i kad je dobio potvrđan znak, smjestio se na stolac.

- Kako ste dospjeli ovamo? — pokoravajući se mršavom prijećem prstu, šaptom je upitao Ivan. — Zar nisu rešetke na balkonu zaključane?

- Rešetke su zaključane - potvrdio je gost - ali je Praskovja Fjodorovna drag, ali jao, rastresen čovjek. Prije mjesec dana ukrao sam joj svežanj ključeva i na taj način stekao mogućnost da izlazim na zajednički balkon koji se proteže oko čitavog kata i da tako ponekad posjetim susjede.

- Ako možete izlaziti na balkon, onda možete i pobjeći. Ili je previsoko? — zanimalo se Ivan.

— Ne — čvrsto je odgovorio gost - ja ne mogu odavde pobjeći ne stoga što je visoko nego zato jer nemam kamo pobjeći. - I nakon stanke dodao: — Dakle, posjedit ćemo zajedno?

— Da — odgovorio je Ivan gledajući smede i vrlo nemirne oči pri došlice.

— Da... — gost se iznenada uznemirio — ali nadam se da niste na srtljivi? Jer, znate, ja ne podnosim buku, strku, nasilje i ostale stvari te vrste. Osobito mi je mrzak ljudski krik, pa bio to krik patnje, bijesa ili pak neki drugi krik. Umirite me i recite jeste li nasrtljivi?

— Sinoć sam u restoranu jednog tipa odalamio po gubici — hrabro je priznao preobraženi pjesnik.

— Razlog? — strogo je upitao gost.

— Da, priznajem, bez razloga - zbunjeno je odgovorio Ivan.

— Bezobrazluk — osudio je gost Ivana i dodao: — A osim toga, zašto se tako izražavate: odalamio po gubici? Ne zna se što čovjek zapravo ima, gubicu ili lice. A ipak je, čini se, lice. Onda, znate, šakama... Ne, ostavite se toga zauvijek.

Na taj način očitavši Ivanu bukvicu, gost je zapitao:

— Zanimanje?

— Pjesnik — brzo je priznao Ivan.

Pridošlica je bio ogorčen.

— Oh, kako ja nemam sreće! - uskliknuo je, ali se odmah svladao, ispričao i upitao: — A kako vam je ime?

— Bezdomni.

— Eh, eh... — rekao je smrknuto gost.

— Zar se vama moje pjesme ne sviđaju? - radoznalo je upitao Ivan.

— Nikako mi se ne sviđaju.

— A koje ste čitali?

— Nikakve vaše pjesme nisam čitao! — nervozno je uzviknuo posjetilac.

— Pa kako onda možete govoriti?

— A zašto ne bih? — odgovorio je gost. — Kao da nisam neke drug čitao! Uostalom, kakvo je to... čudo? Dobro, spremam vam vje rovati. Jesu li vaše pjesme dobre, recite sami?

— Odvratne! — iznenada je hrabro i otvoreno izgovorio Ivan.

— Nemojte više pisati! - zamolio je pridošlica.

— Obećajem i kunem se! — svečano je rekao Ivan.

Zakletvu su potvrdili i stiskom ruke, i tada su se s hodnika začuli meki koraci i glasovi.

— Psst! — šapnuo je gost i skočivši na balkon zatvorio za sobom rešetku.

Provirila je Praskovja Fjodorovna, upitala kako se Ivan osjeća, želi li spavati u tami ili kod svjetla. Ivan je zamolio da ostavi svjetlo i Praskovja Fjodorovna se udaljila poželjevši bolesniku laku noć. Kad se sve stišalo, ponovno se vratio gost.

On je šaptom priopćio Ivanu da su u sobu 119 doveli novog — nekog debeljka crvena lica koji čitavo vrijeme nešto mrmlja o valutu u ventilaciji i kune se da se k njima, u Sadovu ulicu, uselila nečista sila.

— Psuje Puškina na pasja kola i stalno viče: »Kurolesov, bis, bis!« — govorio je gost i nemirno se trzao. Umirivši se, sjeo je i rekao: — Uostalom, budi Bog s njim — i nastavio razgovor s Ivanom: — Tako, zbog čega ste dospjeli ovamo?

— Zbog Poncija Pilata — smrknuto gledajući u pod, odgovorio je Ivan.

— Kako?! — zaboravivši na oprez viknuo je gost i onda rukom zat vorio usta. — Kakva uzbudljiva podudarnost! Molim vas, molim, ispričajte mi!

Osjećajući povjerenje prema neznancu, Ivan je, najprije zapinjući i plašljivo, a zatim hrabrije, počeo pripovijedati jučerašnju zgodu na Patrijaršijskim ribnjacima. Da, zahvalnog je slušaoca stekao Ivan Nikolajević u osobi tajanstvenog kradljivca ključeva! Gost nije Ivana smatrao luđakom, pokazao je veliko zanimanje za pripovijest, i što je dalje tekla to se više oduševljavao. Prekidao je Ivana usklicima:

— No, no, dalje, dalje, molim vas! Ali, tako vam svega što vam je sveto, ne propuštajte ništa!

Ivan nije ništa ni propuštao, njemu je samome bilo tako lakše pripovijedati i postupno je dospio do trenutka kad je Poncije Pilat u bijelom plaštu s purpurnom podstavom izišao na balkon.

Tada je gost kao kod molitve sklopio ruke i prošaptao:

— O, kako sam pogodio! O, kako sam sve pogodio!

Opis užasne Berliozove smrti slušalac je popratio zagonetnom primjedbom, dok su njegove oči zaiskrile od zlobe:

— Samo mi je žao da na mjestu tog Berlioza nije bio kritičar Latunski ili književnik Mstislav Lavrović! — i bijesno ali prigušeno povikao: — Dalje!

Mačak koji je plaćao kartu konduktorki neobično je razveselio gosta, i on se gušio od tihog smijeha gledajući kako Ivan, uzbuden uspjehom svog pripovijedanja, lagano u čučnju poskakuje oponašajući mačku s novčanicom od deset kopijeke uz brkove.

— I eto — ispričavši događaj u Gribojedovu, završio je Ivan, raštužen i smrknut - ja sam se našao ovdje.

Gost je sućutno položio ruku na rame jadnog pjesnika i rekao:

— Nesretni pjesniče! Ali vi ste, dragi moj, sami za sve krivi. Nije se trebalo prema njemu odnositi tako nehajno, pa čak i drsko. Platili ste za to. I morali biste još reći hvala što ste u svemu tome prošli razmjerne jeftino.

— Pa tko je on, napokon? - stisnuvši od uzbuđenja šake upitao je Ivan.

Gost se zagledao u Ivana i odgovorio pitanjem:

— Nećete li se uznemiriti? Mi smo ovdje svi nepouzdani ljudi... Neće li biti pozivanja liječnika, injekcija i slične zbrke?

— Ne, ne! — uskliknuo je Ivan. — Recite tko je on?

— Pa dobro — odgovorio je gost i rekao ozbiljno i razgovijetno: — Jučer na Patrijaršijskim ribnjacima vi ste susreli Sotonu.

Ivan se nije uznemirio kao što je i obećao, ali je ipak bio silno zgranut.

- To je nemoguće! On ne postoji!
- Smilujte se! Netko drugi još nekako, ali kako to vi možete tvrditi. Vi ste bili jedan od prvih, kako se vidi, koji su zbog njega stradali. Sjedite, kako i sami shvaćate, u psihiatrijskoj bolnici, a brbljate o tome kako njega nema. Zaista, to je čudno!

Zbunjen, Ivan je zašutio.

- Čim ste ga počeli opisivati — nastavio je gost — odmah sam se dosjetio s kim ste jučer imali zadovoljstvo razgovarati. I zaista se čudim Berliozu! Vi ste, dakako, djevičanski čovjek — ovdje se gost opet ispričao — ali taj je ipak, koliko sam o njemu čuo, nešto čitao! Već prve riječi tog profesora raspršile su sve moje sumnje. Njega čovjek ne može ne prepoznati, moj prijatelju! Uostalom, vi... vi ćete mi opet oprostiti, vi ste neuki, ako se ne varam?

- Svakako — suglasio se novi, jedva prepoznatljivi Ivan.
- Pa eto... lice koje ste opisali, različite oči, obrve! Oprostite, možda čak ni operu »Faust« niste slušali?

Ivan se strašno zbumio i zarumenjena lica počeo nešto mrmljati o nekom putovanju u sanatorij u Jaltu...

- No eto, no eto... nije ni čudno! A Berlioz me, ponavljam, čudi. On ne samo što je bio čovjek načitan nego i vrlo lukav. Iako u njegovu obranu mogu reći da Woland, dakako, može baciti prašinu u oči i lukavijem čovjeku.

- Kako?! — sada je došao red na Ivana da vikne.
- Tiše!

Ivan se širokim zamahom udario po čelu i prošištao:

- Razumijem, razumijem. Na njegovoj posjetnici bilo je slovo »W«. Eto ti na, kakve li stvari! — Šutio je neko vrijeme zbumen, gledao u mjesec koji je plovio iza rešetke, i progovorio: — Pa onda je on zaista mogao biti kod Poncija Pilata? On se tada i rodio? A mene nazivaju ludjakom! — dodao je Ivan pokazujući uzbudeno na vrata.

Gorka bora pojavila se kraj gostovih usana.

- Pogledajmo istini u oči. — I gost je okrenuo svoje lice prema noćnom nebeskom svjetlilu koje je jurilo kroz oblak. — I vi i ja

luđaci smo, što da niječemo! Vidite li, on vas je uznemirio i vi ste šenuli zato što je kod vas očito za to postojalo pogodno tlo. Ali to što vi pričate, sigurno je bilo u stvarnosti. Ali to je tako neobično da vam čak ni Stravinski, genijalni psihijatar, nije, dakako, povjerovao. Je li vas on pregledao? (Ivan je kimnuo.) Vaš je sugovornik bio kod Poncija Pilata i na doručku kod Kanta, a sada je posjetio Moskvu.

— Ali on će tu vrag zna što sve počiniti! Njega nekako treba uhvatiti? — ne s osobitim pouzdanjem, ali je ipak digao glavu u novom Ivanu onaj prijašnji, još ne do kraja dotučen, Ivan.

— Vi ste već pokušali i dosta vam je — ironično je odgovorio gost.
- Drugima također ne savjetujem da kušaju. A da će on svašta počinuti, u to nemojte sumnjati! Ah, ah! Kako me samo ljuti što ste njega susreli vi a ne ja! Iako je sve izgorjelo i rubovi su posuti pepelom, ipak, kunem se, dao bih za taj susret svežanj ključeva Praskovje Fjodorovne jer drugo ništa ne mogu ni dati. Ja sam siromah!

— A zašto vam je potreban?

Gost je dugo tugovao i trzao se ali je konačno odgovorio:

— Vidite li, kakva čudna sudbina, ja ovdje sjedim zbog čega i vi, upravo zbog Poncija Pilata. — Tada se gost plašljivo osvrnuo i rekao: — Stvar je u tome da sam prije godinu dana napisao roman o Pilatu.

— Vi ste pisac? — sa zanimanjem je upitao pjesnik.

Lice gosta se smrknulo, zaprijetio je Ivanu šakom, zatim rekao:

— Ja sam Majstor — postao je grub i izvadio iz džepa ogrtača potpuno zamašćenu crnu kapicu sa žutom svilom izvezenim slovom »M«. Stavio je kapicu na glavu i pokazao se Ivanu sprijeda i u profilu kako bi dokazao da je Majstor. — Kapicu mi je ona svojim rukama sašila — tajanstveno je dodao.

— A kako vam je prezime?

— Ja više nemam prezimena - s mračnim prezivom odgovorio je čudni gost. — Ja sam ga se odrekao, kao i uopće svega u životu. Zaboravimo ga.

— Onda bar o romanu pričajte - obzirno ga je zamolio Ivan.

— Molim. Moj život, valja reći, nije bio sasvim običan — počeo je gost.

... Povjesničar po zanimanju, on je još prije dvije godine radio u jednom od moskovskih muzeja a osim toga se bavio prevodenjem.

— S kojeg jezika? — znatiželjno ga je upitao Ivan.

— Ja znam pet jezika osim materinskog — odgovorio je gost — engleski, francuski, njemački, latinski i grčki. No, malo još čitam i talijanski.

— Vidi ti! - zavidno je šapnuo Ivan.

Povjesničar je živio povučeno, nije imao rođaka i jedva da je imao znanaca u Moskvi. I, molim vas, jednom je dobio stotinu tisuća rubalja.

— Zamislite moje iznenadenje — šaptao je gost u crnoj kapici — kad sam gurnuo ruku u košaru s prljavim rubljem i gledam: na obveznici je isti broj kao u novinama! Obveznicu sam — objasnio je - dobio u muzeju.

... Kad je dobio stotinu tisuća, zagonetni Ivanov gost postupio je tako: kupio je knjiga, napustio svoju sobu u Mjasnickoj ulici...

— Uu, prokleta rupa! — viknuo je gost.

... I unajmio kod nekog graditelja u uličici kraj Arbata...

— Znate li što su to graditelji? — upitao je gost Ivana i odmah objasnio:

— To je malobrojna skupina lupeža koja je nekim slučajem opstala u Moskvi...

Unajmio je kod graditelja dvije sobe u podrumu kućice u vrtu. Službu u muzeju je napustio i počeo pisati roman o Ponciju Pilatu.

— Ah, to je bilo zlatno doba! — blistavih očiju šaptao je pripovjeđač. - Potpuno zaseban mali stan i još predsoblje i u njemu slivnik — tko zna zašto je to osobito ponosno naglasio — maleni prozori iznad pločnika koji je vodio do vrtnih vrata. Nasuprot, četiri koraka dalje, kraj ograde jorgovan, lipa i javor. Ah, ah, ah! Zimi bih vrlo rijetko video u prozoru nečije crne noge i čuo škripanje snijega pod njima. A u mojoj pećici vječno je plamsala vatra! Ali je iznenada

došlo proljeće i kroz mutna stakla ugledao sam prvi put najprije golo a zatim u zelenilo odjeveno grmlje jorgovana. I tada, prošlog proljeća, zbilo se nešto mnogo čarobnije nego dobitak od stotinu tisuća rubalja. A to je, priznajte, velika svota!

— To je istina — priznao je Ivan pozorno slušajući.

— Otvorio sam prozore i sjedio u drugoj, posve maloj sobi. — Gost je odmjerio rukama. — Tamo je bio divan, a nasuprot drugi divan, a između njih stolić, i na njemu divna noćna svjetiljka, a bliže k prozoru knjige, tamo mali pisači stol, a u prvoj sobi — velika soba, četrnaest metara! — knjige, knjige i peć. Ah, kako sam imao uređen stan!

Neobično je mirisao jorgovan! Moja je glava postala prazna od iznurenosti, i Pilat se bližio kraju...

— Bijeli plašt, crvena podstava! Shvaćam! — kliknuo je Ivan.

— Upravo tako! Pilat se bližio kraju, i ja sam već znao da će posljednje riječi romana biti: »... Peti prokurator Judeje, konjanik Pilat Poncijski«. No, dakako, izlazio sam u šetnju. Stotinu tisuća velika je svota, pa sam imao lijepo odijelo. Ili sam odlazio objedovati u neki jeftin restoran. Na Arbatu je bio krasan restoran, ne znam postoji li još uvijek.

Tada su se oči gosta široko rastvorile i on je nastavio šaptati gledajući mjesec:

— Ona je nosila u rukama odvratno, uz nemiravajuće žuto cvijeće. Vrag zna kako se zove, ali se ono prvo pojavljuje u Moskvi. To se cvijeće vrlo jasno isticalo na njezinu crnom proljetnom kaputu. Ona je nosila žuto cvijeće! Zlo cvijeće. Skrenula je s Tverske ulice u neku manju i tu se okrenula. Vi poznajete Tversku ulicu? Tverskom je hodalo tisuću ljudi, ali ja vas uvjeravam da je vidjela samo mene i pogledala me ne samo nekako uz nemireno, već i bolno. A mene nije zadivila toliko njezina ljepota koliko neobična, nikada dotad viđena osamljenost u očima!

Pokoravajući se tom žutom znaku, također sam skrenuo u uličicu i krenuo za njom. Išli smo krivudavom, dosadnom uličicom

šutke, ja na jednoj strani, ona na drugoj. I, zamislite, na ulici nije bilo ni žive duše. Mučio sam se jer mi se učinilo kako svakako moram s njom razgovarati i plašio sam se kako neću progovoriti ni rijeći, a ona će otići i ja je više nikada neću vidjeti.

I, zamislite, iznenada progovorila je ona:

— Sviđa li vam se moje cvijeće?

Jasno se sjećam kako je zazvučao njezin glas, prilično dubok ali isprekidan, i, kako god to bilo glupo, pričinilo mi se kako je od nje-ga nastala jeka u uličici i odbila se od žutog prljavog zida. Brzo sam prešao na njezinu stranu i pristupajući joj odgovorio:

-Ne.

Pogledala me začuđeno i ja sam iznenada i potpuno neočekivano shvatio kako sam čitav život ljubio upravo tu ženu! Kakva stvar, ha? Vi ćete, dakako, reći da sam lud?

— Ništa ja ne kažem — uskliknuo je Ivan i dodao: — molim vas, dalje!

Gost je nastavio:

— Da, pogledala me je začuđeno, a zatim upitala:

— Zar uopće ne volite cvijeće?

U njezину je glasu bilo, kako mi se činilo, neprijateljstvo. Išao sam uz nju nastojeći da idemo istim korakom i na vlastito čuđenje uopće nisam bio zbumen.

— Ne, ja volim cvijeće ali ne takvo — rekao sam.

— A kakvo?

— Ruže volim.

Odmah sam požalio što sam to rekao jer se ona nasmiješila s osjećajem krivnje i bacila cvijeće u odvod. Pomalo smeten, ja sam ga ipak podigao i pružio joj, ali je ona, podsmjehnuvši se, odgurnula cvijeće i ja sam ga ponio u rukama.

Tako smo išli neko vrijeme sve dok ona nije uzela iz mojih ruku cvijeće i bacila ga na pločnik, zatim je stavila svoju ruku u crnoj rukavici s prorezom na moju, pa smo išli jedno uz drugo.

— Dalje — rekao je Ivan - i, molim, ne propuštajte ništa!

— Dalje? — pitao je gost. — Dalje biste sami mogli pogoditi. — On je iznenada obrisao neočekivanu suzu desnom rukom i nastavio: — Ljubav nas je zaskočila kao što iz podzemlja iskače ubojica u uličici, i smjesta nas je oboje udarila!

Tako udara munja, tako udara finski nož!

Ona je, uostalom, kasnije tvrdila kako to nije bilo točno, da smo, dakako, voljeli jedno drugo već odavna, iako se nismo poznavali ni ikada vidjeli, dok je ona živjela s drugim čovjekom, a ja tamo, tada... s onom, kako joj je bilo ime...

— S kime? — upitao je Bezdomni.

— S onom, no., s onom, no... — odgovorio je gost i zapucketao prstima.

— Bili ste oženjeni?

— Pa da, eto, ne mogu se sjetiti... s tom... Varenjkom, Manečkom... ne, Varenjkom... u prugastoj haljini, muzej... Uostalom, ne sjećam se.

Dakle, ona je govorila kako je s tim cvijećem u rukama izišla onoga dana ne bih li je napokon našao, i kako bi se ona, da se to nije dogodilo, otrovala zato što je njezin život bio prazan.

Da, ljubav nas je odmah snašla. Spoznao sam to još istog dana, za jedan sat, kad smo se, ne primjećujući grad, našli kod Kremaljskog zida, na obali.

Razgovarali smo kao da smo se jučer rastali, kao da smo se poznavali mnogo godina. Dogovorili smo se da ćemo se drugog dana sastati tamo, pokraj rijeke Moskve, i sastali smo se. Sjalo nam je svibanjsko sunce. I uskoro je ona postala moja tajna žena.

Dolazila je k meni svakodnevno, a ja sam je čekao već od jutra. To se čekanje očitovalo u tome što sam na stolu premještao predmete. Poslije desetak minuta sjedao sam k prozoru i stao osluškivati hoće li škripnuti stara vrtna vrata. I tako čudno: do mog susreta s njom malo je tko dolazio u naše dvorište, jednostavnije rečeno nije dolazio nitko, a sada mi se činilo kako je u njega nagrnuo čitav grad. Zalupnu vratašca, zalupne srce, a iza stakla u visini mog lica,

zamislite, nečije prljave čizme. Brusač noževa. Pa kome je u našoj kući potreban brusač? Što bi trebao brusiti? Kakve to noževe?

Ona bi ulazila kroz vrtna vrata jedanput, ali prije toga trenutka ja sam lupanje srca osjetio ne manje od deset puta, ne lažem. A zatim kad bi se približavalo njezino vrijeme i kazaljka pokazivala podne, srce nije prestajalo lupati sve dok se nisu bez kuckanja, gotovo sasvim nečujno, pojavile pred prozorom cipele od antilopa s crnim vrpcama i pritegnute metalnim kopčama.

Ponekad je bila nestaćna i zaustavljalas se kod drugog prozora i kuckala vrškom cipele o staklo. Ja bih se odmah pojavio na tom prozoru, ali bi nestajala cipela, nestajala crna svila koja je zaklanjala svjetlo - i ja bih joj odlazio otvoriti vrata.

Nitko nije znao za našu vezu, uvjeravam vas, iako se nikada tako ne događa. Nije znao njezin muž, nisu znali znanci. U staroj vili gdje je bio moj podrum znali su, dakako, vidjeli su da dolazi neka žena, ali njezino ime nisu znali.

— A tko je ona? — upitao je Ivan kojega jev vrlo zanimala ta ljubavna pripovijest.

Gost je učinio kretnju koja je značila da nikada i nikome to neće reći, i nastavio svoju pripovijest.

Ivan je saznao da su se Majstor i neznanka tako snažno zavoljeli da su postali nerazdvojni. Ivan je već sasvim jasno zamišljao dvije sobe u podrumu vile u kojima je uvijek bio sumrak zbog jorgovanja i ograde. Staro pokućstvo od mahagonija, pisaći stol, na njemu ura koja je otkucavala svakih pola sata, i knjige, od obojena poda do začaćena stropa, i peć.

Ivan je doznao da su njegov gost i gostova tajna žena već prvih dana svoje veze zaključili da ih je na uglu Tverske ulice i uličice spojila sama sudbina i da su stvoreni jedno za drugo, zauvijek.

Ivan je doznao iz pripovijesti svoga gosta kako su zaljubljeni provodili dan. Ona je dolazila i prvo stavljala pregaču, i u uskom pred soblju, gdje se nalazio onaj slivnik s kojim se tko zna zašto tako ponosio bijedni bolesnik, palila petrolejku na drvenom stolu i pri-

pravljala doručak, i servirala ga u prvoj sobi na ovalnom stolu. Kad su nadošle svibanjske oluje, i kad je niz zasljepljene prozore šumno klizila voda na prag ulaznih vrata prijeteći da poplavi posljednje utočište, ljubavni par je ložio peć i pekao u njoj krumpir. S krum-pira se dizala para, crna krumpirova kora prljala je prste. U podru-mu bi se čuo smijeh, u vrtu je drveće poslije kiše stresalo sa sebe slomljene grančice, bijele grozdove. Kad su prestale oluje i nastupi-lo sparno ljeto, u vazi su se pojavile dugo očekivane ruže koje su oboje voljeli.

Čovjek koji se nazivao Majstorom radio je, a ona je, uronivši u kosu tanke prste s oštro odrezanim noktima, stalno iznova čitala napisano, a pročitavši šivala mu eto ovu kapicu. Ponekad je čučala kraj najnižih polica ili stajala kraj onih viših i krpom brisala stotine prašnjavih hrptova. Ona je predviđala slavu i tjerala ga da radi, i tada gaje počela zvati Majstorom. Nestrpljivo je očekivala obećane posljednje riječi o petom prokuratoru Judeje, otegnuto i glasno po-navljala pojedine rečenice koje su joj se posebno svidjele i govorila kako je u tom romanu — njezin život.

Bio je gotov u kolovozu mjesecu, Majstor ga je predao nekoj nepoznatoj tipkačici koja ga je prepisala u pet primjeraka. I, kon-a-čno, nastao je čas kada je trebalo napustiti tajno sklonište i izići u život.

— I ja sam izišao u život držeći u rukama roman i tada je moj život završio - prošaptao je Majstor i spustio glavu, i dugo je klimala žalosna, crna kapica sa žutim slovom »M«. Nastavio je dalje svoju priču, ali je ona postala ponešto nejasna. Moglo se shvatiti samo jedno — da je tada Ivanova gosta zadesila neka katastrofa.

— Prvi put sam dospio u svijet književnosti, ali i sada, kad je već sve svršeno i moja propast tu, sjećam ga se s užasom! - svečano je prošaptao Majstor i podigao ruku. — Da, on me je silno zaprepa-stio, ah, kako zaprepastio!

— Tko? — jedva čujno šapnuo je Ivan bojeći se da ne prekine uz-buđena priповjedača.

- Pa, urednik, kažem urednik! Da, on je pročitao. Gledao me je kao da je moj obraz natekao od zuba, nekako je pogledavao u kut i čak se zbumjeno smješkao. On je bez potrebe gužvao rukopis i kašljucao. Pitanja koja mi je postavljao učinila su mi se luda. Ne govorči ništa o biti romana, on me je pitao tko sam i odakle sam došao, pišem li već dugo i zašto se o meni nije ništa ranije čulo, i čak je postavio ovo, s mojeg stajališta, idiotsko pitanje: tko mi je savjetovao da napišem roman na tako čudnu temu?

Konačno mi je dojadio i ja sam ga izravno pitao hoće li objaviti moj roman ili ne.

Tada se uzvrpoljio, počeo nešto mljeti i izjavio kako on sam to pitanje ne može riješiti, da se s mojim djelom moraju upoznati drugi članovi redakcijskog kolegija, naime kritičari Latunski i Ariman, i književnik Mstislav Lavrovič. Zamolio me je da dođem za dva tjedna.

Došao sam za dva tjedna, a primila me nekakva djevojka s očima koje su se nakrivile prema nosu od stalnog laganja.

- To je Lapšonikova, tajnica uredništva - podsmjehnuvši se rekao je Ivan, dobro poznavajući svijet što ga je tako gnjevno opisivao njegov gost.

- Možda - odrezao je taj - tako, od nje sam dobio svoj roman koji je već bio pošteno zamašćen, i raskupusan. Izbjegavajući pogledati me u oči, Lapšonikova me izvjestila kako je uredništvo zatrpano rukopisima za dvije godine unaprijed, i da zbog toga pitanje o tiskanju moga romana, kako se izrazila, »otpada«.

- Čega se sjećam poslije toga? - mrmljao je Majstor, trljajući sljepoočnice. - Da, rasutih crvenih latica na naslovnoj strani i još očiju moje prijateljice. Da, tih očiju se sjećam.

Pripovijest Ivanova gosta postajala je sve zamršenija, bila je sve ispunjenija nekakvim nedorečenostima. Govorio je nešto o kosoj kiši i očajanju u podrumskom utočištu, o tome kako je odlazio još nekamo. Šaptom je povikao da on nju, koja ga je nagovarala na borbu, nimalo ne okriviljuje, o ne, ne okriviljuje!

- Sjećam se, sjećam se tog prokletog odlomka u novinama - mrmrljao je gost, rukama crtajući u zraku novine, a Ivan se dosjetio uz pomoć dalnjih zamršenih rečenica da je neki drugi urednik objavio veliki odlomak romana čovjeka koji se nazivao Majstorom.

Po njegovim riječima, nije prošlo ni dva dana kadli se u drugim novinama pojavio članak kritičara Arimana pod naslovom »Neprijatelj pod okriljem urednika«, u kojem je kritičar tvrdio kako je Ivanov gost, zlorabeći nebudnost i nespretnost urednika, pokušao podmetnuti u tisak apologiju Isusa Krista.

- A, sjećam se, sjećam se! - povikao je Ivan. — Ali sam zaboravio vaše prezime!

— Ostavimo, ponavljam, moje prezime, njega više nema — odgovorio je gost. — Nije riječ o njemu. Dan nakon toga u drugim novinama iznad potpisa Mstislava Lavrovića našao se drugi članak u kojem je njegov autor predlagao da se udari, i to snažno udari po pilatovštini i po ikonopiscu koji je smislio da je podmetne (opet ta prokleta riječ!) u tisak.

Zgrčivši se od riječi »pilatovština«, otvorio sam treće novine. Ovdje su bila dva članka: jedan Latunskog i drugi potpisani slovima »N.E.«. Uvjeravam vas da se Arimanova i Lavrovičeva djela mogu smatrati šalom u usporedbi s onim što je napisao Latunski. Dosta je ako vam kažem kako se članak Latunskog zvao »Borbeni starovjerac«. Toliko sam se zadubio u čitanje članka o sebi da nisam primijetio kad je ona (vrata sam zaboravio zatvoriti) stala uza me s mokrim kišobranom u rukama i s mokrim novinama. Njezine su oči plamtjele, ruke drhtale i bile hladne. Najprije me je počela ljubiti, zatim je promuklim glasom i lupajući rukom po stolu rekla kako će otrovati Latunskog.

Ivan se nekako zbumjeno nakašljao, ali nije ništa rekao.

— Nastali su tužni dani. Roman je bio napisan, više se nije imalo što raditi, i naš se život sastojao u tome da sjedimo na sagu, na podu uz peć i gledamo vatru. Uostalom, sad smo se češće rastajali nego prije. Počela je odlaziti sama na šetnje. A meni se dogodila

neobična stvar kakva se rijetko zbivala u mom životu... Neočekivano sam našao prijatelja. Da, da, zamislite, općenito sam nesklon zbližavanju s ljudima, nepovjerljiv sam, sumnjičav. I, zamislite, upravo zato mi obično dušu zarobi netko neočekivan, vanjskim izgledom nalik vrag zna čemu, i takav mi se svidi više od drugih.

I tako su se, u to prokletu dobu, otvorila vratašca našeg vrta, dan je, sjećam se, bio ugodan, jesenji. Ona nije bila kod kuće. Kroz vratašca je prošao čovjek, ušao u kuću radi nekog posla s mojim graditeljem, zatim je došao u vrt i nekako je vrlo brzo uspostavio poznanstvo sa mnom. Predstavio mi se kao novinar. Svidio mi se, zamislite, do te mjere da ga se i sad sjećam i ponekad čeznem za njim. Sve je češće stao dolaziti k meni. Doznao sam da je samac, da živi u blizini, u stanu sličnom mojemu, ali da mu je tamo tjesno, i druge stvari. Ali me nije pozvao k sebi. Mojoj se ženi nije osobito dopao. Ali ja sam se zauzeo za njega. Rekla je:

— Radi kako hoćeš, ali kažem ti, taj mi je čovjek odbojan.

Nasmijao sam se. Da, no čime me je, zapravo, osvojio? Riječ je o tome da općenito čovjek nije zanimljiv ako u škrinjici njegove nutritine nema iznenađenja. Takvo je iznenađenje Alojziju (da, zaboravio sam reći kako je mom znancu ime bilo Alojzij Mogarić) u svojoj škrinjici imao. Zapravo, nikada dotad nisam susreo, i uvjeren sam da nikada više neću susresti, čovjeka takva uma kakav je posjedovao Alojzij. Kad ne bih shvatio smisao neke primjedbe u novinama, Alojzij mi je odmah sve potanko objasnio, pritom je bilo očigledno kako ga takvo objašnjenje nije stajalo nikakva truda. Isto tako u slučajevima životnih pojava i pitanja. Ali to nije sve. Alojzij me je osvojio svojom strašcu prema književnosti. Nije se smirio sve dok me nije nagovorio da mu pročitam čitav svoj roman, od korice do korice, pritom se o romanu izrazio vrlo laskavo, ali je sa zbumujućom preciznošću nazočnog ponovio urednikove primjedbe koje su se ticale romana. Pogodio je u cijelosti. Osim toga, savršeno točno mi je objasnio, i ja sam shvatio, zašto moj roman ne može biti objavljen. Izravno je govorio: to i to poglavlje ne može proći...

Članci o romanu nisu prestajali. Prvima sam se smijao. Ali što ih se više pojavljivalo, to se više moj odnos prema njima mijenjao. Drugi je stadij bio stadij čuđenja. Nešto se izuzetno lažno i neuvjerljivo osjećalo doslovno u svakom retku tih članaka, bez obzira na njihov odlučan i samouvjeren ton. Stalno mi se činilo — toga se nisam mogao oslobođiti — kako autori tih članaka ne govore to što žele reći, i kako upravo to izaziva njihov bijes. A zatim, zamislite, nastupio je treći stadij - strah. Ne, ne strah od tih članaka, shvatite, već strah pred drugim stvarima koje se uopće nisu odnosile na njih ili roman. Tako sam se, na primjer, počeo plašiti mraka. Ukratko, nastupio je stadij psihičke bolesti. Dovoljno je bilo da prije utonuća u san ugasim svjetiljku u maloj sobi, pa da mi se učini kako kroz prozoričić, iako zatvoren, ulazi nekakva hobotnica s vrlo dugačkim i hladnim krakovima. I morao sam spavati kod upaljena svjetla.

Moja se ljubljena vrlo promijenila (nisam joj, dakako, govorio o hobotnici, ali je ona vidjela da se sa mnjom zbiva nešto zlo), smršavila je, postala blijeda, prestala se smijati i stalno me molila neka joj oprostim što mi je savjetovala da objavim odlomak romana. Govorila je neka odbacim sve i otpuštem na jug, na Crno more, i potrošim na taj put sav novac što je preostao od stotinu tisuća.

Bila je vrlo uporna i ja sam joj, da se ne svadamo (nešto mi je govorilo kako do putovanja na Crno more neće doći), obećao da će to učiniti ovih dana. Ali je ona rekla da će mi sama kupiti kartu. Tada sam izvadio sav svoj novac, to jest oko deset tisuća rubalja, i dao ga njoj.

— Zašto tako mnogo? - začudila se.

Rekao sam nešto kao da se bojam lopova i da je molim neka čuva novac sve do mog odlaska. Ona ga je uzela, stavila u torbicu, počela me ljubiti i govoriti kako bi joj lakše bilo umrijeti nego me ostaviti u takvu stanju samoga, ali nju čekaju, ona se pokorava dužnosti i doći će sutra. Molila me neka se ničega ne bojem.

Bilo je to u sumračje, polovicom listopada. I ona je otišla. Legao sam na divan i zaspao ne paleći svjetiljku. Probudio me osjećaj daje

hobotnica tu. Pipkajući u tami jedva sam uspio zapaliti svjetiljku. Džepni sat pokazivao je dva u noći. Legao sam boležljiv, a probudio se bolestan. Odjednom mi se učinilo da će jesenska tama probiti stakla, prodrijeti u sobu i da će se u njoj ugušiti kao u crnilu. Ustao sam kao čovjek koji više ne vlada sobom. Viknuo sam, u meni se pojavila misao da bježim k nekome, makar gore svom graditelju. Borio sam se bezumno sam sa sobom. Smogao sam snage da dodem do peći i pripalim drva u njoj. Kad su zapucketala, a vrataska se zalupila, meni kao da je malo postalo lakše. Pošao sam u predsoblje i tamo upadio svjetlo, našao bocu bijelog vina, otvorio je i počeo sam piti vino iz grlića boce. Od toga se strah nešto smanjio — bar toliko da nisam pobjegao graditelju nego sam se vratio peći. Otvorio sam vrata, tako da je vatrica počela žariti moje lice i ruke, i šaptao:

— Daj nasluti, sa mnom se dogodilo neko zlo. Dođi, dođi, dođi!

Ali nitko nije dolazio. U peći je zavijala vatrica, o prozore je šibala kiša. Tada se dogodila posljednja stvar. Izvadio sam iz ladice stola teške prijepise romana i bilježnice s konceptom i počeo ih paliti. To je jako teško raditi zato što ispisani papir gori polagano. Lomeći nokte, derao sam bilježnice, stavljao ih uspravno između cjepanica i udarao žaračem po listovima. S vremenom na vrijeme pepeo bi me nadjačao, gasio plamen, ali sam se borio s njim, a roman je unatoč upornom odolijevanju ipak ginuo. Preda mnom su promicale pozne riječi, žuta se boja nezadrživo dizala odozdo prema gore duž stranica, ali su se riječi ipak i na njoj isticale. One su nestajale tek kad bi papir pocrnio i kad bih ih žaračem bijesno dotukao.

U to je vrijeme netko tiho počeo kucati po prozoru. Srce mi je poskočilo i, bacivši posljednju bilježnicu u vatru, krenuo sam otvoriti vrata. Stube od opeke vodile su iz podruma prema ulaznim vratima. Spotičući se potrčao sam k njima i tiho upitao:

— Tko je?

I glas, njezin glas, odgovorio mi je:

— Ja sam.

Ne sjećam se kako sam izišao na kraj s lančićem i ključem. Tek što je ušla unutra, priljubila se uza me, sva mokra, mokrih obraza i opuštene kose, drhtava. Mogao sam izgovoriti samo riječ:

— Ti... ti? — i moj se glas prekinuo, i mi smo otrčali dolje. Oslobo dila se ogrtača u predsoblju i brzo smo ušli u prvu sobu. Tiho kriknuvši, golim je rukama izbacila iz peći na pod posljednje što je preostalo, svežanj koji je bio načet odozdo. Dim je odmah ispunio sobu. Nogama sam ugasio plamen, a ona se svalila na divan i zaplakala nezaustavljivo i grčevito.

Kad se stišala, rekao sam:

— Zamrzio sam taj roman i bojam se. Bolestan sam. Strašno mi je. Ustala je i progovorila:

— Bože, kako si bolestan. Zašto, zašto? Ali ja ču te spasiti, ja ču te spasiti. Što je to?

Vidio sam njezine oči natekle od dima i plača, osjećao sam kako mi njezine hladne ruke miluju čelo.

— Ja ču te izlijeciti, izlijeciti — mrmljala je ona pripivši se uz moje rame. - Ti ćeš ga obnoviti. Zašto, zašto nisam kod sebe ostavila jedan primjerak!

Iscerila se od bijesa, govorila je još nešto nerazgovijetno. Zatim je, stisnuvši usta, počela skupljati i ispravljati nagorjele listove. Bilo je to neko poglavje iz sredine romana, ne sjećam se koje. Pomno je složila nagorjele listove, zamotala ih u papir i povezala vrpcem. Sve njezine kretnje pokazivale su kako je puna odlučnosti i kako se svladala. Zatražila je vina i, nakon što je popila, progovorila je mirnije:

— Eto, kako se plača laž — govorila je — ja više neću lagati. I sad bih ostala kod tebe, ali to neću učiniti na takav način. Neću da nju zauvijek ostane u sjećanju kako sam od njega pobjegla noću. On mi nikada nije učinio nikakvo zlo. Njega su pozvali iznenada, u njihovoje tvornici požar. Ali on će se uskoro vratiti. Ja ču se s njim objasniti sutra ujutro, reći ču da volim drugoga i zauvijek ču se vratiti tebi. Odgovori mi, možda ti to nećeš?

— Jadnice moja, jadna — rekao sam joj. - Neću dopusdd da to učiniš. Sa mnom neće biti dobro, i ne želim da ti propadneš zajedno sa mnom.

— Je li to jedini razlog? — upitala je i približila svoje oči mojima.

— Jedini.

Grozničavo je živnula, pripila se uza me, grleći me oko vrata, i rekla:

— Propast će zajedno s tobom. Ujutro će biti kod tebe.

I eto, posljednje čega se sjećam iz svog života, to je - trak svjetla iz mojeg predsoblja, i u tom traku svjetla opušteni uvojak, njezina bereta i njezine oči pune odlučnosti. Još se sjećam crne sjene na pragu vanjskih vrata i bijelog zamotka.

— Ja bih te otpratio, ali nemam snage vratiti se onda sam natrag, bojim se.

— Ne boj se. Izdrži nekoliko sati. Bit će ujutro kod tebe. — To su bile njezine posljednje riječi u mom životu.

— Pssst! - odjednom je sam sebe prekinuo bolesnik i podigao prst. — Danas je nemirna mjesecčeva noć.

Sakrio se na balkon. Ivan je čuo kako su hodnikom prošli kotačići, netko je uzdahnuo ili slabo kriknuo.

Kad se sve stišalo, gost se vratio i izjavio da je soba 120 dobila stanara. Doveli su nekog i taj stalno moli da mu vrate glavu. Oba su sugovornika šutjela uznemirena, ali umirivši se, vratila su se prekinutoj priči. Gost je već otvorio usta, ali je noć, zaista, bila nemirna. Još su se čuli glasovi u hodniku i gost je počeo govoriti Ivanu na uho tako taho da je to što je pričao, ostalo poznato, osim prve rečenice, samo pjesniku:

— Četvrt sata nakon što me je napustila, na moj su prozor zakucaći...

Ono što je šaptao bolesnik na Ivanovo uho očito ga je vrlo uzbudjivalo. Grčevi su prolazili njegovim licem. U njegovim su očima plivali i komešali se strah i bijes. Pripovjedač je pokazao rukom nekamo u smjeru mjeseca koji je već odavna nestao s balkona. Tek

kada su prestali izvana dopirati kojekakvi zvukovi, gost se odmaknuo od Ivana i progovorio glasnije:

— Da, eto tako, polovicom siječnja, noću, u istom ogrtaču, ali s otregnutim pucetima, ja sam se ježio od hladnoće u mojoj dvořištu. Iza mene su bili nanosi snijega koji su sakrili grmlje jorgovana, a pred mnom i dolje slaba rasvjeta prigušena zastorima mojih prozora; primaknuo sam se prvome i osluškivao — u mojim je sobama svirao gramofon. To je sve što sam čuo, ali nisam mogao ništa vidjeti. Malo sam još stajao, a zatim sam izišao kroz vrtna vrata na ulicu. U njoj je plesala mećava. Pas koji mi se zapleo pod noge uplašio me, i ja sam pred njim pobegao na drugu stranu. Hladnoća i strah koji su postali moji stalni pratioci dovodili su me do ludila. Ići nisam imao kamo i dakako najjednostavnije bi bilo baciti se pod tramvaj u toj ulici u koju je ulazila moja uličica. Izdaleka sam video te svjetлом ispunjene zaledene kutije i čuo njihovo mrsko škripanje na mrazu. Ali, dragi moj susjede, čitava je stvar u tome što je strah vladao svakim djelićem moga tijela. Jednako kao psi bojao sam se tramvaja. Da, gore bolesti od moje nema u ovoj zgradi, ja vas uvjeravam!

— Ali vi ste joj se mogli javiti — rekao je Ivan suosjećajući s jadnim bolesnikom. — Osim toga, nije li u nje vaš novac? Ta, ona ga je vjerojatno spremila.

— Nemojte sumnjati, dakako da ga je spremila. Ali vi me očito ne razumijete. Ili, najvjerojatnije, ja sam izgubio svoju nekadašnju sposobnost opisivanja. Uostalom, ne žalim za njom, jer mi ona više ne može pomoći. Pred njom bi — gost je pun poštovanja pogledao u noćnu tamu — ležalo pismo iz ludnice. Zar čovjek može slati pisma kad ima takvu adresu? Duševni bolesnik? Vi se šalite, prijatelju moj! Ne, učiniti je nesretnom? Za to nisam sposoban.

Ivan nije znao kako da se tome suprotstavi, ali je šuteći suosjećao s gostom, patio s njime. A taj je od muke svojih uspomena kimao glavom u crnoj kapici i govorio tako:

-Jadna žena. Uostalom, u meni postoji nada da me je zaboravila.

- Ali vi možete ozdraviti... - bojažljivo je rekao Ivan.
- Ja sam neizlječiv - mirno je odgovorio gost. — Kad Stravinski kaže da će me vratiti u život, ja mu ne vjerujem. On je human i jednostavno me želi utješiti. Ne poričem, uostalom, sada mi je mnogo bolje. Da, gdje sam stao? Mraz, jureći tramvaji. Znao sam da se već otvorila ova klinika i krenuo sam prema njoj pješice kroz čitav grad. Ludost! Izvan grada bih se sigurno smrznuo, ali me je spasila slučajnost. Nešto je puklo u kamionu, prišao sam vozaču, bilo je to četiri kilometra od izlaza iz grada, i na moje čudo on se sažalio nada mnom. Kamion je vozio onamo. I on me je povezao. Svršilo je tako što su mi se smrznuli prsti na lijevoj nozi. Ali to su mi izlijecili. I eto, ja sam četvrti mjesec ovdje. I, znate, mislim kako je ovdje vrlo, vrlo dobro. Ne treba se zanositi velikim planovima, dragi susjede, uistinu! Ja sam, na primjer, htio proputovati čitavu kuglu zemaljsku. No, kako se vidi, to mi nije suđeno. Vidim samo beznačajni komadić te kugle. Mislim da to nije ono najbolje što postoji na njoj ali, ponavljam, to nije ni ono najgore. Evo približava nam se ljeto, oko balkona će se oviti bršljan kao što obećava Praskovja Fjodorovna. Ključevi su povećali moje mogućnosti. Noću će biti mjesec. Ah, on je otišao! Svježina. Prošla je ponoć. Vrijeme je da odem.
  - Recite mi, a što je bilo dalje s Ješuom i Pilatom — zamolio je Ivan. — Molim, želio bih znati.
  - Ah, ne, ne — bolesno se trgnuvši odgovorio je gost. — Ja se bez drhtavice ne mogu sjetiti svog romana. A vaš znanac s Patrijaršijskih ribnjaka znao bi to bolje od mene. Hvala za razgovor. Doviđenja.

I prije nego što se Ivan pribrao, s tihim se zveketom zatvorila rešetka, i gost je nestao.

POGLAVLJE 14.

ŽIVIO PIJETAO!

V

Živci mu nisu izdržali, kako se to kaže, pa Rimski nije dočekao svršetak sastavljanja zapisnika i otrčao je u svoj kabinet. Sjedio je za stolom i zažarenim očima gledao magične novčanice koje su ležale pred njim. Findirektor nije znao što da misli. Izvana je dopirala jednolična buka. Publika je u bujici izlazila iz Varijeteta na ulicu. Vrlo izoštren sluh Rimskoga iznenada je začuo razgovijetan milicijski zvižduk. On već sam po sebi nikada ne nagovještava ništa ugodno. A kad se ponovio, i k njemu se priključio drugi, jači i duži, a zatim se pridružio i jasno čuo hihot i neko ruganje — findirektor je odmah shvatio da se na ulici zbilo nešto skandalozno i pakosno. I daje to, kolikogod on to htio izbjegći, u najtješnjoj vezi s odvratnom seansom koju je izveo crni mag i njegovi pomoćnici. Tankoćutni findirektor nimalo se nije prevario.

Čim je pogledao kroz prozor koji je bio okrenut prema Sadovo ulici, njegovo se lice izobličilo i on nije prošaptao nego proštao:

— Znao sam!

U jarkom svjetlu jakih uličnih svjetiljaka ugledao je na pločniku, dolje, pod sobom, damu samo u košulji i gaćicama ljubičaste boje. Na glavi je, istina, dama imala šešir, a u rukama kišobran.

Oko dame koja je bila u stanju posvemašnje zbumjenosti i čas bi čučnula, čas se trznula kao da želi nekamo pobjeći, gomila se uzbudila i hihotala od čega su findirektoru po ledima prolazili žmarci. Kraj dame se vrpcoljio neki građanin skidajući sa sebe ljetni ogrtač i

od uzbuđenja ne izlazeći nikako nakraj s rukavom u kojem je zapela ruka.

Krikovi i rzav hihot doprli su i s drugog mesta — upravo od lijeve veže, pa je okrenuvši glavu onamo, Grigorij Danilovič ugledao drugu damu, u ružičastom donjem rublju. Ona je skočila s kolnika na pločnik žećeći se sakriti u veži, ali joj je publika koja je izlazila prepriječila put i jedna žrtva vlastite lakomislenosti i strasti prema kićenju, prevarena tvrtkom gadnog Fagota, maštala je samo o jednom — da propadne u zemlju. Prema nesretnici se uputio milicionar režući zrak zviždukom, a za milicionarom požurili su neki vrlo veseli mladići u kapama. Baš su oni tako hihotali i rugali se.

Brkati, mršavi fijakerist doletio je k prvoj golišavoj ženi, i naglo je zaustavio košturnjavo kljuse. Lice fijakerista zlurado se smješkalo.

Rimski se udario šakom po glavi, pljunuo i odskočio od prozora.

Sjedio je neko vrijeme za stolom, osluškujući što se događa na ulici. Zvižduk na raznim stranama dostigao je vrhunac a zatim je stao opadati. Skandal je bio, na iznenadenje Rimskoga, likvidiran neočekivano brzo.

Došlo je vrijeme da se nešto učini, valjalo je ispititi gorku čašu odgovornosti. Telefonski aparati su bili popravljeni za trajanja trećeg dijela predstave, trebalo je telefonirati, izvijestiti o svemu što se zabilo, zamoliti za pomoć, izmotavati se, svaliti sve na Lihodejeva, izvlačiti sebe, i tako dalje. Fuj, vraže! Dva je puta rastrojeni findirektor stavljao ruku na slušalicu i dva je puta ruku maknuo. I odjednom je u mrtvoj tišini kabineta telefon zagrmio ravno u lice findirektoru, pa je on zadrhtao i sledio se. »Ipak su moji živci dobrano popustili!« — pomislio je i podigao slušalicu. Istog časa odmaknuo se od nje i postao bjelji od papira. Tih i istodobno laskav i razvratan ženski glas šapnuo je u slušalicu:

— Ne telefoniraj nikamo, Rimski, bit će zlo...

Slušalica je odmah zašutjela. Osjećajući žmarce na ledima, findirektor je položio slušalicu i nehotice se osvrnuo na prozor iza svojih leđa. Kroz rijetke i još nerazlistane javorove grane ugledao je mjesec

koji je jurio kroz prozirni oblačić. Nehotice prikovan pogledom za grane, Rimski ih je gledao i što ih je duže gledao to ga je sve više i više hvatao strah.

Napregnuvši se, findirektor se napokon okrenuo od prozora s mješecinom i ustao. Više nije dolazilo u obzir nikakvo telefoniranje i sada je findirektor mislio samo o jednom: kako što prije otici iz Varijeteta.

Osluhnuo je: zgrada Varijeteta je utihnula. Rimski je shvatio kako je već odavna sam na cijelom drugom katu i dječji nezadrživ strah obuzeo ga je pri toj pomisli. Nije mogao bez drhtavice pomisliti kako će sada morati ići sam pustim hodnicima i spustiti se niz stupe. Grozničavo je uhvatio sa stola hipnotizerove novčanice, strpao ih u torbu i kašljucnuo kako bi se makar malo ohrabrio. Kašalj je ispao slab, hrapav.

I odjednom mu se pričinilo da je ispod vrata kabineta zavonjala gnjila vлага. Drhtaj je prošao findirektorovim leđima. A tada je još neočekivano otkucao sat i stao odbijati ponoć. I čak su otkucaji izazvali drhtanje u findirektoru. Ali je njegovo srce konačno zastalo kad je začuo kako se u ključanici tiho okreće engleski ključ. Stisнуvši torbu vlažnim, hladnim rukama, findirektor je osjećao da, bude li se još malo nastavio taj šum u ključanici, neće izdržati, već će prodorno kriknuti.

Konačno su vrata popustila pred nečijim nastojanjem, otvorila se i u kabinet je nečujno ušao Varenuha. Kako je Rimski stajao tako je i sjeo u naslonjač jer su mu se noge presjekle. Duboko udahnuvši on se nasmiješio nekako poniznim smiješkom i tiho rekao:

— Bože, kako si me uplašio...

Da, ova iznenadna pojava mogla bi svakog uplašiti, pa ipak je istovremeno značila veliku radost: razmrsio se makar jedan končić u toj zapletenoj stvari.

— No, govori brže! No! No! — zahroptao je Rimski uhvativši se tog končića. — Sto sve ovo znači?

— Oprosti, molim — muklim glasom rekao je Varenuha zatvarajući vrata. - Mislio sam da si već otisao.

I Varenuha je, ne skidajući kapu, prišao naslonjaču i sjeo s druge strane stola.

Valja reći kako je u Varenuhinu odgovoru zazvučalo nešto čudno što je odmah bocnulo findirektora koji se svojom osjetljivošću mogao natjecati sa seizmografom bilo koje od najboljih svjetskih postaja. Kako je to bilo? Zašto je Varenuha došao u kabinet findirektora ako je mislio da ga tamo nema? Prvo, on ima i svoj kabinet. A drugo: kroz ma koji ulaz Varenuha ušao u zgradu, neizbjježno je morao susresti jednog od noćnih dežurnih, a njima je svima javljeno da će se Grigorij Danilovič još neko vrijeme zadržati u svom kabinetu.

Ali findirektor nije dugo razmišljao o toj čudnoj stvari — nije mu bilo do toga.

- Zašto nisi telefonirao? Što znači cijela ta besmislica s Jaltom?
- Pa upravo ono što sam ja govorio - cokнуvši kao da ga uznemirava bolesni Zub, odgovorio je administrator. — Našli su ga u krčmi u Puškinu.
- Kako u Puškinu?! Kraj Moskve?! A brzovat s Jal te?
- Kakva vražja Jalta! Opis je puškinskog telegrafista i počela su obojica izvoditi bezobrazlukе, među ostalim slati brzovate s označkom »Jalta«.

-Aha... aha... No, dobro, dobro... - nije progovorio nego kao da je zapjeval Rimski. Njegove su oči zablistale žutim svjetлом. U glavi se pojavila svečana slika sramotnog Stjopinog udaljavanja s rada. Oslobođenje! Dugo očekivano oslobođenje findirektora od te bijede Lihodejeva! A možda će Stjepan Bogdanovič dobiti nešto gore od otkaza... — Pojedinosti! — rekao je Rimski kucnuvši po stolu pritiskivačem.

I Varenuha je počeo pričati pojedinosti. Čim se on javio tamo kamo ga je poslao findirektor, odmah su ga primili i saslušali najpozornije. Nitko, dakako, nije ni pomislio da Stjopa može biti u Jalti. Svi su se odmah složili s Varenuhinom prepostavkom kako je Lihodejev dakako u puškinskoj »Jalti«.

— Gdje je on sada? — prekinuo je administratora uzbudeni findrektor.

— A gdje bi bio? — odgovorio je administrator i podmuklo se na smiješio. — Naravno, u stanici za otrežnjavanje!

— No, no! Molim, hvala lijepa!

A Varenuha je nastavio svoje pripovijedanje i što je više pripovijedao to se pred findirektorm jasnije razmotavao dugačak lanac Lihodejvljevih lopovluka i bezobrazluka, a svaka sljedeća karika tog lanca bila je gora od prijašnje. Samo da spomenemo pijani ples u zagrljaju telegrafista na tratini ispred pošte u Puškinu, uz zvukove nekog skitničkog vergla! Trka za nekim građankama koje su vriskale od užasa! Pokušaj tučnjave s pipničarom u samoj »Jalti«! Razbacivanje zelenog luka po podu u toj istoj »Jalti«! Razbijanje osam boca bijelog suhog vina »Aj-Danilja«. Razbijanje taksimetra taksi-vozaču koji nije htio odstupiti Stjopi auto. Prijetnja uhićenjem onim građanima koji su pokušali zaustaviti Stjopine gadarije... Ukratko, crni užas!

Stjopa je bio dobro poznat u moskovskim kazališnim krugovima i svi su znali da taj čovjek nije dar nebeski. Ali ipak to što je o njemu pričao administrator, čak je i za Stjopu bilo previše. Da, previše, puno previše...

Zajedljive oči Rimskoga usjekle su se preko stola u administratorevo lice i što je dulje taj govorio, to su mračnije postajale te oči. Što su živahnije i šarenije bile odvratne pojedinosti kojima je administrator nakitio svoju pripovijest, to je findirektor manje vjerovao pripovjedaču. Kad je Varenuha izvijestio kako se Stjopa raspojasao do te mjere da se pokušao suprotstaviti onima koji su došli iz Moskve po njega, findirektor je već čvrsto znao da je sve što mu priča administrator koji se vratio u ponoć — laž! Laž od prve do posljednje riječi!

Varenuha nije bio u Puškinu, a ni Stjopa također nije bio u Puškinu. Nije bilo pijanog telegrafista, nije bilo razbijenog stakla u krčmi, Stjopu nisu vezali konopom... — svega toga nije bilo.

Tek što se findirektor čvrsto uvjerio u misli kako mu administrator laže, strah je počeo gmizati njegovim tijelom, počevši od nogu, i dva puta se pričinilo fmdirektoru da je od poda zavonjalo na gnjilu maličnu vlagu. Ni na tren ne skidajući očiju s administratora, koji se nekako čudno grčio u naslonjaču i čitavo vrijeme nastojao da ne izide iz plave sjene stolne svjetiljke i nekako se neobično prikrivao novinama od svjetla što mu je tobože smetalо — findirektor je mislio jedino na to što sve to znači? Zašto mu tako bezobrazno laže u praznoj i tihoj zgradi administrator koji se odveć kasno vratio k njemu? I svijest o opasnosti, nepoznatoj, ali strašnoj opasnosti, počela je moriti dušu Rimskoga. Praveći se kako ne opaža Varenuhine smicalice i trikove s novinama, findirektor je promatrao njegovo lice, i gotovo da i nije slušao ono što mu je pleo Varenuha. Bilo je mnogo više neobjasnjivog nego što je tko zna zašto izmišljena klevetnička priča o pustolovinama u Puškinu, a to nešto bila je promjena u administratorovu izgledu i ponašanju.

Koliko god on navlačio pačji štitnik kape na oči da bi zasjenio lice, koliko god vrtio novinama — fmdirektoru je uspjelo zapaziti veliku modricu na desnoj strani lica, kod samog nosa. Osim toga, obično punokrvni administrator bio je sada blijeđ brašnastim nezdravim bljedilom, a njegov je vrat u toj sparnoj noći bio umotan u stari prugasti šal. Ako se još k tome doda odvratna navada da siše i cokće koja se pojavila za vrijeme njegova izbivanja, oštra promjena glasa koji je postao mukao i grub, podmuklost i kukavičluk u očima - moglo se mirno reći kako je Ivana Saveljevića bilo nemoguće prepoznati.

Nešto je još jače uznemirilo findirektora, ali što zapravo, on nije mogao shvatiti koliko god naprezao grozničav mozak, koliko god promatrao Varenuhu. Jedino je mogao utvrditi: bilo je nešto nevideno i neprirodno u tom spoju administratora s dobro poznatim naslonjačem.

— No, konačno smo ga svladali, gurnuli u auto — brujaо je Varenuha vireći iza novina i dlanom prikrivajući modricu.

Rimski je odjednom pružio ruku i kao nehotice, istovremeno bубnjajući prstima po stolu, dlanom pritisnuo dugme električnog zvonca i obamro. U praznoj zgradi sigurno bi se čuo oštar zvuk. Ali taj zvuk se nije čuo i dugme se mrtvo utisnulo u dasku stola. Dugme je bilo mrtvo, zvonce pokvareno.

Findirektorova lukavština nije promaknula Varenuhu koji je, trgnuvši se, upitao dok je u njegovim očima zasvetlucala pakosna iskra:

- Zašto zvoniš?
- Nehotice — muklo je odgovorio findirektor odmakнуvši ruku i upitavši slabim glasom: - Što ti je to na licu?
- Automobil se zanio, udario sam u kvaku na vratima — odgovorio je Varenuha skrivajući oci.

»Laže!« — uskliknuo je u mislima findirektor. I tada su iznenada njegove oči postale okrugle i potpuno sulude, i on se zagledao u pozadinu naslonjača.

Iza naslonjača, na podu, ležale su dvije ukrštene sjene, jedna gusta i crna, druga slaba i siva. Jasno se vidjela na podu sjena naslonjača i njegovih oštrih nožica, ali iznad naslona nije bilo na podu sjene Varenuhine glave, isto kao što ispod nožica naslonjača nije bilo sjene administratorovih nogu.

»On ne baca sjenu!« — u mislima je očajnički kriknuo Rimski. Uhvatila ga je drhtavica.

Varenuha se kradom osvrnuo slijedeći suludi pogled Rimskoga i shvatio kako je otkriven.

Digao se iz naslonjača (isto je učinio i findirektor) i odmaknuo se korak od stola, stišćući rukama torbu.

— Dosjetio si se, prokletniče! Uvijek si bio oštouman - zlobno se podsmjehnuvši ravno u findirektorovo lice, progovorio je Varenuha i, iznenada odskočio od naslonjača prema vratima, brzo povukao nadolje zasun engleske ključanice. Findirektor se očajnički osvrnuo, povlačeći se k prozoru koji je gledao u vrt, i u tom prozoru oblivenom mjesecinom ugledao je uz staklo priljubljeno lice nage

djevojke i njezinu golu ruku što ju je pružila kroz gornji otvor nastojeći otvoriti donju zavornicu. Gornja je već bila otvorena.

Rimskom se učinilo kako svjetlo stolne svjetiljke gasne i pisači se stol nagnje. Prožeо ga je ledeni val, ali — na svoju sreću — on se svlađao i nije pao. Ostatak njegovih snaga dostajao je da šapne ali ne i vikne:

— Upomoć...

Varenuha je stražario kraj vrata, poskakivao dugo se zadržavajući u zraku, i njihao se. Zgrčenim je prstima mahao u smjeru Rimskog, siktao i coktao, namigivao djevojci na prozoru.

Ona je požurila, ugurala riđu glavu u gornji otvor, ispružila je koliko je mogla ruku, noktima je počela grebatи donju zavornicu i tresti okvir. Njezina se ruka produžila kao da je od gume i postala mrtvački zelenom. Konačno su zeleni prsti lešine obuhvatili glavu zavornice, okrenuli je, i okvir se počeo otvarati. Rimski je slabo kriknuo, naslonio se na zid, a torbu pružio naprijed kao štit. Shvatio je da je stigla njegova propast.

Okvir se širom otvorio, ali umjesto noćne svježine i mirisa lipa sobu je zapahnuo vonj rake. Pokojnica je stala na prozorsku dasku. Rimski je jasno video mrlje gnjiljenja na njezinim grudima.

I u to vrijeme radostan neočekivan krik pijetla doletio je iz vrta, iz niske zgrade iza streljane gdje su se nalazile životinje koje su sudjelovale u programu. Grlati dresirani pijetao trubio je najavljujući da se s istoka prema Moskvi približava zora.

Divlji bijes unakazio je djevojčino lice, izrekla je hriпavu kletvu, a Varenuha je kod vrata zacvilio i spustio se iz zraka na tlo.

Pijetlov se krik ponovio, djevojka je škripnula zubima i njezina se riđa kosa nakostriješila. S trećim krikom pijetla ona se okrenula i izletjela napolje. A za njom je poskočio i, vodoravno se ispruživši u zraku, podsjećajući na letećeg Kupida, polagano isplovio kroz pisači stol i prozor, Varenuha.

Sijed poput snijega, bez ijedne crne vlasa, starac koji je još done davno bio Rimski, potrčao je k vratima, skinuo zasunac, otvorio

vrata i počeo trčati tamnim hodnikom. U zavoju stubišta on je stenujući od straha napipao prekidač i stubište se rasvijetlilo. Na stubama je starac, koji je drhtao i tresao se, pao zato što mu se učinilo kako se odozgo na njega meko spustio Varenuha.

Potrčavši dalje, Rimski je ugledao dežurnog koji je zaspao na stolcu kraj blagajne u predvorju. Rimski se na prstima prokrao kraj njega i kliznuo kroz glavna vrata. Na ulici mu je postalo nešto lakše. On se toliko pribrao daje, uhvativši se za glavu, mogao shvatiti kako je njegov šešir ostao u kabinetu.

Razumije se samo po sebi da se nije vratio po njega, nego je teško dišući pretrčao široku ulicu do suprotnog ugla kina gdje se u blizini naziralo mutno crvenkasto svjetlo. Za tren je već bio kraj njega. Nitko mu nije dospio preoteti taksi.

— Na lenjingradski ekspres, dat će ti napojnicu — teško dišući i držeći se za srce progovorio je starac.

— Vozim u garažu — s mržnjom je odgovorio vozač i okrenuo se.

Tada je Rimski otvorio torbu, izvadio otuda pedeset rubalja i pružio ih vozaču kroz otvoren prednji prozor.

Za nekoliko časaka drndavi taksi letio je poput vihora prstenastom Sadovom ulicom. Sijedog je čovjeka drmalо na sjedištu, i u zrcalu ispred vozača Rimski je video čas njegove vesele oči čas svoje sulude.

Iskočivši pred zgradom kolodvora iz automobila, Rimski je viknuo prvom čovjeku u bijeloj pregači i sa značkom na kojeg je nabašao:

— Prvi razred, jedno mjesto i dat će ti trideset - vadio je iz torbe i gnječio červonce — ako nema prvog... uzmi drugi razred... ako nema — uzmi tvrdi!

Čovjek sa značkom nosača gledajući osvijetljeni sat čupao je červonce iz ruku Rimskog.

Za pet minuta ispod staklene kupole kolodvora krenuo je ekspres i ubrzo nestao u tami. Zajedno s njim nestao je i Rimski.

POGLAVLJE 15.

SAN NIKANORA IVANOVIĆA

Niće teško pogoditi da je debeljko crvena lica kojeg su smjestili u klinici u sobu br. 119 bio Nikanor Ivanovič Bosoj.

Ipak, nije on odmah dospio k profesoru Stravinskom, već je prije toga bio na drugom mjestu.

Od tog drugog mjesta ostalo je malo toga u uspomenama Nikanora Ivanovića. Sjećao se samo pisaćeg stola, ormara i divana.

Tamo su s Nikanorom Ivanovičem kojemu se pred očima mutilo od priljeva krvi i duševnog uzbudjenja, zapodjenuli razgovor, ali je taj razgovor ispaо nekako čudan, zapleten i istinitije rečeno uopće nije nikako ispaо.

Prvo pitanje koje su postavili Nikanoru Ivanoviču bilo je takvo:

- Vi ste Nikanor Ivanovič Bosoj, predsjednik kućne uprave br. 302-bis u Sadovoj?

Na to je Nikanor Ivanovič, nasmijavši se strašnim smijehom, odgovorio doslovce tako:

- Ja sam Nikanor, dakako Nikanor! Ali kakav sam ja, dovraga, predsjednik?

- To jest, kako to? - pitali su Nikanora Ivanoviča i stisnuli oči.

- A tako — odgovorio je on — ako sam ja predsjednik, onda sam odmah morao znati da je on — nečista sila! A ovako — što to znači? Naočale napuknute, sav odrpan — kakav on može biti strančev prevodilac?

- O kome govorite? — upitali su Nikanora Ivanoviča.

— Korovjov! - viknuo je Nikanor Ivanovič. - U pedesetom stanu, odsjeo je kod nas! Pišite: Korovjov! Njega treba odmah uhititi. Pišite: šesti ulaz, on je tamo.

— Odakle si uzeo valutu? — umiljato su upitali Nikanora Ivanovića.

— Bog pravedni, Bog svemogući - progovorio je Nikanor Ivanovič - sve vidi, a to sam i zaslužio. Nikada je u rukama nisam držao i nisam znao kakva je to valuta! Gospod me kažnjava za prljavštinu moju — osjećajno je nastavio Nikanor Ivanovič i čas je zatvarao košulju čas je rastvarao, čas se križao - uzeo sam! Uzeo sam, ali sam uzeo naš, sovjetski novac. Davao sam dozvole primajući novac, ne poričem, događalo se. Krasan je i naš sekretar Proležnev, također je krasan! Reći će otvoreno, u upravi kuće svi su lopovi. Ali valutu nisam uzeo!

Na molbu da ne čini budalu od sebe, nego da priča kako su do-spjeli dolari u ventilaciju, Nikanor Ivanovič je kleknuo i zaljuljaо se otvorivši usta kao da želi progutati parketne dašćice.

— Želite li — progundao je — zemlju će jesti, kao dokaz da nisam uzeo! A Korovjov, on je - vrag!

Svako strpljenje ima granice, i oni za stolom već su povisili glas i upozorili Nikanora Ivanoviča kako je vrijeme da govori ljudskim jezikom.

Tada je sobu s divanom ispunio divljački poklik Nikanora Ivanoviča koji je skočio na noge:

— Evo ga! Evo ga iza ormara! Evo, ceri se. I njegovi cvikeri... Drž'te ga! Blagosloviti sobu!

Krv je nestala s lica Nikanora Ivanoviča. On je dršćući križao zrak, trčao k vratima i natrag, zapjevao nekakvu molitvu i, konačno, počeo je govoriti same gluposti.

Postalo je savršeno jasno da Nikanor Ivanovič ni za kakav razgovor nije sposoban. Njega su izveli, smjestili u posebnu sobu, on se malo smirio i samo je molio i uzdisao.

Dakako, u Sadovu su otišli, i u stanu br. 50 su bili. Ali nikakvog Korovjova tamo nisu našli i nikakvog Korovjova nije nitko u kući

ni poznavao ni vidio. Stan u kojem je stanovao pokojni Berlioz, a takoder i Lihodejev koji je otputovao na Jaltu, bio je prazan i u kabinetu su visjeli na ormarima voštani pečati koje nitko nije dirao. Tako su i otišli iz Sadove, a s njima i zbnjeni i potišteni sekretar kućne uprave Proležnev.

Navečer je Nikanor Ivanovič dopremljen u kliniku Stravinskoga. Tamo se ponašao tako nemirno da su mu morali dati injekciju po receptu Stravinskog i tek poslije ponoći Nikanor Ivanovič je zaspao u sobi 119 ponekad teško patnički mučući.

Ali što je vrijeme više odmicalo, to je spokojniji postajao njegov san. Prestao je stenjati i prevrtati se, počeo je disati lako i ravnomjerno pa su ga ostavili samog.

Tada je Nikanor Ivanovič usnio san, u temelju kojeg su, nedvojbeno, bili njegovi današnji doživljaji. Počelo je od toga što se Nikanoru Ivanoviču snilo kako ga nekakvi ljudi sa zlatnim trubama u rukama privode, i to vrlo svečano, velikim lakiranim vratima. Kod tih vrata pratioci su odsvirali nešto kao tuš Nikanoru Ivanoviču, a zatim je s nebesa mukli glas veselo rekao:

— Dobro došli, Nikanore Ivanoviču! Predajte valutu!

Krajnje začuđen, Nikanor Ivanovič ugledao je iznad sebe zvučnik.

Zatim se našao u kazališnoj dvorani gdje su sa zlaćanog stropa sjali kristalni lusteri a na zidovima Quinquetove svjetiljke. Bilo je sve na mjestu kao u nevelikom ali vrlo bogatom kazalištu. Bila je tu pozornica zaklonjena baršunastim zastorom, posutim na tamnocrvenoj podlozi, kao zvjezdicama, slikama uvećanih zlatnih desetača, bila je tu šaptaonica, pa čak i publika.

Nikanora Ivanoviča začudilo je što je sva publika bila jednog spola - muškog, i sva s bradama. Osim toga, bilo je čudno što u kazališnoj dvorani nije bilo sjedala i sva je ta publika sjedila na podu, sjajno ulaštenom i skliskom.

Zbunjen u novom i velikom društvu, Nikanor Ivanovič poveo se, nakon kratkog kolebanja, za općim primjerom i sjeo na parket na

turski način, udobno se smjestivši između nekakvog riđeg bradonje koji je pucao od zdravlja i drugog, blijedog i jako obraslog građanina. Nitko od onih koji su sjedili nije se obazirao na pridošlicu.

Začuo se mehani zvuk zvonca, svjetlo se u dvorani ugasilo, zastor se rastvorio i pojavila se rasvijetljena pozornica s naslonjačem, stolićem na kojem je bilo zlatno zvonce, i s gluhom crnom baršunastom pozadinom.

Iza kulisa je tada izašao artist u smokingu, glatko izbrijan, počešljan na razdjeljak, mlad i vrlo ugodnih crta lica. Publika u dvorani je živnula, i svi su se okrenuli prema pozornici. Artist je došao do šaptaonice i protrljao ruke.

— Sjedite? — upitao je mekim baritonom i nasmiješio se dvorani.
— Sjedimo, sjedimo — iz dvorane su mu u zboru odgovorili tenori basovi.

— Hm... — započeo je artist zamišljeno — i kako vam ne dozlogra ne razumijem? Ljudi k'o ljudi sada hodaju ulicama, uživaju u proljetnom suncu i toplini, a vi ovdje sjedite na podu u zagušljivoj dvorani! Zar je program zaista tako zanimljiv? Uostalom, kako vam drago — filozofski je završio artist.

Zatim je promijenio i boju glasa, i intonaciju, i veselo i zvučno njavio:

— Dakle, sljedeća točka našeg programa je - Nikanor Ivanović Bosoj, predsjednik kućne uprave i upravitelj dijetalne menze. Izvo-lite, Nikanore Ivanoviču!

Jednodušni pljesak bio je odgovor artistu. Začuđeni Nikanor Ivanović raskolačio je oči, a konferansje, zaklonivši se rukom od svjetla rampe, pronašao ga je pogledom medu onima koji su sjedili i ljubazno ga prstom pozvao na pozornicu. I Nikanor Ivanović, ni sam ne znajući kako, našao se na pozornici.

U oči mu je odozdo i sprijeda udarilo svjetlo raznobojnih svjetiljaka, zbog čega je odmah potonula u tamu dvorana s publikom.

— No, Nikanore Ivanoviču, dajte nam primjer — osjećajno je progovorio mladi artist — i predajte stranu valutu.

Nastala je tišina. Nikanor Ivanović je duboko udahnuo i tih progovorio:

— Bogom se kunem da...

Ali nije uspio ni izgovoriti te riječi kad li je cijela dvorana odjeknula povicima negodovanja. Nikanor Ivanović se zbunio i zašutio.

— Ako sam vas dobro shvatio - progovorio je voditelj programa — vi ste se htjeli zakleti Bogom da nemate valutu? — I on je sućutno pogledao Nikanora Ivanovića.

— Baš tako, nemam - odgovorio je Nikanor Ivanović.

— Tako — rekao je artist — ali, oprostite mi neskromnost: a otkud četiri stotine dolara pronađenih u zahodu stana kojeg ste vi s vašom suprugom jedini korisnici?

— Čarobnjački novac! — s neprikrivenom ironijom rekao je netko u tamnoj dvorani.

— Upravo tako, čarobnjački! — ponizno je odgovorio Nikanor Ivanović na neodređenu adresu, ni artistu niti tamnoj dvorani, i objasnio: - nečista sila, kockasti prevodilac mi je podmetnuo.

I opet je dvorana zaurlala s negodovanjem. Kad je nastala tišina, artist je rekao:

— Eto kakve La Fontaineove basne moram slušati! Podmetnuli su četiri stotine dolara! Slušajte, svi ste vi ovdje preprodavači valute! Obraćam vam se kao stručnjacima - je li takva stvar moguća?

— Nismo mi preprodavači - začuli su se pojedinačni uvrijeđeni glasovi u kazalištu — ali takva je stvar nemoguća.

— Potpuno se slažem — odlučno je rekao artist — i pitam vas: što može podmetnuti?

— Dijete! — viknuo je netko iz dvorane.

— Apsolutno točno - potvrdio je voditelj programa - dijete, anonimno pismo, letak, pakleni stroj, i još koješta, ah četiri stotine dolara nitko neće podmetnuti, jer takav idiot u prirodi ne postoji — i, obrativši se Nikanoru Ivanoviću, artist je dodao prijekorno i tužno: — rastužili ste me, Nikanore Ivanoviću! A ja sam se uzdao u vas. Dakle, naša točka nije uspjela.

U dvorani se začuo zvižduk upućen Nikanoru Ivanoviču.

— On je preprodavač valute! — vikalo se u dvorani — zbog takvih mi nedužni trpimo!

— Ne korite ga - meko je rekao konferansje - on će se pokajati. — I dodao, okrenuvši Nikanoru Ivanoviču plave oči pune suza: — No, idite, Nikanore Ivanoviču, na svoje mjesto!

Poslije toga artist je zazvonio zvонcem i glasno najavio:

— Stanka, gadovi!

Uzbuđeni Nikanor Ivanovič, koji nije očekivao da će postati sudionik nekakvog kazališnog programa, opet se našao na svom mjestu na podu. Tada mu se učinilo kako je dvorana potonula u potpunu tamu a na zidovima su iskočile crvene, plamene riječi: »Predajte stranu valutu!« Zatim se opet podigao zastor i konferansje je pozvao:

— Molim na pozornicu Sergeja Gerardoviča Dunčila.

Dunčil je bio milovidan ali zapušten muškarac od pedesetak godina.

— Sergeju Gerardoviču — obratio mu se konferansje — vi već mjesec i pol sjedite ovdje, uporno odbijajući predati preostalu valutu, i to u vrijeme kad država njome oskudijeva, dok je vama potpuno suvišna, a vi se ipak opirete. Vi ste inteligentan čovjek, sve to dobro shvaćate, pa ipak mi nećete izaći ususret.

— Nažalost, ne mogu ništa učiniti jer valute više nemam - mirno je odgovorio Dunčil.

— A imate li, barem, briljante? — upitao je artist.

— Ni briljanata nemam.

Artist je spustio glavu i zamislio se, zatim je pljesnuo dlanovima. Iza kulisa je na pozornicu izišla dama srednjih godina, odjevena po modi, to jest u ogrtaču bez okovratnika i s malim šeširićem. Dama je izgledala zabrinuto, a Dunčil ju je pogledao ne trepnuvši okom.

— Tko je ta dama? - upitao je Dunčila voditelj programa.

— To je moja žena - dostojanstveno je odgovorio Dunčil i pogledao s ponešto gađenja dugački damin vrat.

— Mi smo vas uz nemirili, madame Dunčil — oslovio je damu konferansje — evo u kakvu povodu: želimo vas pitati, ima li vaš suprug još valute?

— On je tada sve predao - uzrujavajući se, odgovorila je madame Dunčil.

— Tako - rekao je artist — pa, ako je tako, onda je tako. Ako je sve predao, onda se moramo rastati sa Sergejem Gerardovićem, što se tu može! Izvolite, vi možete napustiti kazalište, Sergeju Gerardo-viču - i artist je učinio carsku gestu.

Dunčil se mirno i dostojanstveno okrenuo i pošao prema kulisama.

— Trenutak! — zaustavio ga je konferansje — dopustite mi na rastanku da vam pokažem još jednu točku našeg programa - i opet je pljesnuo dlanovima.

Crni se zastor u pozadini razmaknuo i na pozornicu je došla mlađa ljepotica u plesnoj haljini držeći u rukama mali zlatni pladanac na kojem je ležao debeli svežanj povezan ukrasnom vrpcom i briljantna ogrlica s koje su na sve strane frcale plave, žute i crvene iskre.

Dunčil je ustuknuo, i bljedilo je prekrilo njegovo lice. Dvorana je zamrla.

— Osamnaest tisuća dolara i ogrlicu vrijednu četrdeset tisuća u zlatu - svečano je izjavio artist - čuvao je Sergej Gerardović u gradu Harkovu, u stanu svoje ljubavnice Ide Herkulane Vors koju imamo zadovoljstvo vidjeti pred nama i koja je ljubazno pomogla da se otkrije to neprocjenjivo ali u rukama privatnog lica nesvrishodno blago. Najljepša hvala, Ido Herkulane Vors.

Nasmiješivši se, ljepotica je bljesnula zubima a njezine su guste trepavice zadrhtale.

— A ispod vaše obrazine pune dostojanstva — artist se obratio Dunčilu - skriva se lakomi pauk, čudovišni mračnjak i lažljivac. Vi ste nas sve mjesec i pol mučili svojom besmislenom tvrdoglavostu. Podite sada kući, i neka vam pakao koji će vam prirediti vaša supruga bude kazna.

Dunčil se zanjihao, činilo se kako će se srušiti, ali su ga nečije milostive ruke poduprle. Tada je pao prednji zastor i sakrio sve one koji su bili na pozornici.

Urnebesno odobravanje tako je potreslo dvoranu da se Nikanoru Ivanoviću učinilo kako iz lustera frcaju iskre. A kad se prednji crni zastor podigao, na pozornici nije više nikoga bilo osim osamljenog artista. On je prekinuo drugi plotun odobravanja, naklonio se i progovorio:

— U liku tog Dunčila pred vama je u našem programu nastupio tipični magarac. Imao sam jučer zadovoljstvo izreći kako je tajno čuvanje valute besmislica. Nitko je ni u kakvim okolnostima ne može koristiti, uvjeravam vas. Uzmimo primjer tog Dunčila. On prima odličnu plaću i ni u čemu ne oskudijeva. Ima divan stan, ženu i ljubavnicu-ljepoticu. Ali, umjesto da živi tiho i mirno, bez ikakvih neugodnosti, predavši valutu i dragu kamenje, ta koristo-ljubiva bitanga dotjerala je do toga da bude pred svima razotkrivena i da još k tome doživi veliku obiteljsku sramotu. Dakle, tko predaje valutu? Nitko ne želi? U tom slučaju sljedeća je točka našeg programa poznati dramski talent, glumac Kurolesov Sava Potapović, specijalno pozvan da odigra ulomke iz »Škrtođ viteza« pjesnika Puškina.

Obećani se Kurolesov bez oklijevanja pojavio na pozornici, bio je visoka rasta, tust izbrijan muškarac u fraku s bijelom kravatom.

Bez ikakva uvoda načinio je mračno lice, podigao obrve i progovorio neprirodnim glasom, škiljeći prema zlatnom zvoncu:

— Kao što mladi vjetropir čeka sastanak s razvratnicom prijetvornom...

I Kurolesov je o sebi ispričao mnogo ružnog. Nikanor Ivanović je čuo kako Kurolesov priznaje da je neka nesretna udovica, jecajući na kiši, pala pred njim na koljena, ali nije dirnula tvrdo glumčeve srce. Prije svog sna Nikanor Ivanović uopće nije poznavao djela pjesnika Puškina, ali njega samoga je odlično poznavao, i svakodnevno je nekoliko puta izgovarao rečenice kao: »Hoće li Puškin

platiti stanarinu?«, ili »Nije li žarulju na stubištu odvrnuo Puškin?«, »Hoće li Puškin kupiti petrolej?«

Sada, kad je upoznao jedno od njegovih djela, Nikanor Ivanovič se ražalostio, zamislio je ženu na koljenima, sa siročadi, na kiši, i nehotice je pomislio: »Baš je tip taj Kurolesov!«

A taj je, stalno povisujući glas, nastavio s kajanjem i dokraja smutio Nikanora Ivanovića zato što se odjednom stao obraćati nekome koga na pozornici nije bilo i u ime tog nenazočnog sam je sebi odgovarao, pritom se oslovljavajući čas »Gospodaru«, čas »Barune«, čas »Oče«, čas »Sine«, čas na »Vi«, čas na »Ti«.

Nikanor Ivanovič razumio je samo jedno: glumac je umro zlom smrću uzviknuvši: »Ključevi! Ključevi moji!« — i svalio se poslije toga na pod, hropćući i oprezno kidajući sa sebe kravatu.

Umrijevši, Kurolesov se digao,, otresao prašinu s hlača fraka, nakanio se, nasmiješivši se lažnim smiješkom, i udaljio se praćen mlađim odobravanjem. A konferansje je progovorio tako:

— Čuli smo svi zajedno »Škrto gitez« u izvrsnoj izvedbi Save Potapovića. Taj se vitez nadao kako će živahne nimfe dotrčati k njemu i da će se dogoditi još mnogo ugodnih stvari u tom smislu. Ali, kako vidite, ništa se od toga nije dogodilo, nikakve nimfe nisu dotrčale k njemu, ni muze mu nisu platile danak, i nikakvih kula nije podigao, nego je, naprotiv, završio vrlo loše, umro je, u vražju mater, od kapi na svojoj škrinji s valutom i dragim kamenjem. Upozoravam vas da će se i vama dogoditi nešto slično, ako ne i gore, ako ne budete predali valutu!

Je li Puškinova poezija proizvela takav dojam ili prozaičan govor konferansjea, tek odjedared se začuo iz dvorane sramežljiv glas:

— Predajem valutu.

— Usrdno vas molim, izvolite na pozornicu! — uljudno je pozvao konferansje uprijevši pogled u tamnu dvoranu.

I na pozornici se pojavio plavokosi građanin malena rasta koji se, sudeći po licu, nije brijaо već tri tjedna.

— Oprostite, kako glasi vaše prezime? — upitao je konferansje.

- Kanavkin Nikolaj — sramežljivo je odgovorio taj što se javio.
- A! Drago mi je, građanine Kanavkine, dakle?
- Predajem - tiho je rekao Kanavkin.
- Koliko?
- Tisuću dolara i dvadeset zlatnih desetica.
- Bravo! To je sve što imate?

Voditelj programa je upro pogled ravno u Kanavkinove oči, a Nikanoru Ivanoviču se čak učinilo kako su iz tog pogleda izbijale zrake koje su Kanavkina prozrele skroz naskroz, poput rendgenskih zraka. U dvorani su ljudi zaustavili dah.

— Vjerujem! - konačno je uskliknuo artist i ugasio svoj pogled - vjerujem! Te oči ne lažu. Ta koliko sam vam puta govorio da je vaša temeljna pogreška u tome što podcjenjujete značenje ljudskog pogleda. Shvatite, jezik može sakriti istinu, ali oči nikad! Netko vam iznenada postavi pitanje, vi čak ni ne trepnete, u sekundi ovlađate sobom i znate što je potrebno reći da se sakrije istina, i govorite posve uvjerljivo, i nijedan mišić na vašem licu se ne pomakne, ali jao, istina, uznemirena pitanjem, s dna duše u trenu doleti u oči, i sve je gotovo. Primijećena je, a vi ste uhvaćeni!

Izrekavši, i to s velikim žarom, taj vrlo uvjerljiv govor, artist je vrlo ljubazno upitao Kanavkina:

- Gdje su skriveni?
- Kod moje tete, Porohovnikove, na Prečistenki...
- A! To znači... čekajte... to znači kod Klavdije Iljinične, zar ne?

-Da.

— Ah da, da, da, da! U maloj vili? S vrtićem? Kako da ne, znam, znam! A kamo ste ih tamо gurnuli?

— U podrum, u kutiju od čokolade...

Artist je pljesnuo rukama.

— Jeste li vidjeli tako nešto? — uzviknuo je ogorčeno! — Ta oni će tamо popljesniviti, istrunuti! Zar je moguće takvим ljudima povjeriti valutu? A? Bogami, sasvim kao djeca!

Kanavkin je i sam shvatio kako je pretjerao i prekardašio, pa je spustio svoju glavu s čuperkom.

— Novac — nastavio je artist — treba čuvati u državnoj banci, u specijalnim suhim i dobro čuvanim prostorijama, a nipošto u tetinom podrumu gdje ga osobito lako mogu uništiti štakori! Sram vas bilo, Kanavkine! Ta vi ste odrastao čovjek!

Kanavkin više nije znao što bi sa sobom, pa je samo čupkao rever svog sakoa.

— No dobro — smekšao se artist — nemojmo biti zlopamtila... — I odjednom neočekivano dodao: — Uzgred: ujedno, da uzalud još jednom ne trošimo kola, nema li ta teta štogod? A?

Kanavkin je zadrhtao, ne očekujući takav razvoj stvari, a kazalištem je zavladala šutnja.

— E, Kanavkin — prijekorno-ljubazno rekao je konferansje — a ja sam ga još hvalio! Eto ti ga na, počeo je dobro a odjednom zastao! Besmislica, Kanavkine! Zar nisam malo prije govorio o očima. Vidi se da i teta ima. Zašto nas uzalud mučite?

— Ima! — odvažno je viknuo Kanavkin.

— Bravo! — povikao je konferansje.

— Bravo! — riknula je dvorana.

Kad je nastupila tišina, konferansje je čestitao Kanavkinu, stisnuo njegovu ruku, ponudio da ga kući u grad odvezu kolima, i naredio nekome iza kulisa da istim kolima pode po tetu i zamoli je neka izvoli doći na program ženskog kazališta.

— Da, htio sam upitati, nije li teta rekla gdje krije svoj novac? — pitao je konferansje, ljubazno Kanavkinu nudeći cigaretu i upaljenu šibicu. Taj se, paleći cigaretu, nasmiješio nekako tugaljivo.

— Vjerujem, vjerujem — uzdahnuvši rekao je artist — ta stara škrta ne samo nećaku nego ni vragu ne bi to rekla. Sto možemo, pokušat ćemo u njoj probuditi ljudske osjećaje. Možda još nisu istrunule sve strune u njezinoj lihvarskoj dušici. Želim vam sreću, Kanavkine!

Sretni se Kanavkin odvezao. Artist je upitao nema li još nekog tko želi predati valutu, ali je umjesto odgovora uslijedila šutnja.

— Čudaci, bogami! - slegnuvši ramenima rekao je artist, i zastor ga je sakrio.

Svjetiljke su se ugasile, neko vrijeme bila je tama, daleko u njoj začuo se nervozan tenor koji je pjevao:

»I grumeni zlata leže tamo, meni oni pripadaju samo!«

Zatim se iz daljine dvaput začuo pljesak.

— U ženskom kazalištu neka damica priznaje - neočekivano je progovorio riđi bradati susjed Nikanora Ivanovića i, uzdahnuvši, dodao: — Eh, da nema mojih gusaka! Imam, brate, ratoborne guske u Lianozovu. Bojim se da će krepati bez mene. Borbena perad, osjetljiva, traži njegu... Eh, da nema mojih gusaka! Ne možeš mene ushiti u Puškinom - i opet je uzdahnuo.

Tada je dvoranu obasjala jarka svjetlost, i Nikanor Ivanović je počeo sanjati kako su kroz sva vrata nahrupili kuhari u bijelim kapama i s kutlačama u rukama. Kuharski pomoćnici dovukli su u dvoranu kotač s juhom i pladanj s narezanim crnim kruhom. Gledaoci su živnuli. Veseli kuhari motali su se među publikom, nalijevati juhu u zdjelice i dijelili kruh.

— Jedite, djeco — vikali su kuhari — i predajte valutu! Zašto da ovdje uzalud sjedite? Prohtjelo vam se kušati ove splaćine. Umjesto da odete kući i dobro se napijete, najedete, i Bog te veseli!

- Zašto, na primjer, sjediš ti ovdje, tatice? - obratio se izravno Nikanoru Ivanoviću debeli kuhar s nabreklim crvenim vratom, pružajući mu zdjelicu u kojoj je u tekućini osamljeno plivao list kupusa.

- Nemam! Nemam! Nemam ja! - očajničkim je glasom zavapiro Nikanor Ivanović — nemam, razumiješ li?

- Nemaš? — prijetećim glasom zaurlao je kuhar. - Nemaš? — upitao je ženskim ljupkim glasom. — Nemaš, nemaš - umirujuće je promrmljao preobrazujući se u liječničku pomoćnicu Praskovju Fjodorovnu.

Ta je nježno tresla rame Nikanora Ivanovića koji je u snu stenjao. Tada su se rasplinuli kuhari i nestalo je kazalište sa zastorom.

Nikanor Ivanović ugledao je kroz suze svoju sobu u bolnici i dvojicu u bijelim ogrtačima, ali ne drske kuhare koji su ljudima nametali svoje savjete, nego liječnike i istu Praskovju Fjodorovnu koja nije držala u ruci zdjelicu nego tanjurić pokriven gazom na kojoj je ležala šprica.

- Sto je to — s gorčinom je govorio Nikanor Ivanović dok su mu davali injekciju - nemam, pa nemam! Neka im Puškin preda valutu. Ja nemam!

- Nemaš, nemaš - umirivala je dobroćudna Praskovja Fjodorovna - čega nemaš, to ne boli.

Nikanoru Ivanoviču postalo je lakše poslije injekcije, i on je zaspao bez ikakvih snova.

Ali zahvaljujući njegovim krikovima nemir je prešao u sobu 120 gdje se bolesnik probudio i počeo tražiti svoju glavu, i u sobu 118 gdje se uz nemirio nepoznati Majstor i u tuzi lomio ruke gledajući mjesec, sjećajući se gorke, posljednje u životu, jesenske noći, trake svjetla ispod vrata u podrumu, i spuštene kose.

Iz sobe 118 nemir je preko balkona doletio k Ivanu, on se probudio i zaplakao.

Ali je liječnik brzo umirio sve uz nemirene umobolne i oni su zadrijemali. Posljednji je zaspao Ivan kad je nad rijekom već svanjivalo. Poslije lijeka koji je opojio čitavo njegovo tijelo - smirenje ga je preplavilo poput vala. Njegovo je tijelo postalo lagano, a glavu je poput topla povjetarca omamio drijemež. Zaspao je i posljednje što je čuo na javi bilo je cvrkutanje ptica u šumi, pred zorom. Ali su one brzo zanijemile i on je počeo sanjati kako se sunce već spustilo nad Ćelavom gorom i bila je ta Gora opasana dvostrukim obručem...

POGLAVLJE 16.

IZVRŠENJE KAZNE

Sunce se već spustilo nad Ćelavom gorom opasanom dvostrukim obručem.

Konjička ala što je oko podneva presjekla put prokuratoru otakala je k Hebronskim vratima grada. Njezin put bio je već pripremljen. Pješadija Kapadocijske kohorte potisnula je ustranu skupine ljudi, mula i deva, i dižući do neba bijele stupove prašine, ala je u kasu stigla do križanja gdje su se susretale dvije ceste: južna koja vodi u Betlehem i sjeverozapadna — u Jaffu. Ala je jurnula sjeverozapadnom cestom. Kapadokijci su bili raštrkani po rubovima ceste i pravodobno su stjerali s nje ustranu sve karavane koje su žurile na blagdan u Jeršalajim. Gomila hodočasnika stajala je iza Kapadokijaca, napustivši privremene prugaste šatore koje su razapeli na travi. Prevalivši oko kilometar, ala je prestigla drugu kohortu Munjevite legije i prevalivši još jedan kilometar približila se prvoj, k podnožju Ćelave gore. Tu je sjahala. Zapovjednik je razdijelio alu na vodove i oni su opkolili čitavo podnožje nevisoka brežuljka ostavivši slobodnim samo jedan uspon s jafske ceste.

Nakon nekog vremena za alom je do brežuljka prispjela druga kohorta, uspela se za stupanj više i poput vijenca okružila Goru.

Konačno je prispjela centurija pod zapovjedništvom Marka Štakoraša. Išla je razvučena u dva lanca po rubovima ceste, a između tih lanaca uz pratnju tajne straže vozila su se u taljigama trojica osuđenika s bijelim pločama na vratu, a na svakoj od njih bilo je napi-

sano »Razbojnik i buntovnik«; na dva jezika — aramejskom i grčkom.

Iza taljiga s osuđenicima slijedile su druge, natovarene svježe istesanim stupovima s poprečnim gredama, s konopima, lopatama, mješinama s vodom i sjekirama. Na tim taljigama vozilo se šest krvnika. Za njima su jašili centurion Mark, načelnik straže hrama u Jeršalajimu i onaj čovjek u kapuljači s kojim je Pilat imao kratko savjetovanje u zamraćenoj sobi u dvoru.

Povorka je završavala vojničkim lancem, a za njim je išlo oko dvije tisuće znatiželjnika koji se nisu uplašili paklene vrućine i željeli su prisustvovati zanimljivu prizoru. K ovim znatiželjnicima iz grada priključili su se sada radoznali hodočasnici koji su, neometani, stupili repu povorke. Uz prodorne poklike glasonoša koji su pratili kolonu i vikali ono što je u podne vikao Pilat, povorka se dovukla na Ćelavu goru.

Ala je sve njih propustila u drugi obruč, a druga centurija propustila je samo one koji su imali posla pri izvršenju kazne, pa zatim brzo se krećući raspršila gomilu oko cijelog brežuljka tako da se ova našla između pješadijskog obruča gore i konjaničkog dolje. Gomila je sada mogla vidjeti kažnjavanje kroz rijedak lanac pješadijaca.

Dakle, od trenutka kad je započela procesija na Ćelavu goru, prošlo je više od tri sata i sunce se već spušтало nad Ćelavom gorom, ali je vrućina bila još uvijek neizdržljiva i vojnici su u oba obruča trpili, mučila ih je dosada, a u duši su proklinjali trojicu razbojnika želeći im iskreno skoru smrt.

Maleni zapovjednik ale, mokra čela i u bijeloj košulji, na ledima potamnjeloj od znoja, koji se nalazio podno brežuljka kod otvorenog uspona, stalno je prilazio kožnatoj mješini u prvom vodu, crpio iz nje vodu, pio i močio svoj turban. Osjetivši od toga neko olakanje, odlazio je i opet mjerio naprijed i nazad prašni put koji je vodio na vrh. Njegov je dugi mač udarao po kožnatoj vezanoj čizmi. Zapovjednik je htio svojim vojnicima biti primjer izdržljivosti, ali je žaleći vojнике dopustio da od kopala zabodenih u zemlju napra-

ve piramide i nabacaju na njih bijele plašteve. Pod tim zaklonima skrivali su se Sirijci od nemilosrdnog sunca. Mještine su se brzo praznile i konjanici iz raznih vodova po redu odlazili po vodu u dolinu pod Gorom, gdje je u sjeni kržljavih dudova mutan potok do trajavao svoje dane na toj đavolskoj vrućini. Tu su stajali, hvatajući slabu sjenu i dosađujući se, konjušari i držali mirne konje.

Muke i psovke vojnika na račun razbojnika bile su razumljive. Bojazni prokuratorove što se tiče nereda koji bi mogli izbiti u vrijeme izvršenja kazne u mrskomu gradu Jeršalajimu srećom nisu bile opravdane. I kad je počeo četvrti sat mučenja, na podnožju između dvaju obruča pješadije i konjanika nije ostao, nasuprot svim očekivanjima, nijedan čovjek. Sunce je spržilo gomilu i otjeralo je natrag u Jeršalajim. Iza obruča dviju rimske centurija našla su se samo dva psa za koje se nije znalo kome pripadaju i kako su dospjeli na brežuljak. Ali je i njih smoždila vrućina i oni su legli, isplazili jezike, teško su disali i nisu poklanjali nikakvu pozornost zelenim gušterima, jedinim bićima koja se nisu bojala sunca i trčala su između užarena kamenja i nekakvih biljaka velikih bodlji koje su puzale po zemlji.

Nitko nije pokušao oteti osuđenike ni u samom Jeršalajimu, preplavljenom vojskom, ni ovdje na opkoljenom brežuljku, i gomila se vratila u grad jer doista gotovo ništa zanimljiva nije bilo u izvršenju kazne, a u gradu su se već obavljale pripreme za početak velikog blagdana Pashe.

Još više od konjice trpila je od vrućine rimska pješadija u drugom obruču. Centurion Stakoraš dopustio je vojnicima samo to da skinu kacige i pokriju se bijelim rupcima nakvašenima vodom, ali su morali stajati s kopljima u rukama. On je sam u takvom rupcu, ali ne mokrom nego suhom, hodao nedaleko od grupe krvnika a da čak nije skinuo sa svoje košulje ni posrebrene lavlje gubice, ni mač ni nož. Sunce je udaralo ravno u centuriona, a da mu nije štetilo, a na lavlje gubice nije se moglo ni pogledati, oči je izjedalo osljepljujuće blještanje srebra koje kao da je uzavrelo na suncu.

Unakaženo lice Štakoraševo nije pokazivalo ni umora ni nezadovoljstva, i činilo se da bi divovski centurion mogao tako hodati čitav dan i još jedan dan - ukratko koliko bi trebalo. Stalno hoda s rukama na pojasu s privjescima od mjedi, stalno mrko pogledava čas stupove s kažnjenicima čas vojнике u obruču, stalno ravnodušno odbacuje vrhom čizme ljudske kosti koje su s vremenom izblijedjele ili kremenčiće koji bi mu dolazili pod noge.

Čovjek u kapuljači smjestio se na tronošcu nedaleko od stupova i sjedio u dobroćudnoj nepomičnosti, tek ponekad od dosade prutićem razgrćući pjesak.

Ono što je rečeno kako iza lanca legionara nije bilo nijednog čovjeka, nije sasvim točno. Jedan je čovjek tamo bio, ali ga naprsto nisu svi vidjeli. Nije se smjestio na onoj strani gdje je bio slobodan pristup na Goru, i s koje se najbolje moglo vidjeti izvršenje kazne, već na sjevernoj strani, tamo gdje brežuljak nije bio blag i dostupan, nego neravan, gdje su bile i provalije i pukotine, tamo u raspuklini gdje je, grčevito se uhvativši za zemlju, nebom prokletu i bezvodnu, pokušavala živjeti bolesna smokva.

Upravo pod njom koja nije bacala nikakve sjene utvrdio se taj jedini gledalac koji nije bio sudionik mučenja, i sjedio je na kamenu od samog početka, to jest već četvrti sat. Da, zato da bi video izvršenje kazne, nije izabrao najbolji nego najgori položaj. Ali ipak i s njega su se vidjeli stupovi, vidjele su se iza lanca i dvije blještave mrlje na centurionovim grudima, a to je čovjeku koji očigledno nije želio da ga itko primijeti i da ga itko uznemirava, bilo potpuno dosta.

Ali prije četiri sata, na početku mučenja, taj se čovjek uopće nije tako ponašao i mogao je biti primijećen zbog čega je vjerojatno sada promijenio svoje ponašanje i povukao se.

Tada, čim je povorka izbila na sam vrh s one strane lanca, on se pojavio prvi put, i to — kao čovjek koji je očito zakasnio. Teško je disao i nije išao nego trčao na brežuljak, gurao se, i vidjevši da se pred njim kao i pred svima ostalima zatvorio lanac, naivno poku-

šao, pretvarajući se kako ne razumije razdražene povike, prodrijeti između vojnika do samog mjesta kažnjavanja gdje su već skidali osuđenike s taljiga. Za to je dobio težak udarac tupim krajem kopinja u grudi, i odskočio od vojnika kriknuvši ne od boli nego od očajanja. Legionaru koji ga je udario, dobacio je zamućen i prema svemu ravnodušan pogled, kao čovjek koji nije osjetljiv na tjelesnu bol.

Teško je disao, kašljao i držao se za grudi, optrčao je brežuljak u želji da na sjevernoj strani pronade neku pukotinu u lancu gdje bi se mogao provući. Ali je već bilo kasno, lanac se zgusnuo. I čovjek s licem unakaženim od muke bio je primoran odustati od svojih pokušaja da prodre do taljiga s kojih su već skinuli stupove. Ovi pokušaji ne bi ni do čega doveli osim što bi on bio uhvaćen, a da toga dana bude uhićen ni na koji se način nije uklapalo u njegove planove.

I eto, on je otisao prema raspuklini gdje je bilo mirnije i gdje mu nitko nije smetao.

Sada, dok je sjedio na kamenu, taj je crnobradi čovjek, kojemu su oči bile upaljene od sunca i besanice, tugovao. Uzdisao je i, rastvorivši svoj od skitnje otrcan talit, koji se od plavog pretvorio u prljavosiv, razgolitivši ozlijedene kopljem grudi po kojima je tekao prljavi znoj, u neizdrživoj je muci dizao oči k nebu prateći tri lešinara koji su već dugo kružili u visini predosjećajući skorašnji pir, upirao je beznadni pogled u žutu zemlju i video na njoj polurazvaljenu pseću lubanju i gušttere koji su oko njega trčali.

Čovjekove muke bile su tako velike da je ponekad razgovarao sam sa sobom.

— O, ja sam glupan... — mrmljao je njišući se na kamenu u duševnoj boli i noktima grebao opaljene grudi. - Glupan, nerazumna žena, kukavica! Strvina sam, a ne čovjek!

Zašutio bi, poniknuo glavom, zatim popio tople vode iz drvene čuturice, ponovno živnuo i hvatao nož skriven pod talitom na grudima, pa komadić pergamenta koji je ležao pred njim na kamenu zajedno sa štapićem i boćicom tuša.

Na tom pergamentu već su bile nabačene bilješke:

»Jure trenuci, i ja, Levi Matej, nalazim se na Ćelavoj gori, a smrti još nemal!«

Dalje:

»Sunce se spušta, a smrti nema!«

Bez nade, sada je Levi Matej zapisao oštrim štapićem tako:

»Bože! Zašto si na njega gnjevan? Pošalji mu smrt.«

Nakon što je to zapisao, bez suza je zajecao i opet noktima izranio svoje grudi.

Uzrok Levijeva očajanja bila je strašna nesreća koja je snašla Ješuu i njega, a osim toga strašna greška koju je on, Levi, po vlastitu mišljenju, počinio. Prekjučer su se Ješua i Levi nalazili u Betfageji kraj Jeršalajima gdje su bili gosti vrtlara kojemu su se vrlo svidjele Ješuine propovijedi. Čitavo jutro oba gosta radila su u povrtnjaku pomažući domaćinu, a navečer, po hladovini, namjeravali su otići u Jeršalajim. Ali je Ješua požurio, rekao je da ga u gradu čeka neodloživ posao i otiašao oko podneva sam. Eto, u tome se krila prva pogreška Levi Mateja. Zašto, zašto ga je pustio samog!

Navečer Matej nije mogao oticiti u Jeršalajim. Shrvala ga je neka neočekivana i užasna bolest. Tresao se, njegovo se tijelo ispunilo vatrom, počeo je cvokotati zubima i svaki čas je molio vode. Nikamo ići nije mogao. Svalio se na pokrovac u vrtlarevoj staji i ležao na njemu do zore u petak kad je bolest isto tako neočekivano napustila Levija kao što ga je i napala. Iako je bio još slab a njegove noge drhtale, on se mučen nekim predosjećajem nesreće oprostio od domaćina i uputio u Jeršalajim. Tamo je doznao kako ga njegova slutnja nije prevarila, nesreća se dogodila. Levi je bio u mnoštву i čuo kako je prokurator objavio presudu.

Kad su osuđenike poveli na Goru, Levi Matej trčao je kraj lanca u gomili radoznalih, nastojeći na neki način neprimjetno dati znak Ješui, pa makar samo daje on, Levi, ovdje s njim, nije ga napustio na posljednjem putu i moli se da Ješuina smrt nastupi što prije. Ali Ješua koji je gledao u daljinu, tamo kamo su ga vozili, nije, dakako, vidio Levija.

I tako, kad je povorka prošla oko pola vrste cestom, Mateja kojeg su gurali u gomili uz sam lanac obasjala je jednostavna i genijalna misao, i odmah je u svojoj gorljivosti obasuo sam sebe prokletstvima što mu nije sinula ranije. Vojnici nisu hodali u zbijenom lancu, između njih su bili razmaci. S velikom spretnošću i vrlo točnim proračunom mogao se čovjek sagnuti, protrčati između dva legionara, dočepati se taljiga i skočiti na njih. Tada je Ješua spašen od muka.

Dovoljan mu je jedan trenutak da udari Ješuu nožem u leđa i dovikne mu: »Ješua! Spašavam te i odlazim zajedno s tobom! Ja, Matej, tvoj vjerni i jedini učenik!«

A ako bi Bog blagoslovio još jedan slobodni časak, mogao bi uspjeti da se sam zakolje i izbjegne smrt na stupu. Uostalom, ovo posljednje malo je zanimalo Levija, bivšeg skupljača poreza. Njemu je bilo svejedno kako će umrijeti. Htio je samo jedno, da Ješua koji u životu nikome nije učinio ni najmanjeg zla izbjegne mučenje.

Plan je bio vrlo dobar, ali je stvar bila u tome što Levi nije imao sa sobom nož. Nije imao ni novca.

Bijesan na sebe, Levi se izvukao iz gomile i otrčao natrag u grad. U njegovoju užarenou glavi vrtjela se samo jedna grozničava misao, kako da odmah sada, na bilo koji način, nabavi u gradu nož i stigne povorku.

Dotrčao je do gradskih vrata, zaobilazeći hitro karavane koje su se uvlačile u grad, i ugledao s lijeve strane otvorena vrata trgovine gdje se prodavao kruh. Teško dišući poslije trčanja užarenom cestom Levi se svladao, vrlo staloženo ušao u trgovinu, pozdravio gazdaricu koja je stajala za pultom, zamolio da mu s police skine najgornji kruščić koji mu se svidao više od ostalih, i kad se ona okrenula, tiho je i brzo uzeo s pulta to od čega bolje ništa ne može biti — naoštren, poput britve dugačak krušni nož, i odmah izišao iz trgovine. Za nekoliko trenutaka on je ponovno bio na jafskoj cesti. Ali se povorka više nije vidjela. Potrčao je. Pokatkad se morao zavalti ravno u prašinu i ležati nepomično kako bi došao do daha. I

tako je ležao, začuđujući prolaznike na mulama i pješake koji su išli u Jeršalajim. Ležao je slušajući kako lupa njegovo srce ne samo u grudima nego i u glavi i u ušima. Odmorivši se malo, ustajao je i nastavljaо trčati, ali sve polaganije i polaganije. Kad je napokon ugledao dugu povorku koja je u daljini podizala prašinu, ona je već bila kod podnožja Gore.

— O, Bože!... - zastenjaо je Levi shvativši da će zakasniti. I zaksnio je.

Kad je istekao četvrti sat mučenja, Levijeve muke dosegle su najviši stupanj i on je pobjesnio. Digao se s kamena, bacio na zemlju beskorisno, kako je sada mislio, ukraden nož, zgazio čuturicu nogom, lišivši se tako vode, zbacio s glave kefi, čupao svoju rijetku kosu i počeo se proklinjati.

Proklinjaо se, izgovarajući besmislene riječi, vikao i pljuvao, psovao svog oca i majku koji su na svijet rodili glupana.

Kad je shvatio kako kletve i proklinjanja ne djeluju, te kako se ništa zbog toga na sunčevoj žezi ne mijenja, stisnuо je šake, zažmrio i podigao ih prema suncu koje se spušтало sve niže, produžujući sjene i odlazeći da padne u Sredozemno more, i zatražio od Boga brzo čudo. Tražio je da Bog odmah pošalje Ješui smrt.

Otvorivši oči, uvjerio se kako je sve na brežuljku bez promjene, osim što su blještave mrlje na centurionovim grudima potamnjеле. Sunce je bacalo svoje zrake na leđa kažnjenika koji su licima bili okrenuti prema Jeršalajimu. Tada je Levi povikao:

— Proklinjem te, Bože!

Promuklim glasom vikao je kako se uvjerio u nepravednost Boga i ne namjerava mu i nadalje vjerovati.

— Ti si gluhi! - vikao je Levi. - Da nisi gluhi, ti bi me čuo i odmah ga ubio!

Zažmirivši, Levi je očekivao plamen koji će na njega pasti s neba i uništiti ga. To se nije dogodilo, i ne otvarajući kapke Levi je nastavio vikati prema nebu pakosne i pogrdne riječi. Vikao je o svom potpunom razočaranju i o postojanju drugih bogova i religija. Da,

drugi bog ne bi to dopustio, nikada ne bi dopustio da čovjeka poput Ješue pali sunce na stupu.

— Ja sam se prevario! — vikao je sasvim promuklo Levi. — Ti si bog zla! Ili zar je tvoje oči sasvim zaslijepio dim sa žrtvenika u hramu, a tvoje uši ne čuju ništa više osim zvukova svećeničkih truba? Ti nisi svemogući bog! Ti si crni bog! Proklinjem te, bože razbojnika, njihov pokrovitelju i njihova dušo!

Nešto je zapuhalo u lice bivšem skupljaču poreza i nešto je zašutalo kraj njegovih nogu. Zapuhalo je još jednom i tada, otvorivši oči, Levi je ugledao kako se sve na svijetu promjenilo pod utjecajem njegovih prokletstava ili silom nekih drugih razloga. Sunce je nestalo a da nije stiglo do mora u koje je tonulo svake večeri. Progutavši ga, nebom se sa zapada digao, silno i neizbjegno, olujni oblak. Njegovi su rubovi već kipjeli bijelom pjenom, crni trbuš žuto se bljeskao. Oblak je režao, i iz njega su s vremena na vrijeme sijevali vatreni jezici. Jafskom cestom, oskudnom Gihonskom dolinom, iznad šatora hodočasnika, gonjeni vjetrom što se iznenada digao, letjeli su stupovi prašine. Levi je ušutio nastojeći pogoditi hoće li oluja koja će se sada nadviti nad Jeršalajim donijeti bilo kakvu promjenu u sudbi nesretnog Ješue. I odmah, dok je gledao plame ne niti koje su presijecale oblak, počeо je moliti da munja udari u Ješuin stup. U pokajanju gledajući čisto nebo koje još nije progutao oblak i gdje su se lešinari spuštali sklanjajući se od oluje, Levi je pomislio kako je bezumno požurio sa svojim prokletstvima: sada ga Bog neće uslišati.

Skrenuvši pogled prema podnožju brežuljka, Levi ga je prikovoao za mjesto gdje je stajao konjanički puk koji se rasipao, i video da su se tamog dogodile značajne promjene. S visine mogao je dobro vidjeti kako su se vojnici užurbali i vadili kopinja iz zemlje, kako su na sebe prebacivali plašteve, kako su konjovoci jahali cestom vodeći vrance za uzde. Puk je odlazio, to je bilo jasno. Štiteći se rukom od prašine koja mu je udarila u lice, Levi je pljuvao i nastojao dokučiti što bi to moglo značiti da se konjica sprema na odlazak? Svrnuo je

pogled naviše i promotrio lik u grimiznom vojničkom plastu koji se uspinjao prema mjestu mučenja. I tada se od slutnje radosna svršetka sledilo srce bivšeg skupljača poreza.

Onaj što se uspinjao na Goru u petom satu patnji razbojnika bio je zapovjednik kohorte koji je dojahaо iz Jeršalajima u pratnji posilnog. Lanac se vojnika na Štakorašev znak razmaknuo i centurion je pozdravio tribuna. Taj je odveo Stakoraša ustranu i nešto mu šapnuo. Centurion je po drugi put pozdravio i krenuo prema skupini krvnika koja je sjedila na kamenju u podnožju stupova. Tribun je krenuo k onome koji je sjedio na tronošcu, a ovaj je uljudno pošao ususret tribunu. Njima se pridružio i načelnik hramske straže.

Štakoraš je s odvratnošću pogledao prljave krpe što su ležale na zemlji pod stupovima, krpe koje su donedavno bile odjeća prije-stupnika i koju nisu htjeli uzeti krvnici, dvojicu je pozvao i zapovjedio:

- Za mnom!

S najbližeg stupa čula se promukla besmislena pjesmica. Na njemu obješeni Hestas sišao je s uma na kraju trećeg sata mučenja od muha i sunca, i sada je tiho pjevao nešto o grožđu, ali je glavom koju je pokrivao platneni ovoj ipak ponekad mahao i tada su se muhe tromo dizale s njegova lica i vraćale se opet na njega.

Dismas na drugom stupu patio je više od druge dvojice zato što se nije onesvjećivao, i mahao je glavom često i ravnomjerno, ulijevi i udesno, da bi uhom dotaknuo rame.

Sretniji od druge dvojice bio je Ješua. Već prvoga sata njega su uhvatile nesvjestice, a zatim je pao u polusan spustivši glavu u razmotanom platnenom ovoju. Zbog toga su ga muhe i obadi potpuno oblijepili, tako da je njegovo lice nestalo ispod crne pomične mase. Na slabinama, trbuhi i pod pazusima sjedili su debeli obadi i sisali žuto nago tijelo.

Slijedeći kretanje čovjeka u kapuljači, jedan od krvnika uzeo je kopljje, a drugi donio k stupu vjedro i spužvu. Prvi krvnik podigao je kopljje i dodirnuo njime najprije jednu a zatim drugu Ješuinu ruku,

koje su bile istegnute i privezane konopcima za poprečnu dasku na stupu. Tijelo s izbočenim rebrima je zadrhtalo. Krvnik je krajem koplja dodirnuo trbuh. Tada je Ješua podigao glavu i muhe su se uz zujanje podigle, i otkrilo se lice razapetog, nateklo od uboda, zakravljениh očiju, lice koje se jedva moglo prepoznati.

Otvorivši kapke, Ha-Nocri je pogledao dolje. Njegove oči, obično jasne, bile su sada mutne.

— Ha-Nocri! — rekao je krvnik.

Ha-Nocri je pomaknuo natečene usne i odgovorio hrapavim razbojničkim glasom:

— Sto hoćeš? Zašto si mi prišao?

— Pij! — rekao je krvnik i vodom natopljena spužva na kraju koplja podigla se k Ješuinim usnama. Radost je bljesnula u njegovim očima, pripio je usne k spužvi i pohlepno upijao vlagu. Sa susjednog stupa dopro je Dismasov glas:

— Nepravda! Ja sam isto takav razbojnik kao i on!

Dismas se naprezao, ali se nije mogao pomaknuti, njegove su ruke na tri mjesta na poprečnoj dasci stezali čvorovi konopca. Uvukao je trbuh, nokte je zario u krajeve daske, glavu je okrenuo prema Ješuinom stupu, srdžba je iskrila u Dismasovim očima.

Oblak prašine pokrio je čistinu, smrklo se. Kad je prašina nestala, centurion je viknuo:

— Šuti na drugom stupu!

Dismas je zašutio. Ješua se otrgnuo od spužve i nastojeći da njegov glas zvuči ljubazno i uvjerljivo, iako mu to nije uspjelo, promuklo je zamolio krvnika:

— Daj njemu piti.

Postajalo je sve tamnije. Oblak je prekrio već pola neba, jureći prema Jeršalajimu, bijeli uskiptjeli oblaci brzali su sprijeda natopljeni crnom vlagom i plamenom. Bljesnulo je i zagrmjelo iznad samog brežuljka. Krvnik je skinuo spužvu s koplja.

— Slavi velikodušnog hegemonu! — svečano je šapnuo i tiho ubo Ješuu u srce. On je zadrhtao, šapnuo:

— Hegemone...

Krv je potekla po njegovu trbuhu, donja čeljust grčevito je zadrhtala i njegova je glava klonula.

Kod drugog udarca groma krvnik je već pojio Dismasa i s istim riječima:

— Slavi hegemonu! - ubio je i njega.

Hestas, lišen uma, plašljivo je kriknuo tek što se krvnik našao kraj njega, ali kad je spužva dotakla njegove usne zaurlao je nešto i zarinuo u nju zube. Za nekoliko sekundi objesilo se i njegovo tijelo koliko su to dopuštali konopci.

Čovjek u kapuljači išao je za krvnikom i centurionom, a iza njega — načelnik hramske straže. Zaustavili su se kraj prvog stupa, čovjek u kapuljači pažljivo je promotrio okrvavljenog Ješuu, taknuo bijelom rukavicom stopalo i rekao pratiocima:

— Mrtav.

Isto se ponovilo i kraj druga dva stupa.

Poslije toga tribun je dao znak centurionu, okrenuo se i udaljio s vrha zajedno s načelnikom hramske straže i čovjekom u kapuljači. Nastala je polutama, i munje su brazdale crno nebo. Iz njega je iznenada prasnuo blijesak, i krik centuriona: »Razvezuj čvorove!« — utonuo je u grmljavini. Sretni vojnici potrčali su s brežuljka stavljajući kacige na glavu. Tama je prekrila Jeršalajim.

Prolom je započeo naglo i zatekao centuriju na pola puta niz brežuljak. Kiša se sručila tako strašno da su, za vojnicima, dok su trčali nizbrdo, poput potjere jurili pobješnjeli potoci. Vojnici su se klizali i padali na razmekšanoj ilovači, žureći prema ravnoj cesti kojom je — već jedva vidljiva u kišnoj kopreni — odlazila u Jeršalajim do kože mokra konjica. Za nekoliko trenutaka u dimnom velu oluje, vode i blijeska, na brežuljku je ostao samo jedan čovjek. Mahao je nožem koji nije ukrao uzalud, padao sa skliskih grebena, hvatao se bilo za što, ponekad je puzao na koljenima, žureći se prema stupovima. Čas bi nestajao u potpunoj magli, čas bi ga iznenada osvijetlilo treperavo svjetlo.

Doprijevši do stupova, već do gležanja u vodi, zbacio je sa sebe oteščali, vodom natopljen talit, ostao je samo u košulji i priljubio se k Ješuinim nogama. Prerezao je konopce na gležnjevima, podigao se na donju prečku, zagrlio Ješuu i oslobođio njegove ruke od gornjih uza. Nago mokro tijelo Ješuino palo je na Levija i srušilo ga na zemlju. Levi ga je odmah htio naprbiti na leđa, ali ga je neka pomisao zaustavila. Ostavio je na zemlji, u vodi, tijelo zabačene glave i raširenih ruku, i potrčao posrćući u blatu ilovače prema drugim stupovima. Prerezao je konopce i na njima, te su se dva tijela srušila na zemlju.

Prošlo je nekoliko trenutaka i na vrhu brežuljka ostala su samo dva tijela i tri stupa. Voda je udarala i valjala ta tijela.

Ni Levija ni Ješuina tijela na vrhu brežuljka u to vrijeme više nije bilo.

POGLAVLJE 17.

NEMIRAN DAN

Ujutro u petak, to jest drugi dan poslije proklete seanse, namješteničko osoblje Varijeteta: knjigovođa Vasilij Stjepanovič Lastočkin, dvojica računovođa, tri daktilografkinje, obje blagajnice, podvornici, razvodnici i čistačice — ukratko, svi koji su bili nazočni, nisu se nalazili na poslu i na radnim mjestima nego su sjedili na daskama prozora okrenutih na Sadovu ulicu i gledali što se događa pred zidom Varijeteta. Pred zidom je nekoliko tisuća ljudi stajalo po dvoje u redu kojemu se rep nalazio na Kudrinskom trgu. Na čelu tog reda stajalo je dvadesetak preprodavača dobro poznatih u moskovskim kazališnim krugovima.

Red se ponašao vrlo uznemireno, privlačio pozornost građana koji su prolazili kraj njega i zabavljao se prepričavanjem uzbudljivih priča o jučerašnjoj nevjerojatnoj seansi crne magije. Te su priče zbulile knjigovođu Vasilija Stjepanoviča koji sinoć nije bio na spektaklu. Razvodnici su pričali koješta, između ostalog kako su poslije svršetka glasovite seanse neke građanke trčale po ulici nepristojno odjevene, lostale stvari u tom smislu. Skromni i tihi Vasilij Stjepanovič samo je treptao očima slušajući priče o svim tim čudesima, i nikako nije znao što bi poduzeo, a međutim morao je nešto poduzeti, i to upravo on, jer je sada bio najstariji u cijeloj ekipi Varijeteta.

Do deset sati ujutro red onih koji su čeznuli za ulaznicama toliko je narastao da su o njemu stigle glasine do milicije i sa začudnom brzinom prispjeli su pješadijski i konjički odredi koji su taj red do-

veli u neki pravedni poredak. Ipak, zmija duljine jednog kilometra, koja je sada stajala u pravilnom poretku, predstavljala je već sama po sebi veliku sablazan i dovodila građane iz Sadove ulice u zabunu.

To je bilo izvan Varijetea, ali unutra također nije bilo sve kako treba. Od najranijeg jutra počeli su zvoniti i zvonili su bez prestanka telefoni u Lihodejevljevu kabinetu, u kabinetu Rimskog, u knjigovodstvu, na blagajni i u Varenuhinu kabinetu. Najprije je Vasilij Stjepanovič nešto odgovarao, odgovarala je i blagajnica, mrmljali su nešto u telefon i razvodnici, a zatim su posve prestali odgovarati jer na pitanja gdje su Lihodejev, Varenuha, Rimski nisu uopće znali što odgovoriti. Isprva su pokušali izvući se riječima »Lihodejev je u svom stanu«, ali su iz grada odgovarali da su već telefonirali u stan ali stan odgovara da je Lihodejev u Varijeteu.

Telefonirala je uzbudena dama, tražila Rimskog, njoj su savjetovali neka telefonira njegovoj ženi, na što je slušalica jecajući odgovorila kako je upravo ona njegova žena i kako Rimskog nigdje nema. Nastala je nekakva zbrka. Čistačica je već svima ispričala kako je u kabinetu findirektora, kamo je došla pospremiti, vidjela vrata širom otvorena, upaljene svjetiljke, prozor u vrt razbijen, na podu prevrnut naslonjač, ali nikoga nije bilo.

Poslije deset sati upala je u Varijete madame Rimska. Jecala je i lomila ruke. Vasilij Stjepanovič se potpuno zbumio i nije znao što bi joj savjetovao. U pola jedanaest pojavila se milicija. Prvo i potpuno opravdano njezino pitanje bilo je:

— Sto se ovdje događa, građani? U čemu je stvar?

Ekipa je ustuknula, izloživši blijedog i uzbudenog Vasilija Stjepanoviča. Moralo se nazvati stvari njihovim imenima i priznati kako je administracija Varijetea u osobi direktora, findirektora i administratora nestala i nije poznato gdje se nalazi, konferansje je poslije jučerašnje seanse bio odvezen u psihijatrijsku bolnicu i kako je, kratko rečeno, jučerašnja seansa bila pravi skandal.

Zaplakanu madame Rimsku primirili su koliko su mogli i uputili kući, a najviše su se zainteresirali za priču čistačice u kakvu je stanju

našla findirektorov kabinet. Službenike su zamolili da se vrate na svoja mjesta i prihvate se posla, a nakon nekog vremena u zgradu Varijetea pojavili su se istražitelji koje je pratio oštroph mišićav pas pepeljaste boje i silno pametnih očiju. Među namještenicima Varijetea odmah se pronio glas kako je taj pas - znameniti Karo-as. I točno, to je bio on. Njegovo ponašanje zadivilo je sve njih. Tek što je Karo-as utrčao u kabinet findirektora, zacvilio je, iskesio čudo-višne žute očnjake, zatim je legao na trbuh i s nekakvim izrazom tuge i istovremeno bijesa puzao je prema razbijenom prozoru. Svladavši strah, odjednom je skocio na prozorsku dasku, digao njušku i bijesno zavijao. Nije htio otići s prozora, cvilio je i drhtao te se spremao skočiti dolje.

Psa su izveli iz kabineta i pustili u predvorje odakle je izišao kroz glavni ulaz na ulicu i doveo pratioce do taksi-stajališta. Kraj njega izgubio je trag što ga je slijedio. Nakon toga Karo-asa su odveli.

Istražitelji su se smjestili u Varenuhinu kabinetu kamo su po redu zvali osoblje Varijetea koji su bili svjedoci jučerašnjih događaja za vrijeme seanse. Valja reći da su istražitelji morali na svakom koraku svladavati nepredviđene teškoće. Nit je u njihovim rukama stalno pucala.

Jesu li postojali plakati? Postojali su. Ali noću su preko njih nali-jepjeni novi a sada ni jednog nema da se ubiješ! Odakle se pojavio taj mag? A tko to zna. Znači da su s njim sklopili ugovor?

- Vjerojatno — odgovorio je uzbuđeni Vasilij Stjepanovič.
  - Ako je ugovor sklopljen, zar nije morao proći kroz knjigovodstvo?
  - Bezuvjetno — odgovorio je uznenireni Vasilij Stjepanovič.
  - Onda gdje je?
  - Nema ga - odgovorio je knjigovoda sve bljedi i raširio ruke.
- I doista, ni u fasciklima knjigovodstva, ni kod findirektora, ni kod Lihodejeva, niti kod Varenuhe nikakvih tragova ugovora nema.
- Kako je prezime tog maga? Vasilij Stjepanovič ne zna, on sinoć nije bio na seansi. Razvodnici ne znaju, blagajnica je mrštila čelo, mrštila, mislila, mislila, konačno je rekla:

— Wo... čini mi se Woland...

A možda nije Woland? Možda i nije Woland. Možda je Faland.

Pokazalo se kako u uredu za strance ni o kakvu Wolandu a također ni o Falandu, magu — uopće ništa nisu čuli.

Dostavljač Karpov izjavio je kako je navodno taj mag odsjeo u Lihodejvljevu stanu. U stan su dakako odmah otišli — nikakvog maga тамо nije bilo. Lihodejeva također nema. Kućne pomoćnice nema, a kamo je nestala nitko ne zna. Predsjednika kućne uprave Nikanora Ivanovića nema, Proležneva nema!

Zbilo se nešto neviđeno: nestao je cijeli vrh administracije, sinoć je bila čudna skandalozna seansa, a tko ju je izvodio i na čiji poticaj — ne zna se.

A vrijeme se bližilo podnevnu kad je trebalo otvoriti blagajnu. Ali o tome dakako nije moglo biti ni govora! Na vrata Varijeteta odmah je bio obješen ogroman komad kartona s natpisom: »Današnja se predstava odgađa«. U redu je nastalo uzbuđenje počam od njegova čela, ali nakon početnog uzbuđenja ipak se počeo raspadati i za optilike jedan sat od njega u Sadovoј ulici nije ostalo ni traga. Istražitelji su otišli nastaviti svoj posao na drugom mjestu, osoblje su poslali kući ostavivši samo dežurne, a vrata Varijeteta zatvorili.

Knjigovođa Vasilij Stjepanovič morao je hitno obaviti dvije zadatce. Prvo, otići u Komisiju za scene i zabave lakog tipa s izvještajem o jučerašnjim događajima, a drugo otići u finansijsko-scenski sektor i predati jučerašnji utržak - 21.711 rubalja.

Uredni i savjesni Vasilij Stjepanovič umotao je novac u novinski papir, zavezao konopom, stavio paket u torbu i, odlično poznavajući propise, uputio se, dakako ne na autobus ili tramvaj nego prema taksi-stajalištu.

Tek što su trojica taksista ugledala putnika koji je žurio prema stajalištu s debelom putnom torbom, odmah su se sva trojica njeni pred nosom odvezla praznih automobila ljutito se ogledavajući.

Zaprepašten takvom okolnošću, knjigovođa je dugo vremena stajao kao ukopan, razmišljajući što bi to moglo značiti.

Za tri minute dovezao se prazan automobil, i vozačevu se lice odmah iskrivilo čim je ugledao putnika.

— Jeste li slobodni? — zbungeno kašljucajući upitao je Vasilij Stjepanović.

- Pokažite novac - ljutito je odgovorio vozač ni ne gledajući putnika.

Sve zapanjeniji, knjigovođa je stisnuo dragocjenu torbu pod pažuhom, izvadio iz novčanika červonac i pokazao ga vozaču.

— Ne vozim! — kratko je rekao ovaj.

— Oprostite... - počeo je knjigovođa ali ga je vozač prekinuo:

- Imate li novčanice od tri rublja?

Potpuno zbungen, knjigovođa je izvadio iz novčanika dvije-tri novčanice od rublja i pokazao ih vozaču.

- Sjednite — viknuo je taj i ukopčao taksimetar tako da ga umalo nije slomio. - Idemo.

— Zar nemate sitniša za uzvraćanje? - bojažljivo je upitao knjigovođa.

- Pun džep mi je sitniša! — zaurlao je vozač i u zrcalu su se odrazile njegove zakrvavljenе oči. — Danas mi je to već treći slučaj. Pa i drugima se isto dogodilo. Daje neki pasji sin červonac, a ja njemu uzvraćam — četiri i pedeset. Izlazi hulja! Za pet minuta gledam: umjesto červonca naljepnica s boce kisele vode! — vozač je izrekao nekoliko nepristojnih riječi. - Drugi — kraj Zubovske ulice. Červonac. Dajem ostatak od tri rublja. Otišao je. Gurnem ruku u novčanik, a odatle pčela — bode mi prst! Ah ti!... — vozač je opet umetnuo nepristojne riječi. — A červonca nema. Jučer u Varijetetu (nepristojne riječi) nekakav gad-mađioničar izveo je seansu s červoncima (nepristojne riječi)...

Knjigovođa je zanijemio, naježio se, s izrazom lica kao da i samu riječ »Varijete« čuje prvi put, a pomislio je: »No, no!«...

Dovezavši se kamo treba, sretno je platio, ušao u zgradu i uputio se hodnikom prema šefovu kabinetu i već je putem shvatio kako nije došao u pravo vrijeme. Nekakva je vreva carevala u uredima

Scenske komisije. Mimo knjigovođe protrčala je dostavljačica razrogačenih očiju i s rupcem koji joj je spuznuo na zatiljak.

— Nema, nema, nema! Nema, mili moji! - vikala je obraćajući se ne zna se kome - haljetak i hlače su tu, a u haljetku ničega nema!

Nestala je iza nekih vrata i odmah se iza nje začuo zvuk razbijena posuda. Iz sekretarske sobe istrčao je knjigovodi poznat šef prvog sektora komisije, ali je bio u takvu stanju da nije knjigovođu prepoznao i nestao je bez traga.

Potresen svime što je video, knjigovoda je došao do sekretarske sobe koja je bila predsoblje kabinetra predsjednika komisije i tu se do kraja zaprepastio.

Iza zatvorenih vrata kabinetra začuo se strašan glas koji je bez sumnje pripadao Prohoru Petroviću, predsjedniku komisije. »Sigurno nekome čita bukvicu!« pomislio je zbunjeni knjigovoda, i osvrnuvši se ugledao nešto drugo: u kožnatom naslonjaču zabacivši glavu na naslon, nezadrživo jecajući, s mokrim rupčićem u ruci ležala je, ispruživši noge gotovo do sredine sobe, osobna sekretarica Prohora Petrovića — ljepotica Ana Ričardovna.

Čitava brada Ane Ričardovne bila je umrljana ružem, a po breskvastim obrazima tekli su sa trepavica crni potoci otopljene boje.

Vidjevši da je netko ušao, Ana Ričardovna je skočila, bacila se prema knjigovodi, uhvatila revere njegova haljetka, počela tresti knjigovođu i vikati:

- Hvala Bogu! Našao se jedan hrabar! Svi su se razbježali, svi su izdali! Idemo, idemo k njemu, ja ne znam što bih učinila! - i nastavivši s jecanjem povukla je knjigovođu u kabinet.

Dospjevši u kabinet, knjigovoda je prvo ispustio torbu i sve su mu se misli okrenule naglavce. I valja reći kako je bilo razloga za to.

Za velikim pisaćim stolom s masivnom tintarnicom sjedilo je prazno odijelo i nenamočenim u tintu, suhim perom pisalo po papiru. Odijelo je imalo kravatu, iz džepića odijela virilo je naliv-pero, ali iznad ovratnika nije bilo ni vrata ni glave, jednako kao što iz manšeta nisu izlazile šake. Odijelo je bilo udubljeno u rad i uopće

nije primjećivalo pometnju koja je naokolo vladala. Čuvši da je netko ušao, odijelo se zavalilo u naslonjač i iznad ovratnika se začuo knjigovođi poznat glas Prohora Petrovića:

— Sto to znači? Pa na vratima piše da ne primam.

Ljepotica-sekretarica vrissnula je i lomeći ruke povikala:

— Vidite li? Vidite?! Nema ga! Nema! Vratite ga, vratite!

Tada je kroz vrata kabineta netko provirio, uzdahnuo i izletio na polje. Knjigovođa je osjetio kako su mu noge klecnule, i sjeo je na rub stolca, ali nije zaboravio podići torbu. Ana Ričardovna skakala je oko knjigovođe hvatajući ga za haljetak i vikala:

— Uvijek, uvijek sam ga opominjala kad je psovao! Evo, sad je dobio svoje! — Tada je ljepotica dotrčala k pisaćem stolu i milozvучnim, nježnim glasom, malo unjkavim poslije plača, uskliknula:

— Proša! Gdje ste?

— Tko je vama ovdje »Proša«? - upitalo je oholo odijelo i još se dublje zavalilo u naslonjač.

— Ne prepoznaće me! Mene ne prepoznaće! Razumijete li!... — jecala je sekretarica.

— Molim da ne plaćete u kabinetu! — već je ljutito reklo naprasito odijelo na pruge i rukavom dohvatiло novi svežanj papira s očitom namjerom da na njih napiše rješenja.

— Ne, ne mogu to gledati, ne, ne mogu! - povikala je Ana Ričardovna i istrčala u sekretarsku sobu, a za njom je poput metka izletio i knjigovođa.

— Zamislite, sjedim — pričala je, tresući se od uzbuđenja, Ana Ričardovna, i ponovno je uhvatila knjigovođin rukav — i ulazi mačak. Crn, zdrav kao nilski konj. Ja, dakako, viknem »šic!« On - na polje, a umjesto njega ulazi debeljko, također s mačjom gubicom i kaže: »Zar vi, građanko, vičete posjetiocima - šic? - i ide ravno Prohoru Petroviću. Ja, dakako, vičem za njim: »Zar ste poludjeli?« A on, bezobrazno, ravno Prohoru Petroviću i sjedne u naslonjač njemu nasuprot. A on... on je čovjek najbolje duše, ali nervozan. Planuo je, ne poričem. Nervozan čovjek, radi kao vol - planuo je.

»Zašto vi«, kaže, »ulazite bez najave?« A taj prostak, zamislite, zavalio se u naslonjač i kaže sa smiješkom: »A ja sam«, kaže, »došao s vama poslovno razgovarati«. Prohor Petrović opet je planuo: »Zauzet sam«. A taj, pomislite samo, odgovara: »Ničim vi niste zauzeti... Ha? No, tada je dakako Prohor Petrović izgubio strpljenje i povikao: »Što to znači? Izvedite ga napolje, da me vragovi odnesu!« A taj se, zamislite, smješka i kaže: »Da vas vragovi odnesu? Pa što, to je moguće!« I - paf! Nisam dospjela viknuti, gledam, nema onog s mačjom njuškom i sje... sjedi... odijelo... HeeeL. — razvukla je usta koja su izgubila svoj oblik i zacvilila Ana Ričardovna.

Gušeći se u jecajima, uzdahnula je, ali je izrekla nešto sasvim nezamislivo:

— I piše, piše, piše! Da poludiš! Govori u telefon! Odijelo! Svi su se razbjježali kao zečevi!

Knjigovođa je samo stajao i drhtao. Ali ga je tada subrina spasila. U sekretarsku sobu mirnim poslovnim hodom ulazila je milicija, dva čovjeka. Kad ih je ugledala, ljepotica je još jače zajecala upirući prstom u vrata kabineta.

— Nemojte plakati, građanko — mirno je rekao prvi, a knjigovođa je, osjećajući kako je on ovdje sasvim suvišan, istrčao iz sekretarske sobe i za čas je bio na svježem zraku. U njegovoј glavi bio je nekakav propuh, brujalo je kao u cijevi, i u tom brujanju čuli su se dijelovi priповijesti razvodnika o sinoćnjem mačku koji je sudjelovao u seansi. »E-he-he! Da to nije naš mačak?«

Kako nije ništa obavio u komisiji, savjesni Vasilij Stjepanović je odlučio otići u njezinu filijalu koja se nalazila u Vaganjkovskoj ulici i, da se malo smiri, prevadio je put do filijale pješice.

Gradska scenska filijala nalazila se u vili koju je ogulilo vrijeme, u dubini dvorišta, i bila je poznata po svojim stupovima od porfira u predvorju. Ali nisu stupovi čudili tog dana posjetioce filijale nego ono što se zbivalo pored njih.

Nekoliko posjetilaca stajalo je zaprepašteno i gledalo zaplakanu gospođicu što je sjedila za stolom na kojem je ležala specijalna scen-

ska literatura koju je gospodica prodavala. U sadašnjem trenutku gospodica nije nikome ništa od te literature nudila i na suosjećajna pitanja samo je odmahivala rukom, a dovde se odozgo i odozdo i sa strane iz svih odjela filijale čula histerična zvonjava najmanje dvadeset telefonskih aparata.

Isplakavši se, gospodica je odjednom uzdrhtala, histerično viknula:
- Evo opet! — I neočekivano zapjevala drhtavim sopranom:

Slavno more, sveti Bajkale...

Dostavljač koji se pojavio na stubama zaprijetio je nekome šakom i zapjevao zajedno s gospodicom muklim, mutnim baritonom:

Slavni moj brode, ribarska bačvo...

Dostavljačevu glasu pridružili su se drugi glasovi, zbor je počeo rasti i na kraju je pjesma zagrmjela u svim kutovima filijale. U najbližoj sobi, br. 6, gdje se nalazio računsko-kontrolni odjel, osobito se isticala nečija promukla oktava.

Hej, ladaru, po kreni valove!... -

urlao je dostavljač na stubama.

Suze su tekle po djevojčinu licu, pokušavala je stisnuti zube, ali su se njezina usta sama otvarala i ona je pjevala za oktavu više od dostavljača:

Junaku nije dalekol!...

Posjetioce filijale koji su stajali bez riječi zapanjilo je to što je zbor, koji je bio raspršen na raznim mjestima, pjevao vrlo skladno, kao da je čitav zbor stajao ne skidajući oči s nevidljiva dirigenta.

Prolaznici u Vaganjkovskoj ulici zaustavljadi su se kraj ograda dvořista, čudeći se veselju koje je vladalo u filijali.

Čim je prva kitica došla do kraja, pjevanje se naglo stišalo, opet kao pod dirigentskom palicom. Dostavljač je tiho opsovao i nestao.

Tada su se otvorila glavna vrata i na njima se pojavio građanin u ljetnom kaputu ispod kojega su se vidjele pole bijelogog ogrtača, a s njim milicionar.

— Poduzmite mjere, doktore, molim vas! — histerično je viknula djevojka.

Na stube je istražao sekretar filijale i očito izgarajući od srama i zbumjenosti, progovorio zapinjući:

— Vidite, doktore, kod nas je slučaj nekakve masovne hipnoze, pa je potrebno... — Nije završio rečenicu, počeo se daviti riječima i iznenada zapjevao tenorom:

Šilka i Neriinsk...

— Glupan! — dospjela je viknuti djevojka, ali nije objasnila na koga se to odnosi, nego je umjesto toga izvela prisilnu koloraturu i sama zapjevala o Šilki i Nerčinsku.

— Svladajte se! Prestanite pjevati! — obratio se liječnik sekretaru.

Po svemu se vidjelo kako bi sekretar i sam dao sve na svijetu da prestane pjevati, ali prestatи nije mogao i zajedno sa zborskim pjevanjem doprla je do ušiju prolaznika na ulici vijest da ga »u prашumi nije dirnula proždrljiva zvijer i metak progonitelja nije ga stigao!«

Tek što je završila kitica, djevojka je prva dobila od liječnika dozu valerijane, a zatim je on potrčao za sekretarom i drugima — da ih napoji valerijanom.

— Oprostite, građanko - naglo se obratio Vasilij Stjepanović djevojci. - Nije li k vama dolazio crni mačak?

— Kakav mačak? — ljutito je povikala djevojka. — Magarac je ko nas u filijali, magarac! — I dodavši k tome: — Neka čuje, sve će ja ispričati - doista je ispričala što se dogodilo.

Ispostavilo se da je rukovodilac gradske filijale »koji je do kraja upropastio rekreativne razonode« (prema djevojčinim riječima) patio od manje da organizira najrazličitije kružoke.

— Ulagivao se pretpostavljenima! — urlala je djevojka.

Tijekom godine rukovodilac je uspio organizirati kružok za pro- učavanje Ljermontova, šahovski i za igru »dama«, ping-pong i kru- žok jahanja. Prije ljeta, prijetio je organiziranjem kružoka za ves- lanje na rijekama i kružoka alpinista. I evo danas, u podnevnoj stanci, ulazi on, rukovodilac...

—... i vodi ispod ruke nekakvog pasjeg sina — pričala je djevojka — za kojeg se ne zna odakle se stvorio, u kockastim hlačama, naprsnu- lim cvikerima i... njuške sasvim nemoguće!...

I tada, prema djevojčinu pričanju, predstavio ga je svima koji su objedovali za stolom filijale kao uglednog stručnjaka za organizi- ranje zborskih kružoka.

Lica budućih alpinista su se smrknula, ali ih je rukovodilac od- mah pozvao da budu vedri, a specijalist se šalio i pravio dosjetke i kleo se kako pjevanje oduzima samo malo vremena, a koristi od pjevanja ima, uostalom, cijeli vagon.

No, dakako, kako je izjavila djevojka, prvi su skočili Fanov i Ko- sarčuk, poznate ulizice i izjavili da se upisuju. Tada su se ostali služ- benici uvjerili da ih pjevanje neće mimoći i morali su se i oni upi- sati u kružok. Odlučili su pjevati za vrijeme podnevne stanke jer je ostalo vrijeme bilo zauzeto Ljermontovom i igranjem »dame«. Ru- kovodilac je, kako bi dao primjer, izjavio da je on tenor, i dalje je sve krenulo kao u ružnom snu. Kockasti zborovođa-specijalist je povikao:

— Do-mi-sol-do! — izvukao stidljivce iza ormara gdje su se po- kušavali spasiti od pjevanja, Kosarčuku je rekao da ima absolutni sluh, potužio se, jadikovao, molio da poštuju starog regenta-pje- vača, tuckao tonskom vilicom po prstima, moleći da zaori »Slavno more«.

Zaorili su. I divno su zaorili. Kockasti se stvarno razumio u svoj posao. Otpjevali su prvu kiticu. Tada se regent ispričao, rekao: »Sa- mo časak...« — i nestao. Mislili su kako će se zaista vratiti za časak. Ali je prošlo i deset minuta, a njega nema. Radost je uhvatila filijal- ce — pobjegao je!

I odjednom su sami od sebe zapjevali drugu kiticu. Poveo je Kosačuk koji možda nije imao absolutni sluh već prilično ugodan visoki tenor. Otpjevali su. Regenta nema! Otišli su na svoja mjesta, ali nisu dospjeli ni sjesti kad su protiv svoje volje zapjevali. Zaustaviti se nisu mogli. Umuknu na tri minute i opet zaore. Umuknu — zaore! Tada su shvatili da je s njima zlo. Rukovodilac se od srama zatvorio u svoj kabinet!

Tada se djevojčina priča prekinula — valerijana nije ništa pomogla.

Za četvrt sata kogradi u Vaganjkovskoj ulici prispjela su tri kamiona i u njih se ukrcalo sve osoblje filijale na čelu s rukovodiocem.

Čim je prvi kamion, zanjihavši se kod ulaznih vrata, izšao na ulicu, službenici koji su stajali na platformi i držali jedan drugoga za ramena, otvorili su usta i popularna pjesma zaorila je u cijeloj ulici. Drugi je kamion prihvatio pjesmu, za njim i treći. Tako su krenuli. Prolaznici koji su žurili za svojim poslom, bacali su pogled na kamione tek usput, i nimalo se nisu čudili jer su mislili kako to izletnici odlaze izvan grada. Vozili su se zaista izvan grada, ali ne na izlet nego u kliniku profesora Stravinskog.

Nakon pola sata je knjigovođa, koji je već posve bio izgubio glavu, dospio do finansijskog sektora, s nadom da će se napokon riješiti službenoga novca.. Poučen iskustvom, najprije je oprezno pogledao u dugačku dvoranu gdje su za mutnim staklima sa zlatnim natpisima sjedili službenici. Nikakvih znakova uznenirenosti ili nereda knjigovođa ovdje nije našao. Bilo je tiho, kako i pristoji ozbiljnoj ustanovi.

Vasilij Stjepanovič gurnuo je glavu u prozorčić iznad kojeg je bilo napisano »Primanje novca«, pozdravio je nekog, njemu nepoznatog, namještenika i uljudno zamolio uplatnicu.

— A zašto? - upitao je namještenik u prozorčiću.

Knjigovođa se zaprepastio.

— Hoću predati novac. Ja sam iz Varijetea.

— Časak — odgovorio je namještenik i u trenu je zatvorio mrežom otvor u staklu.

»Čudno!...« — pomislio je knjigovođa. Njegovo čuđenje bilo je posve prirodno. Prvi put u životu susreo se s takvim okolnostima. Svima je poznato kako je teško dobiti novac, za to se uvijek mogu naći prepreke. Ali u tridesetogodišnjoj praksi knjigovođe nije bilo slučaja da bi netko, bilo to pravno ili privatno lice, okljevao primiti novac.

Ali se konačno mrežica dignula, i knjigovoda se opet približio prozorčiću.

- Imate li mnogo? - upitao je namještenik.
- Dvadeset i jednu tisuću sedam stotina jedanaest rubalja.
- Oho! — tko zna zašto, ironično je odgovorio službenik i pružicu knjigovođi zeleni listić.

Dobro poznavajući propise, knjigovođa ga je u trenu ispunio i počeo odvezivati vrpcu na paketu. Kad je odmotao svoj teret, pred očima mu se smračilo, nešto je bolećivo promrmljao.

Pred njegovim očima zatitroa je strani novac: tu su bili svežnjevi kanadskih dolara, engleskih funti, holandskih guldena, litavskih lata, estonskih kruna...

— Evo ga, jedan od onih varalica iz Varijetea! - začuo se strašan glas kraj zabezknutoga knjigovođe. I smjesta je Vasilij Stjepanovič uhićen.

POGLAVLJE 18.

ZLOSRETNI POSJETIOCI

U vrijeme dok se savjesni knjigovođa vozio u taksiju da bi kasnije nabasao na odijelo koje piše — iz prvog razreda vagona br. 9 kijevskoga vlaka koji je prispio u Moskvu među ostalima izišao je pristojan putnik s malim platnenim kovčegom u ruci. Taj putnik nije bio nitko drugi nego ujak pokojnog Berlioza, Maksimilijan Aleksandrovič Poplavski, ekonomist-planer, sa stalnim boravkom u Kijevu, u bivšoj Institutskoj ulici. Razlog dolaska Maksimilijana Andrejeviča u Moskvu bio je brzojav koji je prekjučer prispio sa sljedećim sadržajem:

»Upravo me je pregazio tramvaj na Patrijaršijskim ribnjacima pogreb petak tri sata dodì Berlioz«.

Maksimilijana Andrejeviča smatrali su, i posve opravdano, jednim od pametnijih ljudi u Kijevu. Ali sličan brzojav može zbuniti i najpametnijeg čovjeka. Ako netko brzojavi da ga je pregazio tramvaj, onda je jasno da ga nije pregazio nasmrt. Ali kakve onda ima veze pogreb? Ili mu je vrlo slabo i očekuje smrt? To je moguće, ali je u najvećoj mjeri čudna ta preciznost: odakle ipak zna da će mu pogreb biti u petak u tri sata? Čudan brzojav!

Dakako, pametni ljudi i jesu zato pametni što se snađu u zamršenim stvarima. Vrlo jednostavno. Dogodila se pogreška i brzojav je prenešen netočno. Riječ »me« bez sumnje je dospjela ovamo iz drugog brzojava umjesto riječi »Berlioza« koja je uzela oblik »Berlioz« i dospjela na kraj brzojava. S takvim ispravkom smisao je brzojava postao jasan, ali dakako, tragičan.

Kad se stišala provala bola koja je zahvatila suprugu Maksimilijana Andrejevića, on se brzo počeo spremati u Moskvu.

Valja otkriti jednu tajnu Maksimilijana Andrejevića. Nema zbroja, njemu je bilo žao ženina nećaka koji je poginuo u cvatu svog života. Ali, dakako, kao poslovan čovjek shvaćao je kako nema никакve potrebe da on prisustvuje pogrebu. Pa ipak se Maksimilijanu Andrejeviću vrlo žurilo u Moskvu. U čemu je bila stvar? U stanu. Stan u Moskvi — to je ozbiljna stvar! Ne zna se zašto, ali Kijev se nije sviđao Maksimilijanu Andrejeviću i misao na preseljenje u Moskvu toliko ga je u posljednje vrijeme izjedala da je čak počeo loše spavati. Nije ga radovalo proljetno plavljenje Dnjepra kad se preplavljujući otoke na niskoj obali voda stapala s obzorjem. Nije ga radovao po svojoj ljepoti potresan prizor koji se pružao s podnožja spomenika knezu Vladimиру. Nisu ga veselile sunčane mrlje koje su u proljeće plesale po putovima od opeke na Vladimirovu brežuljku. Ništa od toga nije želio, želio je samo jedno - preseliti se u Moskvu.

Oglasni u novinama o zamjeni stana u Institutskoj ulici u Kijevu za manji stan u Moskvi nisu donijeli nikakav rezultat. Interesenata nije bilo, a ako bi se rijetki i našli, njihovi prijedlozi nisu bili pošteni.

Brzozav je potresao Maksimilijana Andrejevića. To je bio trenutak koji bi bilo grehota propustiti. Poslovni ljudi znaju da se takvi trenuci ne ponavljaju.

Ukratko, ne obazirući se ni na kakve teškoće morao je pronaći način da naslijedi nećakov stan u Sadovoј ulici. Da, to je bilo zamršeno, vrlo zamršeno, ali je te prepreke trebalo svladati po bilo koju cijenu. Iskusni Maksimiljan Andrejević znao je da za to prvi neophodan korak mora biti sljedeći: treba se čovjek makar privremeno prijaviti kao stanar u trima sobama pokojnog nećaka.

Maksimiljan Andrejević ušao je u petak kroz vrata sobe u kojoj se nalazila uprava kuće br. 302-bis u Sadovoј ulici u Moskvi.

U uskoj sobi, gdje je na zidu visio stari plakat koji je prikazivao u nekoliko slika način oživljavanja utopljenika iz rijeke, za drvenim

stolom sjedio je potpuno sam čovjek srednjih godina, neobrijan i nemirnih očiju.

— Mogu li vidjeti predsjednika uprave? - ljubazno je upitao ekonomist-planer skidajući šešir dok je stavljao svoj kovčeg na prazan stolac.

Ovo, reklo bi se, obično pitanje iz nepoznata je razloga zbumilo čovjeka tako da se čak promijenio u licu. Uznemireno škiljeći, promrljao je nerazgovijetno da predsjednika nema.

— Je li u svome stanu? - upitao je Poplavski. - Hitno ga trebam.

Čovjek je opet odgovorio nekako vrlo nerazgovijetno, ali se ipak moglo pogoditi kako predsjednika nema ni u stanu.

— A kada će biti?

Čovjek na to nije ništa odgovorio i s nekakvom je tugom gledao kroz prozor.

»Aha!...« — rekao je sam sebi pametni Poplavski i raspitao se o sekretaru.

Čudni čovjek za stolom čak je pocrvenio od naprezanja i rekao opet nerazgovijetno da sekretara također nema... kad će doći ne zna se i... da je sekretar bolestan.

»Aha!...« — rekao je za sebe Poplavski. — Ali netko je od uprave tu?

— Ja — slabim je glasom odgovorio čovjek.

— Vidite — značajno je progovorio Poplavski - ja sam jedini baštinik pokojnog Berlioza, mojeg nećaka, piginulog, kako je poznato, na Patrijaršijskim ribnjacima, i ja sam obvezan prema zakonu preuzeti naslijedstvo koje se nalazi u vašem stanu br. 50...

— Nisam upoznat s tom stvari, druže... — tužno ga je prekinuo čovjek.

— Ali, dopustite - zvučnim je glasom rekao Poplavski — vi ste člani uprave i obvezni ste...

I tada je u sobu ušao nekakav građanin. Kad ga je video, čovjek za stolom je problijedio.

— Član uprave Pjatnažko? - upitao je pridošlica čovjeka.

— Ja sam — odgovorio je taj, jedva čujno.

Pridošlica je nešto šapnuo čovjeku, on se potpuno zbumen digne sa stolca, i za nekoliko časaka Poplavski je ostao sam u praznoj sobi kućne uprave.

»Eh, kakve li komplikacije! Trebalo bi sve njih odmah...« — ljutito je pomislio Poplavski dok je prelazio popločeno dvorište i žurio u stan br. 50.

Tek što je ekonomist-planer pozvonio, vrata su se otvorila i Maksimilijan Andrejevič ušao je u polutamu predsoblja. Malo ga je zaučudila okolnost što nije bilo jasno tko mu je otvorio: u predsoblju nije bilo nikoga osim ogromnog crnog mačka koji je sjedio na stolcu.

Maksimilijan Andrejevič se nakašljao, tapkao nogama i tada su se otvorila vrata kabineta i u predsoblje je ušao Korovjov. Maksimilijan Andrejevič mu se naklonio ljubazno ali dostojanstveno i rekao:

— Zovem se Poplavski. Ja sam ujak...

Ali nije uspio izreći do kraja kad li je Korovjov izvadio iz džepa prljavi rupčić, gurnuo u nj nos i zaplakao.

—... pokojnog Berlioza...

— Kako da ne, kako da ne! — prekinuo ga je Korovjov skidajući rupčić s lica. - Čim sam vas pogledao, pogodio sam da ste to vi! — Tada se zatresao od plača i počeo uzvikivati: — Kakva nesreća, a? Kako se to moglo dogoditi, a?

— Je li ga tramvaj pregazio? - šaptom je upitao Poplavski.

— Potpuno! — viknuo je Korovjov i suze su mu ispod naočala potekle u potocima. — Potpuno! Bio sam svjedok. Vjerujte — traf! — Ode glava! Desna noga - kvrc, napola! Lijeva — kvrc, napola! Evo do čega dovode tramvaji! — I kako se očito nije imao snage svladati, Korovjov je zario nos u zid kraj zrcala i grčevito zajecao.

Berlioзов ujak bio je iskreno zaprepašten ponašanjem neznanca. »Eto, i još kažu da u našem stoljeću nema ljudi sa srcem!« — pomislio je osjećajući kako i njega počinju svrbjeti oči. Ipak, u isto se vrijeme neugodan oblak nad njegovu dušu i odmah se poput zmije pojavila misao nije li se taj čovjek sa srcem već prijavio kao stanar u pokojnikovu stanu, jer i takvih je primjera bilo u životu.

— Oprostite, jeste li bili prijatelj pokojnog Mise? - upitao je, rukavom brišući lijevo suho oko a desnim proučavajući od žalosti shrvana Korovjova. Ali je taj toliko ridaoo da se nije moglo ništa razumjeti osim ponavljanih riječi »kvrc i napola!« Kad se naplakao do mile volje, Korovjov se konačno odlijepio od zida i promucao:

— Ne, ne mogu više! Idem i uzet ču tri stotine kapljica etera, vale rijane... - i okrenuvši Poplavskom zaplakano lice dodao: - To su oni, tramvaji!

— Oprostite, jeste li mi vi poslali brzjav? — upitao je Maksimilijan Andrejevič s mukom, misleći o tome tko bi mogao biti taj čudni cmizdravac.

— On — odgovorio je Korovjov i pokazao prstom na mačka. Poplavski je raskolačio oči misleći da je krivo čuo.

— Ne, nemam snage, nemam moći - šmrcajući, nastavio je Korovjov — kad se samo sjetim: kotač na nozi... jedan kotač teži deset pudova... Kvrc!... Idem. Leći ču u postelju, zaboravit ču u snu. — I tada je nestao iz predsoblja.

Mačak se pomaknuo, skočio sa stolca, stao na stražnje noge, podbočio se, otvorio gubicu i rekao:

— Ja sam predao brzjav. Pa što onda?

Maksimilijanu Andrejeviču se odmah zavrtjelo u glavi, njegove ruke i noge su se ukočile, ispustio je kovčeg i sjeo na stolac nasuprot mačku.

— Čini mi se da ja pitam na ruskom jeziku — grubo je rekao mačak — pa što onda?

Ali Poplavski nije ništa odgovorio.

— Osobnu ispravu! — zaurlao je mačak i ispružio oblu šapu.

Poplavski koji nije ništa shvaćao i ništa vidio osim dvije iskre koje su plamtjele u mačkovim očima, izvadio je iz džepa osobnu ispravu kao bodež. Mačak je uzeo sa stolića ispred zrcala naočale u crnom teškom okviru, stavio ih na gubicu, postao još značajniji zbog toga, i uzeo ispravu iz drhtave ruke Poplavskoga.

»Baš me zanima hoću li pasti u nesvijest ili ne?...« — pomislio je Poplavski. Izdaleka su dopirali Korovjovljevi jecaji, čitavo predso-

bije napunilo se mirisom etera, valerijane i još nekakve zagušljive gadosti.

- Koji vam je odjel izdao dokument? - upitao je mačak motreći stranice. Odgovor nije uslijedio.

- Četiri stotine dvanaest — sam sebi je odgovorio mačak mičući šapom po osobnoj ispravi koju je držao naopako. — Pa da, dakako! Meni je taj odjel poznat, tamo izdaju isprave kome bilo. A ja, na primjer, ne bih izdao ispravu čovjeku kakav ste vi! Ni za što ne bih izdao! Pogledao bih samo u vaše lice i odmah odbio! — Mačak se tako razljutio da je bacio osobnu ispravu na pod. — Vaša se prisutnost na pogrebu otkazuje — nastavio je mačak službenim glasom. — Nastojte otploviti u mjesto stanovanja. — I povikao prema vrati-ma: — Azazello!

Na njegov poziv u predsoblje je dotrčao onizak čovjek, hrom, utegnut u crni triko, s nožem zataknutim za pojasa, ridokos, sa žutim očnjakom, s mrenom na lijevom oku.

Poplavski je osjetio kako mu ponestaje zraka, podigao se sa stolca i zateturao hvatajući se za srce.

- Azazello, otprati ga! — zapovjedio je mačak i izišao iz predsoblja.
- Poplavski — tiho je promrsio onaj što je ušao — nadam se da je sve jasno?

Poplavski je kimnuo glavom.

- Vrati se odmah u Kijev — nastavio je Azazello. — Sjedi tamo tiši od vode, niži od trave i ni o kakvim stanovima u Moskvi ne sanjaj. Jasno?

Oniski čovjek koji je ulijevao Poplavskom smrtni strah svojim očnjakom, nožem i krivim okom, dopirao je ekonomistu samo do ramena, ali je djelovao energično, skladno i organizirano.

Najprije je podigao osobnu ispravu i vratio je Maksimilijanu Andrejeviču, i on je uzeo knjižicu mrtvom rukom. Zatim je taj Azazello jednom rukom podigao kovčeg, drugom otvorio vrata i uzevši Berliozova ujaka pod ruku izveo ga na stubište. Poplavski se prislo-nio uza zid. Bez ikakva ključa Azazello je otvorio kovčeg, izvadio iz

njega ogromnu pečenu kokoš bez jedne noge, umotanu u zamašćene novine, i stavio je na stubište. Zatim je izvukao dva para rublja, remen za oštrenje britve, nekakvu knjižicu i futrolu, i sve je to nogom gurnuo u provaliju stubišta, osim kokoši. Poletio je i ispraznjen kovčeg. Čulo se kako je dolje pao, i sudeći po zvuku s njega je odletio poklopac.

Zatim je riđi razbojnik uhvatio kokoš za nogu i cijelom kokoši plostimice snažno i strašno udario Poplavskog po vratu tako da je trup kokoši odskočio, a nogu je ostala u rukama Azazella. »Sve se pobrkalo u kući Oblonskih«, kako se istinito izrazio slavni pisac Lav Tolstoj. On bi upravo tako rekao i u ovom slučaju. Da! Sve se pobrkalo u očima Poplavskog. Dugačka iskra projurila je pred njegovim očima, nju je zatim zamijenila nekakva pogrebna povorka koja je na trenutak ugasila svibanjski dan i Poplavski je poletio niz stube držeći u rukama svoju ispravu. Doletjevši do odmorišta, na sljedećem katu, izbio je nogom staklo na prozoru i sjeo na stube. Mimo njega je odskakutala kokoš bez nogu i svalila se u prostor među stubama. Azazello, koji je bio ostao gore, oglodao je u trenu kokošu nogu, a kost je gurnuo u pobočni džepić trikota, vratio se u stan i s treskom zalupio vrata. U to vrijeme odozdo su se začuli oprezni koraci čovjeka koji se uspinjao.

Pretrčavši još jedno odmorište, Poplavski je sjeo na drvenu klupicu u hodniku i duboko uzdahnuo.

Nekakav sišućan, stariji čovjek neobično žalosna lica, u starom odijelu od sirove svile i u tvrdom slamnatom šeširu sa zelenom vrpcem, uspinjao se stubama i zastao kraj Poplavskog.

— Dopustite da vas upitam, građanine — žalosno je zamolio čovjek u svili - gdje je stan br. 50?

— Gore — odsječeno je odgovorio Poplavski.

— Najljepša hvala, građanine — isto tako tužno rekao je čovjek i krenuo gore, a Poplavski se digao i otrčao dolje.

Nameće se pitanje nije li Maksimiljan Andrejevič žurio u miličiju žaliti se na razbojниke koji su na njemu izvršili divlje nasilje

usred bijela dana? Ne, ni u kom slučaju, to se može sa sigurnošću reći. Uči u miliciju i reći da je, eto, malo prije mačak u naočalama čitao moju osobnu ispravu, a zatim je čovjek u trikou, s nožem... - ne, građani, Maksimilijan Andrejević bio je zaista pametan čovjek.

Već je bio dolje i kod ulaznih vrata ugledao je druga vrata koja su vodila u neku komoricu. Staklo na tim vratima bilo je razbijeno. Poplavski je spremio svoju ispravu u džep, osvrnuo se u nadi da će vidjeti bačene stvari. Ali njima nije bilo ni traga. Poplavski se i sam začudio koliko ga je to malo ogorčilo. Njega je zaokupila druga zanimljiva i privlačna misao: da na onom čovjeku još jednom provjeri ukleti stan. Jer, ako je pitao gdje se stan nalazi, znači išao je onamo prvi put. Vjerojatno je sada uletio ravno u šake bande koja je zasjela u stanu br. 50. Nešto je Poplavskom govorilo kako će taj čovjek vrlo brzo izići iz stana. Ni na kakav pogreb nekakvog nećaka Maksimilijan Andrejević nije se, dakako, više spremao, a do polaska vlaka za Kijev bilo je dosta vremena. Ekonomist se osvrnuo i ušao u komoricu. U to vrijeme visoko gore zalupila su vrata. »To je on ušao...« - obamrla srca pomislio je Poplavski. U komorici je bilo hladno, zaudaralo je po miševima i obući. Maksimilijan Andrejević sjeo je na neku kladu i odlučio čekati. Položaj je bio dobar, ravno iz komorice vidjela su se ulazna vrata šeste veže.

Ipak, moralо se čekati dulje nego što je mislio Kijevljanin. Stubište je cijelo vrijeme bilo prazno. Dobro se čulo kad su se konačno u četvrtom katu zalupila vrata. Poplavski je zamro. Da, njegovi koraci. »Silazi...« Otvorila su se vrata u katu niže. Koraci su umukli. Ženski glas. Glas žalosna čovjeka, da, to je njegov glas... Izrekao je nešto kao »Ostavi me, Krista radi...« Uho Poplavskog je virilo kroz razbijeno staklo. To je uho ulovilo ženski smijeh. I eto promakla su ženina leđa. Žena sa kockastom zelenom torbom u rukama izšla je iz veže u dvorište. A koraci čovjeka su se ponovili. »Čudno! On se opet vraća u stan! Da nije on sam iz te bande? Da, vraća se. Evo opet su se gore otvorila vrata. Pa što, pričekat ćemo još...«

Ovaj put nije trebalo dugo čekati. Zvuk vrata. Koraci. Koraci su utihnuli. Očajnički vrisak. Mijaukanje mačka. Koraci brzi, sitni, dolje, dolje, dolje!

Poplavski je dočekao. Projurio je tužni čovjek, križajući se i nešto mrmljajući, bez šešira, potpuno suluda lica, izgrebene čele i potpuno mokrih hlača. Počeo je vući kvaku izlaznih vrata, ne shvaćajući u strahu na koju se stranu otvaraju, prema van ili prema unutra — konačno ih je svladao i izletio na sunce u dvorištu.

Provjeravanje stana bilo je završeno. Ne razmišljajući više ni o pokojnom nećaku, ni o stanu, drhtureći pri pomisli na opasnost kojoj se izložio, Maksimilijan Andrejevič pojurio je u dvorište šapćući samo tri riječi »Sve je jasno, sve je jasno!« Za nekoliko minuta trolejbus je odnosio ekonomista-planera u pravcu Kijevskog kolodvora.

Dok je ekonomist sjedio dolje u komorici, dogodila se s malim čovjekom vrlo neugodna priča. Čovjek je bio bufetčik u Varijetetu i zvao se Andrej Fokič Sokov. Za istrage u Varijetetu, Andrej Fokič držao se po strani od svega što se zbivalo, i moglo se primijetiti samo jedno — postao je još žalosniji nego što je to uopće ikad bio, a osim toga raspitivao se kod dostavljača Karpova gdje je odsjeo priđošli mag.

Dakle, rastavši se na stubištu s ekonomistom, bufetčik se uspeo do četvrtog kata i pozvonio na vratima stana br. 50.

Njemu su otvorili odmah, ali je bufetčik zadrhtao, zateturao i nije odmah ušao. Bilo je to razumljivo. Otvorila je vrata djevojka na kojoj nije bilo ništa osim koketne čipkaste pregačice i bijele čipkaste kapice na glavi. Na nogama je, osim toga, imala zlatne cipelice. Djevojka se odlikovala besprijeckornom građom i jedinim nedostatkom njezine vanjštine mogla se smatrati crvena brazgotina na vratu.

— Što čekate, udite kad ste već zvonili — rekla je djevojka i uprla u bufetčika zelene, razvratne oči.

Andrej Fokič uzdahnuo je, zatreptao očima i koraknuo u pred soblje, skinuo šešir. Upravo u to vrijeme u predsoblju je zazvonio te-

lefon. Bestidna soberica stavila je jednu nogu na stolac, skinula slušalicu i rekla:

- Halo!

Bufetčik nije znao kamo s očima, premještao se s noge na nogu i mislio: »Ah, kakve li soberice kod stranca! Fuj, kakva svinjarija!« I da se spasi od svinjarije, počeo je gledati ustranu.

Cijelo veliko i polumračno predsoblje bilo je zatrpano neobičnim predmetima i odjećom. Tako je preko naslona stolca bio prebačen plašt podstavljen plamenocrvenim suknom, na stoliću pred zrcalom ležao je dugačak mač s bliještavom zlatnom drškom. Tri mača sa srebrnim drškama stajala su u kutu jednostavno kao neki kišobrani ili štapovi. A na jelenovu rogovlju visile su berete s orlovske perjem.

- Da - govorila je soberica u telefon. - Kako? Barun Majgel? Slušam. Da. Gospodin artist je danas kod kuće. Da, bit će mu draga da vas vidi. Da, gosti... Frak ili crno odijelo. Što? U dvanaest sati, u ponoć. - Svršivši razgovor soberica je objesila slušalicu i obratila se bufetčiku: — Što želite?

— Moram vidjeti građanina artista.

— Kako? Baš njega osobno?

— Upravo njega — odgovorio je tužno bufetčik.

- Upitat ću — rekla je soberica, vidljivo se kolebajući, odškrinula vrata u kabinet pokojnog Berlioza i najavila: - Viteže, pojавio se mali čovjek koji kaže da mora vidjeti messira.

- Pa neka uđe - začuo se iz kabineta napukli Korovjovljev glas.

— Uđite u sobu za primanje — rekla je djevojka jednostavno kao da je bila ljudski odjevena, otvorila vrata u sobu za primanje, a sama je napustila predsoblje.

Ušavši onamo kamo su ga pozvali, bufetčik je čak zaboravio po što je došao, toliko ga je zapanjilo kako je soba uređena. Kroz obojena stakla velikih prozora (fantazija draguljareve žene koja je nestala bez traga) prelijevalo se svjetlo neobično slično crkvenom. U staminskom ogromnom kaminu, bez obzira na topao proljetni dan,

tinjala su drva. Međutim, u sobi uopće nije bilo toplo nego čak na-protiv, bufetčika je obuzela neka grobna vlažnost. Pred kaminom na tigrovoj koži sjedio je, blaženo žmirkajući u plamen, crni mačak. Bio je tu i stol, i pri pogledu na njega bogobojazni bufetčik je zadrhtao: stol je bio pokriven crkvenim brokatom. Na brokatnom stolnjaku stajalo je mnoštvo boca - trbušastih, pljesnivih i prašnih. Među bocama blistao je tanjur, a odmah se vidjelo da je od suha zlata. Kod kamina onizak riđi čovjek, s nožem za pojasmom, na dugačkom je čeličnom maču pekao komadić mesa, sok je kapao u plamen, a u dimnjak je odlazio dim. Mirisalo je ne samo na pečenje nego još i na neke vrlo jake parfeme i tamjan zbog čega se bufetčiku koji je već iz novina saznao za Berliozovu pogibiju i za mjesto nje-gova stanovanja, javila misao da možda služe, zlu ne trebalo, crkve-ni parastos Berliozu, misao koju je uostalom odmah odagnao kao očito besmislenu.

Ošamućeni bufetčik začuo je neočekivano dubok bas:

— Čime vam mogu služiti?

Tada je bufetčik u sjeni ugledao onog koji mu je bio potreban.

Crni mag zavalio se na nekom golemom, niskom divanu, na kojem su bili razbacani jastuci. Kako se bufetčiku učinilo, artist je bio samo u crnom donjem rublju i u također crnim šiljastim papučama.

— Ja sam — progovorio je bufetčik — upravitelj buffeta u Varije-teu...

Artist je ispružio ruku s prstima na kojima je blještalo draga ka-menje i, kao da zatvara usta bufetčiku, progovorio vrlo gorljivo:

— Ne, ne, ne! Ni riječi više! Ni u kom slučaju i nikada! U vašem buffetu neću ništa uzeti u usta! Ja sam jučer, najpoštovaniji moj, prolazio mimo vašeg pulta i do sada ne mogu zaboraviti ni jesetu ni ovčji sir! Dragocjeni moj! Ovčji sir nije zelene boje, to vas je netko obmanuo. On mora biti bijel. Da, a čaj? Pa to su splaćine! Svojim očima sam video kako je neka neuredna djevojka dolijevala iz vjedra u vaš veliki samovar prokuhanu vodu, a čaj ste u međuvremenu nastavili ipak prodavati. Ne, najmiliji, tako se ne može!

-Ja se ispričavam — progovorio je ošamućen tim iznenadnim napadom Andrej Fokić - nisam došao zbog toga i jesetra tu nema никакве veze...

- To jest, kako nema veze, ako je pokvarena!
- Poslali su mi jesetu drugorazredne svježine — priopćio je bufet
- Dragoviću, to je besmislica!
- Kakva besmislica?
- Drugorazredna svježina — eto, to je besmislica! Svježina je sam jedna — prvorazredna, ona je i posljednja. A ako je jesetra drugorazredne svježine, to znači da je pokvarena.
- Ja se ispričavam... — počeo je opet bufetčik, ne znajući kako da se opravda pred artistom koji ga je napadao.
- Ne mogu vas ispričati — tvrdo je rekao taj.
- Ja nisam došao po tom poslu — progovorio je potpuno zbumjeni bufetčik.
- Ne po tom? — začudio se strani mag. — A kakav vas je još posao mogao donijeti k meni? Ako me pamet ne vara, od osoba koje su vama bliske po profesiji ja sam poznavao samo neku prodavačicu, ali i to već davno, kad vas još nije bilo na svijetu. Uostalom, drag mi je. Azazello! Klupicu gospodinu upravitelju buffeta!

Onaj što je pekao meso osvrnuo se, kod toga je užasnuo bufetčika svojim očnjacima, i spretno mu dodao jednu od tamnih hrastovih klupica. Drugih sjedalica u sobi nije bilo.

Bufetčik je progovorio:

— Najljepše zahvaljujem — i spustio se na klupicu. Stražnja se nogu odmah s treskom slomila, i bufetčik je prebolno povikavši udario stražnjicom o pod. Dok je padao, srušio je nogom drugu klupicu koja je stajala pred njime, s nje je pak prevrnuo na svoje hlače punu čašu crnog vina.

Artist je uskliknuo:

— Jao! Niste li se ozlijedili?

Azazello je pomogao bufetčiku da se digne, primaknuo drugu sjedalicu. Glasom punim bola bufetčik je odbio artistov prijedlog

da skine hlače i osuši ih na vatri, i osjećajući se nepodnošljivo neugodno u mokrom rublju i hlačama, sjeo je na drugu klupicu vrlo oprezno.

— Volim sjediti na niskom — progovorio je artist — s niskog nije tako opasno pasti. Da, dakle, stali smo kod jesetre. Dragoviću moj, svježina, svježina i svježina! — evo što mora biti načelo svakog bufetčika. Da, ne biste li kušali...

Tada je u crvenom svjetlu kamina bljesnuo pred bufetčikom mač, i Azazello je stavio na zlatni tanjur vrući komad mesa, polio ga limunovim sokom i dodao bufetčiku zlatnu dvozubu vilicu.

— Najljepše... ja...

— Ne, ne, kušajte!

Bufetčik je iz ljubaznosti stavio komadić u usta i odmah shvatio da žvače nešto uistinu vrlo svježe i, što je najvažnije, neobično ukusno. Ali dok je žvakao mirisavo, sočno meso, bufetčik samo što se nije zadavio i pao po drugi put. Iz susjedne sobe uletjela je velika tamna ptica i lagano je krilom dirnula bufetčikovu glavu. Sjela je na ploču kamina, kraj sata, i tada se ispostavilo da je ta ptica sova. »Gospode Bože moj!... - pomislio je, nervozan kao i svi bufetčici, Andrej Fokić. — Kakav stan!...«

— Čašu vina? Bijelo, crno? Iz koje zemlje vino najviše volite u to doba dana?

— Najljepše... ja ne pijem...

— Šteta! Želite li onda partiju kockanja? Ili možda volite neke druge igre? Domino, karte?

— Ne igram - već izmoren rekao je bufetčik.

— Sasvim zlo - zaključio je domaćin. — Nešto, ako hoćete zlo, krje se u muškarcima koji izbjegavaju vino, igre, društvo predivnih žena, razgovor za stolom. Takvi ljudi ili su teško bolesni ili potajno mrze okolinu. Istina, moguće su iznimke. Među osobama koje su sa mnom sjedale za bogati stol bili su ponekad čudni podlaci!... Dakle, slušam vas.

— Vi ste sinoć izvoljeli izvoditi trikove...

— Ja? — uskliknuo je zaprepašteno mag. — Smilujte se! Meni to čak ni licu ne pristaje!

— Oprostite - rekao je preneraženo bufetčik. — Pa... seansu crne magije...

— Ah, no da, no da! Dragi moj! Otkrit ću vam tajnu: ja uopće nisam artist, htio sam tek pogledati Moskovljane u masi, a to se najbolje može učiniti u kazalištu. Eto, moja svita — kimnuo je u smjeru mačka - upriličila je seansu, ja sam samo sjedio i gledao Moskovljane. Nemojte praviti razočarano lice, nego mi recite što vas je u vezi sa seansom dovelo k meni?

— Izvolite vidjeti, među ostalim, papiri su letjeli sa stropa... — Bufetčik je snizio glas i smušeno se osvrnuo. — No, njih su ljudi sve pokupili. I eto dolazi k meni u buffet mladić, daje mi červonac, ja njemu ostatak od osam i po... Zatim drugi...

— Također mladić?

— Ne, stariji čovjek. Treći, četvrti... Ja svima užvraćam sitniš. A danas sam provjerio blagajnu, ali umjesto novaca тамо су — narezani papirići. Prevarili su buffet za stotinu devet rubalja.

— Jao, jao, jao! — uskliknuo je artist. — Pa zar su mislili da su to prave novčanice? Ne dopuštam misao da su to učinili svjesno.

Bufetčik je nekako usiljeno i tužno pogledao oko sebe, ali nije ništa rekao.

— Nisu valjda varalice? — zabrinuto je gosta upitao mag. — Zar među Moskovljanimima ima varalica?

Umjesto odgovora bufetčik se tako gorko nasmiješio da su otpale sve sumnje: da, među Moskovljanimima ima varalica.

— To je nisko! — uzbudio se Woland. — Vi ste čovjek siromašan. Zar ne, vi ste siromašan čovjek?

Bufetčik je uvukao glavu u ramena tako da se vidjelo kako je on — siromašan čovjek.

— A koliko imate ušteđevine?

Pitanje je bilo postavljeno suosjećajnim tonom, ali se ipak mora priznati da takvo pitanje nije pristojno. Bufetčik se zbungio.

— Dvije stotinečetrdesetdevet tisuća rubalja u pet štedionica - javio se iz susjedne sobe napukli glas — i kod kuće, ispod poda, dvije stotine zlatnih desetica.

Bufetčik kao da je odrvenio na svojoj klupici.

— No, dakako, to nije velika svota - prezirno je rekao Woland svojem gostu - iako, uostalom, ona vam zapravo nije potrebna. Kad ćete umrijeti?

Tada se bufetčik uzrujao.

— To nitko ne zna i nikoga se ne tiče — odgovorio je.

— No da, nitko ne zna - čuo se taj isti gadni glas iz kabinetra. - Zamisli, Newtonov binom! Umrijet ćete za devet mjeseci, u veljači iduće godine od raka jetre na klinici 1. MGU, u četvrtom odjelu.

Bufetčikovo je lice požutjelo.

— Devet mjeseci... — zamišljeno je računao Woland. — Dvije sto nečetrdesetdevet tisuća... to izlazi dvadeset i sedam tisuća mjesecno... malo, ali za skroman život dosta... Da, još i te desetice...

— Desetice neće moći upotrijebiti — umiješao se isti glas koji je zaledio bufetčikovo srce. — Poslije smrti Andreja Fokića kuću će odmah srušiti i desetice će dosjeti u Državnu banku.

— Ja vam ne bih savjetovao da ležite na klinici — nastavio je artista — Kakva smisla ima umirati na odjelu uz uzdahe i hropac beznadnih bolesnika? Nije li bolje prirediti pir za tih dvadeset i sedam tisuća i uzeti otrov, preseliti se na drugi svijet uz zvukove struna, okružen pijanim ljepoticama i neobuzdanim prijateljima?

Bufetčik je sjedio nepomično i izgledao vrlo ostarjelo. Tamni podočnjaci obrubili su njegove oči, obrazi se objesili, a donja čeljust opustila.

— Uostalom, mi sanjarimo — uskliknuo je domaćin. — Na posao! Pokažite vaš narezani papir.

Bufetčik je uzrujano izvadio iz džepa svežanj, otvorio ga i ukočio se: u komadiću novina ležali su červonci.

— Dragi moj, vi ste doista bolesni — rekao je Woland i slegnuo ramenima.

Bufetčik se plaho nasmiješio i podigao s klupice.

— Aa... — progovorio je zapinjući — a ako oni opet... to...
— Hm... — zamislio se artist — tada dodite opet k nama... Izvolute
drago mi je što sam vas upoznao...

Tada je iz kabinetra iskočio Korovjov, uhvatio bufetčikovu ruku,
počeo je tresti i moliti Andreja Fokića da svima, svima izruči poz-
drave. Sve to slabo shvaćajući, bufetčik se uputio u predsoblje.

— Hella, otprati! - vikao je Korovjov.

Opet ta ridokosa naga ljepotica u predsoblju! Bufetčik se provu-
kao kroz vrata, pisnuo: »Dovidjenja« — i krenuo kao pijan. Spustivši
se malo niže, zaustavio se, sjeo na stube, izvadio paket, provjerio —
červonci su bili na mjestu.

Tada je iz stana na istom katu izišla žena sa zelenom torbom. Kad
je opazila čovjeka kako sjedi na stubama i tupo gleda u červonce,
nasmiješila se i zamišljeno rekla:

— Kakva je ta naša kuća... I taj je već od jutra pijan... Opet su raz-
bili staklo na stubištu!

Pogledavši pažljivije bufetčika dodala je:

— Gradanine, vama novce kokoši nose!... Ne bi li ih podijelio sa
mnom, ha?

— Ostavi me, Krista radi! — preplašio se bufetčik i brzo spremio
novac.

Žena se nasmijala.

— Idi k vragu, škrtico! Našalila sam se... — I spustila se dolje.

Bufetčik se polagano digao, podigao ruku da popravi šešir i uvje-
rio se da ga nema na glavi. Užasno mu se nije htjelo vraćati, ali mu
je bilo žao šešira. Malo je oklijevao, ali se ipak vratio i pozvonio.

— Što još želite? — upitala ga je prokleta Hella.

— Šešir sam zaboravio... — šapnuo je bufetčik pokazujući na svoju
ćelu. Hella se okrenula. Bufetčik je u mislima pljunuo i zatvorio
oči. Kad ih je otvorio, Hella mu je pružala njegov šešir i mač s tam-
nom drškom.

— Nije moje... — šapnuo je bufetčik odgurnuvši mač i brzo stavio
šešir na glavu.

— Zar ste došli bez mača? — začudila se Hella.

Bufetčik je nešto promrmljao i brzo krenuo dolje. Zbog nečeg je njegovoj glavi bilo neudobno i suviše toplo u šeširu. On ga je skinuo, skočio i od straha tiho kriknuo: u njegovim je rukama bila baršunasta bereta s pijetlovim izgužvanim perom. Bufetčik se prekrižio. Tog je časa bereta mijauknula, pretvorila se u crnog mačka i skočivši natrag na glavu Andreju Fokiću, zarila nokte u njegovu čelu. Zdvojno kriknuvši, bufetčik je potrčao dolje, a mačak je skočio s glave i brisnuo uza stube.

Izjurivši na zrak, bufetčik je u kasu potrčao prema vratima i zauvijek napustio đavolsku kuću br. 302-bis.

Odlično se zna što je s njim bilo dalje. Istrčavši iz veže, bufetčik se osvrnuo kao da nešto traži. Za nekoliko trenutaka on je bio na drugoj strani ulice, u ljekarni. Tek što je izgovorio riječi: »Recite, molim vas...« - žena za pultom je uskliknula:

— Gradanine, vama je cijela glava izgrebena!

Za pet minuta bufetčik je bio povezan gazom, doznao je da se najboljim specijalistima za jetru smatra profesore Bernadskog i Kuzmina, upitao koji je bliže, zacrvenio se od radosti kad je doznao da Kuzmin stanuje doslovce preko dvorišta u maloj bijeloj vili i za dviće je minute bio već u toj vili. Kuća je bila stara ali vrlo, vrlo udobna. Bufetčik je upamlio da mu je prva ususret došla stara dadilja koja je htjela njegov šešir, ali kako on nije imao šešira, dadilja je nekamo otišla žvačući praznim ustima.

Umjesto nje pojavila se kraj zrcala i pod nekakvim, kako se činilo, svodom, žena srednjih godina i odmah rekla da se može predbilježiti tek za devetnaesti, ne prije. Bufetčik je odmah shvatio u čemu je spas. Pogledavši ugašenim pogledom s one strane svoda, gdje su u nekoj prostoriji, očito čekaonici, čekala tri čovjeka, šapnuo je:

— Smrtno sam bolestan...

Žena je s nevjericom pogledala previjenu bufetčikovu glavu, pokolebala se i rekla:

— Što se može... — i propustila bufetčika onkraj svoda.

U taj su se čas vrata na suprotnoj strani otvorila, u njimu su zabljesnule zlatne naočale. Žena u bijelom ogrtaču je rekla:

— Građani, ovaj bolesnik ide preko reda.

I nije se bufetčik dospio ni snaći kad li se našao u kabinetu profesora Kuzmina. Ništa strašno, svečano i medicinsko nije bilo u toj duguljastoj sobi.

— Što vam je? - upitao je ugodnim glasom profesor Kuzmin i nekako uznemireno pogledao povezanu glavu.

— Sada sam iz pouzdanih usta doznao — odgovorio je bufetčik, besmisleno gledajući nekakvu fotografiranu skupinu iza stakla — da će u veljači sljedeće godine umrijeti od raka na jetri. Molim da to spriječite.

Profesor Kuzmin kako je sjedio tako se i zavalio na visoki kožni gotski naslon.

— Oprostite, ne razumijem vas... Vi ste... bili kod liječnika? Zašto vam je glava povezana?

— Kakvog liječnika... Kad biste vidjeli tog liječnika... — odgovorio je bufetčik i odjednom zacvakotao zubima. — A na glavu se ne obazirite, nema veze... Na glavu pljunite, ona nema veze... Rak na jetri — molim da spriječite!...

— Ali dopustite, tko vam je to rekao?!

— Vjerujte mu! - vatreno je zamolio bufetčik. — On to zna!

— Ništa ne razumijem! — slegnuvši ramenima, i odgurnuvši se stolcem od stola, govorio je profesor. — Kako on može znati kad ćete vi umrijeti? To više što nije liječnik?

— U četvrtom odjelu — odgovorio je bufetčik.

Tada je profesor pogledao svog pacijenta, njegovu glavu, vlažne hlače i pomislio: »Samo mi je još to trebalo! Ludak!« Upitao je:

— Pijete li votku?

— Nikada nisam ni okusio — odgovorio je bufetčik.

Za časak je bio svučen, ležao je na hladnoj smedjoj ležaljci, a profesor je gnječio njegov trbuhan. Tada se, valja reći, bufetčik poprili-

čno razveselio. Profesor je kategorički tvrdio da sada, barem ovog časa, nikakvih znakova raka kod bufetčika nema, ali ako je tako... ako se boji i ako ga je uplašio neki šarlatan, onda mora izvršiti sve analize...

Profesor je pisao na listićima papira, objašnjavao kamo da pode, što da ponese. Osim toga dao mu je preporuku za profesora — neuropatologa Burea, rekavši bufetčiku da njegovi živci nisu u redu.

— Koliko sam vam dužan, profesore? — nježnim i drhtavim glasom upitao je bufetčik izvukavši debeli novčanik.

— Koliko hoćete — suho je odbrusio profesor.

Bufetčik je izvadio trideset rubalja i stavio ih na stol, a zatim je neočekivano meko, kao da operira mačjom šapom, stavio iznad červonaca zveckavi stupić u novinskom papiru.

— A što je to? — upitao je Kuzmin i zasukao brk.

— Nemojte prezirati, građanine profesore — prošaptao je bufetčik — molim vas, spriječite rak!

— Odmah uzmite svoje zlato — rekao je profesor, ponosan sam na sebe. — Bolje je da pogledate što je s vašim živcima. Odmah sutra dajte mokraću na analizu, nemojte piti puno čaja i jedite sasvim bez soli.

— Čak ni juhu da ne solim? — upitao je bufetčik.

— Ništa slano — zapovjedio je Kuzmin.

— Eh!... — tužno je uskliknuo bufetčik i, umiljato gledajući profesora, uzimajući desetice, stražnjicom se povukao prema vratima.

Te je večeri bilo kod profesora malo bolesnika, i kad se bližio suton, ušao je posljednji. Skidajući ogrtač, profesor je pogledao na mjesto gdje je bufetčik ostavio červonce i video da nikakvih červonaca тамо nema nego da leže tri etikete s boca »Abrau-Djurso«.

— Vrag neka zna što je to! — promrmljao je Kuzmin dok je vukao polu ogrtača po podu i pipao papiriće. - Ne samo da je shizofreničar nego je i varalica! Ali ne mogu shvatiti što je htio od mene? Valjda nije htio uputnicu za analizu mokraće? OhoL On je ukrao kaput! — I profesor je jurnuo u predsoblje, sve u jednom rukavu

ogrtača. - Ksenija Nikitišna! — prodorno je viknuo na vratima pred soblja. - Pogledajte jesu li kaputi na broju?

Pokazalo se da su svi kaputi na broju. Ali zato kad se profesor vratio k stolu i konačno skinuo ogrtač, kao da je urastao u parket kraj stola s pogledom prikovanim za svoj stol. Na mjestu gdje su ležale etikete sjedilo je crno mače-siroče s nesretnom gubicom i mijaukalo nad tanjurićem mlijeka.

— Što je to, molim?! To je već... — I Kuzmin je osjetio kako mu se sledio zatiljak.

Na tihi i žalosni profesorov poklik dotrčala je Ksenija Nikitišna i odmah ga potpuno umirila rekavši kako je netko od pacijenata podmetnuo mače i da se to kod profesora često događa.

— Vjerojatno žive bijedno — objašnjavala je Ksenija Nikitišna — a kod nas, dakako...

Počeli su misliti i pogađati tko je mogao podmetnuti. Sumnja je pala na staricu s čirom na želucu.

— Ona je, sigurno — govorila je Ksenija Nikitišna — ona misli tako: ja svejedno moram umrijeti, a mačeta mi je žao.

— Ali dopustite! — povikao je Kuzmin. — A mlijeko?... Zar ga je također ona donijela? Tanjurić, ha?

— Donijela je mlijeko u bočici, a ovdje je izlila u tanjurić - objasnila je Ksenija Nikitišna.

— U svakom slučaju odnesite i mače i tanjurić — rekao je Kuzmin i sam otpratio Kseniju Nikitišnu do vrata. Kad se vratio, položaj se promijenio.

Dok je vješao ogrtač na čavao, profesor je začuo u dvorištu smijeh. Pogledao je i zaprepastio se, dakako. Preko dvorišta trčala je u suprotno krilo dama samo u košulji. Profesor je čak znao kako se zove, Marja Aleksandrovna. Smijao se mališan.

— Što je to? - prezirno je rekao Kuzmin.

Iza zida, u sobi profesorove kćeri zasvirao je gramofon fokstrot »Aleluja«, a istovremeno se začuo vrapčji cvrkut iza profesorovih leđa. On se okrenuo i opazio velikoga vrapca koji je skakutao po stolu.

»Hm... samo mirno! - pomislio je profesor. - Uletio je kad sam se odmaknuo od prozora. Sve je u redu!« - zapovjedio je profesor sam sebi, osjećajući kako je sve u potpunom neredu, dakako najviše zbog tog vrapca. Kad ga je pogledao, profesor se odmah uvjerio da taj vrabac - nije običan vrabac. Gadni vrapčić šepao je na lijevu nogu, vidjelo se kako pravi grimase dok je vuče, izvodio je sinkope, ukratko plesao je fokstrot uz zvukove gramofona, kao pijanac kod šanka vladao se prostački koliko je god umio ustobočivši se na profesora. Kuzminova ruka spustila se na telefon i on je odlučio telefonirati svome vršnjaku Bureu i upitati ga što znači vrabac takvog tipa u šezdesetoj godini i kad se još uz to čovjeku vrti u glavi?

Vrapčić je u to vrijeme sjeo na darovanu tintarnicu, napravio se u nju (ja se ne šalim), zatim je poletio uvis, lebdio u zraku, zatim je u jednom mahu kao čeličnim kljunom udario u staklo fotografije koja je prikazivala cijelo sveučilišno godište 94. godine, razbio staklo na komadiće i zatim odletio kroz prozor. Profesor je promijenio broj na telefonu i umjesto da telefonira Bureu, telefonirao je u ured za pijavice, rekao da govori profesor Kuzmin i moli da mu odmah pošalju kući pijavice. Stavivši slušalicu na vilicu, profesor se opet okrenuo k stolu i odmah zavapio. Kraj stola sjedila je s maramom sestre milosrdnice žena s torbom na kojoj je pisalo »Pijavice«. Profesor je uskliknuo kad je ugledao njezina usta: bila su muška, kriva, do ušiju, s jednim očnjakom. Sestrine su oči bile mrtve.

— Novac ču uzeti - muškim je basom rekla sestra - zašto da se tu povlači. — Zgrabila je ptičjom šakom etikete i počela se rasplinjavati u zraku.

Prošlo je dva sata. Profesor Kuzmin je sjedio na krevetu u spavaćoj sobi, pijavice su mu visile na sljepoočnicama, iza ušiju, na vratu. Kod Kuzminovih nogu sjedio je na svilenom prošivenom pokrivaču sjedobrki profesor Bure, suošjećajno gledao Kuzmina i tješio ga kako je sve to glupost. Iza prozora bila je već noć.

Što se još neobično zbivalo u Moskvi te noći, ne znamo i dakako nećemo ni istraživati — to više što dolazi vrijeme da prijeđemo na drugi dio ove istinite pripovijesti. Za mnom, čitaoče!

DIO DRUGI

POGLAVLJE 19.

MARGARITA

Z̄a mnom, čitaoče! Tko ti je rekao da na svijetu nema prave, vjerne, vječne ljubavi! Takvom lažljivcu treba odrezati njegov odvratni jezik!

Za mnom, moj čitaoče, samo za mnom, a ja ču ti pokazati takvu ljubav!

Ne! Majstor je griješio kad je s tugom govorio Ivanuški u bolnici, u vrijeme kad se noć provlačila kroz ponoć, da je ona njega zaboravila. To nije moglo biti. Ona ga, dakako, nije zaboravila.

Najprije čemo otkriti tajnu koju Majstor Ivanuški nije htio otkriti. Njegova ljubljena zvala se Margarita Nikolajevna. Sve što je Majstor o njoj govorio bijednom pjesniku bila je sušta istina. On je svoju ljubljenu opisao točno. Bila je lijepa i pametna. Valja dodati još nešto: može se sa sigurnošću reći kako bi mnoge žene dale mnogo toga kad bi mogle zamijeniti svoj život za život Margarite Nikolajevne. Bez djece, tridesetogodišnja Margarita bila je žena vrlo velikoga specijaliste, koji je osim toga učinio vrlo važno otkriće od državnoga značenja. Njezin je muž bio mlad, lijep, dobar, pošten i obožavao je svoju ženu. Njih dvoje, Margarita Nikolajevna i njezin muž, stanovali su na cijelom gornjem katu divne vile s vrtom u jednoj od uličica blizu Arbata. Čarobno mjesto! Svatko se u to može uvjeriti ako se želi uputiti u taj vrt. Neka mi se obrati, reći će mu adresu, pokazati put, vila još uvijek postoji.

Margarita Nikolajevna nije oskudjevala u novcu. Margarita Nikolajevna mogla je kupiti što joj se god sviđalo. Među znancima

njezina muža bilo je zanimljivih ljudi. Margarita Nikolajevna nije nikada dirnula štednjak. Margarita Nikolajevna nije poznavala užase života u zajedničkom stanu. Jednom riječju... je li bila sretna? Ni trenutka! Od vremena kad se s devetnaest godina udala i dospjela u vilu, ona nije znala za sreću. Bogovi, bogovi moji! Što je htjela ta žena?! Što je htjela žena kojoj je u očima uvijek tinjao neki neuhvatljiv plamičak? Što je htjela ta vještica koja je malo zrikavo gledala, koja se tada, u proljeće, okitila mimoza? Ne znam, nije mi poznato. Očito je govorila istinu, htjela je njega, Majstora, a niko gotsku vilu, ni zaseban vrt, ni novac. Ona je voljela njega, ona je govorila istinu. Čak se meni, istinoljubivome pri povjedaču, ali stranu čovjeku, srce steže pri pomisli na ono što je osjećala Margarita kad je sutradan, ne uspjevši nasreću razgovarati s mužem jer se nije vratio u određnom roku, došla u Majstorovu kućicu, i vidjela da Majstora tamo više nema.

Učinila je sve da dozna bilo što o njemu i, dakako, nije doznaла ništa. Tada se vratila u vilu i nastavila živjeti na prijašnji način.

— Da, da, da, ista pogreška! — govorila je Margarita, sjedeći uz peć i gledajući u vatru — zašto sam tada noću otišla od njega? Zašto? To je bilo bezumno! Vratila sam se drugoga dana, časno kao što sam obećala, ali je već bilo kasno. Da, vratila sam se kao nesretni Levi Matej, prekasno!

Sve su te riječi bile, dakako, besmislene, jer što bi se zapravo promjenilo da je one noći ostala uz Majstora? Zar bi ga bila spasila? Smiješno! - mogli bismo uskliknuti, ali to nećemo učiniti pred ženom, dovedenom do očaja.

U takvim je mukama Margarita Nikolajevna proživjela cijelu zimu i dočekala proljeće. Istoga dana kada je došlo do besmislene zbrke koju je izazvala pojava crnoga maga u Moskvi, u petak, kada je natrag u Kijev prognan Berliozov ujak, kada je uhićen knjigovođa, i kada se zbilo još mnogo drugih izvanredno glupih i nerazumljivih stvari, Margarita se probudila oko podneva u svojoj spačačoj sobi koju je zabat spajao s tornjićem vile.

Probudivši se, Margarita nije zaplakala, kao što je to često bivalo, zato što se probudila s predosjećajem da će se danas, konačno, nešto dogoditi. Taj je predosjećaj stala u svojoj duši grijati i njegovati, bojeći se da će nestati.

- Ja vjerujem! - šaptala je svečano Margarita. - Ja vjerujem! Nešto će se dogoditi! Mora se dogoditi, jer zbog čega sam, zapravo, osuđena na doživotno mučenje? Priznajem kako sam lagala, i obmanjivala, i živjela tajnim životom, skrivenim od ljudi, ali svejedno ne mogu zbog toga biti kažnjena tako strašno. Nešto će se svakako dogoditi, jer ne postoji ništa što bi trajalo vječno. A osim toga, moj je san bio proročanski, za to jamčim.

Tako je šaptala Margarita Nikolajevna dok je gledala svijetlocrvene zastore, koje je prelilo sunce, dok se nemirno odjevala i češljala pred trokrilnim zrcalom kratku, nakovrčanu kosu.

San koji je te noći sanjala Margarita bio je zaista neobičan. Nai-me, u doba svojih zimskih muka ona nikada nije u snu vidjela Majstora. Noću je on nju napuštao i mučila se ona samo u dnevnim satima. A sada ga je sanjala.

Margarita je sanjala nepoznat kraj - beznadan, turoban, pod sumornim nebom ranoga proljeća. Sanjala je kovrčasto, nemirno sivo nebo, a pod njim nečujno jato crnih vrana. Nekakav neravan mostić. Pod njim mala mutna proljetna rječica. Tužno, siromašno, polugolo drveće, osamljena jasika, a dalje, između drveća, za nekakvim vrtom, nešto kao brvnara — ladanska kuhinja ili kao kakva kupaonica ili vrag zna što! Naokolo sve je nekako mrtvo i do te mjere otužno da čovjeka tjera da se objesi upravo na toj jasiki kod mostića. Ni daška vjetra, ni oblačka, ni žive duše. Eto pakla za živoga čovjeka!

I eto, zamislite, otvaraju se vrata brvnare i pojavljuje se on. Dosta udaljen, ali jasno vidljiv. Odrpan je, ne možeš razabratи u što je odjeven. Kosa raščupana, neobrijan. Oči bolesne, nemirne. Dozivlje rukom, zove. Gušći se u mrtvu zraku, Margarita je preko grumena zemlje potrčala k njemu i u taj čas se probudila.

»Taj san mož(značiti samo jednu od dvije stvari — umovala je Margarita Nikolajevna — ako je mrtav i doziva me, to znači kako je došao po mene i da će uskoro umrijeti. To je dobro zato što će mukama tada doći kraj. Ili je živ, a tada san može značiti samo jedno, želi me podsjetiti na sebe! On želi reći da ćemo se još vidjeti. Da, mi ćemo se uskoro vidjeti!«

Još uvijek u tom uzbudenu stanju, Margarita se odjenula i počela samu sebe uvjeravati da se sve, zapravo, odvija vrlo uspješno, a takve uspješne trenutke treba znati zadržati i iskoristiti. Muž je otišao na službeni put na cijela tri dana. Tijekom tri dana ona je prepustena sama sebi, nitko joj neće smetati da misli o čemu hoće, da mašta o čemu joj se svidi. Svih pet soba na gornjem katu vile, čitav ovaj stan na kojem bi joj pozavidjeli deseci tisuća ljudi u Moskvi, stoji joj na potpunom raspolaganju.

Ipak, dobivši slobodu na puna tri dana, u cijelom raskošnom stanu Margarita nije izabrala ni izdaleka najbolje mjesto. Kad je popila čaj, ušla je u tamnu sobu bez prozora gdje su se nalazili kovčezi i različita starudija u dva velika ormara. Čučnuvši, otvorila je najnižu ladicu u prvom i dohvatile ispod hrpe ostataka svile ono što je bilo najdragocjenije u njezinu životu. U rukama je Margarita držala stari album u smedoj koži u kojemu je bila Majstorova fotografija, štednu knjižicu s ulogom od deset tisuća na njegovo ime, latice osušene ruže stisnute među listićima cigaretnoga papira, i dio bilježnice što se sastojala od nekoliko listova ispisanih pisaćim strojem, nagorjelih na rubovima.

Vrativši se s tim bogatstvom u svoju spavaću sobu, Margarita Nikolajevna stavila je fotografiju na trokrilno zrcalo i sjedila oko jedan sat držeći na koljenima nagorjelu bilježnicu koju je prelistavala i čitala ono što poslije spaljivanja više nije imalo ni početka ni kraja: »...Tama koja je nadošla sa Sredozemnog mora prekrila je prokuratoru mrski grad. Nestali su viseći mostovi koji su spajali hram sa strašnom tvrđavom Antonija, spustio se s neba bezdan i zalio krilate bogove na hipodromu, Hasmonejski dvorac sa strelištima, trgo-

ve, karavan-saraje, uličice, ribnjake... Nestao je Jeršalajim — veliki grad, kao da nikad nije postojao na svijetu...«

Margarita je htjela čitati dalje, ali dalje nije bilo ništa osim neravnih pougljenjenih resa.

Otirući suze, Margarita je Nikolajevna ostavila bilježnicu, stavila laktove na stolić ispod zrcala i, odražavajući se u zrcalu, dugo sjedila ne skidajući očiju s fotografije. Zatim su suze presahnule. Margarita je pažljivo složila svoje blago i za nekoliko trenutaka ono je opet bilo pohranjeno ispod svilenih krpica, i sa zveketom u tamnoj sobi škljocnula je brava.

Margarita Nikolajevna je u predsoblju oblačila ogrtić s namjerom da ode u šetnju. Ljepotica Nataša, njezina kućna pomoćnica, pitala je što da skuha kao drugo jelo i dobivši odgovor da je to svejedno — kako bi se razonodila, stupila je sa svojom gazdaricom u razgovor, i počela prijavljivati Bog bi znao što, kako je jučer u kazalištu madioničar pokazivao takve trikove da su svi uzdisali, kako je svima dijelio po dvije boćice inozemnih parfema i čarape besplatno, a zatim, nakon što je seansa završila publika je izišla na ulicu i — paf — svi su bili goli!

Margarita Nikolajevna zavalila se u stolicu pred zrcalom u predsoblju i smijala se.

— Nataša! Kako vas nije sram — govorila je Margarita Nikolajevna — vi ste pismena, pametna djevojka... u repovima lažu vrag zna što, a vi to ponavljate!

Nataša se zarumenjela i vatreno odgovorila kako ništa od toga nije laž, i kako je ona osobno danas vidjela u trgovini namirnicama na Arbatu jednu građanku koja je u trgovinu došla u cipelama, a kad je na blagajni plaćala, cipele su s njezinih nogu nestale i ona je ostala samo u čarapama. Oči razrogačene, na peti rupa! A to su bile madioničarske cipele s te seanse.

— I tako je otisla?

— I tako je otisla! — uzviknula je Nataša, sve više rumeneći jer joj se nije vjerovalo. — Jučer je, Margarita Nikolajevna, milicija odvela

noću stotinjak ljudi. Poslije te seanse građanke su po Tverskoj ulici trčale samo u gaćicama.

— Naravno, to je pričala Darja — govorila je Margarita Nikolajevna — odavno sam već primijetila kako je ona užasna lažljivica.

Smiješni razgovor svršio je ugodnim iznenadenjem za Natašu. Margarita Nikolajevna otišla je u spavaću sobu i izišla iz nje držeći u rukama par čarapa i boćicu kolonjske vode. Rekavši Nataši da ona također hoće pokazati trik, Margarita Nikolajevna darovala joj je čarape i boćicu, i rekla kako je moli samo jedno - da ne trči po Tverskoj samo u čarapama i da ne sluša Darju. Nakon što su se poljubile, domaćica i kućna pomoćnica se rastadoše.

Naslonivši se udobno na meki naslon sjedala u trolejbusu, Margarita Nikolajevna se vozila Arbatom i čas mislila o svojim stvarima, čas prisluskivala o čemu govore dvojica građana koji su sjedili ispred nje.

Oni su, ponekad se oprezno osvrćući ne sluša li netko, šaptali o nekoj gluposti. Zdrav, punašan čovjek, s vedrim svinjskim očicama, sjedio je kraj prozora i tiho govorio malenom svojem susjedu kako je trebalo pokriti lijes crnim pokrovom...

— Nemoguće! — zaprepašteno je šaptao mali. — To je nešto neviđeno!... A što je Zeldibin poduzeo?

Sred jednolična šuma trolejbusa od prozora su se čule riječi:

— Kriminalistički odsjek... skandal... no, prava mistika!...

Te je ulomke Margarita Nikolajevna nekako povezala. Građani su šaptali o tome kako su nekom pokojniku (kojemu — to nisu spominjali) jutros iz lijesa ukrali glavu! Zbog toga se taj Zeldibin sada toliko uzrujava. Ti što šapću u trolejbusu također su u nekakvu odnosu prema pokradenome pokojniku.

— Hoćemo li dosjeti kupiti cvijeće? — uzrujavao se maleni — kimiranje, kažeš, u dva sata?

Konačno je Margariti Nikolajevnoj dosadilo slušati tajnovito brbljanje o glavi ukradenoj iz lijesa i ona se razveselila kad je morala izići.

Ubrzo je Margarita Nikolajevna sjedila na jednoj od klupa pod kremaljskim zidom, smjestivši se tako da je vidjela Manež.

Margarita je žmirkala na jarku suncu, prisjećajući se svoga noćasnjega sna, sjetila se kako je točno prije godinu dana, dan za danom, sat za satom, na istoj klupi sjedila uz njega. I upravo tako kao tada crna je torbica ležala kraj nje na klupi. Sada njega nije bilo pokraj nje, ali je ipak u mislima Margarita Nikolajevna razgovarala s njim: »Ako si prognan, zašto se ne javljaš? Ta ljudi se javljaju. Više me ne voliš? Ne, ja to ne vjerujem. Znači bio si prognan i umro si... Onda te molim, pusti me, daj mi konačno slobodu da mogu živjeti i disati.« Margarita Nikolajevna sama je odgovarala u njegovo ime: »Ti si slobodna... zar te ja držim?« Zatim mu je odvraćala: »Ne, kakav je to odgovor? Ne, napusti moje sjećanje, pa ću postati slobodna.«

Ljudi su prolazili pokraj Margarite Nikolajevne. Neki muškarac pogledao je dobro odjevenu ženu, privučen njezinom ljepotom i osamljenošću. On je kašljucnuo i sjeo na rub klupe na kojoj je sjedila Margarita Nikolajevna. Udahnuvši zrak, progovorio je:

— Danas je izrazito lijepo vrijeme...

Ali ga je Margarita tako smrknuto pogledala da je ustao i otišao.

»Primjerice — u mislima je govorila Margarita onome koji je njome vladao — zašto sam zapravo otjerala toga muškarca? Meni je dosadno, a u ovom ženskaru nema ništa loše osim glupave riječi »izrazito... Zašto sjedim sama poput sove pod zidom? Zašto sam isključena iz života?«

Ona se posve rastužila i pokunjila. Ali je odjednom onaj jutrašnji val očekivanja i uzbuđenja zaplijusnuo njezine grudi. »Da, dogodit će se!« Val ju je ponovno zaplijusnuo i tada je shvatila kako je to zvučni val. Kroz gradsku buku sve su se jasnije čuli i približavali udarci bubnja i ponešto neskladni zvukovi truba.

Prvo se pojavio, jašući uz ogradu parka, milicionar na konju, a za njim tri pješaka. Slijedio je, vozeći polagano, kamion sa sviračima. Potom, krećući se sporo, nova, otvorena pogrebna kola, na njima

lijes, sav u vijencima, a na uglovima platforme četiri čovjeka koja su stajala: tri muškarca i jedna žena. Čak s te udaljenosti Margarita je vidjela da su lica ljudi koji su stajali na pogrebnim kolima i pratili pokojnika na posljednjem putu, nekako čudno smušena. Posebno je to bilo primjetno u ponašanju građanke koja je stajala u lijevom stražnjem uglu pogrebnih kola. Debele obuze te građanke kao da je iznutra još više napuhavala neka golicava tajna, u podbuhtlim očima plesale su dvosmislene iskrice. Činilo se kao da će svakoga časa, ne odoljevši, građanka namignuti pokojniku i reći: »Jeste li ikada vidjeli takvo što? Prava mistika!« Ista smušena lica imali su i sudionici pogreba, njih oko tri stotine, koji su pješice, polagano išli iza pogrebnih kola.

Margarita je očima pratila pogrebnu povorku, slušajući kako u daljini zamire turobni turski bubanj izvodeći stalno jedno te isto »bums, bums, bums« i mislila: »Kakav čudan pogreb... i kakve li tuge od tog »bums«! Ah, uistinu, prodala bih đavolu dušu samo da doznam je li on živ ili ne?... Zanimljivo bi bilo znati koga to sahranjuju?«

— Mihaila Aleksandroviča Berlioza — začuo se kraj nje ponešto nazalan muški glas — predsjednika MASSOLIT-a.

Začuđena, Margarita Nikolajevna okrenula se i ugledala na klupi pokraj sebe građanina, koji je očito tiho sjeo u vrijeme dok je Margarita gledala povorku, i valja prepostaviti da je postavila svoje posljednje pitanje naglas.

U taj čas povorka se zaustavila, vjerojatno su je sprijeda zadržali semafori.

— Da — nastavio je nepoznati građanin — čudno je njihovo raspoređenje. Sahranjuju pokojnika, a misle samo na to kamo je nestala njegova glava.

— Kakva glava? — upitala je Margarita pogledavši neočekivana sjeda. Susjed je bio malena rasta, plamenorid, s očnjakom, u naškrobljenoj košulji, u dobrom prugastom odijelu, u lakiranim cipelama i s polucilindrom na glavi. Kravata je bila šarena. Čudno je

bilo to što je tom građaninu iz džepića, gdje muškarci obično nose rupčić ili naliv-pero, stršala oglodana kokošja kost.

— Da, molim - objašnjavao je riđi - jutros je u gribojedovskoj dvorani ukradena iz lijesa pokojnikova glava.

— Kako se to moglo dogoditi? - nehotice je upitala Margarita, istovremeno se sjetivši šapta u trolejbusu.

— Vrag bi znao kako! - nehajno je odgovorio riđi. - Uostalom, mislim da bi to trebalo pitati Behemota. Tako spretno zdipiti! Kakav skandal! A najvažnije, ne zna se kome je i zašto ona potrebna, ta glava!

Koliko god bila Margarita Nikolajevna obuzeta svojim mislima, ipak su je zapanjile riječi nepoznata građanina.

— Dopustite! - Odjednom je uskliknula. - Kojeg Berlioza? To je danas u novinama...

— Upravo tako, upravo tako...

— Pa onda znači da iza lijesa idu književnici? - upitala je Margarita

— Pa dakako, oni!

— A vi ih poznajete iz viđenja?

— Sve do jednoga - odgovorio je riđi.

— Recite - progovorila je Margarita i njezin je glas postao prigušen — nije li među njima kritičar Latunski?

— Kako bi bilo moguće da ga nema? - odgovorio je riđi. - Evo ga na kraju četvrtoga reda.

— Onaj plavokosi? — žmirkajući, upitala je Margarita.

— Pepeljasti... vidite, podigao je oči prema nebu!

— Onaj koji je nalik na patera?

— Da, da!

Margarita više nije ništa pitala, promatrala je Latunskog.

— A vi, kako vidim — smiješći se progovorio je riđi — mrzite toga Latunskog.

— Mrzim ja još kojekoga — promrsila je Margarita - ali o tome nije zanimljivo govoriti.

Povorka je za to vrijeme krenula dalje, iza pješaka protegnuli su se automobili, uglavnom poluprazni.

— Pa naravno, što bi u tome moglo biti zanimljivo, Margarito Nikolajevna!

Margarita se začudila:

— Zar me poznajete?

Umjesto odgovora riđi je skinuo polucilindar i stavio ga na stranu.

»Posve razbojnička njuška!« — pomislila je Margarita, promatrajući svog uličnog sugovornika.

— A ja vas ne poznajem — suho je rekla Margarita.

— Odakle biste vi mene poznavali? Međutim, mene su k vama poslali po poslu.

Margarita je problijedila i odmaknula se.

— Od toga ste odmah trebali početi! — rekla je — a ne mlatiti vrata zna što o ukradenoj glavi! Vi me hoćete uhititi?

— Ni govora - uskliknuo je riđi - pa što vam je: zar osloviti nekoga znači odmah uhititi! Naprsto, tu sam poslom.

— Ništa ne razumijem, kakvim poslom?

Riđi se osvrnuo i rekao tajanstveno:

— Poslali su me da vas pozovem danas navečer u goste.

— Sto vi to bulaznite, kakve goste?

— Jednom vrlo uvaženom strancu — značajno je rekao riđi, pritvorivši oči.

Margarita se vrlo razljutila.

— Pojavio se novi soj — ulični svodnici! — ustavši se da ode, rekla ona.

— Hvala na takvim zadacima! — uvrijedeno je uskliknuo riđi i pregundao za leđima odlazeće Margarite: — Glupača!

— Gad! — odazvala se ona, okrenuvši se, ali je odmah iza sebe začula glas riđega:

— Tama koja je nadošla sa Sredozemnog mora prekrila je prokuratoru mrski grad. Nestali su viseći mostovi koji su spajali hram sa strašnom tvrđavom Antonija... Nestao je Jeršalajim, veliki grad, kao da nikad nije postojao na svijetu... Neka vas đavo nosi s vašom nagorjelom bilježnicom i suhom ružom! Sjedite ovdje sami na klu-

pi i molite ga da vas pusti na slobodu, da vam dade disati, da ode iz sjecanja!

Probljedivši, Margarita se vratila do klupe. Riđi ju je gledao žmirajući.

— Ništa ne razumijem - tiho je progovorila Margarita Nikolajevna. - Za listove ste mogli doznati... provaliti, pogledati... Podmtili ste Natašu? Da? Ali kako ste mogli saznati moje misli? — Ona se patnički namrštila i dodala: — Recite mi tko ste? Iz koje ste ustanove?

— Eto ga na... — promrmljao je riđi i rekao glasnije: — oprostite, ali ja sam vam rekao da nisam ni iz kakve ustanove! Sjednite, molim.

Margarita se bez riječi pokorila, ali je ipak sjedajući pitala još jednom:

— Tko ste?

— Pa dobro, zovu me Azazello, ali vama to ionako ništa ne govori

— Hoćete li mi reći kako ste doznali za listove i za moje misli?

— Neću reći — suho je odgovorio Azazello.

— Zar vi nešto znate o njemu? - molećivo je šapnula Margarita.

— Recimo da znam.

— Preklinjem vas, recite samo jedno, je li živ? Ne mučite me!

— Živ je, živ — nevoljko je odgovorio Azazello.

— Bože!

— Molim bez uzbudjenja i usklika — mršteći se, rekao je Azazello.

— Oprostite, oprostite - mrmljala je, sada pokorna, Margarita - ja sam se, dakako, razljutila na vas. Ali priznajte, kad na ulici zovu ženu nekamo u goste.., ja nemam predrasuda, uvjeravam vas — Margarita se žalosno nasmiješila — ali ja nikada ne viđam nikakve strance, nemam potrebe dolaziti s njima u doticaj... i osim toga moj muž... Moja je drama u tome što živim s čovjekom kojeg ne volim, ali da mu kvarim život smatram nedostojnim djelom. Ja sam od njega doživjela samo dobro...

Azazello je s vidljivom dosadom saslušao ovaj nesuvisli govor i grubo rekao:

— Molim vas da umuknete na trenutak.

Margarita je poslušno zašutjela.

— Pozivam vas posve bezopasnu strancu. I nitko neće ništa dozvati o tom posjetu. To vam jamčim.

— A zašto sam mu potrebna? — sumnjičavo je upitala Margarita.

— Dozvat ćete kasnije.

— Shvaćam... Morala bih mu se podati - rekla je zamišljeno Marga-

Na to je Azazello nekako oholo zamumljao i ovako odgovorio:

— Svaka žena na svijetu, mogu vas uvjeriti, mašta o tome — Azazelovom njuškom preletio je smiješak — ali moram vas razočarati, ništa od toga.

— Tko je taj stranac?! — zbumjeno je uskliknula Margarita tako glasno da su se prema njoj okrenuli ljudi koji su prolazili pokraj klupe. — I kakav bih razlog imala da idem k njemu?

Azazello se nagnuo k njoj i značajno šapnuo:

— Pa, razlog bi bio vrlo velik... vi ćete iskoristiti priliku...

— Što? — uskliknula je Margarita i njezine su oči postale okrugle.

— Ako vas dobro razumijem, vi želite reći kako ja tamo mogu nešto dozvati o njemu?

Azazello je šutke kimnuo glavom.

— Idem! — snažno je viknula Margarita i uhvatila Azzellovu ruku

— Idem, kamo bilo!

Azazello je s olakšanjem odahnuo, naslonio se na klupu sakrivši ledima velikim slovima urezano ime »Nj ura« i ironično progovorio:

— Težak su narod te žene! — gurnuo je ruke u džepove i ispružio noge. — Zašto su, na primjer, poslali mene po tom poslu? Mogao je poći Behemot, on je šarmantan...

Margarita je progovorila, smiješeći se usiljeno i gorko:

— Prestanite me obmanjivati i mučiti vašim zagonetkama. Ja sam nesretan čovjek i vi to iskorištavate... Upuštam se u neku čudnu pripovijest ali, kunem se, samo zbog toga što ste me privukli riječima o njemu! Vrti mi se u glavi od svih tih nerazumljivih stvari...

— Bez drame, bez drame - rekao je Azazello, praveći grimase — morate shvatiti i moj položaj. Dati administratoru po gubici, ili iz-

baciti ujaka iz kuće, ili ustrijeliti nekoga, ili još neka sitnica u tom smislu, to je moja prava specijalnost. Ali razgovarati sa zaljubljenim ženama, — sluga pokoran! Pa ja vas već pola sata uvjeravam... Dakle, idete li?

— Idem — jednostavno je odgovorila Margarita Nikolajevna.
— Tada izvolite uzeti — rekao je Azazello i izvadivši iz džepa okruglu zlatnu kutijicu pružio ju je Margariti s riječima: — spremite to jer prolaznici gledaju. Ona će vam dobro doći, Margarito Nikolajevna, vi ste od tuge poprilično ostarjeli za posljednjih pola godine. (Margarita se zacrvenjela, ali nije ništa odgovorila, i Azazello je nastavio.) Večeras, točno u pola deset, potrudite se, posve nagi, natrljati tom kremom lice i cijelo tijelo. Dalje radite što hoćete, ali nemojte se micati od telefona. U deset ču vas nazvati i reći sve što je potrebno. Vi se ne morate ni o čemu brinuti, vas će dopratiti kamo treba i neće vam nanijeti nikakvo zlo. Jasno?

Margarita je šutjela, a zatim je odgovorila:

— Jasno. Ta je stvar od čistoga zlata, vidi se po težini. Pa što, divno shvaćam kako me netko potkupljuje i uvlači u neku tamnu pričovijest za koju ču skupo platiti...

— Što je to? — gotovo je zacvilio Azazello. — Zar vi opet?
— Ne, čekajte!
— Vratite kremu!

Margarita je jače stegnula kutijicu u ruci i nastavila:

— Ne, čekajte... Znam u što srljam. Ali u sve se upuštam zbog njega, zato što nemam nade ni u što drugo na svijetu. Ipak, želim vam reći da ćete se, upropastite li me, sramiti! Da, sramiti! Jer propadam zbog ljubavi! - i, udarivši se u grudi, Margarita je pogledala sunce.

— Vratite kremu! — srđito je povikao Azazello. - Vratite, k vragu sve to. Neka pošalju Behemota!

— O, ne! — uskliknula je Margarita, začuđujući prolaznike. — Pristajem na sve, pristajem odigrati tu komediju s utrljavanjem kreme, pristajem ići tamo gdje je vrag rekao laku noć! Ne vraćam!

— Ba! - odjednom je zaurlao Azazello i upiljio oči u ogradu parka upirući prstom u nešto.

Margarita se okrenula onamo kamo je pokazivao Azazello, ali ništa osobito tamo nije vidjela. Tada se okrenula prema Azazellu, želeći dobiti objašnjenje za to besmisleno »Ba!«, ali nikoga nije bilo da dade to objašnjenje: tajanstveni sugovornik Margarite Nikolajevne je nestao. Margarita je brzo gurnula ruku u torbicu, kamo je prije tog uzvika sakrila kutijicu, i uvjerila se kako je ona tamo. Tada je, ni o čemu ne razmišljajući, Margarita hitro potrčala iz Aleksandrovskoga parka.

POGLAVLJE 20.

AZAZELLOVA KREMA

Pun mjesec visio je na čistom večernjem nebu, vidljiv kroz javorove grane. Lipe i bagremi prošarali su zemlju u vrtu zamršenom šarom mrlja. Trokrilni prozor zabata, otvoren ali zastrt zastorom, svijetlio je jarkim električnim svjetлом. U spavaćoj sobi Margarite Nikolajevne gorjele su sve svjetiljke i osvjetljavale posvemašnji nered u sobi. Na pokrivaču postelje ležale su košulje, čarape i donje rublje, izgužvano rublje na podu, kraj kutije cigareta zgnječene u uzbudjenju. Cipele su stajale na noćnom ormariću, uz napola praznu šalicu kave i pepeljaru u kojoj se dimio opušak. Na naslonu stolice visjela je crna večernja haljina. U sobi je mirisalo na parfeme. Osim toga, u nju je dopirao miris pregrijana glaćala.

Margarita Nikolajevna sjedila je pred velikim zrcalom samo u kupaćem ogrtaču, prebačenom na golo tijelo, i u mekim crnim papučama. Zlatna narukvica sa satom ležala je pred Margaritom Nikolajevnom zajedno s kutijom koju je dobila od Azazella, a Margarita nije skidala pogled s brojčanika. Ponekad joj se činilo kako se sat pokvario i da se kazaljke ne miču. Ali one su se micale, iako vrlo polagano, kao da su se slijepile, i konačno <je duga kazaljka došla na minutu prije pola deset>. Margaritino je srce zakucalo tako snažno da čak nije odmah mogla uzeti kutiju. Pribravši se, Margarita ju je otvorila i vidjela u kutiji masnu žutu kremu. Učinilo joj se da miriše na mulj. Vrhom prsta Margarita je izvadila malo kreme na dlani, kod čega je jako zamirisalo na močvarne biljke i šumu, a za-

tim je dlanom počela trljati kremu na čelo i obraze. Krema se laganо razmazivala i, kako se Margariti činilo, odmah isparavala. Kad je nanijela nekoliko slojeva, Margarita je pogledala u zrcalo i ispustila kutiju ravno na staklo sata te je ono naprsnulo. Margarita je zatvorila oči, zatim pogledala još jednom i stala se na sav glas smijati.

Obrve koje su na krajevima bile pincetom očupane u tanku crtu sada su postale guste i poput crnih ravnih lukova polegле nad zelene oči. Tanka okomita bora iznad nosa koja se pojавila u listopadu, kada je nestao Majstor, nestala je bez traga. Nestale su i žućkaste sjene na sljepoočnicama i dvije jedva vidljive mrežice u vanjskim kutovima očiju. Koža na obrazima postala je jednoliko ružičasta, čelo bijelo i čisto, a kovrče su se opustile.

Na tridesetogodišnju Margaritu gledala je iz zrcala prirodno krovčava crnokosa žena od dvadeset godina.

Kad se do sita nasmijala, Margarita je jednim skokom iskočila iz ogrtača, zagrabilo lagane masne kreme i snažnim namazima počela je utrljavati u kožu tijela. Ono je odmah postalo ružičasto i preplavljalo. Zatim je u trenu, kao da je iz mozga izvađena igla, utihnula bol u sljepoočnici koja je trajala cijelu večer nakon sastanka u Aleksandrovskom parku, a zatim je Margaritino tijelo postalo lagano.

Ona je skočila i ostala lebdjeti u zraku nisko nad sagom, zatim ju je nešto polagano povuklo nadolje i ona se spustila.

— Ah, kakva krema! Ah, kakva krema! — povikala je Margarita i bacila se u naslonjač.

Utrljavanje je nije izmijenilo samo izvana. Sada je u njoj cijeloj, u svakoj čestici tijela, kipjela radost koju je osjećala kao mjehuriće što joj draže tijelo. Margarita se osjećala slobodnom, slobodnom od svega. Osim toga, ona je shvatila potpuno jasno kako se dogodilo upravo ono o čemu je jutros govorio predosjećaj, i da ona napušta vilu i svoj prijašnji život zauvijek. Ali je od toga prijašnjega života preostala još misao kako mora izvršiti samo jednu, posljednju dužnost prije početka nečega novoga, neobičnoga, što ju je vuklo gore, u zrak. I ona je iz spavaće sobe, onako naga, lepršajući po zraku,

potrčala u muževljev kabinet i, upalivši svjetlo, jurnula k pisaćem stolu. Na listu što ga je istrgnula iz bloka, ona je bez ispravaka, brzo i krupnim slovima, olovkom napisala pismo:

»Oprosti mi i što prije me zaboravi. Napuštam te zauvijek. Ne traži me, to je uzaludno. Postala sam vještica od tuge i muka koje su me zadesile. Zuri mi se. Ostaj mi zdravo. Margarita.«

Potpuno olakšane duše Margarita je doletjela u spavaću sobu, odmah je za njom utrčala Nataša, natovarena stvarima. I sve te stvari, drvene vješalice s haljinama, čipkaste maramice, sive svilene cipele na kalupima, i pojas — sve se to odmah prosulo po podu, i Nataša je zapljeskala praznih ruku.

— Zar ne, lijepa sam? — glasno je viknula Margarita Nikolajevna promuklim glasom.

— Kako to? — šaptala je Nataša uzmičući. — Kako to radite, Margarito Nikolajevna?

— To je od kreme! Krema, krema! - odgovorila je Margarita pokazujući zlatnu kutiju i okrećući se pred zrcalom.

Zaboravivši zgužvanu haljinu što se povlačila po podu, Nataša je pritrčala zrcalu i pohlepnim, užagrenim očima, zabezeknuto gledala u ostatak kreme. Njezine su usne nešto šaptale. Opet se okrenula prema Margariti i progovorila nekako ponizno:

— Kakva koža! Koža, a? Margarito Nikolajevna, pa vaša koža svjetluca. - Tada se pribrala, pritrčala haljini, dignula je i počela otresati.

— Bacite je! Bacite je! — vikala joj je Margarita — K vragu i haljin bacite je! Uostalom, ne, uzmite je za uspomenu. Velim, uzmite je za uspomenu. Uzmite sve što je u sobi.

Nataša je neko vrijeme, kao maloumlna, nepomično gledala Margaritu, zatim joj se objesila oko vrata, ljubeći je i vičući:

— Atlasna! Svijetli! Atlasna! A obrve, obrve!

— Uzmite sve krpe, uzmite parfeme, i odnesite ih k sebi i sakrijte u sanduk - vikala je Margarita — ali dragocjenosti ne uzimajte jer će vas okriviti za krađu!

Nataša je ugurala u zavežljaj sve što joj je palo pod ruku, haljine, cipele, čarape i rublje, i izjurila iz spavaće sobe.

U to vrijeme iz otvorena prozora s druge strane ulice vinuo se i poletio glasan virtuozan valcer i čuo se zvuk automobila koji se zau-stavio pred vratima.

- Sad će nazvati Azazello! — uskliknula je Margarita slušajući valcer koji se razlijegao ulicom. — On će telefonirati! A stranac je bezopasan, sada shvaćam kako je bezopasan!

Automobil je zabrujaо udaljavajući se od vrata. Škripnula su vrtna vrata i na popločenu puteljku začuli se koraci.

»To je Nikolaj Ivanović, prepoznajem ga po koracima - pomisli-la je Margarita — moram za rastanak učiniti nešto smiješno i zanim-ljivo«.

Margarita je odgurnula zastor ustranu i sjela na rub prozorske daske, obgrlivši koljena rukama. Mjesecina ju je obasjala zdesna. Margarita je podigla glavu i prema mjesecu okrenula zamišljeno i sanjarsko lice. Koraci su se začuli još dva puta, a zatim su naglo utihnuli. Uživajući još malo u mjesecu, uzdahnuvši reda radi, Mar-garita je okrenula glavu prema vrtu i stvarno ugledala Nikolaja Iva-novića, koji je stanovao u donjem katu iste vile. Mjesec je jarko obasjavao Nikolaja Ivanovića. Sjedio je na klupi i po svemu se vi-djelo da se na nju spustio naglo. Naočale na njegovu licu nekako su se nakrivile, svoju je aktovku stiskao u rukama.

— Dobra večer, Nikolaje Ivanoviću — žalosnim je glasom rekla Margarita. — Dobar večer! Dolazite sa sjednice?

Nikolaj Ivanović nije na to ništa odgovorio.

- A ja — nastavila je Margarita naginjući se u vrt - sjedim sama, kako vidite, dosađujem se, gledam mjesec i slušam valcer...

Lijevom rukom Margarita je dotaknula sljepoočnicu, popravila pramen kose, zatim je ljutito rekla:

— To je nepristojno, Nikolaje Ivanoviću! Ipak sam žena na kraju krajeva! Bezobrazno je ne odgovarati kada s vama netko razgo-vra.

Nikolaj Ivanović, vidljiv na mjesecini do posljednjeg puceta na sivu prsluku, do posljednje vlasti u svijetloj klinastoj bradi, odjednom se nasmiješio plahim osmijehom, podigao se s klupe, i očito izvan sebe od zbumjenosti umjesto da skine šešir maknuo je aktovku ustranu i savio nogu kao da se spremi čučnuti.

— Ah, kako ste vi dosadan tip, Nikolaje Ivanoviču! — nastavila je Margarita. — Vi ste mi uopće tako dojadili da vam to ne mogu ni izreći, i tako sam sretna što se s vama rastajem! Idite k vragu!

Tada je iza Margaritinih leđa u spavaćoj sobi zazvonio telefon. Margarita je sišla s prozorske daske i, zaboravivši Nikolaja Ivana-oviča, dohvatiла slušalicu.

— Govori Azazello - čulo se iz slušalice.

— Mili, mili Azazello! - uskliknula je Margarita.

— Vrijeme je. Letite — progovorio je Azazello i po njegovu tonu osjećalo se da mu je ugodan radosni Margaritin usklik. — Kad budete letjeli iznad vrata viknite — »Nevidljiva«. Zatim letite nad gradom, da se priviknete, a zatim na jug, izvan grada, i ravno na rijeku. Čekaju vas!

Margarita je potom objesila slušalicu i tada je u susjednoj sobi nešto drveno zahramalo i počelo lupati na vrata. Margarita ih je otvorila i metla je, četkom uvis, plešući, uletjela u spavaću sobu. Svojim krajem ona je bubnjala po podu, ritala se i trzala prema prozoru. Margarita je poskočila od ushita i skočila na metlu. Tek je tada jahačici palo na um kako se u toj užurbanosti zaboravila odjenuti. U galopu je pojurila prema postelji i dohvatiла prvo što joj je došlo pod ruku, neku plavu košulju. Mahnuvši njome kao zastavom, poljetjela je kroz prozor. I valcer se jače začuo iznad vrta.

S prozora je Margarita skliznula dolje i ugledala Nikolaja Ivana-oviča na klupi. Taj, kao da je urastao u nju, potpuno ošamućen, slušao je povike i buku koja je dopirala iz osvijetljene spavaće sobe gornjih stanara.

— Zbogom, Nikolaje Ivanoviču! — viknula je Margarita plešući pred Nikolajem Ivanovičem.

On je uzdahnuo i počeo puzati po klipi pipajući rukama i srušivši na tlo svoju aktovku.

- Zbogom zauvijek! Ja letim! - vikala je Margarita zaglušujući valcer. Tada je shvatila kako joj košulja nije potrebna i zlokobno se nasmiješivši pokrila je njome glavu Nikolaja Ivanovića. Oslijepljeni Nikolaj Ivanovič pao je s klupe na opekom popločan puteljak.

Margarita se okrenula da posljednji put pogleda vilu u kojoj se tako dugo mučila i u osvijetljenu je prozoru ugledala Natašino lice izobličeno od zaprepaštenja.

— Zbogom, Natašo! — povikala je Margarita i povukla metlu. — Nevidljiva! Nevidljiva! - još je glasnije viknula i između javorovih grana koje su je udarale po licu preletjela vrata i izletjela na ulicu. Za njom je poletio posve poludjeli valcer.

POGLAVLJE 21.

LET

T^Jevidljiva i slobodna! Nevidljiva i slobodna! Preletjevši svoju ulicu, Margarita je doletjela u drugu koja je pod pravim kutom sjekla prvu. Tu popravljanu, zakrpanu, krivu i dugu ulicu s malom trgovinom nakriviljenih vrata, gdje se u čašama prodavao petrolej, a u bocama tekućina protiv nametnika, ona je začas presjekla, i tada je odlučila da, premda sasvim slobodna i nevidljiva, čak i u uživanju bude bar malo razumna. Samo nekim čudom zakočivši, nije se razbila nasmrt o stari nakriviljeni zabat na uglu. Kad ga je mimošla, Margarita je jače stisnula metlu i usporila let, pozorno gledajući električne žice i natpise koji su visjeli iznad pločnika.

Treća ulica vodila je ravno na Arbat. Sada se Margarita potpuno priviknula na upravljanje metlom, shvatila kako ova sluša i najmanji dodir njezinih ruku ili nogu, i da leteći nad gradom mora biti pažljiva i ne odveć neobuzdana. Osim toga, jasno je postalo već u prvoj ulici da prolaznici ne vide letačicu. Nitko nije podizao glavu, ni vikao »Gledaj, gledaj!«, niti se pomicao ustranu, ni vrištao i padaо u nesvijest, niti se smijao neobuzdanim smijehom.

Margarita je letjela nečujno, vrlo polagano i nisko, otprilike u visini prvoga kata. Ali i pri polaganom letu na samom ulasku na zasljepljujuće osvijetljeni Arbat malo je promašila i udarila ramenom o nekakvu svjetleću okruglu ploču na kojoj je bila nacrtana strijela. To je razljutilo Margaritu. Ona je zauzdala poslušnu metlu, odletjela ustranu, a zatim, bacivši se na kolut, iznenada ga je krajem

metle razbila na komadiće. S treskom su se prosule krhotine, prolaznici su ustuknuli, negdje su zazviždali, a Margarita se nasmijala načinivši to nepotrebno djelo. »Na Arbatu moram biti još opreznija - pomislila je Margarita — tamo je toliko toga nagomilano da se ni snaći ne možeš.« Počela se provlačiti između žica. Pod Margaritom su plovili krovovi trolejbusa, autobusa i osobnih automobila, a po pločnicima su, kako se odozgo učinilo Margariti, plovile rijeke kapa. Od tih rijeka dijelili su se potočići i ulijevali Se u ognjena ždrijela noćnih trgovina. »E, kakva gužva! — ljutito je pomislila Margarita - nemaš se kamo okrenuti!. Presjekla je Arbat, podigla se više, do trećeg kata, i mimo osljepljujućih svjetiljaka na uglovima kazališne zgrade preletjela u usku uličicu s visokim kućama. Na njima su svi prozori bili otvoreni i posvuda se u prozorima čula radio-glazba. Iz znatiželje, Margarita je pogledala u jedan od njih. Spazila je kuhinju. Dva primusa tutnjila su na štednjaku, kraj njih su stajale dvije žene sa žlicama u rukama i svađale se.

— Svjetlo u zahodu treba za sobom ugasiti, kažem vam, Pelageja Petrovna - govorila je žena pred kojom je stajao lonac s nekakvim jelom iz kojega se pušilo — inače ćemo vas tužiti, pa neka vas iselete.

— I vi ste mi pametni — odgovarala je druga.

— Obje ste pametne — glasno je rekla Margarita nagnuvši se kroz prozor u kuhinju.

Dvije svađalice okrenule su se u smjeru glasa i ukočile se s prljavim žlicama u rukama. Margarita je oprezno ispružila ruku između njih, okrenula pipce na oba primusa i ugasila ih. Žene su uzdahnule i zinule. Ali je Margariti već dosadilo u kuhinji i ona je izletjela na ulicu.

Na njezinu kraju privukla je Margaritinu pozornost raskošna gradosija nedavno sagrađene sedmerokatnice. Margarita se spustila i vidjela pročelje kuće obloženo crnim mramorom, vrata široka, a iza njihovih se stakala nazire kapa sa zlatnim gajtanom i puceta vratara, i nad vratima stoji zlatan natpis: »Dom Dramlita«.

Margarita je žmirkala gledajući natpis i mislila što bi mogla znatići riječ »Dramlit«? Stavivši metlu pod pazuho, Margarita je ušla u

vežu gurnuvši vratima začuđena vratara i ugledala na zidu kraj dizala crnu veliku ploču a na njoj bijelim slovima ispisane brojeve stanova i prezimena stanara. Popis koji je bio okrunjen natpisom »Dom dramskih pisaca i književnika«, nagnao je Margaritu na zvјerski pri-gušen krik. Dignuvši se u zraku pohlepno je čitala prezimena: Hustov, Dvubratski, Kvant, Beskudnikov, Latunski...

- Latunski! — ciknula je Margarita. — Latunski! Pa to je on... on je uništio Majstora!

Vratar je izbuljio oči i čak poskakivao od čuđenja, gledao crnu ploču nastojeći shvatiti čudo: zašto je popis stanara iznenada cikli uo.

A Margarita se u to vrijeme već brzo dizala stubama, ponavljujući u nekakvu zanosu:

— Latunski — osamdeset i četiri! Latunski - osamdeset i četiri...

Evo lijevo — 82, desno — 83, još više lijevo - 84. Ovdje. Evo i natpis — »O. Latunski«.

Margarita je skočila s metle i njezine užarene tabane ugodno je hladio kameni hodnik. Margarita je pozvonila jednom, drugi put. Ali nitko nije otvarao. Margarita je jače pritisnula zvonce i sama je čula kako zvoni u stanu Latunskoga. Da, čitava života, do groba mora biti zahvalan pokojnom Berliozu stana br. 84 na sedmom katu zato što je predsjednik MASSOLIT-a pao pod tramvaj i zato što je posmrtna sjednica bila sazvana upravo te večeri. Pod sretnom se zvijezdom rodio kritičar Latunski. Ona ga je spasila od susreta s Margaritom koja je toga petka postala vješticom!

Nitko nije otvarao. Tada je Margarita u punom naletu sletjela dolje, brojeći katove doletjela do vrata, jurnula na ulicu i gledajući uvis brojila katove izvana, razmišljajući koji su prozori stana Latunskoga. Nedvojbeno, to je bilo pet tamnih prozora na uglu zgrade, na sedmu katu. Uvjerivši se u to, Margarita se podigla u zraku i za nekoliko sekundi ulazila je kroz otvoren prozor u mračnu sobu u kojoj se srebrio samo uzak mjesečev trak. Po njemu je potrčala Margarita i napipala prekidač. Za časak je cijeli stan bio osvijetljen.

Metla je stajala u kutu. Uvjerivši se kako nikoga nema kod kuće, Margarita je otvorila vrata na stubište i provjerila je li natpis tu. Natpis je bio na mjestu, Margarita je dospjela kamo je trebalo.

Da, kažu, kako još uvijek kritičar Latunski znade problijediti sjecajući se te strašne večeri, i još uvijek sa zahvalnošću izgovara Berliozovo ime. Posve je nepoznato kakvim bi mračnim i odvratnim zločinom završila ta večer — po povratku iz kuhinje u Margaritinim se rukama nalazio težak čekić.

Gola i nevidljiva letačica suzdržavala se i svladavala, njezine su se ruke tresle od nestrpljivosti. Pomno ciljajući Margarita je udarila po tipkama glasovira i cijelim stanom raznio se prvi žalosni lelek. Histerično je vrištalo ni kriv ni dužan bekerovski kabinetski instrument. Tipke su propadale, koštani ukrasi letjeli na sve strane. Instrument je brujaо, naricao, škripao, zvonio. Uz zvuk poput pucnja iz pištolja pukla je pod udarcem čekića gornja polirana ploha. Teško dišući, Margarita je čekićem čupala i svijala strune. Konačno je, umorna, prestala, bacila se u naslonjač da predahne.

U kupaonici je strašno šumila voda, u kuhinji također. »Čini se da se već prelila na pod...« — pomislila je Margarita i dodala glasno:
— Ipak, ne treba predugo sjediti.

Iz kuhinje u hodnik već je jurio potok. Tapkajući bosim nogama po vodi, Margarita je u vjedru nosila vodu iz kuhinje u kritičarev kabinet. Zatim, nakon što je čekićem razlupala vrata na ormaru u istom kabinetu, bacila se na spavaću sobu. Razbivši ormar sa zrcalom, izvukla je iz njega kridčarevo odijelo i potopila ga u kadi. Tintarnicu, punu tinte, koju je dohvatiла u kabinetu, prolila je na raskošnu bračnu postelju u spavaćoj sobi. Pustošenje joj je pričinjalo veliko zadovoljstvo, ali joj se pritom cijelo vrijeme činilo kako su rezultati nekako jadni. Zato je počela raditi koješta. Razbila je tegle s fikusima u sobi gdje se nalazio glasovir. Ne dovršivši to, vratila se u spavaću sobu i kuhinjskim nožem stala rezati plahte, razbijati ostakljene fotografije. Nije osjećala umor, samo je po njoj potocima tekao znoj.

U to vrijeme u stanu br. 82, ispod stana Latunskoga, kućna pomoćnica dramaturga Kvanta pila je u kuhinji čaj čudeći se što odozgo dopire nekakva buka, trčanje i zvonjava. Podigavši glavu prema stropu, ona je odjednom ugledala kako on očevidno mijenja svoju bijelu boju u nekakvu mrtvačku - plavkastu. Mrila se vidljivo širila i iznenada su na njoj nabubrile kapi. Dvije minute sjedila je kućna pomoćnica čudeći se toj pojavi sve dok nije konačno sa stropu počela padati prava kiša i dok nije zabubnjala po podu. Tada je kućna pomoćnica skočila, stavila posudu pod mlaz, što nije nimalo pomoglo, jer se pljusak tako pojačao da je voda zalila i plinski štednjak i stol s posuđem. Tada je, kriknuvši, Kvantova kućna pomoćnica istrčala iz stana na stubište i odmah se u stanu Latunskoga začula zvonjava.

— Počeli su zvoniti, vrijeme je da se spremimo — rekla je Margarita. Sjela je na metlu slušajući kako ženski glas viće u prorez na vratima:

— Otvorite, otvorite! Dusja, otvori! Zar kod vas teče voda? Nas je zalilo!

Margarita se podigla metar uvis i udarila po lusteru. Dvije su se žarulje rasprsnule i na sve strane poletjeli su stakleni privjesci. Povici kroz prorez su prestali, na stubištu se začuo topot. Margarita je isplovila kroz prozor, našla se s vanjske strane prozora, zamahnula je i čekićem udarila po staklu. Ono je zajecalo i po mramorom obloženom zidu poletjele su krhotine poput vodopada. Margarita je doletjela do sljedećega prozora. Daleko dolje na pločniku trčali su ljudi, od dva automobila koji su stajali ispred veže jedan je zabrujaо i otišao. Kad je završila s prozorima Latunskoga, Margarita je otplovila k susjednu stanu. Udarci su postali češći, uličica se ispunila zveketom i bukom. Iz prve veže istrčao je vratar, pogledao uvis, malo se kolebao, očigledno se ne dosjetivši odmah što mu valja činiti, gurnuo u usta zviždaljku i žestoko zazviždao. S posebnim užitkom razbivši posljednji prozor na sedmome katu, uz pratnju zviždaljke, Margarita se spustila na šesti kat i tu počela drobiti stakla.

Izmučen dugim besposličarenjem iza zrcalnih vrata veže, vratar je u zvižduk unio svu svoju dušu, slijedeći pritom točno Margaritu, kao glazbena pratnja. U stankama, kad je prelijetala s prozora na prozor, on bi udahnuo, a pri svakom Margaritinu udarcu, napuhnuvši obraze, zviždao je razdirući noćni zrak do nebesa.

Njegovi napori, udruženi s naporima razjarene Margarite, dali su velike rezultate. U kući je nastala panika. Još nerazbijeni prozori su se otvarali, u njima su se pojavljivale glave i odmah se skrivale i, obrnuto, otvoreni prozori odmah su se zatvarali. U kućama preko puta na osvijetljenoj pozadini prozora pojavljivali su se tamni obrisi ljudi koji su nastojali shvatiti zašto bez ikakva razloga pucaju stakla na novoj zgradi Dramlita.

Na ulici su ljudi trčali prema domu Dramlita, a unutar njega, bez ikakva smisla, muvali su se ljudi na stubištima. Kvantova kućna pomoćnica vikala je onima koji su trčali stubama da je kod njih poplava, a njoj se ubrzo pridružila Hustova kućna pomoćnica iz stana br. 80, koji se nalazio ispod Kvantova stana. U Hustovih je pokušalo sa stropa i u kuhinji i u zahodu. Konačno se u Kvantovih sa stropa u kuhinji srušio debeo sloj žbuke razbivši sve prljavo posude, poslije čega je počeo već pravi prolom, iz hrpe obješene mokre šindre lijevalo je kao iz kabla. Tada je na stubištu prve veže počelo dozivanje. Leteći pokraj pretposljednjega prozora na trećem katu, Margarita je pogledala unutra i ugledala čovjeka koji je u panici stavio na sebe plinsku masku. Udarivši čekićem u njegovo staklo, Margarita ga je uplašila i on je nestao iz sobe.

I neočekivano je divljački kaos prestao. Kliznuvši k drugom katu Margarita je pogledala u posljednji prozor koji je bio zastrt laganim tamnim zastorom. U sobi je gorjela slaba svjetiljka pod sjenilom. U krevertiću s mrežastim pobočnim stranama sjedio je dječak od četiri godine i uplašeno slušao. Od odraslih nikoga nije bilo u sobi, očito su svi pobjegli iz stana.

— Netko razbija stakla - progovorio je dječak i pozvao: - Mama!

Nitko se nije odazvao i tada je rekao:

— Mama, bojim se.

Margarita je razgrnula zastor i uletjela kroz prozor.

— Bojim se — ponovio je dječak i zadrhtao.

— Ne boj se, ne boj se, maleni — rekla je Margarita nastojeći smekšati svoj zločinački glas hrapav od vjetra — to su dječaci razlupali prozore.

— Iz praćke? — upitao je dječak i prestao drhtati.

— Iz praćke, iz praćke — potvrdila je Margarita — a ti spavaj.

— To je Sitnik — rekao je dječak — on ima praćku.

— Dakako, to je on!

Dječak je lukavo pogledao nekamo ustranu i upitao:

— A gdje si ti, tetiće?

— Mene nema — odgovorila je Margarita — ti me sanjaš.

— Tako sam i mislio — rekao je dječak.

— Ti lezi — naredila je Margarita — stavi ruku pod glavu i sanjat ćeš me.

— Sanjat ču te, sanjat ču te — složio se dječak i odmah je legao i stavio ruku pod glavu.

— Ispričat ču ti bajku — progovorila je Margarita i stavila toplu mlju na ošišanu glavicu — bila je na svijetu jedna teta... I nije imala djece i sreće također nije imala. I isprva je puno plakala, a zatim je postala zla... — Margarita je zašutjela, odmaknula ruku, dječak je spavao.

Margarita je tiho stavila čekić na prozorsku dasku i izletjela. Pred kućom je bio metež. Popločenim nogostupom posutim razbijenim stakлом, trčali su ljudi i nešto vikali. Između njih su promicali misionari. Iznenada se začulo zvono i s Arbata su se u ulicu dovezla crvena vatrogasnna kola s ljestvama.

Ali sve to više nije zanimalo Margaritu. Pazeći da ne dotakne kakav vod, čvršće je uhvatila metlu i u trenu je bila iznad zlosretne kuće. Ulica je pod njom krivudala i nestala. Umjesto nje pod Margaritinim nogama niknulo je mnoštvo krovova koje su pod pravim kutom presijecale svijetleće crte. Sve se neočekivano pomaknulo ustranu a lančići svjetala razlili su se i stopili.

Margarita je učinila još jedan trzaj, i tada je mnoštvo krovova propalo u zemlju, a umjesto njih dolje se pojavilo jezero treperavih električnih svjetala, jezero je sunulo okomito uvis da bi se zatim pojavilo iznad Margaritine glave, a pod nogama joj je zablistao mjesec. Shvativši kako se preokrenula, Margarita se vratila u normalan položaj i, okrenuvši se, vidjela da ni jezera nema a tamo iza nje ostao je samo ružičasti odsjev na obzoru. I on je nestao za koji trenutak, i Margarita je vidjela kako je sama s mjesecom koji je letio iznad nje, s lijeve strane. Margaritina kosa već je dugo stršala poput plasta sijena, a mjesecina je s fijukom je zapljuskivala njezino tijelo. Po tome kako su se dolje dva reda rijetkih svjetala stapala u dvije neprekinute svijetleće crte, po tome kako su one brzo nestajale iza nje — Margarita je shvatila kako leti čudovišnom brzinom i začudila se što ne diše teško.

Nakon nekoliko sekundi daleko dolje, u zemaljskoj tami, zaplam-sao je nov val električne rasvjete i prosuo se pod nogama letačice, ali se odmah zavratio poput spirale i propao u zemlju. Još nekoliko sekundi - opet ista pojava.

— Gradovi! Gradovi! — povikala je Margarita.

Nakon toga, ona je dva ili tri puta vidjela pod sobom nekakve sablje mutnog sjaja, koje su ležale u otvorenim crnim koricama, i shvatila da su to rijeke.

Okrećući glavu uvis i uljevo, letačica je s uživanjem promatrala kako mjesec kao lud hrli natrag u Moskvu i istovremeno, čudnovato, stoji u mjestu tako da se na njemu jasno vidi zagonetan, taman oblik — ili zmaj ili konjić-grbonjić, okrenut šiljastom njuškom prema ostavljenu gradu.

Tada je Margaritu saletjelala misao da zapravo uzalud toliko opsjednuto goni metlu. Time se lišava mogućnosti da išta razgleda kako valja. Nešto joj je govorilo kako će je tamo kamo leti pričekati i zato se nema razloga mučiti tako bjesomučnom brzinom i visinom.

Margarita je okrenula metlu četkom prema naprijed tako da se medin rep podigao i, usporivši let, krenula je prema tlu. I to klizanje

naniže, kao na zračnim sanjkama, pričinjalo joj je velik užitak. Zemlja joj se približila i iz dotad bezobličnog, gustog crnila izronile su tajne i ljepote noći obasjane mjesecom. Zemlja joj je prilazila, i Margaritu je već zapahnuo miris zazelenjelih šuma. Margarita je letjela iznad maglom orošena luga, zatim nad ribnjakom. Ispod Margarite u zboru su kreketale žabe, a negdje u daljini, jako uznemirujući srce, gudio je vlak. Margarita ga je uskoro ugledala. Puzio je polaganu kao gusjenica, bacajući u zrak iskre. Pretekavši ga, Margarita je preletjela iznad još jednog vodenog zrcala, u kojem je ispod njezinih nogu plivao drugi mjesec, spustila se još niže i proslijedila dalje, nogama gotovo dodirujući vrhove velikih borova.

Odostraga se začuo neugodan šum razderana zraka i počeo dostizati Margaritu. Postupno se šumu nečeg što leti kao metak priključio ženski smijeh koji se čuo nadaleko. Margarita se osvrnula i vidjela kako je sustiže neki zamršen tamni predmet. Sustižući Margaritu, postajao je sve jasniji, vidjelo se kako netko na nečemu leti. Konačno je postao sasvim jasan: smanjujući brzinu, Margaritu je sustigla Nataša.

Potpuno naga, raskuštrane kose koja je vijorila na sve strane, leljela je jašući na debelom nerastu koji je prednjim papcima čvrsto držao aktovku, a stražnjim bijesno mahao zrakom. Naočale koje su ponekad bljeskale na mjesečini, a zatim se gasile, spuznule su s nosa i letjele na vrpci kraj nerasta, dok mu se šešir sasvim spustio na oči. Kada je dobro pogledala, Margarita je u nerastu prepoznala Nikolaja Ivanovića, i tada je njezin smijeh zagrmio iznad šume miješajući se s Natašinim smijehom.

— Nataška! — prodorno je viknula Margarita. — Zar si se namazala kremom?

— Dušice!! — budeći svojim povicima zaspalu borovu šumu, odgovorila je Nataša. — Kraljice moja francuska, ja sam i njemu namažala čelu, i njemu!

— Princezo! — plačljivo je zaurlao nerast koji je u galopu nosio jahačicu.

— Dušice! Margarito Nikolajevna! — vikala je Nataša jašuci usporedo s Margaritom - priznjem, namazala sam se kremom. Ta i ja hoću živjeti i letjeti! Oprostite mi, gospodarice, ali neću se vratiti, nizašto se neću vratiti! Ah, divno je, Margarito Nikolajevna! Zaprosio me je — Nataša je prstom pokazala na vrat zbumjena zadahtana nerasta - zaprosio! Kako si me nazivao, ha? - viknula je nagnuvši se k uhu nerastovu.

— Božice, — cvilio je taj — ne mogu ja tako brzo letjeti! Mogao bi izgubiti važne spise. Prosvjedujem, Natalijo Prokofjevna.

— Idi k vragu, ti sa svojim spisima! — drsko hihocući vikala je Nataša.

— Što vam je, Natalijo Prokofjevna! Netko vas može čuti! — moćivo je urlao nerast.

Dok je letjela kraj Margarite, Nataša joj je smijući se pričala što se dogodilo u vili nakon što je Margarita odletjela kroz vrata.

Nataša je prznala kako je, ne taknuvši više nijednu darovanu stvar, zbacila sa sebe odjeću i bacila se na kremu te se njome smjesta namazala. I s njom se dogodilo isto što i s njezinom gazdaricom. U vrijeme dok se pred zrcalom Nataša opajala svojom čarobnom ljevitom i smijala od radosti, vrata su se otvorila i pred Natašom se pojavio Nikolaj Ivanovič. Bio je uzbuden, u rukama je držao košulju Margarite Nikolajevne i svoj vlastiti šešir i aktovku. Kad je ugledao Natašu, Nikolaj Ivanovič je obamro. Kad se donekle pribrao, sav crven kao rak, priopcio je kako je smatrao svojom dužnošću da podigne košuljicu, osobno je donese...

— Što je sve govorio, podlac! - vrištala je i smijala se Nataša. - Što je sve govorio, na što sve nagovarao! Kakve novce nudio! Rekao je kako Klavdija Petrovna neće ništa dozнати. Zar ćeš reći da lažem? — vikala je Nataša nerastu, a taj je samo zbumjeno okretao njušku.

Raspojasavši se u spavaćoj sobi, Nataša je namazala kremom Nikolaja Ivanovića i odrvenjela od čuđenja. Lice poštovanog donjeg stanara smanjilo se u rilo, a ruke i noge doibile su papke. Pogledavši se u zrcalo, Nikolaj Ivanovič je očajno i divlje zacvilio, ali je već bilo

kasno. Za nekoliko trenutaka on je već osedlan letio nekamo k vragu izvan Moskve, plačući od žalosti.

— Zahtijevam da mi se vrati moj pravi lik! - odjednom je histično i molečivo propištao i zaroktao nerast. - Ne želim letjeti na nekakav protuzakonit skup! Margarito Nikolajevna, vi ste dužni obuzdati svoju kućnu pomoćnicu.

— Ah, sada sam ja tebi kućna pomoćnica? Kućna pomoćnica? - vikala je Nataša štipajući nerastovo uho. - A bila sam božica? Kako si me nazivao?

— Venera! — plačljivo je odgovarao nerast leteći iznad potoka ko je žuborio među kamenjem, i zapplećući papcima o ljeskovo grmlje.

— Venera! Venera! — pobjedosno je povikala Nataša, podbočivši se jednom rukom dok je drugu pružala prema mjesecu. — Margarito! Kraljice! Izmolite da ostanem vještica. Za vas će oni sve učiniti, vama je darovana moć!

Margarita je odgovorila:

— Dobro, obećajem!

— Hvala! — povikala je Nataša i iznenada kriknula resko i nekak tugaljivo: — Hej! Hej! Brže! Hajde, goni! - Petama je podbola od lude trke omršavjеле nerastove bokove, pa je on jurnuo tako da je opet rezao zrak, i za tren se Natašu vidjelo sprijeda kao crnu točku a potom je i sasvim nestala, a šum njezina leta je utihnuo.

Margarita je kao i prije letjela polagano u pustom i nepoznatom prostoru, iznad brežuljaka koji su bili posuti rijetkim oblucima što su ležali između velikih borova. Margarita je letjela i razmišljala kako je negdje jamačno vrlo daleko od Moskve. Metla nije letjela iznad vrhova borova već između njihovih debala koja su s jedne strane bila posrebrena mjesecinom. Slaba sjena letačice vukla se sprijeda po zemlji - sada je mjesec svijetlio u Margaritina leđa.

Margarita je osjećala blizinu vode i svoga cilja. Borovi su se prorijedili i Margarita je tiho zrakom doplovila do vrleti. Ispod vrleti, u sjeni, bila je rijeka. Magla se nadvila i lijepila za grmlje u podnožju vrleti, a suprotna je obala bila plitka, niska. Na njoj, ispod nekakva

osamljena rascvjetala drveća, treperio je plamen vatre i vidjeli su se likovi u pokretu. Margariti se učinilo da otuda dopire neka prštava, vesela glazba. Dalje, dokle je oko sezalo, na posrebrenoj ravnici nije se vidjelo ni kuća ni ljudi.

Margarita je skočila s vrleti i hitro se spustila k vodi. Voda ju je mamila poslije jurnjave zrakom. Odbacivši metlu, ona je potrčala i bacila se naglavce u vodu. Njezino je lagano tijelo poput strijele uronilo u vodu i izbacilo stup vode gotovo do samog mjeseca. Voda je bila topla kao u parnoj kupelji i, izronivši iz dubine, Margarita se do mile volje naplivala u toj rijeci, u posvemašnjoj noćnoj osami.

Pokraj Margarite nije bilo nikoga, ali malo dalje iza grmlja čulo se prskanje i frktanje, tamo se također netko kupao.

Margarita je istrčala na obalu. Njezino je tijelo plamtjelo poslije kupanja. Nije osjećala nikakav umor i radosno je zaplesala po vlažnoj travi. Odjednom je prestala plesati i načulila je uši. Frktanje se počelo približavati, i iza rakitova grmlja izmilio je nekakav goli debeljko u crnom svilenom cilindru, zabačenom na zatiljak. Stopala njegovih nogu bila su zablaćena muljem, tako da se činilo kako je kupač u crnim cipelama. Sudeći po tome kako je dahtao i podrigivao, bio je dobrano pijan, što je, uostalom potvrđio miris konjaka, kojim je rijeka odjednom zamirisala.

Ugledavši Margaritu, debeljko se zagledao u nju, a zatim veselo podviknuo:

- Što je to? Nju li ja vidim? Klodina, pa to si ti, vesela udovice? I ti si tu? — tada ju je krenuo pozdraviti.

Margarita je ustuknula i dostojanstveno odgovorila:

— Idi u vražju mater. Kakva sam ti ja Klodina? Pazi s kim razgovaraš — razmišljajući trenutak, dodala je svojem govoru dugačku psovku koja nije za tisak. Sve je to na lakomislena debeljka djelovalo otrežnjujuće.

— Oj! — tiho je uskliknuo i zadrhtao — velikodušno mi oprostite, svijetla kraljice Margot! Zabunio sam se. Kriv je konjak, proklet bio!

— Debeljko se spustio na jedno koljeno, cilindar je pomaknuo ustra-

nu, naklonio se i počeo je frfljati, miješajući ruske fraze s francuskim, nekakvu budalaštinu o krvavoj svadbi svog prijatelja Guessarda u Parizu, o konjaku, o tome kako je tužan zbog žalosne pogreške.

- Mogao bi navući hlače, kučkin sine — rekla je udobrovoljena Margarita.

Debeljko se radosno nacerio, videći kako se Margarita ne ljuti, i ushićeno je izjavio da se našao bez hlača u ovom času samo zato jer ih je zbog rastrešenosti ostavio na rijeci Jenisej gdje se kupao prije toga, ali odmah leti onamo, to je nadohvat ruke, a zatim, preporučivši se njezinoj naklonosti i pokroviteljstvu, počeo se povlačiti natraške i povlačio se sve dok se nije poskliznuo i nauznak pao u vodu. Ali, i padajući, zadržao je na licu, obraslu nevelikim zaliscima, smiješak ushita i odanosti.

Tada je Margarita prodorno zazviždala i zajašivši metlu koja je do nje doletjela, prešla je preko rijeke na suprotnu obalu. Sjena vrleti nije dovde dopirala i cijelu je obalu okupala mjesečina.

Tek što je Margarita dotaknula vlažnu travu, glazba pod vrbama zasvirala je jače i radosnije je poletio snop iskara iz vatre. Ispod vrbinih grana, posutih nježnim pahuljastim resama koje su se vidjele na mjesecini, sjedile su u dva reda debele žabe i napuhavajući se kao da su od gume svirale na drvenim frulama svečanu koračnicu. Krijesnice su visjele na vrbovim grančicama pred sviračima i osvjetljavale note, na žabljim glavama plesao je treperav odsjaj vatre.

Koračnica je svirana u Margaritinu čast. Dočekana je najsvečanim dobrodošlicom. Prozirne vile zaustavile su svoje kolo nad rijekom i mahnule Margariti vodenim biljkama, i nad pustom zelenom obalom odjeknuli su njihovi pozdravi koji su se čuli nadaleko. Nage vještice koje su iskočile iza vrba postrojile su se u red i stale se saginjati i klanjati dvorskim poklonima. Jedno je kozonogo biće dotrčalo i poljubilo joj ruku, rasprostrlo na travi svilu, zapitalo je li se kraljica dobro kupala, predložilo joj da prilegne i odmori se.

Margarita je tako i učinila. Onaj kozonogi donio joj je pehar šampanjca, ona ga je ispila i njezino se srce odmah ugrijalo. Upi-

tavši gdje je Nataša, dobila je odgovor kako se Nataša već okupala i odletjela na svom nerastu u Moskvu da upozori kako će Margarita uskoro doći i pomogne pripremiti za nju haljine.

Kratak Margaritin boravak pod vrbama bio je obilježen jednom zgodom. Zrakom se razlegao zvižduk i crno tijelo, očigledno promašivši cilj, strovalilo se u vodu. Za nekoliko trenutaka stupio je pred Margaritu onaj isti debeljko-zališnjak što se tako nespretno predstavio na obali. Očito mu je uspjelo doći na Jenisej jer je bio u fraku, ali mokar od glave do pete. Konjak ga je udesio po drugi put: spuštajući se pao je u vodu. Ali svoj smiješak nije izgubio ni u toj žalosnoj zгодi, i bio je pripušten ruci Margarite koja se smijala.

Zatim su se svi počeli spremati. Vile su otplesale svoje kolo na mjesečini i rasplinule se u njoj. Kozonogi je s poštovanjem upitao Margaritu na čemu je stigla na rijeku. Doznavši kako je dojašila na metli, on je rekao:

— O, zašto, to je neudobno! — U trenu je iz dviju grančica načinio nekakav sumnjivi telefon i zatražio od nekoga da odmah, istoga časa, pošalje automobil, što je i bilo izvršeno, zaista istoga časa. Na otok se spustio svjetložuti otvoreni automobil, samo što na vozačevu mjestu nije sjedio vozač obična izgleda nego crna dugonosa poljska vrana u voštanoj kapi i rukavicama sa širokim otvorima. Otočić je opustio. U mjesečini rasplinule su se vještice koje su odlijetale. Vatra je dogorijevala i žeravicu je prekrio sivi pepeo.

Debeljko sa zaliscima i kozonogi smjestili su Margaritu i ona se zavalila na široko stražnje sjedalo svjetložuta automobila. Automobil je zacvilio, poskočio i podigao se gotovo do sama mjeseca; otok je nestao, nestala je rijeka, Margarita je krenula u Moskvu.

POGLAVLJE 22.

UZ SVIJEĆE

rvavnomjerni šum automobila koji je letio visoko iznad zemlje uspavljivao je Margaritu, a mjesecina ju je ugodno obasjavala. Zatvorivši oči, izložila je lice vjetru i mislila s nekakvom tugom o upravo napuštenoj nepoznatoj obali rijeke koju, kako je osjećala, više nikada neće vidjeti. Poslije svih čarobnjaštava i čudesa današnje večeri, ona se već domišljala kome je zapravo voze u goste, ali je to nije plašilo. Nada da će tamo uspjeti vratiti svoju sreću činila ju je neustrašivom. Uostalom, nije bilo mnogo vremena da u automobilu mašta o toj sreći. Ili je vrana dobro znala svoj posao ili je automobil bio dobar, ali kad je uskoro Margarita otvorila oči, nije ugledala pod sobom više šumsku tamu nego treperavo jezero moskovskih svjetala. Crna ptica-vozač odvrnula je u letu prednji desni kotač a zatim je spustila automobil na nekom potpuno pustom groblju u Dorogomilovskom rajonu. Iskrcavši Margaritu, koja nije ništa pitala, kraj jednoga od nadgrobnih spomenika zajedno s njezinom metlom, vrana je gurnula automobil, usmjerivši ga ravno u jarugu za grobljem. Srušio se u nju s treskom i nestao. Vrana je s poštovanjem pozdravila, zajašila kotač i odletjela.

Odmah se iza jednoga spomenika pokazao crni plašt. Očnjak je bljesnuo na mjesecini i Margarita je prepoznala Azazella. On je kretnjom pozvao Margaritu da sjedne na metlu, sam je skočio na dugački rapir, oboje se vinulo u zrak i za nekoliko sekundi sjašilo, neprimijećeno ni od koga, kraj kuće br. 302-bis u Sadovoj ulici.

Kad su putnici noseći pod pazuhom metlu i rapir prelazili preko podvratnika, Margarita je primijetila čovjeka u kapi i čizmama koji se dosađivao i vjerljivo nekoga čekao. Kakogod bili lagani Azazel-lovi i Margaritini koraci osamljeni ih je čovjek čuo i nemirno se trgnuo ne shvaćajući tko to korača.

Drugoga čovjeka, zapanjujuće sličnog prvome, susreli su u šestoj veži. I opet se ponovila ista priča. Koraci... čovjek se nemirno osvrnuo i namrštilo. Kad su se vrata otvorila i zatvorila, jurnuo je za nevidljivim pridošlicama, pogledao u vežu, ali dakako ništa nije ugledao.

Treći, točna kopija drugoga, prema tome i prvoga, dežurao je na odmorištu drugoga kata. Pušio je jake cigarete, pa je Margarita zaklašljala prolazeći pokraj njega. Pušač je kao uboden skočio s klupice na kojoj je sjedio, počeo se uz nemireno ogledavati, prišao stužnoj ogradi, pogledao dolje. Za to je vrijeme Margarita već bila sa svojim pratiocem pred vratima stana broj 50. Nisu pozvonili, Aza-zello je nečujno otvorio vrata svojim ključem.

Prvo što je začudilo Margaritu, bila je tama u koju je kročila. Bilo je tamno kao u podzemlju, tako da se nehotice uhvatila za Azazel-lov plašt bojeći se da se ne spotakne. Ali je tada izdaleka, odozgo, zažmirkao plamičak nekakve svjetiljke i počeo se približavati. Aza-zello je u hodu uzeo Margariti ispod pazuha metlu i metla je nestala u tami bez ikakvoga zvuka. Tada su se počeli uspinjati nekakvim širokim stubama i Margariti se pričinjalo da im nema kraja. Nju je čudilo kako se u pred sobljumu običnoga moskovskog stana mogu smjestiti ove neobične, nevidljive ali dobro opipljive beskrajne stube. Ali se uspon svršio, i Margarita je shvatila da stoji na odmorištu. Plamičak se približio, i Margarita je ugledala osvijetljeno lice muškarca, dugačka i crna, koji je u ruci držao kandilo. Oni koji su imali nesreću da mu se tih dana nađu na putu, čak i pri slabom svjetlu jezičca u kandilu odmah bi ga prepoznali. To je bio Korovjov odnosno Fagot.

Istina, vanjština se Korovjovljeva sasvim promijenila. Treperavi plamičak nije se odražavao u naprslim cvikerima koje je već odavno

trebalo baciti u smeće, nego u monoklu, doduše također naprslom. Brčići na drskom licu bili su podvinuti i namazani pomadom, a crnina Korovjovljeva mogla se objasnitи vrlo jednostavno - bio je u fraku. Bijeljela su se samo njegova prsa.

Mag, regent, čarobnjak, prevodilac ili vrag neka zna tko zapravo, ukratko Korovjov - naklonio se i široko zamahnuvši kandilom po zraku pozvao Margaritu da ga slijedi. Azazello je nestao.

»Strašno čudnovata večer — mislila je Margarita — sve sam očekivala samo ne to. Zar je kod njih električno svjetlo u kvaru? Ali je najčudnija prostranost tog prebivališta... Kako se sve to može stisnuti u moskovski stan? Jednostavno nemoguće!«

Kolikogod malo svjetla širilo Korovjovljevo kandilo, Margarita je shvatila da se nalazi u golemoj dvorani, još i sa stupovima, tamnoj i na prvi pogled beskrajnoj. Korovjov se zaustavio kraj nekakva divančića, stavio svoje kandilo na neko postolje, kretnjom je predložio Margariti da sjedne, a sam se namjestio pored nje, nalaktivši se na postolje u slikovitoj pozici.

— Dopustite da vam se predstavim — zaškripao je Korovjov — Korovjov. Čudi vas da nema svjetla? Štednja, kako ste sigurno pomislili? Ne-ne-ne! Neka prvi krvnik, makar od onih koji će danas nešto kasnije imati čast da poljube vaše koljeno — na ovom kamenu odsiječe moju glavu, ako je tako! Jednostavno messire ne voli električno svjetlo i mi ćemo ga uključiti tek u posljednji čas. I tada, vjerujte, neće ga nedostajati. Čak bi, molim lijepo, bilo bolje da ga bude manje.

Korovjov se svidio Margariti i njegovo zveketavo brbljanje djelovalo je na nju umirujuće.

— Ne — odgovorila je Margarita — više me od svega čudi gdje se to smjestilo. — Pokazala je rukom ističući time neizmjernost dvorane.

Korovjov se slatko podsmjehnuo, od čega su sjene u borama oko njegova nosa zadrhtale.

— To je od svega najjednostavnije! — odgovorio je on. — Onima koji znaju postupati s petom dimenzijom nije teško proširiti pro-

stor do željenih razmjera. Reći ču vam još više, uvažena gospodo, do vrag zna kakvih razmjera! Uostalom - nastavio je brbljati Korovjov — poznavao sam ljudе koji ne samo što nisu imali pojma o petoj dimenziji već koji ni o čemu nisu imali nikakva pojma, a ipak su učinili najsavršenija čудesa u smislu širenja svoga prostora. Tako, na primjer, jedan gradanin, kako su mi pričali, dobivši trosobni stan u Zemljanom Nasipu bez svake ga je pete dimenzije i sličnih stvari od kojih se gubi razum, za čas pretvorio u četverosobni razdjelivši pregradom jednu sobu popola.

Poslije toga je zamijenio taj stan za dva zasebna u raznim rajonima Moskve: jedan od tri i drugi od dvije sobe. Priznajte da ih je postalo pet. Trosobni stan je zamijenio za dva zasebna dvosobna i postao vlasnik, kako sami vidite, šest soba, istina raštrkanih u potpunu neredu po cijeloj Moskvi. Već se spremao učiniti posljednji i najblistaviji potez, stavljajući u novine oglas da mijenja šest soba u raznim rajonima Moskve za jedan peterosobni stan u Zemljanom Nasipu — kad se njegova rabota okončala iz razloga koji nisu o njemu ovisili. Možda sad ima neku sobu ali, uvjeravam vas, ne u Moskvi. Eto kakav preprednjak, a vi govorite o petoj dimenziji!

Margarita se, iako uopće nije govorila o petoj dimenziji već je o njoj govorio sam Korovjov, veselo nasmijala saslušavši priču o pu-stolovinama stambenoga preprednjaka. Korovjov je nastavio:

— Ali na posao, na posao, Margarito Nikolajevna. Vi ste vrlo pametna žena i već ste se, dakako, dosjetili tko je naš domaćin.

Margaritino srce je zalupalo i ona je kimnula glavom.

— Pa, eto, eto - govorio je Korovjov — mi smo neprijatelji svih sporazuma i tajanstvenosti. Svake godine messire priređuje jedan bal. Taj se zove proljetni bal punoga mjeseca ili bal stotinu kraljeva. Koliko ljudi!... — tada se Korovjov uhvatio za obraz kao da ga je zabilio zub. — Uostalom, nadam se da ćete se u to sami uvjeriti. Dakle: messire je neženja, kako sigurno sami shvaćate. Potrebna je domaćica — Korovjov je raširio ruke — priznajte i sami, bez domaćice...

Margarita je slušala Korovjova nastojeći ne propustiti ni riječi, bilo joj je hladno oko srca, od nade u sreću vrtjelo joj se u glavi.

— Postala je tradicija — govorio je dalje Korovjov — domaćica ba svakako mora nositi ime Margarita, prvo, a drugo mora biti mještan-ka. A mi, kako vidite, putujemo i u sadašnje se vrijeme nalazimo u Moskvi. Našli smo stotinu dvadeset i jednu Margaritu u Moskvi, ali vjerujte - tada se Korovjov s očajanjem lupio po bedru - ni jedna nije prikladna! I konačno, sretna sudbina...

Naklonivši se, Korovjov se značajno podsmjehnuo i opet se sledi-lo Margaritino srce.

— Kraće! — povikao je Korovjov. — Sasvim kratko: vi nećete odbi da preuzmete tu obvezu?

— Neću odbiti! — čvrsto je odgovorila Margarita.

— Gotovo! — rekao je Korovjov i podigavši kandilo dodao: — Mo-lim, za mnom!

Krenuli su između stupova i konačno ušli u neku drugu dvoranu u kojoj je jako mirisalo na limune, gdje su se čuli nekakvi šumovi i gdje je nešto dotaknulo Margaritinu glavu. Zadrhtala je.

— Ne bojte se — Korovjov je slatko umirio Margaritu, uzevši je pod ruku — to su Behemotove dosjetke za bal, i ništa više. I uopće, dopuštam sebi slobodu da vam, Margarito Nikolajevna, savjetujem da se nikada i ničega ne bojite. To je nerazborito. Bal će biti ras-košan, ne želim vam to zatajiti. Vidjet ćemo osobe čija je moć svo-jedobno bila izvanredno velika. Ali, istina, pri pomisli koliko su sićušne njihove mogućnosti u usporedbi s mogućnostima onoga čijoj sviti imam čast pripadati, čovjeku postaje smiješno i, ja bih čak rekao, žalosno. Uz to, vi ste i sami kraljevske krvi.

— Zašto kraljevske krvi? — uplašeno je šapnula Margarita, stisnuv-ši se uz Korovjova.

— Ah, kraljice — nestošno je lupetao Korovjov - pitanja krvi naj-složenija su pitanja na svijetu! I kad bismo o tome pitali neke pra-bake, a posebno one među njima koje su slovile kao čedne, otkrile bi se najčudnije tajne, cijenjena Margarito Nikolajevna. Neću ni-

malo pogriješiti, ako, govoreći o tome, spomenem hirovito izmiješan špil karata. Postoje stvari u kojima su potpuno nedjelotvorne staleške prepreke, pa čak i granice među državama. Samo ču natuknuti: jedna od francuskih kraljica, koja je živjela u šesnaestome stoljeću, po svoj prilici bi se vrlo začudila kada bi joj tkogod rekao da ču ja njezinu predivnu prapraprapraunuku, poslije mnogih godina, voditi ispod ruke po plesnim dvoranama u Moskvi. Ali, stigli smo!

Tada je Korovjov pušnuo u svoje kandilo, ono je iščeznulo iz njegovih ruku, i Margarita je ugledala pred sobom na podu trak svjetla koji je dopirao ispod nekakvih tamnih vrata. Na ta je vrata Korovjov tihoz zakucao. Tada se Margarita toliko uzbudila da su joj zacvokotali zubi a po ledima prošli žmarci. Vrata su se otvorila. Soba nije bila velika. Margarita je vidjela široku hrastovu postelju s izgužvanim i skupčanim prljavim plahtama i jastucima. Ispred postelje stajao je na izrezbareni nogama hrastov stol na kojem se nalazio svijećnjak s gnijezdima u obliku ptičjih kandži. U tih sedam kandži gorjele su debele voštanice. Osim toga na stolu je bila velika šahovska ploča s neobičnim, umjetnički izrađenim figurama. Na malom sagu stajala je niska klupica. Bio je još jedan stol s nekakvom zlatnom čašom i drugim svijećnjakom čiji su kraci bili izrađeni u obliku zmija. U sobi je mirisalo na sumpor i smolu. Sjene svijećnika ukrštale su se na podu.

Medu nazočnima Margarita je odmah prepoznala Azazella, koji je, sada odjeven u frak, stajao uz uzglavlje postelje. Dotjerani Azazello više nije nalikovao na razbojnika kakav se bio pojavio pred Margaritom u Aleksandrovsom parku, i naklonio se Margariti vrlo galantno.

Naga vještica, ona ista Hella koja je tako zbunila poštovanog bufetčika iz Varijetea, i — jao — ista koju je na veliku sreću preplasio pijetao u noći znamenite seanse, sjedila je na sagu kraj postelje mišajući u loncu nešto iz čega se dizala sumporna para.

Osim njih, u sobi je bio još veliki crni mačor koji je sjedio na stolcu za šahovskim stolićem i držao u desnoj šapi figuru konja.

Hella se pridigla i poklonila Margarin. Isto je učinio i mačak koji je skočio sa stolca. Dok je sagibao stražnju desnu šapu ispustio je konja i otpuzao po njega pod postelju.

Zamirući od straha Margarita je cijeli prizor jedva razabrala pod crvenim odsjajima svijeća. Njezin je pogled privlačila postelja na kojoj je sjedio onaj kojega je još sasvim nedavno jadni Ivan na Patrijaršijskim ribnjacima uvjeravao u to kako đavo ne postoji. Taj koji ne postoji, sjedio je na postelji.

Dva oka upiljila su se u Margaritino lice. Desno, sa zlatnom iskrom na dnu, koje je prodiralo svakome do dna duće, i lijevo, prazno i crno, poput iglene ušice, poput otvora u duboki zdenac pun tame i sjena. Wolandovo lice bilo je iskrivljeno, desni kut usana povučen nadolje, na visokom proćelavu čelu bile su urezane duboke bore usporedne sa šiljastim obrvama. Kožu na Wolandovu licu kao da je zasvagda potamnjelo sunce.

Woland se razbaškario na postelji, bio je odjeven samo u dugacku noćnu košulju, prljavu i zakrpanu na lijevom ramenu. Jednu golu nogu savio je pod sebe, drugu je ispružio na klupicu. Koljeno tamne noge upravo je mazala Hella mašću što se dimila.

Osim toga, Margarita je na razdrljenim Wolandovim glatkim grudima na zlatnom lančiću vidjela kukca izrađena od tamna kamena i s nekakvim slovima na leđima. Kraj Wolanda, na tešku postolju, stajao je čudan, gotovo živ globus osvijetljen s jedne strane suncem.

Nekoliko trenutaka trajala je šutnja. »On me proučava« — pomislila je Margarita i snagom volje nastojala svladati drhtanje nogu.

Konačno je Woland progovorio, nasmiješivši se, od čega kao da je njegovo iskričasto oko zaplamsalo.

- Pozdravljam vas, kraljice, i molim vas da mi oprostite zbog moje kućne odjeće.

Wolandov glas bio je tako dubok da je u nekim slogovima prelazio u hripanje.

Woland je s postelje uzeo dugi mač, sagnuo se i, vrteći njime pod posteljom, rekao:

- Izlazi! Partija se prekida. Došla je gošća.
- Nipošto - zabrinuto je kao šaptač zazviždio nad Margaritinim uhom Korovjov.
- Nipošto... — počela je Margarita.
- Messire... — dahnuo je Korovjov u uho.
- Nipošto, messire — svladavši se, tiho je, ali jasno odgovorila Margarita i nasmiješivši se dodala: — molim vas da ne prekide partiju. Prepostavljam kako bi šahovski časopisi platili mnogo novaca kad bi je imali mogućnost objaviti.

Azazello je tiho i s odobravanjem hraknuo, a Woland, pažljivo pogledavši Margaritu primijetio kao za sebe:

- Da, ima Korovjov pravo! Kako su hirovito izmiješane karte! Krv!

Pružio je ruku i pozvao Margaritu k sebi. Ona je prišla ne osjećajući tlo ispod bosih nogu. Woland je stavio svoju ruku, tešku kao kamen i istodobno vrelu kao vatra, na Margaritino rame, povukao je k sebi i posjeo kraj sebe na postelju.

- Kad ste već tako očaravajuće ljubazni — progovorio je — a ništo drugo od vas nisam ni očekivao, onda se nećemo prenemagati — on se opet nagnuo prema rubu postelje i viknuo: — Hoće li još dugo trajati ta lakrdija pod posteljom? Izlazi, grešni Hans!

— Ne mogu naći konja — prigušenim i prijetvornim glasom javio se mačak ispod postelje — nekamo je odskočio, a umjesto njega leži nekakva žaba.

— Zar si ti umišljaš da se nalaziš na tržnici? — pretvarajući se kako je ljut upitao je Woland. — Nikakvih žaba nije bilo pod posteljom! Ostavi te jeftine trikove za Varijete. Ako se odmah ne pojaviš, smatrat ćemo da si se predao, prokleti dezterter!

— Ni za što na svijetu, messire! — zaurlao je mačak i istoga časa dnuao ispod postelje držeći konja u šapi.

— Preporučam vam... — već je započeo Woland i sam se prekinuo: — Ne, vidjeti ne mogu to strašilo za vrapce. Pogledajte u što se pretvorio ispod postelje!

U tom trenu, sav prašnjav, mačak se klanjao Margariti stojeći na stražnjim nogama. Sada je na mačkovu vratu bila bijela leptir-krvata a na grudima sedefasti damske dalekozor na vrpci. Osim toga, mačko vi brkovi bili su pozlaćeni.

— Što je to? - uskliknuo je Woland. - Zašto si pozlatio brkove? I kojega će ti vraka kravata kad nemaš hlače?

— Hlače mačku ne pristaju, messire — s velikim je dostojanstvom odgovorio mačak — zar ćete mi još naređiti da obujem čizme? Mačak u čizmama postoji samo u bajkama, messire. Ali jeste li ikada vidjeli na balu nekoga bez kravate? Nemam nakanu naći se u smiješnu položaju i izložiti se opasnosti da me grubo izbace! Svatko se urešava kako može. Smatrajte da se rečeno odnosi i na dalekozor, messire!

— Ali brkovi?...

— Ne shvaćam — suho se usprotivio mačak - zašto su se danas pri brijanju Azazello i Korovjov mogli posipati bijelim puderom i zašto je on bolji od zlatnoga? Ja sam napudrao brkove, i to je sve! Druga bi priča bila da sam se obrijao! Obrijani mačak — to je već stvarno bezobrazluk, spreman sam to priznati tisuću puta. Ali uopće - tada je mačkov glas uvrijeđeno zadrhtao — vidim da se meni kojekako zanovijeta i vidim da preda mnom stoji ozbiljan problem - hoću li uopće biti na balu? Što kažete na to, messire?

I uvrijeđeni se mačak tako napuhnuo da se učinilo — još trenutak i on će puknuti.

— Ah, lupežu, lupežu - klimajući glavom odgovorio je Woland — svaki put kad je njegova partija u beznadnom položaju, on počinje varati poput posljednjega šarlatana na mostu. Odmah sjedni i prekini tu brbljariju.

— Sjest ću - odgovorio je mačak sjedajući - ali ću prigovoriti što se tiče posljednjega. Moje riječi nipošto nisu brbljarija, kako ste se izvoljeli izraziti u nazročnosti dame, nego niz čvrsto povezanih silogizama koje bi ocijenili po zasluzi tek takvi znalci kao Sekst Empirič, Marcijan Kapela, a možda i sam Aristotel.

- Šah — rekao je Woland.
- Molim, molim — rekao je mačak i počeo gledati šahovsku ploču kroz dalekozor.
- Dakle — obratio se Woland Margariti - preporučam vam, donna, svoju pratinju. Taj koji lakrdija, to je - mačak Behemot. S Azazellom i Korovjovom već ste se upoznali, svoju sluškinju Hellu preporučam: žustra, bistra, i nema te usluge koju ne bi učinila.
- Ljepotica Hella se smiješila, okrenuvši Margariti svoje zelene oči, ne prestajući vaditi pregršti masti i stavljati je na Wolandovo koljeno.
- To je sve — završio je Woland i namrštil se kad je Hella osobito jako stisnula njegovo koljeno — društvo je, kako vidite, malo, šarenog i skromnog. - On je zašutio i počeo vrtjeti svoj globus koji je bio načinjen tako umjetnički da su se plavi oceani na njemu ljudjali, a kapa na polu ležala poput prave, ledena i snježna.
- Istodobno je na šahovskoj ploči nastala zbrka. Posve smušen kralj u bijelom plaštu tapkao je na svom polju, iz očaja podižući ruke. Tri bijela pješaka-landsknehta s helebardama zbumjeno su gledala časnika koji je mahao sabljom i pokazivao naprijed gdje su se na rubnim poljima, bijelom i crnom, vidjeli crni Wolandovi konjanici na dva vatrena vranca koji su kopitim kopali polja.
- Margaritino zanimanje i čuđenje izazivalo je to što su šahovske figure bile žive.
- Mačak je, maknuvši dalekozor s očiju, krišom gurnuo svoga kralja u leđa. Taj je, zdvajajući, pokrio lice rukama.
- Slabo stojiš, dragi Behemote — tih je rekao Korovjov otrovnim glasom.
- Položaj je ozbiljan ali nipošto beznadan — odgovorio se Behemot — štoviše: potpuno sam uvjeren u konačnu pobjedu. Valja dobro analizirati situaciju.
- Tu je analizu počeo provoditi na prilično čudan način, naime, pravio je kojekakve grimase i namigivao svom kralju.
- Ništa ne pomaže — primijetio je Korovjov.

— Aj! — poviknuo je Behemot — papige su se razletjele kao što su i prorekao!

Zaista, negdje u daljini začuo se lepet mnogih krila. Korovjov i Azazello izjurili su napolje.

— Vrag neka vas nosi s vašim dosjetkama za bal - promrmljaо je Woland ne odvajajući se od svoga globusa.

Tek što su Korovjov i Azazello nestali, Behemot je pojačao namigivanje. Bijeli se kralj konačno dosjetio što se od njega traži, iznenađeno je skinuo sa sebe plašt, bacio ga na polje i pobegao s ploče. Časnik je zbačeni plašt prebacio na sebe i zauzeo kraljevo mjesto. Korovjov i Azazello su se vratili.

— Laž, kao uvijek — gundao je Azazello gledajući Behemota.

— Krivo sam čuo - odgovorio je mačak.

— Dobro, hoće li to dugo trajati? — upitao je Woland — šah-mat.

— Vjerojatno nisam dobro čuo, mon maitre — odgovorio je mačak - nije mat i ne može ga biti.

— Ponavljam, mat.

— Messire — lažno zabrinutim glasom rekao je mačak — vi ste se umorili: nije mat!

— Kralj je na polju G dva - ne gledajući ploču rekao je Woland.

— Messire, užas me hvata - zacvilio je mačak, glumeći užas svojom njuškom — na tom polju nema kralja.

— Što to znači? - u nedoumici je upitao Woland i pogledao ploču gdje je na kraljevu polju časnik okrenuo glavu i zaklanjao se rukom.

— Ah, ti nitkove — zamišljeno je rekao Woland.

— Messire! Ponovno se utječem logici - progovorio je mačak, stišćući šape na grudima — ako igrač objavi šah, a kralju u međuvremenu na ploči već ni spomena nema, kralja valja priznati nepostojećim.

— Predaješ li se ili ne? - povikao je groznim glasom Woland.

— Dopustite da promislim - smjerno je odgovorio mačak, položio laktove na stol, stavio šape na uši i počeo misliti. Mislio je dugo i konačno rekao: — Predajem se.

— Trebalо bi ubiti tvrdoglavu životinju — šapnuo je Azazello.

— Da, predajem se - rekao je mačak — ali se predajem isključivo zato jer ne mogu igrati u ozračju hajke zavidnika! - Digao se, a šahovske su figure krenule u kutiju.

— Hella, vrijeme je — rekao je Woland, i Hella je nestala iz sobe. Noga mi se razboljela, a tu je još i ples — nastavio je Woland.

— Dopustite meni - tiho je zamolila Margarita.

Woland ju je pažljivo pogledao i k njoj primaknuo koljeno.

Mast, vruća poput lave, pekla je ruke, ali je Margarita bez mršte-nja, nastojeći ne pričinjati bol, trljala njome koljeno.

— Moji bližnji tvrde da je to reumatizam — govorio je Woland, noskidaajući oči s Margarite - ali ja vjerujem da mi je tu bol u koljenu ostavila za uspomenu neka divna vještica koju sam pobliže upoznao tisuću petstotinasedamdesetiprve godine na brdu Brocken, na Vražjoj katedri.

— Ah, nije moguće! — rekla je Margarita.

— Glupost! Za tristo godina će to proći. Savjetovali su mi mnoštvo lijekova, ali se ja starinski pridržavam bakinih recepata. Neobične trave ostavila je u naslijedstvo odvratna starica, moja baka! Uzgred, recite, bolujete li od nečega? Možda je u vama neka bol, tuga koja vam truje dušu?

— Ne, messire, ništa mi nije — odgovorila je mudro Margarita — a sada, kad sam kod vas, osjećam se jako dobro.

— Krv je velika stvar - veselo, iz nepoznata razloga, rekao je Woland i dodao: - Vidim da vas zanima moj globus.

— O da, nikada nisam vidjela takvu stvarčicu.

— Dobra stvarčica. Otvoreno govoreći, ne volim posljednje vijesti na radiju. Priopćavaju ih uvijek neke djevojke koje nerazgovijetno izgovaraju imena mjesta. Osim toga, svaka treća malo muca, kao da namjerno takve odabiru. Moj je globus mnogo prikladniji, to više što moram točno znati sve potankosti o događajima. Evo, na primjer, vidite li ovaj komadić zemlje čiji bok oplakuje ocean? Pogle-dajte, on se puni plamenom. Tamo je započeo rat. Ako približite oči, vidjet ćete i detalje.

Margarita se sagnula nad globus i vidjela kako se kvadratić zemlje proširio, postao šaren i pretvorio se u neki reljefni zemljovid. A zatim je vidjela i prugu rijeke i nekakvo naselje pokraj nje. Kućica koja je bila veličine zrna graška porasla je i postala velika poput kutije šibica. Iznenada i nečujno krov te kuće je odletio uvis zajedno s oblakom crnoga dima, a zidovi su se srušili tako da od jednokatne kutijice nije ostalo ništa osim hrstice s koje je sukljao crni dim. Još više približivši oči, Margarita je ugledala maleni ženski lik koji je ležao na zemlji, a kraj njega, u lokvi krvi, malo dijete raširenih ruku.

— To je sve — smiješeći se, rekao je Woland — ono nije dospjelo zgrijšešiti. Abadonin posao je bespriješoran.

— Ne bih htjela biti Abadonni protivnik — rekla je Margarita — čijoj je on strani?

— Što dulje s vama razgovaram - ljubazno je odvratio Woland — se više uvjeravam da ste vi vrlo pametni. Umirit ću vas. On je iznimno nepristran i jednako suosjeća s objema zaraćenim stranama. Posljedica je toga da su rezultati za obje strane gotovo uvijek isti. Abadonna! — tiho je pozvao Woland i tada se iz zida pojavila figura nekakva mršavoga čovjeka u tamnim naočalama. Te naočale toliko su se dojmile Margarite da je, tiho kriknuvši, sakrila lice u Wolandovu nogu. — Ta prestanite! — viknuo je Woland. — Kako su nervozni suvremeni ljudi! - On je udario Margaritu po leđima tako da je zazvonilo. — Pa vidite da ima naočale. Osim toga, nikada se nije dogodilo da se Abadonna pred nekim pojavio prije vremena. Konačno, i ja sam ovdje. Vi ste moj gost! Htio sam ga vama samo pokazati.

Abadonna je stajao nepomično.

— A je li moguće da on na trenutak skine naočale? — upitala je Margarita stišćući se k Wolandu i drhteći, ali sada već od znatiželje.

— To nije moguće — ozbiljno je odgovorio Woland i mahnuo rukom Abadonni i on nestao. - Što mi želiš reći, Azazello?

— Messire — odgovorio je Azazello — dopustite da kažem, kod nas su dva strana bića: ljepotica koja cmizdri i moli da je ostavimo uz gospođu, i osim toga, s njom je, da oprostite, njezin nerast.

- Čudno se ponašaju ljepotice! — primijetio je Woland.
  - To je Nataša, Nataša! - uskliknula je Margarita.
  - Pa, ostavite je uz gospodju. A nerasta - kuharima.
  - Zaklati? - preplašeno je viknula Margarita. - Smilujte se, messire, to je Nikolaj Ivanovič, donji stanar. To je nesporazum, ona ga je, vidite, namazala kremom....
- No, dopustite — rekao je Woland — za koga bi ga vraga i tko zaklao? Neka sjedi zajedno s kuharima, to je sve. Ne mogu, priznajte, njega pustiti u plesnu dvoranu!
- Još i to... — dodao je Azazello i najavio: — Ponoć se približava, messire.
- A, dobro. — Woland se obratio Margariti: — Dakle, izvolite! Unaprijed vam zahvaljujem. Ne gubite glavu i ničega se ne bojte. Ništa nemojte piti osim vode, inače ćete posustati i bit će vam teško. Vrijeme je!

Margarita se dignula s malog saga, i tada se na vratima pojавio Korovjov.

POGLAVLJE 23.

VELIKI BAL KOD SOTONE

Ponoć se približavala, valjalo se požuriti. Margarita je mutno vidjela što je okružuje. Zapamtila je svijeće i bazen od poludraga kamena. Kad je Margarita stala na dno toga bazena, Hella i Nataša, koja joj je pomagala, polile su Margaritu nekom vrućom, gustom i crvenom tekućinom. Margarita je osjetila slan okus u ustima i shvatiла da je kupaju u krvi. Krvavi ogrtač promijenio se u drugi — proziran, ružičast, i Margariti se zavrtjelo u glavi od ružina ulja. Zatim su Margaritu polegле na kristalni ležaj i stale trljati do sjaja nekakvim velikim zelenim lišćem. Tada je upao mačak i počeo poma-gati. Čučnuo je do Margaritinih nogu i laštio joj tabane kao da čisti čizme na ulici. Margarita se ne sjeća tko joj je načinio cipelice od bijelih ružnih latica i kako su se te cipelice same od sebe zakopčale zlatnim kopčama. Nekakva sila zgrabila je Margaritu i postavila je pred zrcalo, a u njezinoj kosi zablistao je kraljevski dijamantni vije-nac. Odnekuda se pojавio Korovjov i objesio na Margaritine grudi velik, u ovalnu okviru, privjesak s likom crne pudlice na tešku lan-cu. Taj je ukras prilično opteretio kraljicu. Lanac je odmah počeo pritiskati vrat, privjesak je vukao nadolje. Ali je mnogo toga Mar-garita primala kao uzdarje za te neugodnosti koje joj je pričinjao lanac s crnom pudlicom, a prije svega poštovanje s kojim su se prema njoj počeli odnositi Korovjov i Behemot.

— Ništa, ništa, ništa! - mrmljao je Korovjov kod vrata sobe s ba-zenom. — Ništa se ne može, mora se, mora se, mora se... Dopusti-

te, kraljice, da vam dam posljednji savjet. Među gostima će biti najrazličitijih, oh, vrlo različitih ljudi, ali nikome, kraljice Margot, nikakve prednosti! Ako vam se netko i ne svidi... znam da se to, dakako, neće vidjeti na vašem licu, ne, ne - ne treba ni misliti na to! Primijetio bi taj, primijetio bi odmah! Treba ga zavoljeti, kraljice! Stosruko će za to biti nagrađena domaćica bala. I još nešto — ne zanemariti nikoga! Makar smiješak ako ne bude vremena da se do-baci riječ, makar mali naklon glavom! Bilo što, samo nikako ne-pažnja. Zbog nje bi oni propali...

Tada je Margarita u pratnji Korovjova i Behemota krenula iz sobe s bazenom u potpunu tamu.

— Ja, ja — šaptao je mačak - ja ču dati znak!

— Daj! — odgovorio je u tami Koroviov.

— Bal!!! - prodorno je vrисnuo mačak i istoga je časa Margarita kriknula i na nekoliko sekundi zatvorila oči. Bal se obrušio na nju naglo u obliku svjetla i zajedno s njim - zvuka i mirisa. Margarita, koju je ispod ruke vodio Koroviov, našla se u tropskoj šumi. Papige crvenih grudi i zelenih repova vješale su se na lijane, skakale po njima i zaglušno kričale: »Ushićena sam!« Ali je šuma brzo nestala i njezinu sparinu, kao u kupelji, odmah je zamijenila svježina plesne dvorane sa stupovima od nekakva žućkasta iskričava kamena. Dvorana je, jednako kao i šuma, bila potpuno pusta i samo su kod stupova stajali nagi crnci sa srebrnim turbanima na glavi. Njihova lica postala su prljavosmeđa od uzbudjenja kad je u dvoranu uletjela Margarita sa svojom pratnjom u kojoj se našao i Azazello. Tada je Koroviov ispustio Margaritinu ruku i šapnuo:

— Ravno k tulipanima!

Pred Margaritom je niknuo nizak zid bijelih tulipana, iza njih vidjela je bezbrojna svjetla, a ispred njih naškrobljena bijela prsa i crna ramena u frakovima. Tada je Margarita shvatila odakle je dopirao plesni šum. Nju je preplavio zvuk truba, a pjena violina što se vinula ispod njega poprskala je njezino tijelo poput krvi. Orkestar, oko stotinu i pedeset ljudi, svirao je polonezu.

Ugledavši Margaritu, čovjek u fraku koji je stajao pred orkestrom problijedio je, nasmiješio se, i iznenada jednim pokretom ruke podigao čitav orkestar. Ne prekidajući ni na trenutak sviranje, orkestar je stajao i oblijevao Margaritu zvukovima. Čovjek ispred orkestra se od njega okrenuo i nisko naklonio široko zabacivši ruke, a Margarita mu je sa smiješkom mahnula.

— Ne, to je malo, malo — prošaputao je Korovjov — on neće spavati cijelu noć. Doviknite mu: »Pozdravljam vas, kralju valcera!«

Margarita je viknula i začudila se da je njezin glas, gust poput zvona, prekrio svirku orkestra. Čovjek je zadrhtao od sreće i stavio lijevu ruku na srce dok je desnom nastavio bijelim žezlom mahati orkestru.

— Malo, malo — šaputao je Korovjov — gledajte uljevo na prve violine i kimnite tako da svaki pomisli kako ste njega posebno prepoznali. To su same svjetske veličine. Evo ovome... za prvim pultom, to je - *Vieuxtemps!*... Tako, vrlo dobro... Sada — dalje!

— Tko je dirigent? — upitala je Margarita leteći dalje.

— Johann Strauss - povikao je mačak. - I neka me objese u tropskoj šumi za lijanu, ako je na bilo kakvom balu svirao takav orkestar! Ja sam ga pozvao! I, pazite, ni jedan nije obolio i ni jedan nije odbio!

U sljedećoj dvorani nije bilo stupova, umjesto njih stajali su zidovi crvenih, ružičastih, mliječnobijelih ruža s jedne strane, a s druge - gust zid japanskih kamelija. Između tih zidova prštali su šumni vodoskoci i šampanjac se pjenušao u tri bazena od kojih je prvi bio - prozirnoljubičasti, drugi - od rubina, treći - kristalni. Kraj njih su se vrtjeli crnci u crvenim povezima, srebrnim zaimaćama iz bazena puneći plitke čaše. U ružičastu zidu pokazao se otvor u kojemu se na podiju previjao čovjek u crvenu fraku lastavičjega repa. Ispred njega je nepodnošljivo bučno grmio džez. Čim je dirigent ugledao Margaritu, sagnuo se pred njom tako da je rukama dodirnuo pod, zatim se uspravio i prodorno viknuo:

— Aleluja!

On se udario po koljenu — jedan, zatim unakrst po drugom — dva, zgrabio iz ruku svirača s ruba činelu i udario je njom po stupu.

Dok je žurila dalje, Margarita je još samo vidjela da džezist, boreći se s polonezom koja je puhalo Margariti u leđa, tuče svojim tanjurom ostale džeziste po glavi a oni sjedaju šaljivo užasnuti.

Konačno su dojurili na odmorište gdje ju je, kako je shvatila Margarita, u tami bio dočekao Korovjov s kandilom. Sada je na odmorištu oči zasljepljivalo svjetlo koje se proljevalo iz kristalnih grozdova. Margaritu su postavili na njezino mjesto i pod njezinom lijevom rukom našao se nizak stupić od ametista.

— Moći ćete staviti na nj ruku bude li vam jako teško - prošaptalo je Korovjov.

Jedan crnokožac podmetnuo je pod Margaritine noge jastuk na kojemu je zlatom bila izvezena pudlica, i pokoravajući se nečijim rukama Margarita je na njega stavila svoju desnu nogu savivši je u koljenu. Margarita se pokušavala ogledati unaokolo. Korovjov i Azazello stajali su kraj nje u svečanoj pozici. Kraj Azazella — još trojica mladića koji su Margaritu po nečemu mutno podsjećali na Abadonnu. S leđa je dopirala svježina. Okrenuvši se, Margarita je vidjela kako iz mramornoga zida iza nje teče pjenušavo vino i pada u ledeni bazen. Uz lijevu nogu ona je osjetila nešto toplo i krvneno. Bio je to Behemot.

Margarita je bila na povišenu mjestu, pod njezinim nogama spuštale su se veličanstvene stube, pokrivenе sagom. Dolje, tako duboko kao da je Margarita gledala naopako kroz dalekozor, vidjela je veliku vratarnicu s ogromnim kaminom u čije bi hladno i crno ždrijelo komotno mogao stati kamion od pet tona. Vratarnica i stube, obasjane do boli blještećim svjetлом, bile su prazne. Sada su do Margarite zvukovi truba dopirali izdaleka. Tako su nepomično stajali trenutak-dva.

— Gdje su gosti? — upitala je Margarita Korovjova.

— Doći će, kraljice, doći će, odmah će doći. Njih neće nedostajati. I zapravo, ja bih radije cijepao drva umjesto da ih primam ovdje na odmorištu.

— Što — cijepati drva? - prihvatio je blagoglagoljivi mačak. - Ja bih služio kao kondukter u tramvaju, a ništa na svijetu nije gore od tog posla!

— Sve mora biti pripremljeno ranije, kraljice — objašnjavao je Koroviov sijevajući okom kroz napuknuti monokl. — Ništa nije odvratnije nego kada prvi prispjeli gost tumara ne znajući što da poduzme dok ga njegova zakonita guja šaptom gnjavi zato što su dospjeli ranije od ostalih. Takve balove treba baciti u smeće, kraljice.

— Bezuvjetno u smeće - potvrđio je mačak.

— Do ponoći manjka samo deset sekundi — rekao je Koroviov — sad će početi.

Ovih desetak sekundi učinilo se Margariti neobično dugim. Očito su one već protekle, ali se ništa nije dogodilo. No, tada je iznenada dolje nešto zatutnjalo u velikom kaminu, iz njega su nagrnula vješala s ljudskim truplom koje se, već skoro raspadnuto, njihalo. To je truplo palo s užeta, udarilo o pod i iz njega je iskočio crnokosi ljepotan u fraku i lakiranim cipelama. Iz kamina je izjurio natruli maleni lijes, njegov se poklopac otvorio i iz njega je ispalo drugo truplo. Ljepotan je galantno priskočio i pružio ruku. Drugo se truplo složilo u nemirnu ženu u crnim cipelicama i s crnim perjem na glavi, i tada su oboje, i muškarac i žena, požurili gore uz stube.

— Prvi! - uskliknuo je Koroviov. - Gospodin Jacques sa suprugom. Preporučam vam, kraljice, jednog od najzanimljivijih muškaraca. Nepopravljivi krivotvoritelj novca, državni izdajnik, ali vrlo dobar alkemičar. Proslavio se - šapnuo je Margariti na uho Koroviov — time što je otrovaо kraljevu ljubavnicu. A to se ne događa svakome! Pogledajte kako je lijep!

Blijeda je Margarita otvorenih usta pogledala nadolje i vidjela kako u nekom pokrajnjem hodniku vratarnice nestaju vješala i lijes.

— Ushićen sam! — povikao je mačak ravno u lice gospodinu Jacquesu kad se ovaj uspeo stubama.

U to vrijeme dolje se, iz kamina, pojavio kostur bez glave i s otrgnutom rukom, udario je u zemlju i preobrazio se u muškarca u fraku.

Supruga gospodina Jacquesa već je klečala pred Margaritom i - blijeda od uzbuđenja — ljubila Margaritinu nogu.

- Kraljice... — mrmljala je supruga gospodina Jacquesa.
- Kraljica je ushićena! — vikao je Koroviov.
- Kraljice... - tiho je rekao ljepotan, gospodin Jacques.
- Ushićeni smo — zavijao je mačak.

Mladići, pratioci Azazellovi, smiješeći se beživotnim, ali prijaznim smiješkom, već su upućivali gospodina Jacquesa i suprugu ustranu, prema čašama šampanjca koje su crnci držali u rukama. Stubama se trkom uspinjao osamljeni čovjek u fraku.

— Grof Robert - šapnuo je Koroviov Margariti - zanimljiv kao i nekada. Obratite pozornost na to kako je to smiješno, kraljice: suprotan slučaj, on je bio ljubavnik kraljice i otrovao je svoju ženu.

- Drago nam je, grofe — uskliknuo je Behemot.

Iz kamina su, jedan za drugim, ispala, raspuknuvši se i raspadajući se, tri lijesa, zatim netko u crnoj mantiji kojega je sljedeći što je istrčao iz crnoga otvora udario nožem u leđa. Dolje se čuo prigušen krik. Iz kamina je izjurio gotovo potpuno raspadnut leš. Margarita je zatvorila oči i nečija ruka prinijela je k njezinu nosu bočicu s bijelom soli. Margariti se učinilo da je to Natašina ruka. Stube su se počele puniti. Sad su već na svakoj stubi stajali muškarci u frakovima, koji su iz daljine izgledali sasvim jednako, i obnažene žene s njima koje su se jedna od druge razlikovale samo po boji perja u kosi i po boji cipela.

K Margariti se približavala, šepajući u drvenoj, čudnoj čizmi na lijevoj nozi, dama očiju spuštenih kao u redovnice, mršava, skromna i sa širokom zelenom vrpcom na vratu.

- Tko je ta... zelena? - upitala je Margarita nehotice.
- Čarobna i pouzdana dama — šaptao je Koroviov — preporučavam: gospođa Tofana. Bila je vrlo popularna među mladim, lijepim stanovnicama Napulja, a također i Palerma, osobito među onima kojima su njihovi muževi dojadili. To biva tako, kraljice, da muž dojadi...

— Da — muklo je odgovorila Margarita istodobno se smješkajući dvojici u frakovima koji su se, jedan za drugim, naklonili pred njom, ljubeći njezino koljeno i ruku.

— I eto — uspijevaо je Koroviov šaptati Margariti i istodobno nekome vikati: - Kneže! Čašu šampanjca? Ushićen sam!... Da, dakle, gospođa Tofana razumjela bi položaj tih jadnih žena i prodavala im neku vodu u bočicama. Žena bi ulila tu vodu suprugu u juhu, on bi je pojeo, zahvalio na brižljivosti i divno se osjećao. Istina, za neko-liko sati on bi bio jako žedan, zatim bi legao u postelju, i za jedan dan prekrasna Napuljka koja je svojeg muža nahranila juhom, bila bi slobodna kao proljetni vjetar.

— A što ona ima na nozi? - pitala je Margarita neumorno pružajući ruku gostima koji su prestigli šepavu gospođu Tofanu. — I zašto ima zelenu vrpuču oko vrata? Ostarijeli vrat?

— Ushićen sam, kneže! - vikao je Koroviov i istovremeno šaptao Margariti: - Vrat je lijep, ali se njoj u tamnici dogodila nezgoda. Na nozi, kraljice, ima španjolsku čizmu, a eto zbog čega vrpcu: kada su tamničari doznali da je oko pet stotina nesretno odabranih muževa ostavilo Napulj i Palermo zauvijek u nastupu gnjeva udavili su u tamnici gospođu Tofanu.

— Kako sam sretna, o predobra kraljice, što me je zapala visoka čas — poput redovnice šaptala je Tofana, nastojeći kleknuti — španjolska čizma joj je smetala. Koroviov i Behemot pomogli su Tofani da ustane.

— Drago mi je — odgovorila joj je Margarita i istodobno već pružala ruku drugima.

Sada je već stubama nadolazila bujica. Margarita više nije vidjela što se događa u vratarnici. Ona je mehanički podizala i spuštala ruku i jednolično se smješkala gostima. Zrak na odmorištu već je bio ispunjen bukom, iz plesnih dvorana koje je Margarita napustila, poput šuma mora dopirala je glazba.

— A ovo je dosadna žena — više nije šaptao nego je glasno govorio Koroviov znajući da ga nitko u vrevi glasova neće čuti — obožava balove, i stalno mašta o tome da se požali na svoj rupčić.

Margarita je okrznula pogledom među onima koji su navirali onu koju je pokazivao Korovjov. Bila je to mlada žena od dvadesetak godina, neobično lijepo građena, ali nekako nemirnih i nametljivih očiju.

— Kakav rupčić? — upitala je Margarita.

— Njoj je dodijeljena soberica — objasnio je Korovjov - i trideset godina stavlja joj noću na noćni ormarić rupčić. Kad se probudi, rupčić je već tu. Ona ga je već palila u peći i bacala u rijeku, ali ništa ne pomaže.

— Kakav rupčić? - šaptala je Margarita podižući i sputajući rukama.

— Rupčić s plavim rubom. Riječ je o tome da ju je gazda, dok je služila u kavani, jednom pozvao u skladište i za devet mjeseci ona je rodila dječaka, odnijela ga u šumu i ugurala mu u usta rupčić, a zatim je zakopala dječaka u zemlju. Na sudu je govorila kako nema čime hraniti dijete.

— A gdje je gazda te kavane? — upitala je Margarita.

— Kraljice - iznenada je odozdo zacvilio mačak — dopustite mi da vas upitam: što će tu gazda? Ta on nije ugušio novorođenče u šumi!

Margarita je, ne prestajući se smješkati i mahati desnom rukom, oštре nokte lijeve ruke zabila u Behemotovo uho i prošaptala mu:

— Ako ti sebi, gade, još jednom dopustiš upletanje u razgovor...

Behemot je nekako neprimjereno balu psiknuo i zahripano:

— Kraljice... uho će mi nateći... Zašto kvariti bal natečenim uhom?... Govorio sam juridički... s pravnoga stajališta... šutim, šutim... Smatrajte kako nisam mačak nego riba, samo ostavite uho.

Margarita je ispustila uho i pred njom su se pojavile nametljive, mračne oči.

— Sretna sam, kraljice-domaćice, da sam pozvana na veliki bal punoga mjeseca!

— Drago mi je što vas vidim — odgovorila joj je Margarita — vrla mi je drago. Volite li šampanjac?

— Što izvolite činiti, kraljice?! - očajnički, ali tiho, povikao je Margariti na uho Korovjov. — Nastat će zastoj.

— Da, volim — molećivo je odgovorila žena i odjednom je mehanički počela ponavljati: — Frida, Frida, Frida! Ime mi je Frida, o kraljice!

— Onda se napijte do besvijesti, Frido, i ni na što nemojte misliti — rekla je Margarita.

Frida je pružila obje ruke prema Margariti, ali su je Koroviov i Behemot spretno uhvatili pod ruku i ona je nestala u mnoštvu.

Sada je već odozdo mnoštvu nadiralo u zbijenim redovima kao da juriša na postolje gdje je stajala Margarita. Obnažena ženska tijela penjala su se uz muškarce u frakovima. K Margariti su plovila njihova tijela, zagasita, i bijela, i boje kavina zrna, i sasvim crna. U kosama riđim, crnim, kestenjastim, svjetlim poput lana — u kiši svjetla igralo je i plesalo, svjetlucalo drago kamenje. I kao da je netko poškropio jurišnu kolonu muškaraca kapljicama svjetla, s grudiju je prštao odsjaj briljantnih igala. Sad je Margarita svake sekunde osjećala dodir usana na koljenu, svake sekunde pružala ruku na poljubac, njezino se lice ukrutilo u nepomičnu masku pozdrava.

— Ushićen sam — jednolično je pjevao Koroviov — ushićeni smo, kraljica je ushićena.

— Kraljica je ushićena — unjkao je iza njegovih leđa Azazello.

— Ushićen sam - uzvikivao je mačak.

— Markiza — mrmljao je Koroviov - je otrovala oca, dva brata i dvije sestre radi naslijedstva! Kraljica je ushićena! Gospoda Minkina, ah, kako je lijepa! Malo nervozna. Sto joj je trebalo paliti sobaričino lice vrućim škarama za uvojke! Dakako, u takvim uvjetima nije teško zaklati! Kraljica je ushićena! Kraljice, trenutak pozornosti: car Rudolf, vrač i alkemičar. Još jedan alkemičar — obješen. Ah, evo i nje! Ah, kako je divnu javnu kuću imala u Strasbourg! Ushićeni smo. Moskovska švelja, svi je mi volimo zbog nepresušne mašte, držala je krojački salon i smislila jako zgodnu stvar: izbušila je dvije okrugle rupice u zidu...

— A dame za to nisu znale? — upitala je Margarita.

— Sve do jedne su znale, kraljice — odgovorio je Koroviov — ushićen sam. Taj se dvadesetogodišnji mladac od djetinjstva odlikovao čudnom uobraziljom, maštalac i čudak. Zavoljela gaje neka djevojka, a on je nju odjednom prodao u javnu kuću.

Dolje je tekla rijeka. Nije joj se video kraj. Njezin izvor — ogromni kamin — nastavio ju je puniti. Tako je prošao jedan i počeo teći drugi sat. Tada je Margarita primijetila da je njezin lanac postao teži nego što je bio. Nešto se čudno dogodilo s rukom. Sada, prije nego što će je podići, Margarita se mrštila od boli. Zanimljive Korovjovljeve primjedbe prestale su zanimati Margaritu. I kosooka mongolska lica, i lica bijela i crna, postala su joj ravnodušna, povremeno su se stapala, a zrak je između njih titrao. Oštra bol poput uboda igle iznenada je prožela desnu Margaridnu ruku i ona je, stisнуvši zube, stavila lakat na stupić. Neki šum, kao od krila koja dotiču zidove, dopirao je sada iz dvorane iza nje, i postalo je jasno da tamo pleše nečuveno mnoštvo gostiju, i Margariti se učinilo da čak masivni, mramorni, mozaični i kristalni podovi u toj divljačkoj dvorani ritmički pulsiraju.

Ni Gaj Cezar Kaligula, ni Mesalina nisu više zanimali Margaritu, kao što je nije zanimalo više nitko od tih kraljeva, kneževa, kavalira, samoubojica, trovačica, lopova i svodilja, tamničara i varalica, krvnika, potkazivača, izdajica, bezumnika, agenata, nasilnika. Njihova imena pomiješala su joj se u glavi, lica se slijepila u jednu ogromnu pogaču i samo jedno lice mučno je ostalo u sjećanju, obrasio zaista plamenom bradom, lice Majute Skuratova.¹ Margaritine su noge klecale, bojala se da će svaki čas zaplakati. Najveće patnje pričinjalo joj je desno koljeno koje su ljubili. Ono je nateklo, koža je na njemu poplavila, bez obzira na to što se Natašina ruka nekoliko puta pojavljuvala kraj koljena sa spužvom i nečim mirisavim ga trljala.

¹ Majuta Skuratov povjesna je osoba, nadimak G. L. Belkog, jednog od najvjernijih i najokrutnijih pomoćnika Ivana Groznoga u njegovoj borbi za učvršćivanje carske vlasti.

Na kraju trećeg sata Margarita je beznadno pogledala dolje i radosno zadrhtala - bujica gostiju postajala je rjeda.

— Pravila na balu su uvijek ista, kraljice — šaptao je Koroviov — sada će val početi opadati. Kunem se da trpimo posljednje minute. Evo brockenskih danguba. Oni uvijek dolaze posljednji. Pa da, to su oni. Dva pijana vampira... gotovo? Ah ne, eto još jednoga. Ne, dvojice!

Po stubama prilazila su posljednja dva gosta.

— Pa to je netko novi — govorio je Koroviov, žmirkajući kroz monokl — ah, da, da. Jednom ga je posjetio Azazello i uz konjak mu prišapnuo savjet kako se može riješiti čovjeka od kojega je strahovalo da će ga raskrinkati. I onda je naredio svom znancu, koji je bio ovisan o njemu, da poprska zidove radne sobe otrovom.

— Kako mu je ime? — upitala je Margarita.

— Zapravo ni sam još ne znam — odgovorio je Koroviov — treba pitati Azazella.

— A tko je to s njim?

— To je njegov podređeni, izvršilac. Ushićen sam! — povikao je Koroviov posljednjoj dvojici.

Stubiše je opustjelo. Opreza radi, pričekali su još malo. Ali iz kamina više nitko nije izlazio.

Za trenutak, ne shvaćajući kako se to dogodilo, Margarita se našla u onoj sobi s bazenom i tamo se, odmah zaplakavši od boli u ruci i nozi, srušila ravno na pod. Ali su je Hella i Nataša, tješeći je, opet odvukle pod krvavi tuš, opet su razgibale njezino tijelo i Margarita je ponovno oživjela.

— Još, još, kraljice Margot — šaptao je Koroviov koji se pojавio kraj nje — treba obletjeti dvorane da se poštovani gosti ne osjete zanemarenima.

I Margarita je ponovno izletjela iz sobe s bazenom. Na podiju iza tulipana, gdje je ranije svirao orkestar kralja valcera, sada je ludovao majmunski džez. Veliki gorila s razbarušenim zaliscima i trubom u ruci dirigirao je nezgrapno se previjajući. U jednom redu sjedili su

orangutani i puhalo u blistave trube. Na njihovim ramenima smje-
stile su se velike čimpanze s harmonikama. Dva pavijana, s grivama
nalik na lavlje, svirali su na glasovirima, ali se glasoviri nisu čuli u
grmljavini, pisku i štropotu saksofona, violina i bubnjeva u šapama
gibona, mandrila i repatih majmuna. Na sjajnom podu bezbrojni
parovi, kao sljubljeni, začudujući spretnošću i čistoćom pokreta,
vrteći se u jednom smjeru, kretali su se poput zida koji je prijetio da
će sve pomesti na svome putu. Živi atlasni leptiri lepršali su nad
mnoštvom koje je plesalo, sa stropova je padalo cvijeće. Na kapite-
lima stupova, kad se ugasilo električno svjetlo, upalilo se milijun
milijuna krijesnica, u zraku su plovili močvarni plamičci.

Zatim se Margarita našla u bazenu čudovišna obima, okruženom
stupovima. Ogromni crni Neptun sipao je iz ždrijela široki ružičasti
mlaz. Opojni miris šampanjca širio se iz bazena. Tu je vladalo
neusiljeno veselje. Smijući se, dame su pružale torbice svojim kavalirima ili crncima koji su trčali s plahtama u rukama, i bacale se po-
put lastavica u bazen. Iz njega su se dizali pjenušavi stupovi. Kri-
stalno dno bazena bilo je osvijetljeno odozdo, svjetlo se probijalo
kroz vino i u njemu su se vidjela srebrna tijela koja su plivala. Gosti
su iskakali iz bazena potpuno pijani. Smijeh je odjekivao pod stu-
povima i orio se kao na kupalištu.

U cijeloj toj zbrici urezalo joj se u pamćenje jedno posve pijano
žensko lice s tupim ali i molečivim očima, i u sjećanje se vratio ime
— »Frida«! Margariti se počelo vrtjeti u glavi od mirisa vina, i ona je
već htjela otići, kadli je mačak izveo točku u bazenu, što je zadržalo
Margaritu. Behemot je izvodio neke čarolije kraj Neptunova ždrijela, i istog trenutka masa šampanjca nestala je uz šum i tutnjavu iz
bazena, a Neptun je počeo rigati val tamnožute boje, koji niti je
skakao niti se pjenio. Dame su, uz ciku i viku: - Konjak! - potrčale
s ruba bazena prema kolonadi. Ubrzo je bazen bio pun, i mačak je,
triput se prevrnuvši u zraku, skočio u uzburkani konjak. Izišao je,
otresajući se, raskvašene kravate, izgubivši pozlatu s brkova i svoj
dalekozor. Primjer Behemota odlučili su slijediti samo dosjetljivi-

ca-švelja i njezin kavalir, nepoznati mladi mulat. Oboje se bacilo u konjak, i tada je Korovjov uhvatio Margaritu pod ruku, pa su napustili kupače.

Margariti se učinilo kako je proletjela iznad brda školjaka na velikim kamenim sprudovima. Zatim je letjela iznad staklena svoda ispod kojega su gorjele vatre pakla a između njih su se motali đavolski bijeli kuhari. Zatim je negdje, već prestajući išta razabirati, vidjela tamne podrume gdje su gorjele nekakve svjetiljke, i gdje su djevojke nudile meso što je cvrčalo na užarenu ugljenu, gdje se iz velikih vrčeva pilo u njezino zdravlje. Potom je vidjela bijele medvjede koji su svirali harmonike i plesali kamarinski ples na podiju. I, artista-dazdevnjaka koji nije izgarao u kaminu... 1 po drugi je put počela gubiti snagu.

- Posljednji obilazak — prošaptao joj je zabrinuto Korovjov — i mi smo slobodni!

Ona se u pratnji Korovjova opet pojavila u plesnoj dvorani, ali sada se tamo nije plesalo i bezbrojno mnoštvo gostiju tiskalo se među stupovima ostavljajući slobodnom sredinu dvorane. Margarita se nije sjećala tko joj je pomogao da se popne na postolje usred dvorane. Kada se popela, ona je, začuđena, čula kako negdje otkucava ponoć koja je po njenom računu već odavno prošla. S posljednjim otkucajem sata koji se čuo s nepoznata mjesta muk je pao na gomilu gostiju. Tada je Margarita opet opazila Wolanda. Išao je u pratnji Abadonne, Azazella i još nekih nalik na Abadonnu — crnih i mladih. Margarita je sada vidjela da je nasuprot njezinu postolju pripremljeno drugo - za Wolanda. Ali se on njime nije koristio. Začudilo je Margaritu što je Woland došao na bal, u posljednji veliki obilazak, upravo takav kakav je bio u spavaćoj sobi. Ista prljava zakrpana košulja visjela je na njegovim ramenima, noge su bile u izgaženim papučama. Woland je nosio mač, ali se tim golim mačem služio kao štapom, oslanjajući se na njega. Šepajući, Woland se zaustavio kraj svoga postolja i odmah se pred njim pojavio Azazello s pladnjem u ruci, i na pladnju je Margarita ugledala odre-

zaru glavu čovjeka s izbijenim prednjim zubima. I dalje je vladala potpuna tišina koju je samo jednom prekinulo zvonce, neshvatljivo u ovim okolnostima, zvonce koje se čulo izdaleka, kao sa svečanih ulaznih vrata.

— Mihaile Aleksandroviču — tih se obratio Woland glavi i tada su se kapci ubijenoga podigli i na mrtvom licu Margarita je, zadrhtavši, ugledala žive oči ispunjene mislima i patnjom. — Sve se ispunilo, nije li istina? — nastavio je Woland gledajući glavi u oči. — Glavu vam je odrezala žena, sjednica nije održana i ja stanujem u vašem stanu. To je — činjenica. A činjenice su najtvrdoglavije stvari na svijetu. Ali nas sada zanima sljedeća, a ne već svršena činjenica. Vi ste uvijek bili gorljiv propovjednik teorije da se poslije rezanja glave život u čovjeku prekida, da se on pretvara u pepeo, i postaje ništavilo. Ugodno mi je priopćiti vam, u prisustvu svojih gostiju, iako upravo oni služe dokazom sasvim druge teorije, da je vaša teorija i ozbiljna i duhovita. Uostalom, sve teorije vrijede, jedna koliko i druga. Postoji među njima i jedna prema kojoj će svatko dobiti prema svojoj vjeri. To će se i zbiti! Vi odlazite u nebitak, a za mene će biti radost da iz čaše u koju ćete se pretvoriti ispijem za bitak! — Woland je podigao mač. Odmah je koža na glavi potamnjela i skupila se, zatim se odlijuštila u komadićima, oči su nestale, i uskoro je Margarita ugledala na pladnju žućkastu lubanju sa smaragdnim očima i bisernim zubima, na zlatnoj nožici. Kalota lubanje razdvojila se duž šava.

— Ove sekunde, messire — rekao je Korovjov primijetivši upitni Wolandov pogled — on će stati pred vas. Čujem u ovoj grobnoj tišini kako škripe njegove lakirane cipele i kako zvoni čaša koju je stavio na stol, ispisivši posljednji put u životu šampanjac. Evo ga.

U dvoranu je ušao novi osamljeni gost i uputio se prema Wolandu. Po vanjštini se nije ni u čemu razlikovao od ostalih mnogo-brojnih muških gostiju, osim u jednom: gost je doslovce glavinjao od uzbuđenja, što se vidjelo još izdaleka. Na njegovim obrazima plamtjele su mrlje, a oči su nemirno lutale. Gost je bio ošamućen, a

to je bilo potpuno prirodno: njega je sve zaprepastilo, a najviše, da-kako, Wolandov izgled.

Ipak je gost bio primljen otmjeno i ljubazno.

— A, najmiliji barune Majgelu — smiješći se susretljivo, obratio Woland gostu koji je razrogačio oči - sretan sam da vam mogu predstaviti — obratio se Woland gostima - najpoštovanijega baruna Majgela koji radi u Scenskoj komisiji na dužnosti vodiča koji stran-
ce upoznaje sa znamenitostima prijestolnice.

Margarita se skamenila jer je iznenada prepoznala tog Majgela. Nekoliko puta vidjela ga je u kazalištima i u restoranima Moskve. »Dopustite... — mislila je Margarita — zar je on također umro?«. Ali se stvar odmah razjasnila.

— Mili barun - nastavio je Woland, radosno se smiješći — bio je tako ljubazan da mi je odmah telefonirao čim je doznao za moj do-lazak u Moskvu, nudeći usluge iz svoje struke, to jest, iz poznavanja znamenitosti. Razumije se samo po sebi da sam bio sretan što ga mogu pozvati k sebi.

U tom trenu Margarita je vidjela kako je Azazello predao pladanj s lubanjom Korovjovu.

— Da, uostalom, barune — iznenada, intimno snizivši glas, progovorio je Woland — šire se glasine o vašoj pretjeranoj znatiželji. Kažu kako je ona zajedno s vašom, ništa slabije razvijenom govorljivošću, počela privlačiti opću pažnju. I štoviše, zli jezici upotrijebili su riječ - doušnik i špijun. I još više od toga, postoji pretpostavka kako će vas to dovesti do žalosna svršetka, za manje od mjesec dana. Dakle, kako bismo vas oslobodili zamorna čekanja, odlučili smo vam po-moći, iskoristivši okolnost što ste se vi ponudili da dodete k meni u goste upravo s ciljem da promotrite i prisluhnete sve što je moguće.

Barun je postao bljeđi od Abadonne koji je bio izuzetno bijed po svojoj prirodi, a zatim se zbilo nešto čudno. Abadonna se pojavio pred barunom i na sekundu skinuo svoje naočale. U taj čas nešto je sijevnulo u rukama Azazellovim, nešto je tiho pljesnulo kao po dla-nu, barun je počeo padati nauznak, crvena je krv briznula iz njego-

vih grudi i zalila poškrobljenu košulju i prsluk. Korovjov je podmetnuo čašu pod mlaz krvi i predao napunjenu čašu Wolandu. Beživotno barunovo tijelo u to je vrijeme već bilo na tlu.

- Pijem u vaše zdravlje, gospodo — tiho je rekao Woland i podignuvši čašu dotaknuo ju je usnama.

Tada se zbilja preobrazba. Nestale su zakrpana košulja i izgažene papuče. Woland je bio u nekakvom crnom plaštu, s čeličnim mačem o boku. Brzo se približio Margariti, pružio joj čašu i zapovjednički rekao:

-Pij!

Margariti se zavrtjelo u glavi, zateturala je, ali se čaša već našla na njezinim usnama i nečiji glasovi, čiji — to nije razabrala, šapnuli su joj na uši:

- Ne bojte se, kraljice... Ne bojte se, kraljice, krv je već odavno upila zemlja. I tamo gdje je prolivena, već raste vinova loza.

Margarita je, ne otvarajući oči, popila gutljaj i slatko je uzbuđenje prostrujilo njezinim žilama, u ušima joj zazvonilo. Učinilo joj se kako zaglušno kukuriječu pijevci, negdje svira koračnica. Gomile gostiju počele su gubiti svoj oblik: i muškarci u frakovima i žene raspali su se u prah. Pred Margaritinim očima raspadala se dvorana, nad njom je prostrujoao zadah grobnice. Stupovi su nestali, svjetla se pogasila, sve se sklupčalo i više nije bilo nikakvih vodoskoka, kameleja i tulipana. Bilo je samo ono što je bilo: skromna draguljaričina gostinjska soba, a u njoj odškrinuta vrata ispod kojih je dopirao trak svjetla. A kroz ta je odškrinuta vrata i ušla Margarita.

POGLAVLJE 24.

SPAŠAVANJE MAJSTORA

U Wolandovoj spavaćoj sobi bilo je sve kao prije bala. Woland je u košulji sjedio na postelji, samo što mu Hella nije trljala nogu, nego je na stolu gdje se prije igrao šah prostirala večeru. Korovjov i Azazello, skinuvši frakove, sjedili su za stolom i uz njih se, dakako, smjestio mačak koji se nije želio rastati od svoje kravate, iako se ona pretvorila u potpuno prljavu krpu. Margarita je teturajući prišla stolu i naslonila se na njega. Tada ju je, kao i prije, Woland pozvao k sebi i pokazao da sjedne do njega.

- Jesu li vas jako izmučili? — upitao je Woland.
- O ne, messire — odgovorila je Margarita, ali jedva čujno.
- Noblesse oblige¹ — primijetio je mačak i naliо Margariti nekakvu prozirnu tekućinu u duguljastu čašu.
- Je li to votka? — tiho je upitala Margarita.
- Mačak je uvrijeden poskočio na stolcu.
- Smilujte se, kraljice — propištao je — zar bih sebi dopustio da dami nalijem votku? To je — čisti špirit!
- Margarita se nasmiješila i pokušala odmaknuti čašu.
- Hrabo popijte - rekao je Woland i objasnio Margariti: — Noć punoga mjeseca — blagdanska je noć, i ja večeram u nazužem dru-

¹ Noblesse oblige (franc.), plemstvo obvezuje stil ponašanja i osjećaj časti u patricijskim i aristokratskim slojevima

štvu bliskih prijatelja i posluge. Dakle, kako se osjećate? Kako je prošao taj zamorni bal?

— Predivno! — zagalamio je Koroviov. — Svi su očarani, zaljubni, satrveni, toliko takta, toliko umješnosti, privlačnosti i šarma!

Woland je šutke podigao čašu i kucnuo se s Margaritom. Margarita je poslušno pila, misleći da će zbog špirita odmah svemu biti kraj. Ali se ništa loše nije dogodilo. Omamljujuća toplina potekla je u njezin želudac, nešto meko zakucalo je u zatiljku, vratile su se snage kao da je ustala poslije duga i osvježavajuća sna, osim toga osjetila je vučju glad. I kako se sjetila da od jučerašnjega jutra nije jela, u Margariti se glad još jače rasplamsala... Počela je pohlepno gutati kavijar.

Behemot je odrezao komadić ananasa, posolio ga, popaprio, pojeo, i poslije toga je tako mangupski strusio drugu čašicu špirita da su svi zaplijeskali.

Poslije druge čašice koju je ispila Margarita, svijeće u svijećnjacima su jače zaplamsale, a u kaminu se vatra pojačala. Margarita nije osjećala nikakve opijenosti. Grizući bijelim zubima meso, uživala je u soku koji je iz njega tekao, i istovremeno gledala kako Behemot na oštigu maže gorušicu.

— Mogao bi odozgo staviti još grožđe - tiho je rekla Hella gurajući mačka.

— Molim, ne učite me — odgovorio je Behemot — znam sjediti kod stola, ne uz nemirujte se, znam!

— Ah, kako je ugodno večerati tako, uz ognjište, jednostavno — zvezketao je Koroviov — u uskom krugu...

— Ne, Fagote — usprotivio se mačak - bal ima svoju ljepotu i po

— Nikakve ljepote u njemu nema, a ni poleta također, a oni glupavi medvjedi, kao i tigrovi u baru skoro su mi svojom rikom izazvali migrenu - rekao je Woland.

— Slušam, messire — rekao je mačak — ako smatrate da nema pata, ja ču se odmah početi pridržavati vašega mišljenja.

— Gle ti njega! — odgovorio je na to Woland.

- Našalio sam se — skrušeno je rekao mačak — a što se tiče tigrova, naredit će da ih ispeku.

- Tigrove se ne jede — rekla je Hella.

- Mislite? Onda me, molim, poslušajte — govorio je mačak i, žmirkajući od zadovoljstva, ispričao kako se jednom skitao devetnaest dana u pustinji i jedino čime se hranio bilo je meso tigra kojega je on ubio. Svi su sa zanimanjem slušali ovu zabavnu priču, a kad je Behemot završio, svi su u zboru povikali:

- Laž!

- A najzanimljivije od svega u toj laži jest to — rekao je Woland — da je to laž od prve do posljednje riječi.

- Ah tako? Laž? - uskliknuo je mačak i svi su pomislili kako će prosvjedovati, ali je on samo tiho rekao: — Povijest će nam suditi.

- Recite — obratila se Azazellu Margot, živnuvši poslije votke: — jeste li ga vi ustrijelili, tog bivšeg baruna?

- Dakako — odgovorio je Azazello - kako ga ne bih ustrijelio? Njega je svakako trebalo ustrijeliti.

- Tako sam se uzbudila! — uskliknula je Margarita — to se dogodilo tako neočekivano.

- Ništa u tome nije neočekivano — odvratio je Azazello, a Koroviov je zatulio i zastenjao:

- Kako se čovjek ne bi uzbudio? I meni samom su koljena klecali! Bum! Gotovo! Barun pada!

- Mene samo što nije uhvatila hysterija — dodao je mačak obližujući žlicu s kavijarom.

- To je ono što ja ne razumijem — govorila je Margarita, i zlatne iskre s kristala igrale su u njezinim očima — zar se vani nije čula glazba, uopće buka ovoga bala?

- Dakako da se nije čula, kraljice - objašnjavao je Koroviov — to valja činiti tako da se ne čuje. To treba spretno učiniti.

- No da, no da... Ali riječ je o tome što je taj čovjek na stuhištu... Kad sam prolazila s Azazzellom... I drugi u veži... Mislim da je nadzirao vaš stan...

— Točno, točno! — vikao je Korovjov — točno, draga Margarito Nikolajevna! Potvrđujete moje sumnje. Da, on je nadzirao stan. Pomislio sam da je rastreseni privatni docent ili zaljubljenik koji se muči na stubištu, ali ne, ne! Nešto me kopkalo u srcu! Ah! Nadzirao je stan! I onaj drugi u veži također! I taj na odmorištu isto!

— Zanima me hoće li vas doći uhiti? — upitala je Margarita.

— Sigurno će doći, čarobna kraljice, sigurno! - odgovorio je Korovjov — moje srce osjeća da će doći, ne sada dakako, ali u svoje vrijeme svakako će oni doći. Ali pretpostavljam kako neće naći ništa zanimljivo.

— Ah, kako sam se uzbudila kad je barun pao! — govorila je Margarita koja je očito sada proživljavala ubojstvo koje je vidjela prvi put u životu. — Vi sigurno dobro pucate?

— Prilično - odgovorio je Azazello.

— A na koliko koraka? — postavila je Margarita Azazellu ne sasvremeno pitanje.

— Prema tome — razložno je odgovorio Azazello - jedna je stvar pogoditi čekićem u prozor kritičara Latunskog, a sasvim druga stvar — u njegovo srce.

— U srce! — uskliknula je Margarita hvatajući se za svoje srce. — srce! — ponovila je prigušenim glasom.

— Kakav je to kritičar Latunski? — upitao je Woland gledajući iz prikrajka Margaritu.

Azazello, Korovjov i Behemot nekako su stidljivo spustili oči, a Margarita je odgovorila rumeneći:

— Postoji takav kritičar. Danas sam navečer opustošila njegov stan.

— Eto ti ga! A zašto?

— On je, messire — objasnila je Margarita - uništio jednog Majstora.

— A zašto je bilo potrebno da se sami mučite? — upitao je Woland.

— Dopustite meni, messire! - uzviknuo je radosno mačak i skočio

— Sjedi ti — progundao je Azazello ustajući — ja ću sam sada otijetiti

- Ne! - uskliknula je Margarita. - Ne, molim vas, messire, nije potrebno!

- Kako želite, kako želite — odgovorio je Woland, a Azazello je sjeo na svoje mjesto.

- Onda, gdje smo stali, dragocjena kraljice Margot? - govorio je Korovjov. - Ah, da, srce... — On pogada u srce — Korovjov je ispružio svoj dugi prst u Azazellovu smjeru - po izboru — u bilo koju pretklijetku, ili u bilo koju klijetku.

Margarita nije odmah shvatila, a shvativši uskliknula je začuđeno:

- Ali one su zatvorene!

- Draga — zvezketao je Korovjov - u tome je vic što su zatvorene!

U tome i jest sva sol! A otvoreni predmet može pogoditi svatko!

Korovjov je izvukao iz ladice stola pikovu sedmicu, pružio je Margariti zamolivši da noktom označi jedan od pikova. Margarita je označila gornji u desnom uglu. Hella je sakrila kartu pod jastuk i viknula:

- Gotovo!

Azazello, koji je sjedio okrenut leđima jastuku, izradio je iz džepa na hlačama fraka crni automatski revolver, položio njegovu cijev na svoje rame i, a da se nije okrenuo prema postelji, ispalio, izazvavši Margaritinu zabavnu zaprepaštenost. Ispod prostrijeljena jastuka izvadili su pikovu sedmicu. Pik što ga je označila Margarita bio je probijen.

- Ne bih vas voljela susresti kad vam je u rukama revolver - koketno gledajući Azazella rekla je Margarita. Osjećala je strast prema svim ljudima koji posjeduju neku izvanrednu vještinsku.

- Dragocjena kraljice - pištao je Korovjov - ja ne preporučam nikome da se s njim susretne, čak i kad nema u rukama revolver! Dajem časnu riječ bivšeg regenta i pjevača solista da se na tom susretu nikome ne može čestitati.

Za vrijeme streljačkoga pokusa mačak je sjedio namršten i iznenada izjavio:

- Kanim potući rekord sa sedmicom.

Azazello je u odgovor na to nešto riknuo. Ali je mačak bio uporan i zatražio ne jedan nego dva revolvera. Azazello je izvadio drugi revolver iz drugog stražnjeg džepa na hlačama i zajedno s prvim, prezirno iskrivivši usta, pružio ih hvalisavcu. Označili su dva pika na sedmici. Mačak se dugo pripravljao, okrenuvši se od jastuka. Margarita je sjedila, prstima začepivši uši, i gledala sovu koja je drijemala na ploči kamina. Mačak je opalio iz oba revolvera, odmah poslije toga vrisnula je Hella, ubijena sova pala je s kamina, a razbijeni sat se zaustavio. Hella, kojoj je jedna ruka bila okrvavljenja, s urlikom je ščepala mačka za dlake, a on kao odgovor nju za kosu, i oni su se, smotani u klupko, valjali po podu. Jedan od pehara pao je sa stola i razbio se.

— Odvucite od mene pobješnjelu đavolicu! — zacvilio je mačak, braneći se od Helle koja ga je zajahala. Rastavili su ih, Koroviov je pušnuo na prostrijeljeni Hellin prst i taj je zacijelio.

— Ne mogu pucati dok mi netko smeta svojim razgovaranjem! — vikao je Behemot i nastojao staviti na svoje mjesto velik pregršt dlača iščupanih na leđima.

— Kladim se — rekao je Woland smiješći se Margariti — da je o tu podvalu učinio namjerno. On dobro puca.

Hella se pomirila s mačkom, i u znak pomirbe oni su se poljubili. Izvadili su kartu ispod jastuka i provjerili. Ni jedan pik, osim onoga što ga je prostrijelio Azazello, nije bio pogoden.

— To ne može biti — tvrdio je mačak, gledajući kroz kartu u svjetlo svijećnjaka.

Vesela se večera nastavila. Svijeće su kopnjele u svijećnjacima, po sobi se u valovima širila suha, mirisava toplina iz kamina. Margaritu, koja se najela, obuzeo je osjećaj blaženstva. Gledala je kako modrikasti kolutovi s Azazellove cigare plove u kamin i kako ih mačak lovi krajem mača. Nije joj se nikamo išlo, iako je po njezinu računu bilo već kasno. Sudeći po svemu, vrijeme se bližilo šestom satu ujutro. Iskoristivši stanku, Margarita se obratila Wolandu i plašljivo rekla:

— Molim, vrijeme mi je... Kasno je.

— Kamo žurite? — upitao je Woland ljubazno, ali suho. Ostali su zašutjeli, praveći se da su zabavljeni dimnim kolutovima cigare.

— Da, vrijeme je — zbunivši se zbog toga, ponovila je Margarita i okrenula se kao da traži ogrtač ili plašt. Njezina golotinja odjednom ju je počela smetati. Digla se od stola. Woland je šutke uzeo s postelje svoj izlizani i zamašteni plašt, a Koroviov ga je prebacio na Margaritino rame.

— Hvala vam, messire — jedva čujno rekla je Margarita i upitno pogledala Wolanda. U odgovor on se nasmiješio ljubazno i ravnodušno. Crna se tuga nekako odmah uvukla u Margaritino srce. Osjetila se prevarenom. Nikakve nagrade za sve njezine usluge na balu nitko joj očito nije namjeravao ponuditi, kao što je nitko nije ni zadržavao. A međutim, bilo joj je potpuno jasno da ona odavde više nema kamo otići. Pomisao da će se morati vratiti u vilu izazvala je u njoj očajanje. Da sama zamoli, kako joj je, dovodeći je u iskušenje, savjetovao Azazello u Aleksandrovskom parku? »Ne, ni-zašto!« — rekla je sama sebi.

— Sve najbolje, messire — rekla je glasno i pomislila: »Samo neka izadem odavde, a onda ču poći na rijeku i utopiti se.«

— Sjednite — iznenada je zapovjednički rekao Woland.

Margarita se promijenila u licu i sjela.

— Želite li, možda, nešto reći na rastanku?

— Ne, ništa, messire — ponosno je odgovorila Margarita — osim, ako sam vam još potrebna, spremna sam da odmah ispunim sve što vam se svida. Nimalo nisam umorna i vrlo sam se radovala balu. I da se još nastavio, ja bih drage volje pružala moje koljeno da ga poljube tisuće obješnjaka i ubojica. — Margarita je gledala Wolanda kao kroz veo, njezine su se oči napunile suzama.

— Točno! Imate potpuno pravo! — gromoglasno i strašno povikao je Woland - tako valja!

— Tako valja! — poput jeke ponovila je Wolandova svita.

— Mi smo vas samo iskušavali — rekao je Woland — nikoga i ništa nemojte moliti! Nikada i ništa, i posebice ne one koji su jači od vas.

Sami će ponuditi i sami će sve dati. Sjednite, ponosna ženo. — Woland je skinuo teški ogrtač s Margarite i ona je opet sjedila uza nj na postelju. — Dakle, Margot — nastavio je Woland i smekšao svoj glas — što želite za to što ste danas kod mene bili domaćica? Sto želite za to što ste nagi proveli taj bal? Koliko procjenjujete vaše koljeno? Kakve su štete od mojih gostiju koje ste upravo nazvali obješenjacima? Govorite! I sada govorite bez ustručavanja, jer sam vam sam predložio.

Margaritino srce je zalupalо, duboko je uzdahnula, počela o nečemu razmišljati.

— Hajde, hrabro! — požurivao je Woland. — Razigrajte svoju maštu, podbodite je! Već sama nazočnost pri ubojstvu tog okorjelog lupeža-baruna vrijedi da se čovjeka nagradi, osobito ako je taj čovjek — žena. Dakle?

Margariti je ponestalo daha, i ona je već htjela izgovoriti skrivene i u duši pripremljene riječi, kadli je iznenada problijedjela, otvorila usta i razrogačila oči. »Frida!... Frida, Frida! — povikao je u njezine uši nečiji nametljiv, molećiv glas. — Ime mi je Frida!« i Margarita je mucajući progovorila:

— Ja, znači... mogu zamoliti... jednu stvar?

— Zahtijevati, zahtijevati, moja donna — odgovorio je Woland smješkajući se s razumijevanjem - zahtijevati jednu stvar.

Ah, kako je vješto i jasno naglasio Woland ponavlјajući riječi same Margarite — »jednu stvar«.

Margarita je još jednom uzdahnula i rekla:

— Želim da prestanu Fridi davati rupčić kojim je ugušila svoje dije

Mačak je podigao oči prema nebu i bučno uzdahnuo, ali nije ništa rekao, očigledno se sjećajući ištipana uha na balu.

— Imajući na umu - progovorio je Woland, podsmjehnuvši se — kako je mogućnost da ste primili mito od te glupače Fride dakako potpuno isključena — to ne bi odgovaralo vašem kraljevskom dobrostanstvu — ja ne znam što bih učinip. Preostaje, molim, jedno: nabaviti krpe i zapušti njima sve pukotine moje spavaće sobe.

— O čemu govorite, messire? — zaprepastila se Margarita saslušavši te doista nerazumljive riječi.

— Potpuno se s vama slažem, messire - umiješao se u razgovor mačak — upravo krpama! — i razdraženi je mačak šapom udario po stolu.

— Govorim o milosrđu - objasnio je svoje riječi Woland ne spuštajući s Margarite plameno oko — ponekad se ono potpuno neočekivano i podmuklo provuče kroz najuže pukotine. Zato i govorim o krpama...

— O tome i ja govorim! - uskliknuo je mačak i za svaki slučaj maknuo se od Margarite, pokrivši svoje šiljaste uši šapama zaprljanim ružičastom kremom.

— Napolje — rekao mu je Woland.

— Još nisam popio kavu — odgovorio je mačak — kako mogu otiditi Messire, zar se u blagdanskoj noći gosti za stolom dijele na dvije vrste? Jedni — prve, a drugi, kako se izražavao taj žalosni bufetčik-škrta, drugorazredne svježine?

— Šuti — naredio mu je Woland i okrenuvši se k Margariti upitao: — Vi ste, po svemu sudeći, čovjek savršene dobrote? Visoko moralan čovjek?

— Ne — odgovorila je Margarita čvrsto - znam da se s vama može razgovarati samo otvoreno i otvoreno ču vam reći: ja sam lakomislen čovjek. Zamolila sam vas za Fridu samo zato jer sam u njoj neoprezno pobudila čvrstu nadu. Ona čeka, messire, ona vjeruje u moju pomoć. I ako ostane prevarena, naći ču se u užasnom položaju. Neću imati mira cijeli život. Ništa se tu ne može, tako se dogodilo.

— A — rekao je Woland — to je razumljivo.

— Hoćete li to učiniti? — tiho je upitala Margarita.

— Nikako — odgovorio je Woland - riječ je o tome, draga kraljice da je došlo do male zabune. Svaka ustanova mora se baviti svojim poslovima. Ne poričem, naše su mogućnosti prilično velike, one su mnogo veće nego što misle neki, ne baš pronicljivi ljudi...

— Da, mnogo veće - nije izdržao i umiješao se mačak, očito se po-noseći tim mogućnostima.

— Šuti, neka te vrag odnese! — rekao mu je Woland i nastavio obraćajući se Margariti: - Ali kakvoga smisla ima činiti nešto što treba činiti druga, kako sam se izrazio, ustanova? Dakle, ja to neću učiniti, nego vi to učinite sami.

— Zar će se meni ispuniti?

Azazello je ironično škiljio u Margaritu te krišom mahnuo riđom glavom i frknuo.

— Pa učinite, muko moja - promrmljao je Woland i okrenuvši globus počeo promatrati neki detalj na njemu, očito se baveći i drugim poslom za vrijeme razgovora s Margaritom.

— No, Frida... — pomogao je Korovjov.

— Frida! — prodorno je viknula Margarita.

Vrata su se otvorila, i utrčala je raskuštrana, naga, ali bez ikakvih znakova pijanstva, žena s histeričnim očima i pružila ruke prema Margariti koja je veličanstveno rekla:

— Tebi je oprošteno. Više ti neće davati rupčić.

Začuo se Fridin vapaj, pala je na pod ničice i prostrla se kao križ pred Margaritom. Woland je mahnuo rukom i Fride je nestalo s očiju.

— Hvala vam, zbogom - rekla je Margarita i ustala.

— Pa što, Behemote — progovorio je Woland — nećemo izvlačiti korist iz postupka nepraktična čovjeka u blagdanskoj noći. - On se okrene Margariti: - Dakle, to se ne računa, jer ja nisam ništa učinio. Sto želite za sebe?

Nastupila je tišina i prekinuo ju je Korovjov koji je prošaputao na Margaritino uho:

— Dijamantna donna, ovaj put vam savjetujem da budete razum-niji! Inače fortuna može promaknuti.

— Želim da mi se sada, ovog časa, vrati moj ljubljeni Majstor — rekla je Margarita i njezino je lice unakazio grč.

Tada je u sobu grunuo vjetar tako da je povio plamen svijeća u svjećnjacima, teški zastor na prozoru se pomaknuo, prozor se ot-

vorio i daleko u visini pojavio se pun, ali ne jutarnji nego ponoćni mjesec. S prozorske daske pružio se po podu zelenkasti prostirač mjesecine i na njemu se pojavio noćašnji Ivanuškin gost koji se predstavio kao Majstor. Bio je u svojoj bolničkoj odjeći — u ogrtaču, papučama i crnoj kapici od koje se nije rastajao. Njegovo neobrijano lice iskrivila je grimasa, on je luđački plašljivo pogledavao na plamen svijeća, a mjesecina ga je preplavila.

Margarita ga je odmah prepoznala, zajaumnula, pljesnula rukama, i potrčala k njemu. Ljubila ga je u čelo, u usta, stiskala se uz čekinjavi obraz, i dugo susrezane suze tekle su sada potocima po njezinu licu. Izgovarala je samo jednu riječ, besmisleno je ponavljajući:

-Ti... ti... ti...

Majstor ju je odmaknuo od sebe i prigušeno rekao:

— Ne plači, Margot, ne muči me, ja sam teško bolestan — uhvatio se rukom za prozorsku dasku kao da se spremi skočiti na nju i pobjeći, i gledajući prisutne povikao: - Bojam se, Margot! Opet su počele moje halucinacije...

Ridanje je gušilo Margaritu, šaptala je daveći se riječima:

— Ne, ne, ne,... ne boj se ničega! Ja sam s tobom! Ja sam s tobom!

Korovjov je spretno i neprimjetno primaknuo Majstoru stolac i on je na nj sjeo, a Margarita se bacila na koljena, priljubila se uz bok bolesniku i tako zamrla. U svojem uzbudjenju nije primijetila da nije više naga, na njoj je sada bio crni svileni plašt. Bolesnik je spustio glavu i stao gledati u pod mrkim, bolnim očima.

— Da — progovorio je poslije šutnje Woland — dobro su ga udesili Naredio je Korovjovu: — Daj, viteže, ovom čovjeku da nešto popije.

Margarita je nagovarala Majstora drhtavim glasom:

— Pij, pij! Bojiš se? Ne, ne, vjeruj mi da će ti pomoći!

Bolesnik je uzeo čašu i popio što je bilo u njoj, ali je njegova ruka zadrhtala, i on je ispustio čašu koja se kraj njegovih nogu razbila.

— To donosi sreću, sreću! - prošaputao je Korovjov Margariti. — Pogledajte, on se već pribrao.

Zaista, bolesnikov pogled više nije bio tako uplašen i nemiran.

— Zar si to ti, Margot? — upitao je mjesec-jev gost.

— Ne sumnjaj, to sam ja — odgovorila je Margarita.

— Još! — zapovjedio je Woland.

Nakon što je Majstor ispraznio drugu čašu, njegove su oči postale žive i prisebne.

— Eto, to je već druga stvar - rekao je Woland zažmirlivši — sada ćemo porazgovarati. Tko ste vi?

— Sada nisam nitko — odgovorio je Majstor i smiješak je iskrivio njegova usta.

— Odakle dolazite?

— Iz doma boli. Ja sam duševni bolesnik - odgovorio je došljak.

Te riječi Margarita nije podnijela i ponovo je zaplakala. Zatim je, obrisavši suze, povikala:

— Strašne riječi! Strašne riječi! On je Majstor, messire, ja vas u to uvjeravam! Izlijecite ga, on je toga vrijedan!

— Znate li s kim sada razgovarate? — upitao je Woland pridošlicu

— Kod koga se nalazite?

— Znam — odgovorio je Majstor — moj susjed u ludnici bio je ne mladić, Ivan Bezdomni. On mi je priopovijedao o vama.

— Dakako, dakako - rekao je Woland - imao sam zadovoljstvo susresti toga mladića na Patrijaršijskim ribnjacima. On samo što nije mene samoga doveo do ludila dokazujući mi da me nema. Ali vi vjerujete da sam to uistinu - ja?

— Treba vjerovati — rekao je pridošlica - ali, dakako, bilo bi mnogo bolje smatrati vas plodom halucinacije. Oprostite mi — trgnuvši se, dodao je Majstor.

— Pa što, ako je bolje, onda smatrajte — ljubazno je odgovorio Woland.

— Ne, ne! — preplašeno je govorila Margarita i tresla Majstorovo rame. — Priberi se! Pred tobom je zaista on!

Mačak se i opet upleo:

— A ja sam zaista nalik na halucinaciju. Obratite pozornost na moj profil na mjesecima. — Mačak je stao u mjesec-jev trak i htio je još

nešto dodati, ali je, zamoljen da ušuti, odgovorio: — Dobro, dobro, šutjet će. Bit će šutljiva halucinacija - i zašutio je.

— Recite, zašto vas Margarita naziva Majstором? — upitao je Woland.

Majstor se osmjejnuo i rekao:

— To je oprostiva slabost. Ona ima odveć visoko mišljenje o romanu koji sam napisao.

— Roman o čemu?

— Roman o Ponciju Pilatu.

Tada su opet poskočili i zanjihali se jezičci svijeća, zveknulo je posude na stolu. Woland se gromoglasno nasmijao, ali se nitko nije uplašio niti začudio tom smijehu. Behemot je čak zapljeskao.

— O čemu, o čemu? O kome? — progovorio je Woland i prestao se smijati. - I to sada? To je potresno! Zar niste mogli pronaći drugu temu? Dajte da vidim. - Woland je pružio ruku s dlanom nagore.

— Na žalost to je nemoguće — odgovorio je Majstor — zato što sam ga spalio u peći.

— Oprostite, ne vjerujem — odgovorio je Woland — to ne može biti, rukopisi ne gore. — On se okrenuo Behemotu i rekao: — No, Behemote, daj ovamo roman.

Mačak je odmah skočio sa stolca i svi su vidjeli da je sjedio na debelom paketu rukopisa. Gornji primjerak mačak je uz naklon predao Wolandu. Margarita je zadrhtala i povikala, ponovno ganuta do suza:

— Evo ga, rukopis! Evo ga!

Pritrčala je Wolandu i oduševljeno dodala:

— Svemogući, svemogući!

Woland je uzeo u ruke pruženi primjerak, okrenuo ga, stavio na stranu i šutke, bez smiješka, zagledao se u Majstora. Ovaj se, tko bi znao zašto, rastužio i uznemirio, podigao se sa stolca, savio ruke i, okrenuvši se prema dalekom mjesecu, drhtureći počeo mrmljati:

— Ni noću, na mjesecini, nemam mira, zašto su me uznemirili? O bogovi, bogovi...

Margarita se uhvatila za bolnički ogrtač, priljubila se k Majstoru i počela mrmljati, tužna, u suzama:

- Bože, zašto ti ne pomaže lijek?
- Ništa, ništa, ništa - šaptao je Korovjov vrteći se oko Majstora - ništa, ništa... Još čašicu, i ja će s vama za društvo.

I čašica je namignula, zablistala na mjesecini i pomogla. Majstora su opet posjeli i bolesnikovo je lice poprimilo mirniji izraz.

— No, sada je sve jasno — potvrđio je mačak zaboravivši svoje obećanje da će biti šutljiva halucinacija - sada mi je glavna linija toga opusa jasna skroz-naskroz. Što ti kažeš, Azazello? — obratio se šutljivom Azazellu.

- Kažem — rekao je taj kroz nos - bilo bi te dobro utopiti.
- Budi milosrdan, Azazello - odgovorio mu je mačak - i ne navodi mog gospodara na tu pomisao. Vjeruj mi da bih ti se svake noći javljaо u isto takvu ruhu od mjesecine, kao i jadni Majstor, i kimao bih ti, i zvao bih te k sebi. Kako bi ti bilo, o Azazello?
- No, Margarito — opet je stupio u razgovor Woland — kažite što sve želite.

Margaritine su oči zaplamsale i ona se molećivo obratila Wolandu:

- Dopoštate li da mu nešto šapnem?
- Woland je kimnuo glavom i Margarita je, približivši se Majstoru-
vu uhu, nešto šapnula. Čulo se kako joj je odgovorio:
  - Ne, prekasno. Ništa više ne želim u životu osim da te vidim. A tebi opet savjetujem da me ostaviš. Propast ćeš sa mnom.
  - Ne, neću te ostaviti — odgovorila je Margarita i obratila se Wolandu: - molim da nas opet vratite u podrum u ulicu na Arbatu, i da svjetiljka gori, i da sve bude kao što je bilo.

Tada se Majstor nasmijao i, obuhvativši Margaritinu glavu, rekao:

- Ah, ne slušajte jadnu ženu, messire! U tom podrumu već odavno živi drugi čovjek, i uopće, nikada se ne događa da sve bude kao što je bilo. — On je priljubio obraz uz glavu svoje priateljice, zagrlio Margaritu i počeo mrmljati: — Jadnice, jadnice...

— Ne događa se, kažete? — rekao je Woland. — To je istina. Ali možemo pokušati. - I on je pozvao: - Azazello!

Istoga trenutka sa stropa je na pod pao zbumjeni građanin skoro pomračena uma, u donjem rublju, ali s kovčegom u ruci i s kapom na glavi. Od straha taj je čovjek drhturio i koljena su mu klecali.

— Mogarić? — upitao je Azazello čovjeka koji je pao s neba.

— Alojzij Mogarić — odgovorio je taj, tresući se.

— Pročitavši članak Latunskoga o romanu ovoga čovjeka, vi ste napisali tužbu protiv njega, s izjavom da on skriva zabranjenu literaturu? — upitao je Azazello.

Netom pridošli građanin je poplavio i oblio se pokajničkim suzama.

— Htjeli ste se preseliti u njegov stan? — što je mogao srdačnije zaunjukao je Azazello.

U sobi se začulo siktanje razjarene mačke, i Margarita je, urliknuvši: Vidjet ćes ti što je to vještica, vidjet ćes ti! — zarila nokte u lice Alojzija Mogarića.

Nastala je pometnja.

— Što to radiš? — pačenički je povikao Majstor — Margot, ne smoti se!

— Prosvjedujem, to nije sramota — urlao je mačak.

Margaritu je odvukao Korovjov.

— Dogradio sam kupaonicu... - cvokoćući zubima vikao je okrvavljeni Mogarić i u strahu stao govoriti neke besmislice — samo krečenje... galica...

— Baš je dobro što ste dogradili kupaonicu — s odobravanjem je rekao Azazello — on se mora liječiti kupkama. — I viknuo: — Van!

Tada se Mogarić prevrnuo naglavce i izletio kroz otvoren prozor Wolandove spavaće sobe.

Majstor je raskolačio oči, šapćući:

— Gle, pa to je još i bolje od onoga o čemu je pričao Ivan! - potpuno potresen, osvrtao se, i konačno rekao mačku: — Oprostite, to si ti... to ste vi... — On se zapleo ne znajući kako osloviti mačka. — Vi ste onaj mačak koji je ulazio u tramvaj?

— Da, ja sam — potvrdio je polaskani mačak i dodao: — Ugodno čuti kako se ljubazno odnosite prema mačku. Obično mačcima, ne znam zbog čega, govore »ti«, iako se ni jedan mačak nikada ni s kim nije pobratio.

— Čini mi se da niste običan mačak... — neodlučno je odgovorio Majstor. — U bolnici će ipak primijetiti da me nema — dodao je plašljivo Wolandu.

— Ništa oni neće primijetiti! — umirio ga je Korovjov i nekakvi p i knjige našli su se u njegovim rukama: — Je li to povijest vaše bolesti?

-Da.

Korovjov je bacio povijest bolesti u kamin.

— Ne postoji li dokument, ne postoji ni čovjek — zadovoljno je govorio Korovjov — a to je knjiga stanara vašeg graditelja?

— Da-a...

— Tko je upisan u nju? Alojzij Mogarić? — Korovjov je puhtuo na stranicu knjige stanara. — Evo, nema ga, i molim, nije ga ni bilo. A ako se vaš graditelj začudi, recite mu da je Alojzija sanjao. Mogarić? Kakav Mogarić? Nikakva Mogarića nije bilo! — Tada je uvezana knjiga stanara isparila iz Korovjovljevih ruku. — I eto, ona je već u graditeljevu stolu.

— Dobro ste rekli — govorio je Majstor, zadriven preciznošću Korovjovljeva rada — ako ne postoji dokument, ne postoji ni čovjek. Upravo tako ni ja ne postojim, nemam dokumenta.

— Ispričavam se — povikao je Korovjov — ali to je privid, eto vaše dokumenta — i Korovjov je pružio Majstoru dokument. Zatim je prevrnuo očima i slatko prošaptao Margariti: - A evo i vašega vlasništva, Margarito Nikolajevna — i Korovjov je uručio Margariti biježnicu s nagorjelim rubovima, osušenu ružu, fotografiju i, posebice pomno, štednu knjižicu: - deset tisuća, kako ste izvoljeli uložiti, Margarito Nikolajevna. Nama tuđe nije potrebno.

— Meni bi se prije šape osušile nego da dirnem tuđe — napuhnuvši se rekao je mačak plešući po kovčegu ne bi li u nj ugurao sve primjerke zlosretna romana.

- I vaši dokumenti, također - nastavio je Korovjov pružajući Margariti dokumente, a zatim je, obraćajući se Wolandu, s poštovanjem izvijestio: — Gotovo, messire!

- Ne, nije gotovo — odgovorio je Woland, odmaknuvši se od globusa. — Kamo zapovijedate, moja draga donna, da uputimo vašu pratinju? Meni osobno ona nije potrebna.

Tada je kroz otvorena vrata dojurila Nataša, gola kakva je bila, pljesnula je rukama i povikala Margariti:

- Budite sretni, Margarito Nikolajevna! — Kimnula je Majstoru i opet se obratila Margariti: — Znala sam kamo ste odlazili.

- Kućne pomoćnice sve znaju — primijetio je mačak, značajno podigavši šapu — grijesimo kad mislimo da su slijepi.

- Što želiš, Natašo? — upitala je Margarita. — Vrati se u vilu.

- Dušo, Margarito Nikolajevna - molećivo je progovorila Nataša i spustila se na koljena — zamolite ih - pogledala je Wolanda - da me ostave među vješticama. Neću natrag u vilu! Neću se udati ni za inženjera ni za tehničara! Meni su gospodin Jacques jučer na balu ponudili brak. - Nataša je otvorila šaku i pokazala nekakve zlatnike.

Margarita je upitno pogledala Wolanda. Taj je kimnuo. Tada se Nataša bacila Margariti oko vrata, zvučno je poljubila, i pobedonosno klikнуvši, odletjela kroz prozor.

Na Natašinu mjestu pojavio se Nikolaj Ivanovič. Zadobio je svoj prijašnji ljudski lik, ali je bio silno smrknut, pa čak i razdražen.

- Evo, koga ču sa zadovoljstvom otpustiti - rekao je Woland gledajući s odvratnošću Nikolaja Ivanoviča — s velikim zadovoljstvom, toliko je ovdje suvišan.

- Molim da mi se izda potvrda — tvrdoglav je progovorio Nikolaj Ivanovič plašljivo se osvrćući — o tome gdje sam proveo prošlu noć.

- U koju svrhu? — grubo je upitao mačak.

- U svrhu predočenja miliciji i supruzi — čvrsto je rekao Nikolaj Ivanovič.

— Mi obično ne izdajemo potvrde — odgovorio je mačak i namrštilo se — ali čemo za vas, neka bude, učiniti iznimku.

I još se Nikolaj Ivanovič nije uspio ni smiriti, već je naga Hella sjedila za pisaćim stolom, a mačak joj je kazivao u pero:

— Ovime se potvrđuje da je donosilac, Nikolaj Ivanovič, proveo spomenutu noć na balu kod Sotone, dovučen na nj u svojstvu prijevoznoga sredstva... stavi, Hella, zagradu! A u zagradu napiši »nerast«. Potpis — Behemot.

— A datum? — propištao je Nikolaj Ivanovič.

— Datume ne stavljamo, s datumom potvrda neće vrijediti —javio se mačak, dohvativši papir. Zatim je odnekuda uzeo pečat, po svim pravilima je huknuo u njega, utisnuo na papir riječ »plaćeno« i uručio ga Nikolaju Ivanoviču. Poslije toga je Nikolaj Ivanovič nerastom nestao, a na njegovu se mjestu neočekivano pojavio nov čovjek.

— Tko je to? — s gađenjem je upitao Woland, zaklanjajući se rukom od svjetlosti svijeća.

Varenuha je spustio glavu, uzdahnuo i tiho rekao:

— Otpustite me natrag, ne mogu biti vampir. Ja i Hella skoro smo tada Rimskoga natjerali u smrt. Ja nisam krvožedan. Otpustite me!

— Kakva je to tlapnja? — upitao je mršteći se Woland. — Kakav Rimski? Kakva je to glupost?

— Ne uznemirujte se, messire — odazvao se Azazello i obratio se Varenuhu: — Ne smije se čovjek prostački ponašati preko telefona. Ne treba lagati preko telefona. Jasno? Nećete se više time baviti?

Od radosti se sve smiješalo u Varenuhinoj glavi, njegovo je lice zasjalo, i on je, ne znajući što govori, promrmljao:

— Istinitim Bo... to jest, hoću reći... Vaše Ve... odmah poslije ručka... — Varenuha je stiskao ruke na grudima i molećivo gledao Azazella.

— Dobro. Kući! — rekao je mačak i Varenuha se rasplinuo.

— Sada me ostavite nasamo s njima — naredio je Woland pokazujući Majstora i Margaritu.

Wolandova zapovijed odmah je izvršena. Poslije šutnje Woland se obratio Majstoru:

— Znači, u arbatski podrum? A tko će pisati? A mašta, nadahnuće?

— Više nemam nikakve mašte, a ni nadahnuća — odgovorio je Majstor - ništa me ne zanima osim nje — opet je položio ruku na Margaritinu glavu — slomili su me, teško mi je pri duši, hoću u podrum.

— A vaš roman, Pilat?

— Mrzim taj roman - odgovorio je Majstor — previše sam propatio zbog njega.

— Molim te - žalosno je zamolila Margarita - ne govori tako. Zašto me mučiš? Pa znaš da sam sav svoj život uložila u taj tvoj rad.

- Margarita je još dodala, okrenuvši se k Wolandu: - Ne slušajte ga, messire, suviše je izmučen.

— Ali nešto se mora opisivati? — govorio je Woland. — Ako ste iscrpli tog prokuratora, počnite pisati, recimo, o Alojziju.

Majstor se nasmiješio.

— To Lapšonikova neće tiskati, a, osim toga, to nije zanimljivo.

— Od čega ćete živjeti? Bit ćete siromašni.

— Drage volje, drage volje - odgovorio je Majstor, privukao je Margaritu, obgrlio je oko ramena i dodao: — Urazumit će se ona, otići od mene...

— Ne mislim tako — procijedio je kroz zube Woland i nastavio: Dakle, čovjek koji je napisao povijest Poncija Pilata odlazi u podrum, s nakanom da se smjesti pokraj svjetiljke i živi bijedno?

Margarita se odmaknula od Majstora, i progovorila vrlo gorljivo:

— Učinila sam sve što sam mogla, i šapnula sam mu najzamamnije stvari. Ali je sve odbio.

— Znam što ste mu šaptali - suprotstavio se Woland - ali to nije najzamamnije. Reći ću vam — nasmiješivši se, obratio se k Majstoru

— vaš će vam roman još donijeti iznenađenja.

— To je vrlo žalosno - odgovorio je Majstor.

— Ne, ne, to nije žalosno - rekao je Woland — ništa strašno. No, Margarito Nikolajevna, sve je učinjeno. Želite li još štogod od mene?

— Što govorite, o, što govorite, messire!

— Onda uzmite ovo od mene za uspomenu — rekao je Woland i izvadio ispod jastuka malu zlatnu potkovu s dijamantima.

— Ne, ne, ne, zašto?

— Želite li se sa mnom svađati? — nasmiješivši se, upitao je Woland.

Kako na plaštu nije imala džepa, Margarita je stavila potkovu u ubrus i zavezala čvor. Tada ju je nešto zapanjilo. Pogledala je prozor u kojem je svijetlio mjesec i rekla:

— Evo, što ne razumijem... kako to da je stalno ponoć pa ponoć, a već odavno bi moralo biti jutro?

— Blagdansku noć ugodno je malo zadržati — odgovorio je Woland. — No, pa želim vam sreću!

Margarita je molečivo pružila ruke prema Wolandu, ali mu se nije usudila prići i samo je tiho kliknula:

— Ostajte zdravo! Ostajte zdravo!

— Doviđenja - rekao je Woland.

I Margarita u crnom plaštu, a Majstor u bolničkom ogrtaču izišli su u hodnik draguljaričina stana. U hodniku je gorjela svijeća i tu ih je čekala Wolandova svita. Kad su izlazili iz hodnika, Hella je nosila kovčeg u kojem je bio roman i nevelika imovina Margarite Nikolajevne, a mačak je pomagao Helli. Na vratima stana Korovjoy se naklonio i nekamo nestao, a ostali su ih pošli otpratiti do stubišta. Ono je bilo pusto. Kad su prolazili hodnikom na drugom katu, nešto je meko palo, ali se na to nitko nije osvrtao. Kod ulaznih vrata šeste veže Azazello je puhnuo uvis i čim su izišli na dvorište koje mjesec nije osvjetljavao, ugledali su čovjeka koji je spavao na stubama, i, očigledno, spavao mrtvačkim snom, čovjeka u čizmama i kapi, a ugledali su također i veliki crni automobil s ugašenim svjetlima koji je stajao pred vratima. Kroz prednje staklo mutno se nazirao vranin profil.

Već su se spremali sjesti kadli je Margarita u očajanju tiho uskliknula:

- Bože, izgubila sam potkovu!

- Sjednite u auto — rekao je Azazello - i pričekajte me. Odmah ću se vratiti, samo da pogledam u čemu je stvar. - I on je otisao u zgradu.

Stvar je bila u tome: nešto prije no što su izišli Margarita i Majstor sa svojim pratiocima, iz stana br. 48 koji se nalazio ispod draguljaričina, izišla je na stubište suhonjava žena s kantom i torbom u rukama. To je bila upravo ona Anuška koja je, na Berliozovu nesreću, u srijedu prolila suncokretovo ulje kod okretaljke.

Nitko nije znao, i sigurno nitko neće ni doznati, čime se u Moskvi bavila ta žena i od kakvih je sredstava živjela. Znalo se o njoj samo to da se nju svakodnevno moglo vidjeti čas s kantom, čas s torbom i kantom zajedno - ili u trgovini petrolejem, ili na trgu, ili kraj kućnih vrata, ili na stubištu, a najčešće u kuhinji stana br. 48 gdje je Anuška stanovala. Osim toga, znalo se, i to najbolje, da gdje god se ona pojavila, ili ma gdje se nalazila — odmah bi na tom mjestu izbio skandal, pa je stoga nosila nadimak »Kuga«.

Kuga-Anuška ustajala je vrlo rano, a danas ju je podiglo nešto, niti svjetlo niti zora, odmah poslije pola noći. Okrenuo se ključ u bravi, provirio je Anuškin nos, a zatim je provirila i ona sama, zalučila za sobom vrata, i već se spremala nekamo krenuti kadli su na gornjem katu tresnula vrata, netko se spuštao po stubama i naletjevši na Anušku odbacio je ustranu tako da je zatiljakom udarila o zid.

— Kamo te vrag nosi samo u gaćama? — zavrištala je Anuška uhvatiti se za zatiljak. Čovjek u donjem rublju, s kovčegom u rukama i kapom na glavi, zatvorenih očiju, odgovorio je Anuški ljutitim pošpanim glasom:

— Peć! Galica! Koliko je samo stajalo krečenje... — i zaplakavši, proderao se: - Van! — Tada je jurnuo, ali ne više dolje po stubama, nego — gore, onamo gdje je bilo razbijeno staklo na prozoru, i naglavce izletio kroz prozor u dvorište. Anuška je čak zaboravila na zatiljak, uzdahnula je i krenula k prozoru. Legla je potrbuške na

pod, i provirila glavom u dvorište očekujući kako će na pločniku, osvijetljenom dvorišnom svjetiljkom, vidjeti smrskana čovjeka s kovčegom. Ali na pločniku nije bilo ničega.

Znači da je pospana i čudna osoba izletjela iz kuće kao ptica, ne ostavivši za sobom nikakav trag. Anuška se prekrižila i pomislila: »Stvarno je čudan stan broj pedeset! Ne govore ljudi uzalud... Ah, kakav stan!«

Nije dospjela o tome ni razmisliti kadli su se gore vrata ponovo zalupila i netko je drugi potrčao. Anuška se pripila uza zid, i vidjela kako je neki dosta pristojan građanin s bradicom, ali s ponešto svinjskim licem, kako se učinilo Anuški, šmugnuo mimo nje i poput prvoga napustio kuću kroz prozor, ni ne pomislivši da se smrška na pločniku. Anuška je zaboravila svrhu svoga odlaska i ostala je na stubištu, križajući se, uzdišući i razgovarajući sama sa sobom.

Treći — bez brade, okrugla obrijana lica, u ruskoj košulji, doskora je dotrčao odozgo i potpuno jednako otprhnuo kroz prozor.

Valja reći Anuški u prilog, da je bila znatiželjna i odlučila je pričekati neće li biti nekih novih čудesa. Opet su se gore otvorila vrata, i sada se počelo spuštati čitavo društvo, ali ne trkom već obično, kao što čine svi ljudi. Anuška se žurno odmaknula od prozora, sišla do svojih vrata, brzo ih otvorila, sakrila se, a kroz odškrinuta vrata zasvetlucalo se njezino oko razrogačeno od znatiželje.

Neki bolesnik, ili nije bio bolesnik, ali svakako čudan, bliјed, obrastao u bradu, u crnoj kapici i nekaku ogrtaču, silazio je nesigurnim koracima. Njega je brižljivo vodila pod ruku jedna dama u mantiji, kako se to Anuški učinilo u polutami. Dama je bila bosa ili u nekakvim prozirnim, sigurno inozemnim cipelama, rascvjetanim u latice. Fuj! Ma kakve cipele! Pa dama je bila gola! Pa da, mantija je bila prebačena na golo tijelo! »Ah, kakav stan!...« Anuška je u duši zapjevala unaprijed uživajući što će sve sutra pričati susjedima.

Iza čudno odjevene dame išla je gola dama s kovčegom u ruci, a uz kovčeg se šunjao veliki crni mačak. Anuška samo što nije naglas nešto prozboriga, trljajući oči.

Povorku je završavao stranac malena rasta i šepav, s krivim okom, bez ogrtača, u bijelom prsluku fraka i s kravatom. Cijelo društvo prolazilo je pored Anuške. Tada je nešto palo na hodnik. Kad je čula da se koraci udaljavaju, Anuška je poput zmije dopuzala iza vrata, stavila kantu uza zid, legla potrbuške i stala tražiti. U njezinim se rukama našao ubrus s nečim teškim. Anuška je raskolačila oči kad je otvorila zavežljaj. Prinijela je k očima dragocjenost, i oči su se zažarile pravim vučjim plamenom. U Anuškinoj se glavi podigao vihor.

»Niti išta znam, niti sam išta vidjela!... K nećaku? Ili raspiliti na komadiće?... Kamenčice mogu izvaditi i jedan po jedan prodati: jedan na Petrovki, drugi na Smolenskom... I niti išta znam, niti sam išta vidjela!...«

Anuška je sakrila nađenu stvar pod pazuhu, uhvatila kantu i već se htjela vratiti u stan, odgodivši svoj odlazak u grad, kadli je pred njom iskrisnuo, đavo će ga znati odakle, onaj s bijelim prsimu, bez ogrtača, i tiho šapnuo:

- Daj potkovu i ubrus!
- Kakav ubrus-potkova? — upitala je Anuška, vrlo se vješto pretvarajući. - Ne znam ni za kakav ubrus. Zar ste, građanine, pijani?

Bjeloprsi je, prstima tvrdim i hladnim kao rukohvati autobusa, više ništa ne rekavši, stisnuo Anuškino grlo tako da je sasvim zau stavio pritjecanje zraka u njezine grudi. Kanta je ispala iz Anuških ruku na pod. Ostavivši neko vrijeme Anušku bez zraka, stranac bez ogrtača skinuo je prste s njezina grla. Došavši do zraka, Anuška se nasmiješila.

- Ah, potkovicu? — progovorila je. — Odmah! Znači — to je vaša potkova? A ja gledam, leži u ubrusu, i namjerno sam je podignula da je netko ne uzme, a onda, stavi mu soli na rep!

Kad je dobio potkovicu i ubrus, stranac se počeo klanjati Anuški, čvrsto joj stiskati ruku i zahvaljivati sljedećim riječima, s jako izraženim stranim naglaskom:

- Najdublje sam vam zahvalan, madame. Meni je ta potkovica draga uspomena. I dopustite da vam za to što ste je čuvali uručim

dvije stotine rubalja. — I on je odmah izvadio iz džepa na prsluku novac i uručio ga Anuški.

Ona je, sumorno se smiješeći, samo uzvikivala:

- Ah, najpokornije se zahvaljujem! Mersi! Mersi!

Velikodušni stranac jednim je skokom preskočio cijeli niz stuba, ali prije nego će sasvim nestati viknuo je odozdo, ali bez stranoga naglaska:

- Ti, stara vještice, ako još ikada budeš našla tuđu stvar, predaj je miliciji a ne skrivaj je pod pazuho!

Osjećajući u glavi zvonjavu i pometnju od svih događaja na stu- bištu, Anuška je još dugo, po navici, nastavila vikati:

- Mersi! Mersi! Mersi! — ali stranca već dugo nije bilo.

Nije bilo ni automobila u dvorištu. Vrativši Margariti Wolandov dar, Azazello se oprostio s njom, upitao sjedi li udobno, a Hella se srdačno izljubila s Margaritom, mačak je poljubio njezinu ruku, pratioci su mahnuli rukom Majstoru koji se nepomično i beživotno zavalio u kut sjedišta, mahnuli su vrani i odmah se rasplinuli u zraku, ne smatrajući potrebnim da se muče penjanjem po stubama. Vrana je upalila farove i kliznula kolima kroz vrata pokraj čovjeka koji je kao mrtav spavao na stubama. I farovi velikog crnog automobila nestali su među drugima u besanoj i bučnoj Sadovoј ulici.

Sat kasnije u podrumu male kućice u jednoj od arbatskih ulica, u prvoj sobi gdje je sve izgledalo kao i lani prije strašne jesenje noći, za stolom prekrivenim baršunastim stolnjakom, ispod svjetiljke sa sjenilom, kraj koje je stajala vaza s đurđicama, sjedila je Margarita i tiho plakala zbog proživljena uzbudjenja i sreće. Bilježnica načeta plamenom ležala je pred njom, a kraj nje je stajala hrpa nedirnutih bilježnica. Kućica je bila tiha. U susjednoj maloj sobi ležao je Majstor u duboku snu na malom divanu, pokriven bolničkim ogrtaćem. Njegovo je ravnomjerno disanje bilo nečujno.

Isplakavši se, Margarita je dohvatile nedirnute bilježnice i pronašla mjesto na kojem je prestala čitati prije susreta s Azazellom ispod kremaljskih zidina. Margariti se nije spavalо. Milovala je rukopis

nježno, onako kako se miluje ljubljenu mačku, i okretala ga u rukama, razgledavajući ga sa svih strana, zaustavljujući se čas na naslovnoj strani čas otvarajući kraj. Obuzela ju je iznenadna užasna pomisao kako je sve to — čarolija, i bilježnice će nestati s očiju, ona će se naći u svojoj spavaćoj sobi u vili i, kad se probudi, otići će se utočiti. Ali to je bila posljednja strašna misao, odjek dugih patnji koje je preživjela. Ništa nije nestalo, svemogući Woland bio je zaista svemoguć, i koliko je god htjela, sve do zore, mogla je Margarita prelistavati listove bilježnice, gledati ih i ljubiti, i čitati ponovno riječi:

- Tama, koja je nadošla sa Sredozemnog mora prekrila je prokuratoru mrski grad... Da, tama...

POGLAVLJE 25.

KAKO JE PROKURATOR POKUŠAO SPASITI
JUDU IZ KIRIATA

Tama koja je nadošla sa Sredozemnog mora prekrila je prokuratoru mrski grad. Nestali su viseci mostovi koji su spajali hram sa strašnom tvrđavom Antonija, spustio se s neba bezdan i zalio krilate bogove na hipodromu, Hasmonejski dvorac sa strelištima, trgovce, karavan-saraje, uličice, ribnjake... Nestao je Jeršalajim — veliki grad, kao da nikad nije postojao na svijetu. Sve je proždrla tama koja je uplašila sve živo u Jeršalajimu i njegovoј okolici. Čudan se oblak približio s mora pri kraju dana, četrnaestoga dana proljetnoga mjeseca nišana.

On se već navalio svojim trbuhom na Ćelavu goru gdje su krvnići ubrzano ubadali kažnenike, navalio je na hram u Jeršalajimu, klizio u dimnim bujicama s njegova brežuljka i prekrio Donji grad. Navalio je na prozore, tjerao ljude s krivudavih ulica u kuće. Nije se žurio prosuti svoju vlagu i sipao je samo svjetlo. Čim bi plamen proparao dim, iz mrke tame izranjala je u njoj gromada hrama s blistavim ljušturastim pokrivačem. Ali se on gasio u trenu i hram je uranjao u tamni bezdan. Nekoliko puta je izranjao iz njega i opet propadao, i svaki put bilo je to propadanje praćeno tutnjavom katastrofe.

Druga nemirna svjetlucanja dozivala su iz bezdana dvora Heroda Velikoga, koji je stajao na zapadnom brežuljku nasuprot hramu, i strašni slijepi zlatni kipovi uznosili su se prema crnu nebu pružajući

k njemu ruke. Ali se opet skrio nebeski plamen i potmuli udarci groma otjerali su zlatne idole u tamu.

Pljusak se prosuo neočekivano, i tada je oluja prešla u uragan. Na mjestu gdje su oko podneva, u blizini mramorne klupe u vrtu, razgovarali prokurator i vrhovni svećenik, udar je kao iz topa prelomio čempres kao da je prutić. Zajedno s vodenom prašinom i gradom na balkon pod stupovima padale su otkinute ruže, lišće magnolije, grančice i pjesak. Uragan je pustošio vrt.

U to vrijeme pod stupovima se nalazio samo jedan čovjek i taj je čovjek bio prokurator.

Sada nije sjedio u naslonjaču, nego je ležao na ležaljci kraj niskog malog stola, krcata jestvinama i vinom u vrčevima. Druga ležaljka, prazna, nalazila se s druge strane stola. Kraj prokuratorovih nogu ležala je neočišćena crvena, kao da je krvava, mlaka i rasute krhotine razbijena vrča.

Sluga koji je prije oluje prostirao stol za prokuratora, zbumio se zbog njegova pogleda, uplašio se da mu možda u nečem nije ugodio, i prokurator je, razljutivši se na njega, bacio vrč na mozaik poda, rekavši:

— Zašto me ne gledaš u lice kad mi pružaš vrč? Zar si nešto ukrao?

Crno lice Afrikanca je posivjelo, u njegovim se očima pojavio smrtni strah, zadrhtao je i samo što nije razbio i drugi vrč, ali je prokuratorov gnjev nestao isto tako brzo kao što je nastao. Crnac je htio pokupiti krhotine i obrisati mlaku, ali mu je prokurator mahnuo i rob je otrčao. Mlaka je ostala.

Sada, za vrijeme uragana, crnac se krio u udubini u kojoj se nalazio kip bijele nage žene s nagnutom glavom, plašeći se izaći pred oči u nezgodan čas, istovremeno se bojeći propustiti trenutak kad bi ga gospodar mogao pozvati.

Ležeći na ležaljci u olujnom polumraku, prokurator je sam sebi nalijevao vino u pehar, pio dugim gutljajima, ponekad dodirivao kruh, lomio ga, gutao male komadiće, s vremenom na vrijeme srkao ostrige, žvakao limun i opet pio.

Da nije bilo šuma vode, da nije bilo udara groma koji su, kako se činilo, prijetili da će razbiti krov dvora, da nije bilo lupe grada koji je udarao po stubama balkona, moglo bi se čuti kako prokurator nešto mrmlja, razgovarajući sam sa sobom. A da se nestalno treperenje nebeskoga plamena pretvorilo u postojano svjetlo, promatrač bi mogao vidjeti kako prokuratorovo lice, s očima upaljenima od posljednjih besanica i od vina, izražava nestrpljivost, kako prokurator ne samo što gleda dvije bijele ruže koje su utonule u crvenoj mlaki već stalno okreće glavu prema vrtu, prema vodenoj prašini i pijesku, i nekog iščekuje, nestrpljivo iščekuje.

Prošlo je neko vrijeme i vodeni se veo pred prokuratorovim očima prorijedio. Kakogod bio uragan bijesan, počeo je slabiti. Grančice više nisu pucketale i nisu padale. Udarci groma i svjetlost munje postali su rjedi. Nad Jeršalajimom više nije plovio ljubičasti pokrivač s bijelim rubom, nego običan sivi oblak, kao vojnička zaštitnica. Oluja je odlazila prema Mrtvome moru.

Sada se već mogao razaznavati šum kiše, i šum vode koja se rušila u žljebovima i po stubama kojima je danas silazio prokurator da na trgu objavi kaznu. Konačno je zašumio i dosad prigušen vodoskok. Vedrilo se. U sivoj kopreni, koja je žurila na istok, pojavili su se plavi prozori.

Tada, izdaleka, prodirući kroz mrmor već sasvim oslabljene kiše, doprli su do prokuratorova uha slabi zvukovi truba i stotina konjkih kopita. Kad je to čuo, prokurator se pomaknuo i njegovo je lice oživjelo. Ala se vraćala s Ćelave gore. Sudeći po zvuku, prolazila je preko trga na kojem je bila objavljena kazna.

Konačno je prokurator začuo i dugo očekivane korake i gacanje po stubama koje su vodile prema gornjoj terasi vrta pred balkonom. Prokurator je istegnuo vrat i njegove su oči zablistale izražavajući radost.

Između dva mramorna lava pojavila se najprije glava u kapuljači, a zatim sav, potpuno mokar čovjek u plaštu koji mu se prilijepio uz tijelo. Bio je to isti onaj čovjek koji se prije izricanja kazne došapta-

vao s prokuratorom u zamračenoj odaji u dvoru, i koji je za vrijeme izvršenja kazne sjedio na tronošcu igrajući se prutićem.

Ne obazirući se na lokve, čovjek u kapuljači presjekao je vrtnu terasu, stao na mozaik poda na balkonu i, podigavši ruku, rekao visokim, ugodnim glasom:

— Neka prokurator bude zdrav i neka se raduje! — Pridošlica je govorio latinski.

— Bogovi! — uskliknuo je Pilat. — Pa vi ste mokri do kože! Kakav gan? A? Molim da odmah prijeđete k meni. Presvucite se, molim vas.

Pridošlica je zbacio kapuljaču, otkrivši potpuno mokru glavu s kosom slijepljrenom na čelu, i pokazavši na svom obrijanom licu ljubazan smiješak, stao je odbijati da se presvuče, tvrdeći kako mu kišica ničim neće naškoditi.

— Niti govora — odgovorio je Pilat i pljesnuo dlanovima. Time je pozvao sluge koji su se pred njim skrivali, i naredio im da se pobri nu za pridošlicu, a potom odmah iznesu toplo jelo. Kako bi osušio kosu, presvukao se, preobuo i uopće da bi se doveo u red, čovjeku koji je došao prokuratoru trebalo je vrlo malo vremena, i on se uskoro pojavio na balkonu u suhim sandalama, u suhom purpur nom ratničkom plaštu i očešljjan.

Za to vrijeme sunce je ponovno zasjalo u Jeršalajimu i prije nego što će zapasti i utonuti u Sredozemno more, bacalo je oproštajne zrake prokuratoru mrskom gradu i pozlatilo stupove na balkonu. Vodoskok je sasvim oživio i raspjevao se iz sve snage, golubovi su se spustili na pijesak, gugutali, skakali preko slomljenih grančica, klju cali u mokrom pijesku. Crvena mlaka bila je očišćena, krhotine pokupljene, na stolu se pušilo meso.

— Slušam prokuratorove zapovijedi — rekao je pridošlica prilazeći stolu.

— Ali nećete ništa čuti dok ne sjednete i ne popijete vina — ljubazno je odgovorio Pilat i pokazao na drugu ležaljku.

Pridošlica se spustio na ležaljku, sluga mu je nalio u pehar gusto crveno vino. Drugi sluga je napunio prokuratorov pehar, oprezno

se nagnuvši preko njegova ramena. Nakon toga prokurator je pokretom udaljio obojicu slugu. Dok je pridošlica jeo i pio, Pilat je srkao vino, gledajući poluotvorenim očima svoga gosta. Čovjek koji je došao k Pilatu bio je srednjih godina, vrlo ugodna okrugla i dotjerana lica, s mesnatim nosom. Kosa mu je bila neodređene boje. Sada, dok se susila, postajala je svjetlija. Nacionalnost pridošlice bilo bi teško utvrditi. Osnovno što je obilježavalo njegovo lice bio je izraz dobrote koji su narušavale oči ili, bolje, ne oči nego način na koji je gledao u sugovornika. Svoje ionako malene oči pridošlica je napola prikrivao malo čudnim, gotovo natečenim, kapcima. Tada je u prorezima ovih očiju svijetlilo lukavstvo bez zlobe. Valja pomisliti kako je prokuratorov gost bio sklon humoru. Ali je pokatkad, potpuno potisnuvši taj humor iz usjeka očiju, sadašnji prokuratorov gost širom otvarao kapke i pogledavao na sugovornika iznenadno i uporno, kao da mu je cilj da razgleda nekakvu neprimjetnu mrljicu na sugovornikovu nosu. To bi trajalo jedan trenutak, nakon toga bi se kapci opet spustili, prorezi se sužavalii u njima su opet svijetlili dobroćudnost i lukav um.

Pridošlica nije odbio ni drugi pehar vina, s očitom nasladom je progutao nekoliko oštriga, okusio kuhanu povrće, pojeo komadić mesa. Kad se zasitio, pohvalio je vino:

- Divna loza, prokuratore, zar to nije — »Falerno«?
- »Cekuba«, tridesetogodišnje — ljubazno se javio prokurator.

Gost je stavio ruku na srce, nije htio više jesti, izjavio je kako je sit. Tada je Pilat napunio svoj pehar, gost je postupio isto tako. Obojica su odlili malo vina iz svojih pehara u tanjur s mesom i prokurator je glasno izrekao podižući pehar:

- Za nas, za tebe, cezare, oče Rimljana, najdraži i najbolji među ljudima!

Nakon toga su ispili vino, a crnci su sa stola odnijeli jestvine, ostavivši na njemu samo voće i vrčeve. Opet je kretnjom ruke prokurator udaljio sluge i ostao sa svojim gostom sam pod stupovima.

- Dakle — progovorio je tiho Pilat — što mi možete reći o raspoloženju u gradu?

On je nehotice okrenuo svoj pogled onamo gdje su za terasama vrta dogorijevali i stupovi i ravni krovovi koje su pozlatile posljedne zrake sunca.

— Mislim, prokuratore — odgovorio je gost — kako je raspoložen u Jeršalajimu sada zadovoljavajuće.

— Može li se jamčiti da neredi više ne prijete?

— Jamčiti se može — laskavo gledajući prokuratora odgovorio je gost — samo za jedno na svijetu — za moć velikoga cezara.

— Neka mu bogovi podare dug život - odmah je prihvatio Pilat i sveopći mir. — Zašutio je i nastavio: — Mislite li kako je sada moguće povući vojsku?

— Mislim da kohorta Munjevite legije može otići — odgovorio je gost i dodao: - Bilo bi dobro da na odlasku prođe gradom.

— Vrlo dobra zamisao — odobravao je prokurator — prekosutra će je otpustiti a i sam ču otići i — kunem vam se pirom dvanaest bogova, larima se kunem — mnogo bih dao da to mogu učiniti već danas!

— Prokurator ne voli Jeršalajim? — dobroćudno je upitao gost.

— Smilujte se — smiješći se, uskliknuo je prokurator — nema bez nadnijega mjestu na zemlji. Ne govorim samo o prirodi! Svaki put se razbolim kad moram ovamo doći. Ali to je tek pola zla! No ovi blagdani — magovi, čarobnjaci, vračevi, horde bogomoljaca!... Fanatici, fanatici! Koliko malo vrijedi taj mesija kojega su iznenada počeli očekivati ove godine! Svakoga trenutka očekuješ kako će biti svjedokom najneugodnijega krvoprolića... Cijelo vrijeme mi-ješati vojske, čitati tužbe i klevete od kojih je k tome polovina napisana protiv tebe samoga! Priznajte, to je dosadno. O, da nema službe imperatoru!..

— Da, ovdašnji su blagdani teški - složio se gost.

— Iz dna duše želim da oni što prije svrše — odrješito je rekao Pilat. — Tako ču dobiti mogućnost da se konačno vratim u Cezareju. Vjerujte, ova grozna gradevina Herodova - prokurator je mahnuo rukom duž kolonade tako da je postalo jasno kako govorи o dvoru — dovodi me do ludila! Ne mogu noćiti u njoj. Svijet nije poznavao

čudniju arhitekturu!... Da, ali vratimo se na stvar. Prije svega, zar vas taj prokleti Bar-Rabban ne zabrinjava?

Tada je gost bacio svoj osobit pogled na prokuratorovo lice. Ali je on s dosadom u očima gledao u daljinu, mršteći se i s gađenjem promatrajući dio grada koji je ležao pod njegovim nogama i tonuo u predvečerje. Ugasio se pogled gosta i njegovi su se kapci spustili.

— Valja očekivati da je Bar sada postao bezopasan kao janje — progorio je gost i na okruglom licu pojatile su se boriće. — Njemu će sada biti neugodno buniti se.

— Previše je glasovit? - upitao je Pilat, podsmjehnuvši se.
— Prokurator, kao obično, pronicljivo shvaća problem.
— U svakom slučaju - zabrinuto je primijetio prokurator, i tanki dugački prst s crnim kamenom na prstenu podigao se uvis — trebat će...
— O, prokurator može biti siguran — dok sam u Judeji Bar neće učiniti ni koraka a da mu netko ne bude za petama.
— Sada sam miran kao što sam uostalom uvijek miran dok ste ovdje.

— Prokurator je previše dobar!
— A sada vas molim kažite mi nešto o izvršenju kazne — rekao je prokurator.

— Što zapravo zanima prokuratora?
— Nije li bilo pokušaja gomile da izrazi negodovanje? To je najvažnije, dakako.

— Nikakvih — odgovorio je gost.
— Vrlo dobro. Sami ste utvrdili da je smrt nastupila?
— Prokurator može u to biti siguran.
— A recite... jesu li im dali piti prije vješanja na stupove?
— Da. Ali je on - gost je pritvorio oči — odbio piti.
— Tko? — upitao je Pilat.
— Oprostite, hegemonie! — uskliknuo je gost. — Nisam li spomenuo? Ha-Nocri!

— Bezumnik! — rekao je Pilat i napravio grimasu. Ispod njegova lijevog oka trgnula se žilica. - Umirati od sunčanih opeketina! Če-

mu odbiti nešto što mu pripada po zakonu! S kakvima je riječima odbio?

— On je rekao — opet pritvarajući oči, odgovorio je gost — da zahvaljuje i ne okrivljuje što mu oduzimaju život.

— Koga? — prigušeno je upitao Pilat.

— To on, hegemon, nije rekao...

— Nije li pokušao nešto propovijedati u nazočnosti vojnika?

— Ne, hegemon, ovaj put nije bio rječit. Jedino što je rekao, jest to da on smatra kukavičluk jednim od najvećih ljudskih poroka.

— Povodom čega je to rekao? — čuo je gost iznenada napukao glas.

— To se nije moglo razumjeti. On se općenito ponašao čudnovo-
to, kao, uostalom, uvjek.

— Po čemu čudnovato?

— Stalno je pokušavao pogledati u oči čas jednom čas drugom iz
okoline i cijelo se vrijeme smiješio nekakvim zbumjenim smiješkom.

— Više ništa? — upitao je hrapav glas.

— Više ništa.

Prokurator je zvecnuo peharom nalijevajući sebi vino. Iskapivši
ga do samoga dna, on je progovorio:

— Stvar je u ovome: iako ne možemo pronaći — bar ne ovoga časa — bilo kakve njegove štovatelje ili sljedbenike, ipak ne možemo biti sigurni kako ih uopće nema.

Gost je pozorno slušao sagnuvši glavu.

— I da izbjegnemo bilo kakva iznenadenja — nastavio je prokura-
tor — molim vas da odmah i bez buke uklonite s lica zemlje tijela sve
trojice kažnjenika i pokopate ih tajno i u tišini, tako da im više ne
bude ni traga ni glasa.

— Slušam, hegemon — rekao je gost i ustao dodavši: — S obzirom
na složenost i odgovornost posla dopustite mi da odmah odem.

— Ne, sjednite — rekao je Pilat, kretnjom zaustavljući svoga go-
sta — samo još dva pitanja. Prvo — vaše velike zasluge na najtežem
poslu na dužnosti načelnika tajne službe kod prokuratora Judeje
pružaju mi ugodnu priliku da o tome izvijestim Rim.

Tada se lice gosta zarumenjelo, ustao je i naklonio se prokuratoru govoreći:

- Ja samo izvršavam svoju dužnost u službi imperatora.
- Htio bih vas zamoliti — nastavio je hegemon — ako vam prelože premještaj odavde u viši čin - da odbijete i ostanete ovdje. Ni-kako se ne bih htio s vama rastati. Neka vas nagrade na drugi način.
- Sretan sam što služim pod vašim zapovjedništvom, hegemon!
- To mi je vrlo drago. Dakle, drugo pitanje. Tiče se onog... kako li mu je ime... Jude iz Kiriata.

Tada je gost podigao onaj svoj pogled na prokuratora i odmah, kako se pristoji, odvrnuo ga.

— Kažu, da je on — snizivši glas, nastavio je prokurator — dobiti navodno novac za to što je tako spremno primio kod sebe onog bezumnika.

— Dobit će — tiho je Pilata ispravio načelnik tajne službe.
— Je li velika suma?
— To nitko ne može znati, hegemon.
— Čak ni vi? — izražavajući svojim čuđenjem pohvalu, rekao je hegemon.

— Jao, čak ni ja — mirno je odgovorio gost. — Ali da će on taj novac dobiti danas navečer, to znam. Danas će biti pozvan u Kajfin dvorac.

— Ah, pohlepni starac iz Kiriata! - smiješeći se primijetio je prokurator. — On je star, zar ne?

— Prokurator se nikada ne vara, ali se ovaj put prevario — ljubazno odgovorio gost — čovjek iz Kiriata je mladić.

— Sto ne kažete! Možete li mi ga opisati? Je li on fanatic?
— O ne, prokuratore.
— Tako. Još nešto?
— Vrlo je lijep.
— I još? Ima li možda neku strast?
— Teško je poznavati tako točno sve u tom velikom gradu, prokuratore...

— O ne, ne, Afranije! Ne umanjujte svoje zasluge.
— On ima jednu strast, prokuratore. - Gost je učinio malu stanku. — Strast prema novcu.
— A čime se bavi?
Afranije je podigao oči, promislio i odgovorio:
— On radi u mjenjačnici kod jednog od svojih rođaka.
— Ah, tako, tako, tako, tako. — Tada je prokurator zašutio, osvrnuo se da vidi nema li koga na balkonu i zatim tiho rekao: — Evo o čemu je riječ - danas sam doznao da će ga noćas zaklati.

Sada gost ne samo da je upro svoj pogled u prokuratora, nego ga je čak malo i zadržao na njemu i tek poslije odgovorio:

— Prokuratore, vi se suviše laskavo izražavate o meni. Po mom mišljenju, nisam dostojan vašeg izvješća. Nemam tih podataka.
— Dostojni ste najviše nagrade — odgovorio je prokurator — ali podaci postoje.
— Smijem li upitati od koga potječu ti podaci?
— Dopustite mi da to zasada ne kažem, to više što su oni slučajni, mračni i nepouzdani. Ali sam dužan sve predvidjeti. Moja je dužnost takva, a više od svega vjerujem svojem predosjećaju jer me još nikada nije prevario. Podaci govore kako se netko od tajnih H-a-Nocrijevih prijatelja, ogorčen strašnom izdajom toga mjenjača, spremi ubiti ga noćas uz pomoć svojih ortaka, a novac što ga je dobio za izdaju podmetnuti vrhovnom svećeniku s porukom: »Vraćam prokleti novac.«

Načelnik tajne službe više nije bacao svoje iznenadne poglede na prokuratora već ga je dalje slušao zažmirivši, a Pilat je nastavio:

— Zamislite, hoće li vrhovnom svećeniku biti ugodno da u blagdanskoj noći dobije takav dar?
— Ne samo neugodno — smiješći se odgovorio je gost — nego pretpostavljam, prokuratore, kako će to izazvati vrlo velik skandal.
— I ja tako mislim. Zato vas molim, pozabavite se tom stvari, to jest poduzmite sve mjere za zaštitu Jude iz Kiriata.

— Hegemonova će zapovijed biti izvršena — rekao je Afranije — moram umiriti hegemona: svoju će zamisao zlikovci vrlo teško izvesti. Pomislite samo — gost se osvrnuo i nastavio: — uči u trag čovjeku, zaklati ga, i još doznačiti koliko je dobio, pa iznaći mogućnost novac vratiti Kajfi, i sve to u jednu noć? Noćas?

— Pa ipak njega će noćas zaklati — tvrdoglav je ponovio Pilat — predosjećam, kažem vam! Nikada me predosjećaj nije iznevjerio — tada je prokuratorovim licem preletio grč i on je kratko protrljaо ruke.

— Slušam — pokorno se javio gost, digao se, uspravio i odjednom grubo upitao: — Znači, zaklat će ga, hegemonе?

— Da — odgovorio je Pilat — i sva je moja nada samo vaša zaviljujuća pouzdanost.

Gost je popravio težak pojaz pod plaštem i rekao:

— Čast mi je, želim zdravlja i radosti!

— Ah, da — tiho je povikao Pilat — sasvim sam zaboravio! Ja sam vam dužan!...

Gost se iznenadio.

— Vi mi, prokuratore, zaista niste ništa dužni.

— Kako ne? Kad sam ulazio u Jeršalajim, sjećate li se, gomila prosjaka... još sam im htio baciti novac, ali ga nisam imao kod sebe, pa sam uzeo od vas.

— O, prokuratore, to je sitnica!

— I sitnica se valja sjetiti. — Tada se Pilat okrenuo, podigao plašt koji je ležao na naslonjaču iza njega, izvadio je ispod njega kožnu vrećicu i pružio je gostu. Ovaj se naklonio dok ju je primao, i sakrio vrećicu pod plašt.

— Čekam — progovorio je Pilat — izvješće o pokopu, a također i o slučaju Jude iz Kiriata, još ove noći, čujete li, Afranije, još noćas. Konvoju će biti dana naredba da me probudi čim se pojavite. Čekam vas.

— Čast mi je — rekao je načelnik tajne službe i, okrenuvši se, napustio balkon. Čulo se kako škripi mokri pijesak pod njegovim

nogama, zatim se začulo udaranje njegovih čizama po mramornoj stazi između lavova, potom su zamaknule njegove noge, trup, a konačno je nestala i kapuljača. Tek je tada prokurator opazio kako sunca više nema i kako se spustio sumrak.

POGLAVLJE 26.

POKOP

JVložda je upravo taj sumrak bio razlogom što se prokuratorova vanjština napadno promijenila. Kao da je naočigled ostario, zgrbio se, i osim toga postao nemiran. Jednom se osvrnuo i nekako zadrhtao, bacivši pogled na prazan naslonjač na čijem je naslonu ležao plašt. Približavala se blagdanska noć, večernje su sjene igrale svoju igru, i jamačno se umornu prokuratoru učinilo kako netko sjedi u praznu naslonjaču. Dopustivši sebi malodušnost — pomaknuvši plašt — prokurator ga je ostavio i počeo brzati po balkonu, čas trljajući dlanove, čas prilazeći stolu i hvatajući pehar, čas se zaustavljući, s odsutnim pogledom uperenim u mozaik na tlu kao da pokušava pročitati na njemu neka pismena.

Danas gaje već po drugi put uhvatila tuga. Tarući sljepoočnicu u kojoj je od jutarnje paklenske boli ostala tek tupa, mukla uspomena, prokurator je s naprezanjem nastojao shvatiti što je povod njegovim duševnim mukama. I brzo je shvatio, ali je pokušao obmanuti sam sebe. Bilo mu je jasno kako je danas nešto nepovratno propustio, i sada nastoji propušteno ispraviti nekim sićušnim i ništavnim, a najvažnije, zakašnjelim, postupcima. Prokuratorova se obmana sastojala u tome što je nastojao sebe uvjeriti da ti sadašnji, večerašnji postupci nisu manje važni od jutrašnjega izricanja kazne. Ali je to prokuratoru slabo uspijevalo.

Skrenuvši jednom, on se naglo zaustavio i zazviždao. Kao odgovor na zvižduk, u sumraku je odjeknuo dubok lavež, a iz vrta je

skočio na balkon divovski pas šiljastih ušiju i sive dlake, u ogrlici s pozlaćenim limenim privjescima.

— Banga, Banga — tiho je pozvao prokurator.

Pas se podigao na stražnje šape, a prednje je stavio na ramena svojemu gospodaru tako da ga je skoro srušio na pod, i liznuo njegov obraz. Prokurator je sjeo u naslonjač. Banga je isplažena jezika i ubrzana disanja legao kraj gospodarevih nogu, a radost je u psećim očima značila da je prestala oluja, jedina stvar na svijetu koje se plašio ovaj inače neustrašiv pas, a također i to kako je on opet ovđe, kraj čovjeka kojega je volio, poštovao i smatrao najmoćnijim na svijetu, i zahvaljujući kojemu je i sama sebe smatrao povlaštenim bićem, uzvišenim i osobitim. Ali kad je legao kraj nogu, ni ne gledajući svojega gospodara, već motreći vrt na koji je padala večer, pas je odmah shvatio da je njegova gospodara snašla nesreća. Zbog toga je promijenio svoj položaj, podigao se, prišao sa strane, i svoje prednje šape i glavu stavio na prokuratorova koljena, uprljavši skutove plašta mokrim pijeskom. Vjerljatno su Bangini pokreti trebali značiti kako on tješi svoga gospodara i spreman je nesreću dočekati zajedno s njime. To je pokušao izraziti očima uprtim u gospodara i ušima koje je oštro načulio. Tako su obojica, pas i čovjek koji su se uzajamno voljeli, blagdansku noć dočekali na balkonu.

U to je vrijeme prokuratorov gost imao velikih briga. Napustivši gornju terasu vrta pred balkonom, stubama se spustio na sljedeću vrtnu terasu, skrenuo udesno i dospio tako do vojarni koje su bile smještene na području dvora. U vojarnama su bile smještene one dvije centurije koje su zajedno s prokuratorom došle na blagdane u Jeršalajim, a također i prokuratorova tajna straža kojom je zapovijedao upravo taj gost. Gost je proveo u vojarnama kratko vrijeme, ne više od deset minuta, ali su poslije tih desetak minuta iz dvorišta vojarni krenula dvoja kola natovarena oruđem za kopanje rovova i bačvom vode. Zaprege je pratilo petnaest ljudi u sivim plaštevima, na konjima. U njihovoju su pravnji zaprege izišle iz dvorca kroz stražnja vrata, krenule prema zapadu, prošle kroz vrata u gradskim

zidinama i krenule stazom najprije na Betlehemski put, a zatim njime prema sjeveru, stigle su do raskrižja kod Hebronских vrata i tada vozile dalje jafskom cestom, kojom je danju kretala povorka s osuđenicima. U to je vrijeme već bilo tamno i na obzoru se pojavio mjesec.

Uskoro nakon što su otišle zaprege s pratećim odredom, odjahaо je s područja dvora i prokuratorov gost koji se bio presvukao u tamni iznošeni hiton. Gost se nije uputio izvan grada, već u grad. Ubrzo ga se moglo vidjeti kako prilazi tvrđavi Antonija, koja se nalazila na sjeveru, u neposrednoj blizini velikoga hrama. U tvrđavi se gost također nije dugo zadržao, a zatim je njegov trag primijećen u Donjem gradu, u njegovim vijugavim i zamršenim ulicama. Ovamo je gost stigao jašući na mazgi.

Dobro poznavajući grad, gost je lako pronašao ulicu koju je tražio. Njezino je ime bilo Grčka ulica jer se u njoj nalazilo nekoliko grčkih trgovina, među njima jedna u kojoj su se prodavali sagovi. Upravo je pred tom trgovinom gost zaustavio svoju mazgu, sjahao i privezao je za kolut pored ulaznih vrata. Trgovina je već bila zatvorena. Gost je ušao kroz vratašca koja su se nalazila kraj ulaza, i dospio u malo četvrtasto dvorište okruženo stajama. Skrenuvši za dvorišni ugao, gost se našao pred kamenom terasom stambene zgrade obrasle bršljanom, i osvrnuo se unaokolo. I u kućici i u stajama bio je mrak, svjetla još nisu bila upaljena. Gost je tiho pozvao:

— Nizo!

Na ovaj su poziv zaškripjela vrata, i u večernjem polumraku na terasi se pojavila mlada žena bez vela. Nagnula se preko ograda, bojažljivo motreći, željna saznati tko je došao. Prepoznavši došljaka, ljubazno mu se nasmiješila, kimnula glavom, mahnula rukom.

— Jesi li sama? — tiho je grčki upitao Afranije.

— Sama sam — šapnula je žena na terasi — muž je jutros otputov u Cezareju — žena se osvrnula prema vratima i šaptom dodala: - ali je sluškinja kod kuće. - Tada je učinila kretnju koja je značila -

»Uđite«. Afranije se osvrnuo i stupio na kamene stube. Nakon toga su i žena i on nestali u kućici.

Kod te je žene Afranije boravio sasvim kratko, nikako više od pet minuta. Nakon toga napustio je kuću i terasu, spustio kapuljaču niže na oči i izišao na ulicu. U kućama su se u to vrijeme već palila svjetla, predlagdanska gužva još je bila velika, pa se Afranije na svojoj mazgi izgubio u vrevi prolaznika i konjanika. Njegovo daljnje kretanje nikome nije poznato.

Žena pak, koju je Afranije zvao »Niza«, čim je ostala sama, počela se presvlačiti u velikoj žurbi. Ali koliko joj god bilo teško pronaći u mračnoj sobi stvari koje je trebala, svjetiljke nije upalila i sluškinju nije pozvala. Tek kad se bila spremila i preko glave prebacila tamni veo, u kućici se začuo njezin glas:

- Ako me tkogod bude tražio, reci kako sam otišla u goste Enanti. Čulo se gundanje stare sluškinje u mraku:
- Enanti? Uvijek ta Enanta! Ta zabranio ti je muž da odlaziš k njoj! Svodilja je ta tvoja Enanta! Reći će mužu...

- Hajde, hajde, hajde, šuti! - javila se Niza i poput sjene kliznula iz kućice. Nizine su sandale odjeknule na kamenim pločama u dvorištu. Sluškinja je gundajući zatvorila vrata koja su vodila na terasu. Niza je napustila svoju kuću.

U isto vrijeme iz druge uličice u Donjem gradu, vijugave uličice koja se stepenasto spuštala prema jednome od gradskih ribnjaka, iz vratašca neugledne kućice koja je svojom slijepom stranom gledala na uličicu, a prozorima na dvorište, izišao je mladić s pomno podrezanom bradicom i u bijelom kefiju što je padao s ramena, u novom blagdanskom plavom talifu s kičicama i u novim škripavim sandalam. Ljepotan grbava nosa, urešen za veliki blagdan, hodao je bodro i zaobilazio prolaznike koji su žurili kući za svečani stol, gledajući kako se pale, jedno za drugim, svjetla u prozorima. Mladić je krenuo putem koji je vodio pored tržnice prema dvorcu vrhovnoga svećenika Kajfe, smještenom na podnožju hramskog brežuljka.

Doskora, moglo ga se vidjeti kako ulazi kroz vrata Kajfina dvořišta. A uskoro - kako napušta to dvorište.

Nakon posjeta dvorcu, u kojemu su već svjetlucale uljanice i baklje, u kojemu je već vladala blagdanska užurbanost, mladić je pošao još bodrije, još radosnije i požurio u Donji grad. Na uglu gdje se ulica ulijevala u trg, u vrevi i gužvi kraj njega je prošla lepršava žena pod crnim velom, navučenim do očiju, koja je hodala kao da pleše. Prolazeći kraj mladića, ova je žena na trenutak podigla veo, pogledala mladića, ali nije usporila korak nego gaje, štoviše, ubrzala, kao da se pokušava sakriti pred onim s kojim se mimošla.

Mladić ne samo da je primijetio ženu, on ju je i prepoznao, a prepoznavši zadrhtao, zaustavio se, gledajući u nedoumici u njezina leđa, i odmah se bacio u potjeru za njom. Gotovo srušivši nekakva prolaznika s vrčem u ruci, mladić je dostigao ženu i teško dišući od uzbudjenja doviknuo joj:

— Niza!

Žena se okrenula, zažmirila, na njezinu se licu pokazala hladna ljutnja i ona je suho odgovorila grčki:

— Ah, to si ti, Judo? Nisam te odmah prepoznala. Uostalom, to je bro. Kod nas se kaže da će onaj koga nisu prepoznali postati bogat...

Uzbuđen toliko da mu je srce stalo poskakivati kao ptica pod crnim velom, Juda je upitao isprekidanim šapatom, pazeći da prolaznici ne čuju:

— Kamo ideš, Nizo?

— A zašto bi to htio znati? - odgovorila je Niza, usporivši korak i oholo gledajući Judu.

Tada je Judin glas zazvučao poput djetedova, zbunjeno je prošaputao:

— Ali kako... Pa mi smo se dogovorili... Htio sam doći k tebi, rekla si da ćeš večeras biti kod kuće...

— Ah, ne, ne, - odgovorila je Niza i hirovito naprčila donju usnu zbog čega se Judi učinilo da je njezino lice, najljepše lice koje je on ikada u životu video, postalo još ljepše - postalo mi je dosadno. Vi

imate blagdan, a što da ja radim? Da sjedim i slušam kako uzdišeš na terasi? I da se još k tome bojim neće li sluškinja njemu sve reći? Ne, ne, odlučila sam da odem izvan grada slušati slavuje.

— Kako izvan grada? — upitao je zbumjeni Juda. — Sama?
— Dakako, sama — odgovorila je Niza.
— Dopusti mi da te pratim — zadihan je zamolio Juda. Njegove su se misli pomutile, zaboravio je sve na svijetu i gledao je moćivim očima u plave Nizine oči koje su se sada činile crnima.

Niza nije ništa odgovorila i ubrzala je korak.

— Zašto šutiš, Nizo? — tugaljivo je upitao Juda, ravnajući svoj korak prema njezinu.

— Zar mi neće s tobom biti dosadno? — odjednom je upitala Niza i zaustavila se. Sada su Judine misli postale posve zbrkane.

— No, dobro — smekšala se konačno Niza — pođimo.
— A kamo, kamo?

— Pričekaj... uđimo u ovo dvorište i dogovorimo se, inače, bojim se, netko od znanaca vidjet će me s tobom, a zatim reći mužu da sam bila s ljubavnikom na ulici.

I tada su s trga nestali Niza i Juda, došaptavajući se u veži nekoga dvorišta.

— Pođi u maslinik — šaptala je Niza, stavljajući veo na oči i krijući se od nekoga čovjeka koji je s vjedrom ulazio u vežu — u Getsemiju, za Kedronom, jesи li shvatio?

— Da, da, da.
— Ja idem prva — nastavila je Niza — ali ti ne idi za mojim petama nego se odijeli od mene. Ja ću krenuti naprijed... Kad prijeđeš potok... znaš li gdje je špilja?

— Znam, znam...
— Prođi pored preše za masline i skreni prema špilji. Bit ću тамо. Ali ne smiješ odmah ići za mnom, strpi se, pričekaj ovdje - s ovim riječima Niza je izšla iz veže kao da i nije razgovarala s Judom.

Juda je stajao neko vrijeme sam, nastojeći sabrati nepovezane misli. Među njima bila je i misao kako će objasniti svoje odsustvo za

blagdanskim stolom kod rodbine. Juda je stajao i smisljao nekakvu laž, ali u uzbuđenju nije se ničemu valjanom dosjetio niti pripremio, nego je polagano izišao iz veže.

Sada je promijenio svoj put, nije krenuo u Donji grad već natrag, prema Kajfinu dvorcu. Blagdan je već ušao u grad. Oko Jude svjetiljke su treperile u prozorima, već su se čule i molitve. Zakašnjeli prolaznici gonili su po kaldrmi magarce, podbadali ih, vikali. Noge su same nosile Judu, i on nije primijetio kako je iza njega ostala strašna tvrđava Antonija obrasla mahovinom, on nije čuo zvuk truba u tvrđavi, nije se osvrtao na konjaničku rimsку ophodnju s bokljom koja je nemirnim svjetlom obasjala njegov put. Ostavivši za sobom tvrđavu, Juda se okrenuo i video kako su se iznad hrama na velikoj visini upalila dva ogromna petokraka svijećnjaka. Ali i njih je Juda video mutno. Njemu se učinilo kako se iznad Jeršalajima upalilo deset uljanica neviđene veličine, koje su se natjecale s jedinom uljanicom koja se sve više dizala nad Jeršalajimom — s mjesecom. Sada Juda nije više mario nizašto, žurio je prema Getsemanskim vratima, htio je što prije napustiti grad. Katkada mu se pričinjalo da sprijeda, između leđa i lica prolaznika, promiče lepršav lik koji ga vodi za sobom. Ali je to bila obмана. Juda je znao kako ga je Niza prilično pretekla. Juda je trčao pored mjenjačnica i konačno dospio do Getsemanskih vrata. Pred njima se, plamteći od nestreljenja, ipak morao zaustaviti. U grad su ulazile deve, za njima je ušla vojnička sirijska ophodnja, koju je Juda u mislima prokleo...

Ali sve ima svoj kraj. Nestrpljivi Juda bio je već izvan gradskih zidina. S lijeve strane video je maleno groblje, kraj njega — nekoliko šarenih šatora bogomoljaca. Kad je presjekao prašnjavu cestu, obasjanu mjesecinom, Juda se uputio prema Kedronskom potoku s namjerom da ga prijeđe. Voda je tiho žuborila pod Judinim nogama. Preskačući s kamena na kamen, on se konačno dočepao suprotne getsemanske obale i s velikom radošću video da je cesta uz vrtove pusta. Na nevelikoj udaljenosti su se već vidjela polurazrušena vrata maslinika.

Nakon zagušljiva grada Judu je iznenadio omamljujući miris proljetne noći. Iz vrta je kroz ogradu dopro val mirisa mirte i bagrema s getsemanskih poljana.

Vrata nije nitko čuvao, kraj njih nikoga nije bilo, i za nekoliko časaka Juda je već trčao pod tajnovitom sjenom velikih raskošnih maslina. Put je vodio u Goru. Juda se uspinjao teško dišući, ponekad izlazeći iz tame na mjesecinom prošarane sagove koji su ga podsjećali na sagove što ih je vidio u trgovini ljubomornog Nizina muža. Za nekoliko trenutaka pojavila se na poljani s lijeve Judine strane preša za masline s teškim kamenim kotačem i hrpa nekakvih bačava. U vrtu nije bilo nikoga - posao je završen u sumrak, i sada su se iznad Jude orili i razlijegali zborovi slavu.

Judin cilj bio je blizu. Znao je da će zdesna iz tame začuti tihi žubor vode koja se slijevala u špilju. Tako je i bilo, on ga je čuo. Postajalo je svježije.

Tada je usporio korak i tiho viknuo:

- Nizo!

Ali umjesto Niže, odlijepivši se od širokoga stabla masline, na put je iskočio kršan muški lik, i nešto je zablistalo u njegovim rukama i odmah zgasnulo.

Juda je htio uzmaknuti slabo kriknuvši:

-Ah!

Drugi mu je čovjek prepriječio put.

Prvi, koji je bio sprijeda, upitao je Judu:

- Koliko si sada dobio? Govori, želiš li sačuvati život!

Nada je zatitrala u Judinu srcu, i on je očajnički povikao:

- Trideset tetradrahmi! Trideset tetradrahmi! Sve što sam dobio imam uza se! Evo novca! Uzmite, ali mi pošteditate život!

Čovjek sprijeda odmah je iz Judinih ruku dohvatio kesu. U taj mah iza Judinih leđa poput munje sijevnuo je nož i udario zaljubljenika pod lopaticu. Juda je zateturao naprijed, ruke zgrčenih prstiju ispruzivši uvis. Čovjek sprijeda dočekao je Judu na svoj nož i do drška ga zario u Judino srce.

— Ni... za... — ne svojim, visokim i čistim mladalačkim glasom, nego tihim i prijekornim, progovorio je Juda i više nije ispustio ni glasa. Njegovo je tijelo tako snažno udarilo o zemlju da je zazvoniла.

Tada se na putu pojavio treći lik. Taj treći lik bio je u plastu s kapuljačom.

— Ne okljevajte — naredio je. Ubojice su brzo u kožu zamotale kesu, s porukom koju im je dao treći, i zavezale je konopom. Drugi je gurnuo zavežljaj pod pazuh i zatim su obojica ubojica skrenula s puta i tama ih je progutala među maslinama. Treći je čučnuo kraj ubijenoga i promotrio mu lice. U tami ono je promatraču izgledalo bijelo kao brašno i nekako produhovljeno lijepo. Za nekoliko trenutaka nikog živog više nije bilo na putu. Beživotno tijelo ležalo je raširenih ruku. Mjesecina je obasjala lijevo stopalo tako da se jasno vidi svaki remenčić na sandali.

Cijelim se Getsemanskim vrtom orio u to doba pjev slavuјa. Kamo su se uputila dvojica koja su zaklala Judu, nitko ne zna, ali je put trećega čovjeka u kapuljači poznat. Napustivši stazu, pošao je u maslinik, provlačio se kroz gušticu prema jugu. Daleko od glavnih vrata, on je preskočio ogradu vrta u njegovu južnom dijelu, tamo gdje je u ogradi nedostajao gornji red kamenja. Doskora je bio na obali Kedrona. Tada je zašao u vodu i hodao rijekom dok nije u daljini ugledao obrise dvaju konja i čovjeka uz njih. Konji su također stajali u brzaku. Voda je tekla oplakujući njihova kopita. Konjovodac je uzjahaо jednoga konja, čovjek u kapuljači drugoga, i obojica su polagano krenula brzakom, i čulo se kako se kamenje kotrlja pod konjskim kopitimа. Potom su konjanici izišli iz rijeke, došli na jerusalajimsku obalu i krenuli korakom uza zidove grada. Tada se konjovodac odijelio, otkasao naprijed i nestao s vidika, a čovjek u kapuljači je zaustavio konja, sjahao na pustoj cesti, skinuo svoj plašt, okrenuo ga na drugu stranu, izvadio ispod plašta plitku kacigu bez perja i stavio je na glavu. Sada je konja uzjahaо čovjek u grčkom vojničkom plaštu i s kratkim mačem o boku. Trgnuo je

uzde i vatreni se konj dao u kas tresući svoga jahača. Put nije bio dalek - konjanik je jahao prema južnim vratima Jeršalajima.

Pod lukom vrata plesao je i uzdizao se nemiran plamen baklji. Stražari iz druge kohorte Munjevite legije sjedili su na kamenim klupama kockajući se. Ugledavši ratnika koji je ulazio, vojnici su sa svojih mjesta skočili na noge, ratnik im je mahnuo rukom i ušao u grad.

Grad je bio obasjan blagdanskim svjetlima. U svim prozorima lelujao je plamen uljanica i odasvud su dopirale molitve, stapanjući se u neujednačen zbor. Katkada, zagledavajući u prozore koji su bili okrenuti na ulicu, konjanik je mogao vidjeti ljude za stolom na kojemu je ležalo jareće meso, stajali pehari s vinom među pladnjevima s gorkim travama. Zviždeći neku tihu pjesmicu, konjanik je laganim kasom prolazio pustim ulicama Donjeg grada, uputivši se prema tvrđavi Antonija, katkada pogledavajući na petokrake svjećnjake kakve svijet nije video, koji su lebdjeli nad hramom, ili mjesec koji je visio iznad petokrakih svjećnjaka.

Dvor Heroda Velikog nije nikako sudjelovao u svečanosti pashalne noći. U pomoćnim prostorijama dvora, okrenutima na jug, gdje su se smjestili časnici rimske kohorte i legat legije, svijetlige su svjetiljke i ipak se osjećalo neko kretanje i živost. A prednji, glavni dio, gdje je bio jedini i nezadovoljni stanovnik dvora - prokurator — kao da je, sa svim svojim stupovima i zlatnim kipovima, oslijepio pod jarkom mjesecinom. Ovdje, u unutrašnjosti dvora, vladali su mrak i tišina. Jer unutra, kako je govorio Afraniju, prokurator nije htio ući. On je zapovjedio da mu postelju spreme na balkonu, tamo gdje je ručao i jutros provodio istragu. Prokurator je legao na pripravljenu ležaljku, ali san mu nije htio doći na oči. Goli mjesec visio je visoko na čistom nebu, i prokurator nije skidao očiju s njega nekoliko sati.

Nekako u ponoć, san se napokon smilovao prokuratoru. Grčevito zijevnuvši, prokurator je rastvorio i odbacio plašt, skinuo s košulje remen, na kojemu je bio čelični nož u koricama, stavio ga u na-

slonjač kraj ležaljke, skinuo sandale i ispružio se. Banga se odmah popeo k njemu na postelju i legao uz njega, glavom uz glavu, i prokurator je, spustivši ruku na njegov vrat, napokon zatvorio oči. Tek tada je zaspao i pas.

Ležaljka je bila u polutami, stup ju je skrivaо od mjeseca, ali se od stuba k postelji privlačila mјesečeva zraka. I tek što je prokurator izgubio vezu sa zbiljom oko sebe, odmah je krenuo tim svijetlim putom i hodao uvis, ravno prema mјesecu. On se, štoviše, u snu nasmijao od sreće, tako je sve bilo lijepo i neponovljivo na prozirnom plavom putu. Išao je u pratnji Bange, a kraj njega je hodao lutajući fdozof. Prepirali su se o nečemu vrlo složenom i važnom, u čemu nijedan od njih nije mogao pobijediti drugoga. Oni se ni u čemu nisu slagali i zbog toga je njihov spor bio osobito zanimljiv i nije se mogao razriješiti. Razumije se samo po sebi kako se današnje izvršenje kazne pokazalo kao očiti nesporazum: eto, filozof koji je izmislio tako nevjerljivu besmislicu poput one da su svi ljudi dobro — on je išao kraj njega, znači, on je živ. I, dakako, strašno bi bilo i pomicati da se takav čovjek smije kazniti. Kazne nije bilo! Nije bilo! Eto u čemu je ljepota tog putovanja po mјesečevim stubama.

Slobodnoga vremena bilo je napretek, a oluja će doći tek predvečer, i kukavičluk je bez sumnje jedan od najstrašnijih poroka. Tako je govorio Ješua Ha-Nocri. Ne, filozofe, ne slažem se: to jest najstrašniji porok!

Evo, na primjer, nije bio kukavica sadašnji prokurator Judeje a bivši tribun u legiji, tada, u Djevičanskoj dolini, kad gnjevni Germani samo što nisu rastrgali Štokoraša-Velikana. Ali, molim vas, filozofe! Zar vi, s vašim umom, dopuštate pomisao da će zbog čovjeka koji je počinio zločin protiv cezara, uništiti svoju karijeru prokurator Judeje?

- Da, da... - stenjao je i jecao u snu Pilat.

Dakako, uništiti će. Jutros još ne bi bio uništilo, a sada, noću, izvagavši sve, spreman je uništiti. Učinit će sve da bi spasio od kazne ludoga sanjara i liječnika, koji, razumije se, nizašto nije kriv.

— Mi ćemo odsada biti uvijek zajedno — govorio mu je u snu odprani filozof-latalica, koji je iz nepoznatih razloga stao na put Konjanika zlatnog koplja. Znači, tamo gdje je jedan, bit će i drugi! Kad budem spomenut ja, bit ćeš odmah spomenut i ti! Ja, nahoće, sin nepoznatih roditelja, i ti, sin kralja-zvjezdognanca i mlinareve kćeri, ljepotice Pile.

— Da, nemoj zaboraviti, spomeni se mene, zvjezdognančeva sina — molio je u snu Pilat. I nakon što je prosjak iz En-Sarida koji je išao kraj njega kimnuo u znak obećanja, okrutni prokurator Judeje u snu je od radosti zaplakao i nasmijao se.

Sve je to bilo dobro, ali je tim užasnije bilo buđenje hegemonovo. Banga je zarežao na mjesec, i klizak kao da je namazan uljem, plavi je put nestao ispod prokuratora. Otvorio je oči i prvo čega se sjetio bilo je da je kazna izvršena. A prvo što je učinio prokurator bila je uobičajena kretnja kojom je dohvatio Banginu ogrlicu, zatim je bolesnim očima počeo tražiti mjesec i video da je ovaj otplovio malo ustranu i postao srebrnast. Njegova svjetlost pomiješala se s neugodnim, nemirnim svjetлом koje je na samom balkonu treperilo pred očima. U rukama centuriona Štakoraša plamsala je i dimila se baklja. On je sa strahom i srdžbom gledao opasnu životinju koja se spremala na skok.

— Ne dirati, Banga — rekao je prokurator bolesnim glasom i kašljucnuo. Zaklanjajući se od plamena rukom, nastavio je: — Ni noću, ni uz mjesecinu nemam mira! O bogovi! Vi također imate tešku dužnost, Mark. Vojnike mučite...

S najvećim zaprepaštenjem gledao je Mark prokuratora i ovaj se pribrao. Da bi zabašurio neoprezne riječi izrečene u snenu stanju, prokurator je rekao:

- Nemojte se uvrijediti, centurione. Moj je položaj, ponavljam, još teži. Što želite?
- Došao je k vama načelnik tajne službe - mirno je izvijestio Mark.
- Zovite ga, zovite ga — čisteći grlo kašljem naredio je prokurator i stao bosim nogama tražiti sandale. Plamen je zaplesao na stupovi-

ma, zazvonile su centurionove čizme na mozaiku. Centurion je otišao u vrt.

— Ni na mjesecinu nemam mira — škripnuvši zubima sam sebi rekao je prokurator.

Na balkonu se na centurionovu mjestu pojavio čovjek u kapuljači.

— Banga, ne dirati - tiho je rekao prokurator i pritisnuo pseći zatiljak.

Prije negoli će početi govoriti, Afranije se po svom običaju osvrnuo i zašao u sjenu, i uvjerivši se kako osim Bange nema nikog suvišnog na balkonu, tiho rekao:

— Molim da me predate sudu, prokuratore. Imali ste pravo. Nije mi uspjelo zaštитiti Judu iz Kiriata, njega su zaklali. Molim sud i podnosim ostavku.

Afraniju se učinilo da ga gledaju četiri oka: pseće i vučje.

Afranije je izvadio ispod grčkoga plašta kesu umrljanu zgrušanom krvlju, zapečaćenu s dva pečata.

— Eto tu su kesu s novcem podmetnuli ubojice u dom vrhovnoga svećenika. Krv na toj kesi - krv je Jude iz Kiriata.

— Koliko ima u njoj, baš me zanima? - upitao je Pilat nagnuvši se nad kesu.

— Trideset tetradrahmi.

Prokurator se podsmjehnuo i rekao:

— Malo.

Afranije je šutio.

— Gdje je ubijeni?

— To ne znam — s mirnim dostojanstvom odgovorio je čovjek koji se nikada nije rastajao od svoje kapuljače - ujutro ćemo početi istragu.

Prokurator je zadrhtao, ostavio remen na sandali koji nikako nije mogao zategnuti.

— Ali vi sigurno znate da je ubijen?

Na to je prokurator dobio suh odgovor:

— Ja sam, prokuratore, već petnaest godina na radu u Judeji. Počeo sam službu kod Valerija Grata. Ne moram baš vidjeti truplo da bih mogao reći je li čovjek ubijen, i ja vam evo javljam da je čovjek koga su zvali Judom iz Kiriata, prije nekoliko sati zaklan.

— Oprostite mi, Afranije — odgovorio je Pilat — nisam se još probudio kako treba, zbog toga sam ono i rekao. Spavam slabo - prokurator se podsmjehnuo — i cijelo vrijeme vidim u snu mjesec'ev trak. Smiješno, zamislite, kao da se šetam po tom mjesec'evu traku. ... Dakle, htio bih znati vaše pretpostavke o toj stvari. Gdje ćete ga tražiti? Sjednite, načelnice tajne službe.

Afranije se naklonio, privukao naslonjač bliže postelji i sjeo zvecnuvši mačem.

— Spremam se tražiti ga nedaleko od preše za masline u Getsemanskom vrtu.

— Tako, tako. A zašto upravo tamo?

— Hegemone, po mom mišljenju, Juda nije ubijen u samom Jeršalajimu niti negdje daleko od njega, ubijen je kraj Jeršalajima.

— Smatram vas jednim od istaknutih znalaca svoga posla. Ne znam, uostalom, kako stoji stvar u Rimu, ali u kolonijama vama nema ravna... Objasnите mi zašto?

— Ni u kom slučaju ne dopuštam primisao - govorio je tiho Afranije — da bi se Juda predao u ruke nekakvim sumnjivim ljudima na području grada. Na ulici se ne može nikoga zaklati potajno. Znači, netko ga je morao namamiti nekamo u podzemlje. Ali, njega je već naša služba tražila u Donjem gradu, i nedvojbeno bi ga tu i našla. Ali njega nema u gradu, to vam jamčim. Ako bi ga, pak, ubili daleko od grada, paketić s novcima ne bi mogao biti podmetnut tako brzo. Ubijen je u okolici grada. Spretno je namamljen izvan grada.

— Ne shvaćam na koji je to način bilo moguće učiniti.

— Da, prokuratore, to je najteže pitanje u cijeloj stvari, a ja ni sam ne znam hoću li ga uspjeti riješiti.

— Stvarno, zagonetka! Za blagdanske večeri vjernik odlazi iz nepoznata razloga izvan grada, napustivši blagdanski stol, i tamo gi-

ne. Tko i čime ga je mogao odmamiti? Nije li to učinila žena? — odjednom je nadahnuto upitao prokurator.

Afranije je odgovarao mirno i uvjerljivo:

— Nikako, prokuratore. Ta je mogućnost isključena. Treba zaključivati logično. Tko je bio zainteresiran za umorstvo Jude? Nekakvi skitnički sanjari, nekakva družba u kojoj prije svega nije bilo nikakvih žena. Da bi se čovjek oženio, prokuratore, nužan je novac, da bi se na svijet donio čovjek također je potreban novac, ali da bi se zaklalo čovjeka uz pomoć žene potreban je vrlo velik novac, a skitnice takav ne posjeduju. U tom poslu nije bilo žena, prokurate. Štoviše, mogu reći da takvo objašnjenje ubojstva može samo zamesti trag, omesti istragu i zbuniti mene samoga.

— Uviđam kako ste u pravu, Afranije — odgovorio je Pilat — samo sam si dopustio izreći svoju pretpostavku.

— Ona je, jao, kriva, prokuratore.

— Ali što je, što je onda? — uskliknuo je prokurator, zagledavši se pohlepnom radoznalošću u Afranijevo lice.

— Pretpostavljam da je to sve isti novac.

— Zanimljiva misao! Ali tko mu je i zašto mogao ponuditi novac noću, izvan grada?

— O ne, prokuratore, nije tako. Moja pretpostavka, a ako je neistinita, onda drugih objašnjenja ne nalazim — Afranije se prignuo bliže k prokuratorovu uhu: — Juda je htio sakriti novac na tajnom, samo njemu znanom mjestu.

— Vrlo pronicljivo objašnjenje. Tako se vjerojatno sve i dogodilo. Sada vas razumijem: njega nisu odmamili ljudi nego njegova vlastita misao. Da, da, tako je to.

— Tako je. Juda je bio nepovjerljiv. Skrivaо je novac pred ljudima

— Da, rekli ste, u Getsemaniji. A zašto ga kanite upravo tamo tražiti, to, priznajem, ne shvaćam.

— O, prokuratore, to je od svega najjednostavnije. Nitko neće skrivati novac na putovima, na otkrivenim i pustim mjestima. Juda nije bio ni na putu za Hebron ni na putu za Betaniju. Morao je biti

na zaštićenu, osamljenu mjestu s drvećem. To je tako jednostavno. A mnogo takvih mjesta, osim Getsemanije, kraj Jerusalajima nema. Nije mogao daleko otići.

- Potpuno ste me uvjerili. Dakle, što valja sada učiniti?
- Odmah ču početi tražiti ubojice koji su pratili Judu izvan grada, a sam ču istodobno, kako sam vam već izjavio, poći pred sud.
- Zašto?
- Moja straža ga je izgubila sinoć na tržnici nakon što je napustio Kajfin dvorac. Kako se to zabilo, nemam pojma. To se još nije dogodilo u mom životu. Bio je nadziran odmah poslije našeg razgovora. Ali na području tržnice on je nekamo nestao, izveo je tako čudnu petlju da se izgubio bez traga.
- Tako. Izjavljujem kako ne smatram potrebnim da vam se sudi. Učinili ste sve što ste mogli, i nitko na svijetu - prokurator se nasmiješio - ne bi mogao učiniti više od vas! Kaznite agente koji su izgubili Judu. Ali, ni u kom slučaju ne bih želio, upozoravam vas, da kazna bude prestroga. Na kraju krajeva, učinili smo sve u brizi za toga nitkova!
- Da! Zaboravio sam upitati — prokurator je protrljao čelo - kako im je uspjelo podmetnuti novac Kajfi?
- Vidite, prokuratore... To nije osobito složeno. Osvetnici su prišli sa stražnje strane Kajfinu dvoru, tamo gdje ulica nadvisuje stražnje dvorište. Prebacili su zavežljaj preko ograde.
- S porukom?
- Da, upravo tako kako ste prepostavlјali, prokuratore. Da, uostalom — tada je Afranije skinuo pečat sa zavežljaja i pokazao njegov sadržaj Pilatu.
- Zaboga, što radite Afranije, ta pečat je, vjerojatno, hramski.
- Prokuratoru se ne pristoji da uznemirava sebe tim pitanjem — odgovorio je Afranije, zatvarajući zavežljaj.
- Zar vi imate sve pečate? — nasmijavši se upitao je Pilat.
- Drukčije ne može biti, prokuratore - bez osmijeha, vrlo okrutno, odgovorio je Afranije.

- Mogu zamisliti što je bilo kod Kajfe!
- Da, prokuratore, to je izazvalo vrlo veliko uzbuđenje. Mene su odmah pozvali.
- Čak se u polutami vidjelo kako blistaju Pilatove oči.
- To je zanimljivo, zanimljivo...
- Dopustit će si da zaniječem, prokuratore, to je bilo vrlo nezanimljivo. Najdosadnija i najzamornija stvar. Na moje pitanje je li nekome isplaćivan novac u Kajfinu dvoru, meni su kategorički rekli da toga nije bilo.
- Ah, tako? Pa što se može, nisu isplatili, znači, nisu isplatili. Tim će teže biti pronaći ubojice.
- Upravo tako, prokuratore.
- Da, Afranije, eto što mi je iznenada palo na pamet: nije li on počinio samoubojstvo?
- O, ne, prokuratore - od čudenja se čak zavalivši u naslonju, odgovorio je Afranije — oprostite, ali to je potpuno nevjerojatno!
- Ah, u tom je gradu sve vjerojatno! Spreman sam se kladiti da će se uskoro glasine o tome pronijeti cijelim gradom.
- Tada je Afranije upro pogled u prokuratora, razmislio i odgovorio:
- Možda, prokuratore.
- Prokurator, očito, nije mogao prestati postavljati pitanja o ubojstvu čovjeka iz Kiriata, iako je sve bilo jasno, pa je gotovo sanjarski rekao.
- Htio bih vidjeti kako je ubijen.
- Ubijen je vrlo vješto, prokuratore - odgovorio je Afranije, pogledavši prokuratora pomalo ironično.
- Odakle znate?
- Izvolite obratiti pozornost na kesu, prokuratore — odgovorio je Afranije - jamčim da je Judina krv potekla potokom. Imao sam u svojem vijeku prilike vidjeti ubijene, prokuratore!
- Onda on, dakako, neće uskrsnuti?

— Ne, prokuratore, uskrsnut će — odgovorio je Afranije, smiješće se filozofski — kad truba Mesije, kojeg ovdje čekaju, zatrubi nad njim. Ali prije toga neće uskrsnuti!

— Dosta, Afranije, to je pitanje jasno. Prijedimo na pokop.

— Kažnjenici su pokopani, prokuratore.

— Afranije, bio bi zločin predati vas sudu. Dostojni ste najviše ngrade. Kako je bilo?

„Afranije je počeo pripovijedati: u vrijeme dok se bavio pitanjem Jude, četa tajne straže koju je vodio njegov pomoćnik otišla je na brežuljak čim se spustila večer. Jedno tijelo nije pronašla na vrhu. Pilat je zadrhtao, hrapavo rekao:

-Ah, kako to nisam predvidio!...

— Ne vrijedi uznemiravati se, prokuratore — rekao je Afranije i nastavio pripovijedati: - Tijela Dismasa i Hestasa, kojima su gra-bežljivice iskljuvale oči, digli su i odmah se bacili na traženje trećega tijela. Našli su ga za vrlo kratko vrijeme. Neki čovjek...

— Levi Matej — više kao tvrdnju nego kao pitanje izrekao je Pilat

— Da, prokuratore... Levi Matej se krio u pećini na sjevernoj padini Ćelave gore, čekajući tamu. Golo tijelo Ješue Ha-Nocrija bilo je s njim. Kad je straža ušla u pećinu s bakljom, Levi je postao očajan i gnjevan. Vikao je kako nije počinio nikakav zločin i da svaki čovjek prema zakonu ima pravo sahraniti kažnjenoga zločinca ako to želi. Levi Matej govorio je da se neće rastati s ovim tijelom. Bio je uzbuden, vikao je nešto nesuvislo, čas je molio, čas prijetio i proklinjao...

— Njega su uhitali? — mračno je upitao Pilat.

— Ne, prokuratore, ne — sasvim umirujuće odgovorio je Afranije — drskoga bezumnika uspjeli su umiriti, objasnivši kako će tijelo biti pokopano. Levi se, kad je shvatio ono što su mu rekli, primirio, ali je izjavio da nikamo neće otići i da želi prisustvovati pokopu. Rekao je da neće otići čak ni ako ga htjednu ubiti, i štoviše za tu je svrhu predložio krušni nož koji je imao uza se.

— Jesu li ga otjerali? - prigušenim glasom upitao je Pilat.

— Ne, prokuratore, ne. Moj pomoćnik dopustio mu je da prisustvuje ukopu.

— Tko je od vaših pomoćnika rukovodio time? - upitao je Pilat.

— Tolmaj — odgovorio je Afranije i zabrinuto dodoao: — možda je učinio pogrešku?

— Nastavite - odgovorio je Pilat — nije bilo pogreške. Uopće, ja postajem zbumen, Afranije, imam, čini se, posla s čovjekom koji nikada ne pravi pogreške. Taj ste čovjek - vi.

— Levi Mateja su uzeli u kola zajedno s tijelima kažnjenika, za dva su sata došli do pustinjske klisure, sjeverno od Jeršalajima. Tamo je odred, radeći u smjenama, za jedan sat iskopao duboku jamu i u njoj pokopao svu trojicu kažnjenika.

— Gole?

— Ne, prokuratore, odred je sa sobom ponio hitone. Na prste po-kopanih stavljeni su prstenovi. Ješui s jednim urezom, Dismasu — s dva, a Hestasu — s tri. Jama je zatrpana, zavaljena kamenjem. Znak za raspoznavanje Tolmaju je poznat.

— Ah, da sam bar mogao predvidjeti! — mršteći se, progovorio je Pilat — moram vidjeti tog Levi Mateja...

— On je ovdje, prokuratore.

Pilat je, široko otvorenih očiju, neko vrijeme gledao u Afranija, a zatim rekao:

— Hvala vam za sve što ste u toj stvari učinili. Molim vas da mi sutra pošaljete Tolmaja, priopćite mu prije toga kako sam njime zadovoljan, a vas, Afranije - u tom je času prokurator izvadio iz džepa na pojasu, koji je ležao na stolu, prsten i pružio ga načelniku tajne službe — molim da ovo primite kao uspomenu.

Afranije se naklonio i rekao:

— Velika je to čast, prokuratore.

— Odredu koji je pokapao molim da se dadu nagrade. Agentima koji su propustili Judu — ukor.

A Levi Mateja odmah k meni. Potrebne su mi potankosti o Ješui.

— Slušam, prokuratore - javio se Afranije i počeo uzmicati i klanjati se, a prokurator je zaplijeskao dlanovima i viknuo:

— K meni, ovamo! Svjetiljke u kolonadu!

Afranije je odmah otišao u vrt, a iza Pilatovih leđa u rukama služu već su promicala svjetla. Tri svjetiljke pojavile su se na stolu pred prokuratorom, i noć puna mjesecine smjesta se povukla u vrt kao da ju je sa sobom odveo Afranije. Nakon Afranijeva odlaska na balkon je stupio nepoznat, malen i mršav čovjek — zajedno s golemim centurionom. Potonji se, uhvativši prokuratorov pogled, smjesta izgubio u dvorištu.

Prokurator je proučavao pridošlicu znatiželjnim i pomalo bojažljivim pogledom. Tako čovjek gleda onoga o kome je mnogo čuo, o kome je i sam mnogo razmišljao i koji se konačno pojavio.

Pridošli je bilo gotovo četrdeset godina, bio je crn, poderane odjeće, pokriven sasušenim blatom, gledao je vučji, ispod oka. Ukratko, bio je vrlo neugledan i najviše je bio nalik na gradske prosjake, kakvi se u velikom broju vrzmaraju po terasama hrama ili po tržnicama bučnog i prljavog Donjeg grada.

Šutnja je trajala dugo, a narušena je tek čudnim ponašanjem čovjeka koji je doveden Pilatu. Njegovo se lice promijenilo, on se zanjihao i pao bi da se nije uhvatio prljavom rukom za rub stola.

— Što ti je? — upita ga Pilat.

— Ništa — odgovorio je Levi Matej s izrazom lica kao da je nešto progutao. Mršav, gol, njegov sivi vrat naduo se i opet splasnuo.

— Što ti je, odgovaraj — ponovio je Pilat.

— Umoran sam — odgovorio je Levi i mračno pogledao u pod.

— Sjedi — rekao je Pilat i pokazao naslonjač.

Levi je nepovjerljivo pogledao prokuratora, krenuo prema naslonjaču, preplašeno je postrance pogledao zlatne rukohvate i nije sjeo u naslonjač već kraj njega na pod.

— Objasni mi zašto nisi sjeo u naslonjač — upitao je Pilat.

— Prljav sam, uprljat ču ga — rekao je Levi gledajući zemlju.

— Sada će ti donijeti jelo.
— Neću jesti — odgovorio je Levi.
— Zašto lažeš? — upitao je tiho Pilat. — Ta nisi cijeli dana jeo, a možda i dulje. Dobro, nemoj jesti. Pozvao sam te da mi pokažeš nož što si ga imao.

— Vojnici su mi ga oduzeli dok su me vodili ovamo — odgovorio Levi i dodao tmurno: - vratite mi ga, moram ga vratiti vlasniku, ukrao sam ga.

— Zašto?
— Da prerežem konopce — odgovorio je Levi.
— Mark! — viknuo je prokurator, a centurion je ušao pod stupovlje. — Djajte mi njegov nož.

Centurion je izvadio iz jedne od dviju korica na pojasu prljav krušni nož, pružio ga prokuratoru, a sam se udaljio.

— A gdje si uzeo nož?
— U pekarnici kraj Hebronских vrata, kad uđeš u grad, odmah lijevo.

Pilat je pogledao široku oštricu, okušao prstom je li nož oštar, i rekao:

— Što se tiče noža, budi miran, nož će biti vraćen u trgovinu. A sada mi je potrebno nešto drugo — pokaži pergament koji nosiš uza se i na kojem su zapisane Ješuine riječi.

Levi je s mržnjom pogledao Pilata i nacerio se pakosnim osmijehom koji mu je potpuno unakazio lice.

— Sve mi hoćete oduzeti? I posljednje što imam? — upitao je.
— Nisam ti rekao - daj — odgovorio je Pilat - nego sam ti rekao - pokaži.

Levi je potražio pod pazuhom i izvadio svitak pergamenta. Pilat ga je uzeo, rastvorio, raširio ga ispod svjetala i žmirkajući počeo proučavati nejasne znakove. Teško je bilo shvatiti ove krivudave retke i Pilat se mrštil i naginjao nad pergament, prstom slijedio redak po redak. Uspjelo mu je shvatiti kako napisano predstavlja nepovezan niz nekakvih uzrečica, nekih datuma, gospodarskih bilježaka i pjesni-

čkih odlomaka. Ponešto je Pilat i pročitao: »... smrti nema... jučer smo jeli slatke proljetne smokve...«

Praveći grimase od naprezanja, Pilat je žmirkajući čitao: »... vidjet ćemo čistu rijeku vode života... čovječanstvo će gledati sunce kroz prozirni kristal...«

Tada je Pilat zadrhtao. U posljednjim recima pergamenta razabrao je riječi: »... većeg poroka... od kukavičluka«.

Pilat je smotao pergament i oštrim ga pokretom vratio Leviju.

— Uzmi - rekao je i nakon šutnje dodao - ti si, kako vidim, pi-smen čovjek i zašto bi bio u prosjačkim haljama, bez utočišta. U Cezareji imam veliku knjižnicu, vrlo sam bogat i želim te uzeti u službu. Ti ćeš čitati i čuvati papiruse, bit ćeš sit i odjeven.

Levi je ustao i odgovorio:

— Ne, neću.

— Zašto? - smrknuta lica upitao je prokurator. - Jesam li ti neugodan, bojiš li se mene?

Opet je pakostan osmijeh nagrdio Levijevo lice i on je rekao:

— Ne, nego ćeš se ti mene bojati. Tebi neće biti lako gledati u moje lice nakon što si ga ubio.

— Šuti - odgovorio je Pilat — uzmi novaca.

Levi je niječno odmahnuo glavom, a prokurator je nastavio:

— Ti se, znam, smatraš Ješuinim učenikom, ali ti kažem kako nisi usvojio ništa od onoga što te je on učio. Jer, da nije tako, ti bi sva-kako od mene nešto uzeo. Znaj da je pred smrt rekao kako nikoga ne okrivljuje. - Pilat je značajno podignuo prst, njegovo se lice trzalo. -1 on bi sam sigurno nešto uzeo. Ti si okrutan, a on nije bio okrutan. Kamo ćeš krenuti?

Levi se iznenada približio stolu, naslonio se na nj objema rukama i gledajući užarenim očima prokuratora, prošaptao mu:

— Znaj, hegemonie, da će u Jeršalajimu zaklati jednog čovjeka. Želim ti to reći da znadeš kako će krvi još biti.

— Ja također znam da će je biti — odgovorio je Pilat — tvoje me riječi nisu iznenadile. Ti želiš, dakako, zaklati mene?

— Neće mi uspjeti tebe zaklati — odgovorio je Levi iscerivši se — nisam ja tako glup čovjek da bih na to računao. Ali ču zaklati Judu iz Kiriata, tome ču posvetiti ostatak života.

Tada se uživanje odrazilo u prokuratorovim očima, i on je pozvavši prstom Levi Mateja da se približi rekao:

— Neće ti uspjeti to učiniti, ne uznamiruj se. Noćas je Juda već zaklan.

Levi je odskočio od stola, divlje se osvrnuo i povikao:

— Tko je to učinio?

— Ne budi ljubomoran — nacerivši se odgovorio je Pilat i protrljao ruke — bojim se da osim tebe ima još njegovih poklonika.

— Tko je to učinio? — šaptom je ponovio Levi.

Pilat mu je odgovorio:

— Ja sam to učinio.

Levi je otvorio usta, zagledao se u prokuratora koji je tiho rekao:

— Dakako, time nije mnogo učinjeno, ali sam to ipak učinio ja. — I dodao: — No, hoćeš li sada nešto uzeti?

Levi je razmislio, smekšao se i konačno rekao:

— Zapovjedi da mi daju komad čistoga pergamenta.

Prošao je jedan sat. Levi više nije bio u dvoru. Sada su tišinu svitanja narušavali samo prigušeni koraci stražara u vrtu. Mjesec je brzo blijedio, na drugom dijelu neba vidio se bijeli trag jutarnje zvijezde. Svjetiljke su bile već odavno pogašene. Na ležaljci je ležao prokurator. Stavivši ruku pod obraz, spavao je tiho dišući. Kraj njega je spavao Banga.

Tako je dočekao svitanje petnaestog nišana peti prokurator Ju-deje Poncije Pilat.

POGLAVLJE 27.

SVRŠETAK STANA br. 50

Klada, je Margarita došla do posljednjih riječi poglavlja - »... Tako je dočekao svitanje petnaestog nišana peti prokurator Judeje, Poncije Pilat.« - bilo je već jutro.

Čulo se kako u dvorištu, u granama vrbe i lipe, vrapci vode veseli, uzbudeni jutarnji razgovor.

Margarita je ustala iz naslonjača, protegnula se i tek tada osjetila kako je njen tijelo izmučeno i koliko je pospana. Zanimljivo je primijetiti da je Margaritina duša bila posve smirena. Njezine su misli bile jasne, nju uopće nije potreslo što je noć provela nadnaravno. Nisu je uz nemiravala sjećanja na bal kod Sotone, na to da joj je nekim čudom Majstor vraćen, daje iz pepela iskrsnuo roman, da je opet bilo sve na svome mjestu u podrumu u ulici odakle je bio protjeran Alojz Mogarič. Ukratko, poznanstvo s Wolandom nije naštetilo njezinoj psihi. Sve je bilo kao da tako mora biti. Otišla je u drugu sobu, uvjerila se kako Majstor spava čvrstim i mirnim snom, ugasila nepotrebnu stolnu svjetiljku, te se i sama ispružila na divan kraj suprotnog zida, pokrivši se starim, poderanim pokrivačem. Za tren je zaspala i nikakve snove toga jutra nije sanjala. Utihnule su sobe u podrumu, usnula je cijela graditeljeva kućica i tiho je bilo u pustoj uličici.

Ali u to vrijeme, to jest u subotnje svitanje, bdio je cijeli kat jedne od moskovskih ustanova, prozori na njoj, koji su gledali na velik popločen trg što su ga specijalna kola čistila četkama polagano vo-

zeći uz slabo bruhanje, svjetlili su punim sjajem kojega je razdiralo svjetlo izlazećega sunca.

Cijeli je kat bio zauzet istragom o Wolandovu slučaju i svjetiljke su čitavu noć gorjele u desetak kabinet.

Zapravo je stvar postala jasna već jučer — u petak, kad se morao zatvoriti Varijete zbog nestanka njegove administracije i svakojakih bezobrazluka koji su se zbili uoči petka u vrijeme znamenite seanse crne magije. Ali je stvar u tome što su cijelo vrijeme do besanog kata pristizali neprestano novi podaci.

Sada je istraga o čudnoj stvari koja je mirisala sasvim očito na vražja posla, i još s primjesom nekakvih hipnotizerskih trikova i očitim kriminalom, morala sve raznovrsne i zamršene događaje koji su se zbili na raznim stranama Moskve smotati u jedno klupko.

Prvi koji je morao doći na besani kat osvijetljen električnom rasvjетom, bio je Arkadij Apolonovič Semplejarov, predsjednik Komisije za akustiku.

Poslije objeda u petak, u njegovu stanu koji se nalazio u kući kraj Kamenoga mosta, zazvonio je telefon i muški je glas zatražio Arkadija Apolonoviča. Supruga Arkadija Apolonoviča koja je dignula slušalicu odgovorila je mračno kako Arkadij Apolonovič nije zdrav, legao je u postelju i ne može doći na telefon. Ipak, Arkadij Apolonovič morao je doći k aparatu. Na pitanje tko zove Arkadija Apolonoviča, glas je u slušalici odgovorio vrlo kratko.

— Samo trenutak... odmah... za tren... — promucala je inače vrlo ohola supruga predsjednika Komisije za akustiku i poput strijele poletjela u spavaću sobu da digne Arkadija Apolonoviča s ležaja na kojem je počivao, osjećajući paklene muke sjećajući se sinoćnje seanse i skandala popraćena progonstvom iz stana njegove nećakine iz Saratova.

Istina, ne za sekundu, ali niti za minutu nego za četvrt minute, Arkadij Apolonovič s jednom papučom, na lijevoj nozi, u donjem rublju, bio je već kod telefona, mucajući u slušalicu:

— Da, to sam ja... Slušam, slušam...

Njegova je supruga, zaboravivši u tim trenucima na sve odvratne grijesne prijestupe koji su dokazani nesretnom Arkadiju Apolonoviču virila preplašena lica kroz vrata predsoblja, mahala papučom u zraku i šaptala:

- Papuču obuci, papuču... Prehladit ćeš noge - dok je Arkadij Apolonovič, odmahujući ženi bosom nogom i gledajući je zvјerskim očima, mrmljao u telefon:

— Da, da, da, dakako, razumijem... odmah ću se dovesti.

Cijelu večer proveo je Arkadij Apolonovič na katu gdje se vodila istraga. Razgovor je bio mučan, vrlo neugodan, jer je trebalo sasvim otvoreno pripovijedati ne samo o odvratnoj seansi i tučnjavi u loži, nego uzgred, što je bilo zaista potrebno, i o Milici Andrejevnoj Pokobatko iz Jelehovske ulice, i o rođakinji iz Saratova, i još o mnogo čemu što je Arkadiju Apolonoviču pričinjalo neizrecive muke.

Razumije se samo po sebi kako su iskazi Arkadija Apolonoviča, inteligentna i kulturna čovjeka koji je bio svjedok drske seanse, svjedok upućen i kvalificiran, koji je predivno opisao i tajanstvenoga maga pod krinkom i dvojicu njegovih pomoćnika-lupeža, koji je odlično zapamtio da je prezime maga upravo Woland - značajno unaprijedili istragu. Usporedba iskaza Arkadija Apolonoviča s iskazima drugih, među kojima i nekih dama koje su nastradale poslije seanse (ona u ljubičastom donjem rublju koja je zaprepastila Rimskog, i, jao, mnoge druge), i dostavljača Karpova koji je odlazio u stan br. 50 u Sadovoj ulici — odmah je odredila mjesto gdje treba tražiti uzročnika svih ovih događaja.

Bili su u stanu br. 50, i to ne jedanput, i ne samo što su ga pretražili vrlo pomno, nego su i kuckali po njegovim zidovima, provjeravali dimnjake, tražili tajna skrovišta. Ipak sve te mjere nisu dale nikakav rezultat te, i kolikogod puta dolazili nisu u stanu pronašli nikoga, iako je bilo potpuno jasno kako se u stanu netko nalazi, bez obzira na to što su sve osobe što su na ovaj ili onaj način morale voditi evidenciju o stranim artistima koji su stigli u Moskvu, odlučno

i kategorički tvrdile kako nikakva crnog maga Wolanda u Moskvi nema niti može biti.

On se baš nigdje po dolasku nije prijavio, nikome nije pokazao svoju putovnicu ili neke druge isprave, ugovore i dogovore, i nitko o njemu nije ništa čuo! Načelnik odsjeka za program Scenske komisije, Kitajcev, kleo se i zaklinjao kako njemu nestali Stjopa Lihodejev nije poslao na potvrdu nikakav program predstave nekog Wolanda i ništa o dolasku kakvoga Wolanda Kitajcevu nije telefonirao. Tako da njemu, Kitajcevu, uopće nije jasno niti poznato na koji je način Stjopa mogao u Varijetetu dopustiti takvu seansu. Kad su mu rekli kako je Arkadij Apolonovič svojim očima vidio maga na seansi, Kitajcev je samo širio ruke i dizao oči k nebu. I već se po Kitajcevljevim očima moglo vidjeti i bez bojazni reći da je on čist kao kristal.

Onaj Prohor Petrovič, predsjednik glavne Scenske komisije...

Uostalom, on se vratio u svoje odijelo odmah nakon što je milicija ušla u njegov kabinet, što je izazvalo silnu radost u Ane Ričardovne i dovelo u veliku nedoumicu uzalud uznemirenu miliciju. Osim toga, vrativši se na svoje mjesto, u svoje sivo prugasto odijelo, Prohor Petrovič potpuno je odobrio sva rješenja koje je napisalo odijelo u vrijeme njegova kratkotrajna izbivanja.

... Dakle, ni taj Prohor Petrovič najodlučnije nije ništa znao ni o kakvu Wolandu.

Dogodilo se nešto, ako hoćete, nečuveno: tisuće gledalaca, sve osoblje Varijeteta, konačno Semplejarov Arkadij Apolonovič, najočarovaniji čovjek, svi su vidjeli toga maga, kao i njegove triput proklete asistente, ali, međutim, nema nikakve mogućnosti da ga se pronađe. Sto to znači, dopustite da vas upitam: je li propao u zemlju odmah poslije svoje odvratne seanse, ili, kako neki tvrde, uopće nije stigao u Moskvu? Ako prihvatimo prvo, onda je, bez dvojbe, propadajući u zemlju uzeo sa sobom cijeli vrh administracije Varijeteta, a ako prihvatimo drugo, zar ne proizlazi da se sama administracija zlosretnoga kazališta, počinivši prethodno neku svinjariju

(sjetite se samo razbijena prozora u kabinetu i ponašanja Karo-asa!), ne ostavivši traga sakrila negdje u Moskvi.

Valja odati priznanje onome koji je vodio istragu. Nestalog Rimskog našli su začudnom brzinom. Trebalо je samo dovesti u vezu ponašanje Karo-asa kod taksi-stanice kraj kina s nekim vremenjskim pokazateljima, kao što je vrijeme završetka seanse i mogućeg nestanka Rimskoga, pa da se bez okljevanja brzovavi u Lenjingrad. Za jedan sat došao je odgovor (u petak navečer) da je Rimski pronađen u sobi četiristotinedvanaest u hotelu »Astoria«, na trećem katu, kraj sobe gdje je odsjeo načelnik repertoara jednog od moskovskih kazališta koje je u to vrijeme gostovalo u Lenjingradu, dakle, kraj sobe gdje je, kako je poznato, pozlaćeno sivoplavo pokućstvo i divna kupaonica.

Nakon što je pronađen u ormaru gdje se krio, u sobi četiristotinedvanaest hotela »Astoria«, Rimski je bio saslušan odmah u Lenjingradu. Poslije toga je u Moskvu prispijao brzovav u kojem se javljalo da se findirektor Rimski nalazi u stanju neuračunljivosti, na pitanja ne daje suvisle odgovore, ili ih ne želi dati, i moli samo jedno, da ga sakriju u blindiranu sobu i ostave kraj njega naoružane čuvare. Iz Moskve je brzovavno naređeno da se Rimskog pod stražom dovede u Moskvu, uslijed čega je Rimski u petak navečer oputovao pod stražom večernjim vlakom.

U petak navečer pronađen je i Lihodejevljev trag. U sve gradove razaslani su brzovavi s pitanjem o Lihodejevu, i iz Jalte je stigao odgovor da se Lihodejev nalazio u Jalti, ali je odletio avionom u Moskvu.

Jedino se nije moglo ući u trag Varenuhi. Poznat čitavoj Moskvi, znameniti scenski administrator kao da je propao u zemlju.

Potom, trebalo se pozabaviti događajima i na drugim mjestima, izvan Varijeteta. Valjalo je razjasniti neobičan slučaj službenika koji su pjevali »Slavno more« (uostalom profesoru Stravinskom uspjelo je da ih dovede u red za dva sata — s pomoću nekih potkožnih injekcija), osoba koje su drugim osobama ili ustanovama donosile umjesto novca vrag bi znao što, a također i osoba koje su tom prilikom oštećene.

Kako se valjda samo po sebi razumije, najneugodniji, najskelezniji i najteži od svih slučajeva bio je slučaj krađe glave pokojnoga književnika Berlioza, izravno iz lijesa u dvorani Gribojedova, što je izvršena u po bijela dana.

Dvanaest ljudi provodilo je istragu, skupljajući kao na pletaču iglu proklete očice ove zamršene stvari koja je bila razasuta po čitavoj Moskvi.

Jedan od istražitelja stigao je na kliniku profesora Stravinskog i najprije je zamolio da mu pokažu popis osoba koje su došle u kliniku tijekom posljednja tri dana.

Na taj način pronađeni su Nikanor Ivanovič Bosoj i nesretni konferansje kojemu su bili otkinuli glavu. Uostalom, njima su se bavili vrlo malo. Sada se već lako moglo utvrditi kako su njih dvojica postali žrtve jedne te iste bande kojoj je na čelu tajanstveni mag. Ali je zato Ivan Nikolajevič Bezdomni jako zainteresirao istražitelja.

Vrata Ivanuškine sobe br. 117 otvorila su se u petak podvečer i u sobu je ušao mladić okrugla lica, miran i mek u ophođenju, potpuno nenalik na istražitelja, ali zato ipak jedan od najboljih istražitelja u Moskvi. Ugledao je na postelji blijeda i mršava mлада čovjeka, s očima u kojima se čitala nezainteresiranost za sve što se događa oko njega, s očima koje su gledale čas nekamo u daljinu, iznad okoline, čas u vlastitu nutrinu.

Istražitelj se ljubazno predstavio i rekao da je došao Ivanu Nikolajeviću da s njim razgovara o preksinoćnjim događajima na Patrijaršijskim ribnjacima.

O, kako bi likovao Ivan da mu se istražitelj javio ranije, makar, recimo, u noći na četvrtak, kad je Ivan mahnito i strastveno zahtjevao da saslušaju njegovu pripovijest o Patrijaršijskim ribnjacima! Sada su se ostvarile njegove maštarije da pomogne u hvatanju konzultanta, on nije morao više nikoga progoniti, došli su k njemu upravo zato da saslušaju njegovo pripovijedanje o tome što se zbilo u srijedu navečer.

Ali jao, Ivanuška se sasvim promijenio za vrijeme koje je prošlo od časa Berlioze pogibije: bio je spremан bez oklijevanja i ljubazno odgovoriti na sva istražiteljeva pitanja, ali se osjećala ravnodušnost i u Ivanovu pogledu i u njegovu glasu. Pjesnika više nije pogađala Berliozova sADBINA.

Prije istražiteljeva dolaska Ivanuška je ležeći drijemao i pred njim su prolazile neke slike. Tako je video grad, čudan, neshvatljiv, nepostojeći, s blokovima mramora, isklesanim stupovima, s krovovima koji su blistali na suncu, s crnom, mračnom i nesmiljenom tvrdavom Antonija, s dvorom na zapadnom brežuljku, koji je govo do krova utonuo u tropsko zelenilo vrta, s mjedenim, u sutonu blistavim kipovima iznad tog zelenila, video je oklopljene rimske centurije koje su išle uza zidove drevnoga grada.

U polusnu pojavio se pred Ivanom nepomičan čovjek u naslonjaču, obrijan, s izmučenim žutim licem, čovjek u bijelom ogrtaču s crvenom podstavom, koji je s mržnjom gledao bujni i strani vrt. Ivan je video i goli žuti brežuljak i prazne stupove s poprečnim greedama.

A ono što se dogodilo na Patrijaršijskim ribnjacima pjesnika Ivana Bezdomnog više nije zanimalo.

— Recite, Ivane Nikolajeviću, kako ste bili daleko od okretaljke kad je Berlioz pao pod tramvaj?

Jedva primjetan ravnodušan podsmijeh preletio je Ivanovim usnama i on je odgovorio:

— Bio sam daleko.
— A onaj kockasti bio je kraj okretaljke?
— Ne, sjedio je na klipi nedaleko od nas.
— Sjećate li se dobro da on nije prilazio okretaljci kad je Berlioz pao?

— Sjećam se. Ne. On je, zavaljen, sjedio.

Ta pitanja bila su posljednja istražiteljeva pitanja. Poslije njih je ustao, pružio Ivanuški ruku, zaželio mu brzo ozdravljenje i izrazio nadu da će uskoro opet čitati njegove pjesme.

— Ne — tiho je rekao Ivan — više neću pisati pjesme. Istražitelj se ljubazno nasmiješio, dopustio je sebi da izrazi svoje uvjerenje kako je pjesnik sada u stanju depresije ali će to uskoro proći.

- Ne — rekao je Ivan, ne gledajući u istražitelja nego obzorje koje je tamnilo — to kod mene neće više nikada proći. Pjesme koje sam pisao loše su pjesme i ja sam to sada shvatio.

Istražitelj je otisao od Ivanuške, dobivši vrlo važne podatke. Prateći nit događaja s kraja prema početku, konačno mu je uspjelo dokopati se izvora iz kojeg su potekli svi događaji. Istražitelj nije sumnjao u to kako su svi događaji počeli s ubojstvom na Patrijaršijskim ribnjacima. Dakako, ni Ivanuška ni onaj kockasti nisu gurnuli pod tramvaj nesretnoga predsjednika MASSOLIT-a, fizički, tako reći, njegovu padu pod kotače nije nitko ništa pridonio. Ali je istražitelj bio siguran da se Berlioz bacio pod tramvaj (ili je pao pod njega) jer je bio hipnotiziran.

Da, podataka je bilo već mnogo i znalo se koga i gdje valja hvataći. Samo je stvar bila u tome što se ni na koji način nije moglo nikoga uhvatiti. U triput prokletom stanu br. 50 nedvojbeno je, valja to ponoviti, netko bio. Ponekad je taj stan odgovarao čas zveketavim, čas unjkavim glasom na telefonske pozive, ponekad su u stanu otvarali prozor, i čak više od toga - iz njega su se čuli zvukovi gramofona. Međutim, svaki put kad su u njega ulazili baš nikoga nije bilo. A bili su tamo ne jedanput, i u različito doba dana. I štoviše, hodali su po stanu s mrežom, istražujući sve kutove. Stan je već dugo bio pod prismotrom. Ne samo što su čuvali put koji je vodio kroz dvorište u stubište nego i stražnji ulaz; štoviše, straža je bila postavljena na krovu kraj dimnjaka. Da, stan br. 50 bio je obijestan i tu se ništa nije moglo učiniti.

Tako se to vuklo do ponoći s petka na subotu kad je barun Maggel, odjeven u večernje odijelo i lakirane cipele, svečano ušao u stan br. 50 u svojstvu gosta. Čulo se kako su baruna pustili u stan. Točno deset minuta poslije toga, oni su ušli u stan ne zvoneći na vratit-

ma, ali ne samo što nisu našli domaćine, nego nisu, što je već bilo sasvim neobično, našli u njemu ni traga ni glasa o barunu Majgelu.

Tako se to, kako je već rečeno, vuklo do zore u subotu. Tada su se umnožile nove i vrlo zanimljive činjenice. Na moskovski aerodrom spustio se putnički avion sa šest mjestra, koji je doletio s Krima. Među ostalim putnicima, iz aviona se iskrcao vrlo čudan putnik. Bio je to mladi građanin, strašno zarastao u bradu, koji se tri dana nije umivao, upaljenih i uplašenih očiju, bez prtljage i odjeven vrlo čudno. Građanin je imao na glavi šubar, bio je u kožuhu prebačenom preko noćne košulje i u plavim kožnim, novim, tek kupljenim, cipelama. Čim se maknuo sa stuba po kojima su se putnici spustili iz aviona, njemu su prišli. Toga su građanina već čekali i uskoro je nezaboravni direktor Varijeteta, Stjepan Bogdanovič Lihodejev stajao pred istražiteljem. On je dodao nove podatke. Sada je postalo jasno kako je Woland prodro u Varijetet pod izgovorom da je artist, hipnotizirao Stjopu Lihodejeva, a zatim mu je uspjelo istoga toga Stjopu izbaciti iz Moskve na Bog će znati koliko kilometara. Materijal se na taj način povećao, ali od toga ništa nije bilo lakše nego je čak postalo i teže, jer je bilo jasno da neće biti tako jednostavno svladati takvu ličnost koja je izvodila stvari kao što je ona kojoj je pao žrtvom Stjepan Bogdanovič. Između ostalog, Lihodejev je na vlastitu molbu zaključan u sigurnu prostoriju a pred istražitelje je stao Varenuha, kojega tek što su uhitili u njegovu stanu kamo se vratio nakon izbivanja bez vijesti u trajanju od gotovo dva dana.

Bez obzira na obećanje koje je dao Azazellu kako neće lagati, administrator je počeo upravo s jednom laži. Iako ga, uostalom, ne treba zato strogo suditi. Jer Azazello mu je zabranio da laže i da se pretvara preko telefona, a u ovom je slučaju administrator razgovarao bez posredništva tog aparata. Lutajući očima, Ivan Saveljevič izjavio je kako se u četvrtak danju napio do besvijesti u svom kabinetu u Varijetetu, nakon toga je nekamo otisao, a kamo — ne sjeća se, negdje je još pio staru votku a gdje - ne sjeća se, negdje se valjao za

plotom, a gdje — ne sjeća se ni toga. Tek nakon što su administratoru rekli da on svojim ponašanjem, glupim i besmislenim, ometa istragu u važnoj stvari i za to će, dakako, odgovarati — Varenuhu je zaplakao i osvrćući se, prošaptao drhtavim glasom kako laže samo od straha, plašeći se osvete Wolandove bande u čijim je rukama već bio, i stoga kumi, moli, traži neka ga zatvore u blindiranu sobu.

— Fuj, vraže! Skupo plaćaju tu njihovu blindiranu sobu! - promrmljaо je jedan od istražitelja.

— Strašno su ih uplašili oni lupeži — rekao je istražitelj koji je bio kod Ivanuške.

Varenuhu su umirili kako su znali, rekli mu da će ga čuvati i bez blindirane sobe, a tada se objasnilo da on nikakve stare votke pod plotom nije pio i da je onih bilo dvojica, jedan s očnjakom riđi, a drugi debeljko...

— Ah, nalik na mačka?

— Da, da, da — šapnuo je administrator, premirući od straha i osvrćući se svakog trena, i iznosio druge pojedinosti o tome kako je proveo oko dva dana u stanu br. 50 u svojstvu vampira-potkazivača koji je gotovo postao uzrokom pogibije findirektora Rimskog...

U taj su čas uveli Rimskog koji je sproveden vlakom iz Lenjingrada. Međutim ovaj psihički rastrojen sijedi starac koji se tresao od straha, i u kojem je vrlo teško bilo prepoznati prijašnjega findirektora, nikako nije htio govoriti istinu i pokazao se u tom smislu vrlo uporan. Rimski je tvrdio kako nije noću vidio nikakvu Hellu u svojem kabinetu, kao ni Varenuhu, nego mu je jednostavno pozlilo i u besvjesnu stanju otputovao je u Lenjingrad. Ne treba posebno isticati kako je svoj iskaz Findirektor završio molbom da ga zaključaju u blindiranu sobu.

Anuška je bila uhićena u trenutku kad je pokušala podvaliti blagajnici u Univermagu¹ na Arbatu novčanicu od deset dolara. Anu-

¹ Univerzalni magazin, robna kuća

škina je priča o ljudima koji su izletjeli kroz prozor kuće u Sadovoј i 0 potkovici koju je Anuška, prema njezinim riječima, podigla kako bi je predala miliciji, bila vrlo pozorno saslušana.

— Je li potkova zaista bila zlatna i s briljantima? — pitali su Anušku.

— Ja, pa da ne znam što su briljanti - odgovarala je Anuška.

— Ali on vam je dao červonce, kako kažete?

— Ja, pa da ne znam što su červonci — odgovarala je Anuška.

— A kad su se oni pretvorili u dolare?

— Ništa ne znam kakvi su to dolari i nisam vidjela nikakve dolare!

- piskutavo je odgovarala Anuška. - To je naše pravo! Nama su dali nagradu, mi kupujemo za nju platno — i onda je počela govoriti besmislice o tome kako ona ne odgovara za kućnu upravu koja je u selila u četvrti kat nečistu silu zbog koje nema mira.

Tada je istražitelj perom zamahnuo prema Anuški zato što je ona svima prilično dojadila i napisao joj propusnicu na zelenom papiru 1 poslije toga Anuška je na opće zadovoljstvo nestala iz zgrade.

Zatim je kao na traci krenuo čitav niz ljudi, među njima — Nikolaj Ivanovič koji je uhićen samo zbog gluposti svoje ljubomorene supruge koja je javila ujutro miliciji da je njezin muž nestao. Nikolaj Ivanovič nije osobito začudio istražitelje kad je stavio na stol šaljivu potvrdu da je proveo noć na balu kod Sotone. U svome pripovijedanju o tome kako je letio zrakom noseći na sebi golu kućnu помоćnicu Margarite Nikolajevne nekamo do svih đavola da se na rijeci kupa, i kako se prije toga pojavila na prozoru razgolićena Margarita Nikolajevna, Nikolaj Ivanovič je malo odstupio od istine. Tako, na primjer, nije smatrao potrebnim spomenuti kako se pojavio u spavaćoj sobi s odbačenom košuljom u rukama i kako je nazivao Natašu Venerom. Prema njegovim riječima Nataša je izletjela kroz prozor, zajašila ga i povela izvan Moskve...

— Pokoravajući se nasilju morao sam pristati — pričao je Nikolaj Ivanovič i završio svoje pripovijedanje molbom da se o tome ni riječi ne kaže njegovoј supruzi. To je obećanje dobio.

Iskaz Nikolaja Ivanovića omogućio je da se ustanovi kako su Margarita Nikolajevna, a također i njezina kućna pomoćnica Nataša, nestale bez traga. Poduzete su mjere da ih se pronađe.

Tako je istraga, koja se nije prekidala ni na sekundu, dočekala subotnje jutro. U gradu su za to vrijeme nicale i proširile se potpuno nemoguće glasine u kojima je mrvica istine bila iskićena najmaštvitijim lažima. Govorilo se da je u Varijetetu bila seansa poslije koje je dvije tisuće gledalaca istrčalo na ulicu golo, kao od majke rođeno, da je pronadena tiskara lažnih novčanica čarobnjačkoga tipa u Sadovoj ulici, da je neka banda otela petoricu načelnika u Sektoru za zabavu, ali ih je milicija odmah pronašla, i još mnogo toga što se čovjeku ne da ni ponavlјati.

Međutim, vrijeme se bližilo podnevnu i tada je u prostoriji u kojoj je vođena istraga zazvonio telefon. Iz Sadove su javljali kako je proleti stan opet davao znakove života. Rečeno je da su u njemu iznutra otvarani prozori, da su dopirali zvukovi pijanina i pjevanja, i da je na prozoru viđen crni mačak kako se grije na suncu.

Oko četiri sata tog vrućeg dana velika skupina muškaraca u civilu izašla je iz tri automobila nedaleko kuće br. 302-bis u Sadovoj ulici. Tada su se pridošiice podijelile u dvije manje skupine, i jedna je prošla kroz glavna vrata i dvorište ravno u šestu vežu, a druga je otvorila obično zaključana mala vrata koja su vodila u pomoćno stuobište, i obje su se počele uspinjati različitim stubištima do stana br. 50.

Za to vrijeme Korovjov i Azazello, Korovjov u svojoj običnoj odjeći a ne u svečanom fraku, sjedili u blagovaonici stana dovršavajući doručak. Woland se po svom običaju nalazio u spavaćoj sobi, a gdje je bio mačak — ne zna se. Ali sudeći po buci koja je dopirala iz kuhinje, moglo se prepostaviti kako se Behemot nalazio upravo tamo, praveći budalaštine kao obično.

— Kakvi su to koraci po stubama? — upitao je Korovjov igrajući se žličicom u šalici crne kave.

— Dolaze nas uhiti — odgovorio je Azazello i ispio čašicu konjak

— A, gle, gle - odgovorio je na to Korovjov.

Oni što su se uspinjali glavnim stubištem bili su u to vrijeme već na hodniku drugoga kata. Tamo su se dvojica vodoinstalatera mučila s harmonikom parnoga grijanja. Prolaznici su izmijenili s vodoinstalaterima značajan pogled.

— Svi su kod kuće - šapnuo je jedan od vodoinstalatera, udarajući čekićem po cijevi.

Tada je prvi u skupini otvoreno izvadio ispod kaputa crni mauzer a drugi, kraj njega, otpirač. Uopće su ljudi koji su krenuli u stan br. 50 bili opremljeni kako valja. Dvojica od njih imala su u džepu tanke svilene mreže koje se lako rastvaraju. Jedan — omču, a još jedan — maske od gaze s klorofbrmom.

Za čas su otvorena glavna vrata u stan br. 50 i svi su se našli u pred soblju, a vrata, koja su se u isti mah zalupila u kuhinji, otkrila su da je druga skupina došla pomoćnim stubištem također u pravo vrijeme.

Ovaj put, ako ne potpun a ono ipak nekakav uspjeh bio je očit. Ljudi su se u hipu raspršili po svim sobama i nigdje nikoga nisu našli, ali su zato u blagovaonici na stolu zatekli ostatke očito malo prije ostavljena doručka, a u gostinjskoj sobi na kaminu je kraj kristalnoga vrča sjedio ogromni crni mačak. Držao je u svojim šapama primus.

Ljudi koji su ušli u gostinjsku sobu promatrali su mačka dosta dugo, u potpunoj tišini.

— M-da... zaista lijepo — šapnuo je jedan od njih.

— Ne pravim izgrede, nikoga ne diram, popravljam primus — namrštivši se, neljubazno je progovorio mačak - i smatram svojom dužnošću upozoriti vas da je mačak — drevna i nepovrediva životinja.

— Neobično fin posao — šapnuo je jedan od onih koji su ušli, a drugi je glasno i jasno rekao:

— No, nepovredivi mačku trbuhozbörče, izvoli amo!

Raširila se i poletjela mreža, ali je onaj koji ju je bacio, na opće zaprepaštenje, promašio i uhvatio samo vrč koji se, uz zveket, odmah razbio.

— Remi! — zaurlao je mačak — Hura! — i tada je, stavivši ustran primus, dohvatio iza leđa brauning. Brzo ga je uperio u čovjeka koji mu je bio najblizi, ali je iz njegove ruke — prije nego što je mačak uspio ispaliti - liznuo plamen i istodobno s pucnjem iz mau zera mačak se naglavce srušio s kamina na pod, ispustivši brauning i bacivši primus.

— Sve je svršeno — slabim je glasom rekao mačak i ispružio se u krvavoj lokvi - ne prilazite mi časak, dajte mi da se oprostim sa zemljom. O, moj prijatelju Azazello - zastenjao je mačak krvareći — gdje si? — Mačak je upro oči prema vratima koja su vodila u blagovaonicu — nisi mi pritekao upomoć u času neravnopravna boja — napustio si jadnog Behemota za čašicu — istina vrlo dobra — konjaka! Pa što, neka moja smrt padne na tvoju savjest, ja ti ostavljam svoj brauning...

— Mrežu, mrežu, mrežu — nemirno su zašaptali oko mačka. Ali je mreža, vrag će znati zašto, zapela u nečijem džepu i nije provirila van.

— Jedino što može spasiti smrtno ranjena mačka — progovorio je mačak — to je gutljaj benzina... — i iskoristivši zbrku on je pripio usta uz otvor primusa i napio se benzina. Odmah je krv ispod gornje lijeve šape prestala teći. Mačak je skočio živ i zdrav, stavio primus pod pazuho, skočio s njim natrag na kamin a odavde, derući tapete, puzao je po zidu i za dvije sekunde našao se visoko iznad ljudi zasjevši na metalnu karnišu.

Odmah su ruke dohvatile zastor i skinule ga zajedno s karnišom, zbog čega je sunce granulo u tamnu sobu. Ali ni mačak koji je podvalom ozdravio, ni njegov primus nisu pali dolje. Mačak je, ne rastajući se s primusom, skočio na luster koji je visio na sredini sobe.

— Ljestve! — viknuti su odozdo.

— Pozivam vas na dvoboј! — zavikao je mačak, ljuljajući se na lustera iznad glava, i opet se u njegovim šapama našao brauning, a primus je ostavio između krakova lustera. Njišući se kao klatno nad

glavama ljudi, on je po njima otvorio vatru. Pucnjevi su potresali stan. Na pod su pale kristalne krhotine s lustera, zrcalo na kaminu prsnulo je zvjezdoliko, poletjela je prašina sa žbuke, odskakale su od poda prazne čahure, popucala su stakla na prozorima, iz prostrijeljena primusa prosuo se benzin. Sad više nije moglo biti riječi o tome da se mačka uhvati živa, i došljaci su, odgovarajući mu, pucali precizno i bijesno iz mazuera u njegovu glavu, trbuhi, prsa i leđa. Pucnjava je izazvala paniku na popločenu dvorištu.

Ali pucnjava nije dugo trajala i sama od sebe je počela jenjavati. Ni mačku ni ljudima nije nanijela nikakve štete. Nitko ne samo što nije bio ubijen, nego čak ni ranjen. Svi su, zajedno s mačkom, ostali potpuno nepovrijeđeni. Netko je od pridošlica, da to provjeri, ispalio pet metaka u glavu proklete životinje, a mačak je odgovorio čitavim šaržerom, ali ni to nije ostavilo ni na kome nikakva traga. Mačak se njihao na lusteru, koji se sve manje ljujao, puhao u cijev brauninga i pijuckao na svoju šapu. Na licima onih koji su stajali dolje pojavio se izraz potpune nevjericice. Bio je to jedini, ili jedan od rijetkih slučajeva, kad paljba nije imala nikakva učinka. Moglo se dakako pretpostaviti kako je mačkov brauning igračka, ali to se nikako nije moglo reći za mazure pridošlica. Prva mačkova rana, o čemu nije bila nikakve dvojbe, bilo je samo trik i podlo pretvaranje jednakog kao i ispijanje benzina.

Učinili su još jedan pokušaj da uhvate mačka. Bacili su omču koja je povukla jednu od svijeća na lusteru i on se srušio. Njegov pad uzdrmao je, kako se činilo, čitav blok kuće, ali koristi od toga nije bilo. Nazočni su zasuti krhotinama, a mačak je preletio zrakom i sjeo na gornji dio pozlaćena okvira zrcala na kaminu visoko pod stropom. On se nije spremao nikamo pobjeći, i čak je sjedeći, gotovo na sigurnom, započeo još jedan govor:

— Uopće ne razumijem — govorio je odozgo — razloge tako gruba odnosa prema meni...

I tada je njegov govor na samom početku prekinuo težak, dubok glas koji se začuo iz nepoznata smjera:

- Sto se događa u stanu? Smeta mi u radu...
- Drugi, neugodan i unjkav glas je odgovorio:
- Dakako, Behemot, vrag neka ga nosi!
- Treći, zveketavi, glas je rekao:
- Messire! Subota je. Sunce se spušta. Vrijeme nam je.
- Oprostite, više ne mogu razgovarati — rekao je mačak na zrcalu
- već je kasno. — Bacio je svoj brauning i izbio oba stakla na prozoru. Zatim je bacio dolje benzin, a benzin se sam od sebe zapalio stvorivši plameni val do samoga stropa.

Planulo je nekako neobično brzo i snažno, kako se čak ni s benzonom ne događa. Odmah su se zadimile tapete, upalio se na podu srušeni zastor, i počeli su tinjati okviri na razbijenim prozorima. Mačak se ispružio, mijauknuo, skočio sa zrcala na prozorsku dasku i nestao zajedno sa svojim primusom. Izvana su se začuli pucnjevi. Čovjek koji je sjedio na željeznim vatrogasnim ljestvama u visini draguljaričinih prozora pucao je u mačka kad je skakao s prozora na prozor uputivši se prema žlijebu na uglu kuće, koja je bila, kako je već rečeno, sagrađena gospodski. Po žlijebu se mačak popeo na krov.

Tamo je na njega, također na žalost bez rezultata, pucala straža koja je čuvala dimnjake i mačak je kidnuo u grad obasjan suncem na zalazu.

U stanu se u to vrijeme zapalio parket pod nogama prisutnih, i u plamenu, na mjestu na kojem se kotrljao tobože ranjeni mačak, pojavio se smežurani leš bivšega baruna Majgela s uvis okrenutom bradom i sa staklenim očima. Njega se više nije moglo izvući. Oni koji su bili u gostinjskoj sobi povlačili su se u kabinet i predsoblje skakući po zapaljenim daščicama parketa, udarajući se dlanovima po ramenima i grudima koje su se dimile. Oni koji su bili u blagovaonici istrčali su na hodnik. Dotrčali su i oni koji su bili u kuhinji, pojurili u predsoblje. Gostinjska je soba već bila puna vatre i dima. Netko je u trku uspio nazvati vatrogasce, kratko viknuvši u slušalicu:

— Sadova tri stotine dva bis!
Više se nisu usudili zadržavati. Plamen je zahvatio predsoblje.
Teško se disalo.

Tek što su iz razbijenih prozora ukleta stana probili prvi sukljaji dima, u dvorištu su se začuli očajnički ljudski krikovi:

— Požar! Požar! Gorimo!
U različitim stanovima u kući ljudi su počeli vikati u telefone:
— Sadova! Sadova, tri stotine dva bis!

U vrijeme dok su se u Sadovoju čuli udarci zvona s dugačkih crvenih kola koja su brzo jurila iz svih dijelova grada, a ta je zvonjava plašila ljudska srca — ljudi koji su se vrzmali dvorištem vidjeli su kako su, zajedno s dimom iz četvrtog kata izletjele tri tamne, kako se činilo, muške siluete i jedna silueta nage žene.

POGLAVLJE 28.

POSLJEDNJE KOROVJOVLJEVE I
BEHEMOTOVE PUSTOLOVINE

Jesu li te siluete postojale ili su se one samo prividjеле uplašenim stanarima zlosretne kuće u Sadovoј ulici, to se, dakako, točno ne može reći. Ako su i postojale, kamo su se uputile također nitko ne zna. Gdje su se razdvojile, također ne možemo reći, ali znamo da se otprilike četvrt sata nakon početka požara u Sadovoј ulici pojavio pred zrcalnim vratima Torgsina¹ na Smolenskom trgu dugačak građanin u kockastu odijelu, i s njim krupan crn mačak.

Spretno se provlačeći između prolaznika, građanin je otvorio vanjska vrata trgovine. Ali mu je malen, koščat i krajnje nedobronamjeren vratar pregradio put i razdraženo rekao:

- S mačkama ne može!
- Oprostite - zabrujao je dugajlija i prislonio čvornatu ruku na uho kao da je nagluh — s mačkama, velite? A gdje to vidite mačka?

Vratar je iskolačio oči, a imao je i razloga: nikakav se mačak više nije nalazio kraj nogu građanina, nego se umjesto toga iza njegovih leđ pomolio i već gurao u trgovinu debeljko u otrcanoj kapi, stvarno licem pomalo nalik mačku. U debeljkovim rukama nalazio se primus.

¹ Trgovina s inozemstvom; trgovina u kojoj se prodavala inozemna roba samo za strani novac (prim. prev.).

Taj se par posjetilaca nije sviđao vrataru-čovjekomrscu.

— Kod nas — samo za stranu valutu - rekao je promuklim glasom, razdraženo gledajući ispod čupavih, kao od moljaca izjedenih, sijedih obrva.

— Dragi moj - zazveketao je dugajlja, sjevnuvši okom kroz napukle naočale — a odakle znate da je nemam? Zar sudite po odijelu? Nemojte to nikada činiti, visokocijenjeni vrataru! Možete se prevariti, i to gadno. Pročitajte ponovno barem jedanput povijest slavnoga kalifa Harun-al-Rašida. Međutim, u danom slučaju, ostavljući zasad tu povijest po strani, želim vam reći kako će se žaliti poslovodi i napričat će mu o vama takvih stvari da biste mogli napustiti svoje mjesto između blistavih zrcalnih vrata.

— Možda je moj primus pun valute — zdušno se upleo u razgovor mačkoliki debeljko koji se gurao u trgovinu. Odostrag su navaljivali kupci i već se ljutili. S mržnjom i sumnjom gledajući neobičan par, vratar se maknuo ustranu, i naši su se znanci, Korovjov i Behemot, našli u trgovini.

Tu su najprije razgledavali, a zatim je Korovjov zvonkim glasom koji je dopirao do svakog zakutka izjavio:

— Divna trgovina! Vrlo, vrlo dobra trgovina!

Kupci su se okrenuli od pulta i pogledali govornika začuđeno, iako je taj imao itekakva razloga da hvali trgovinu.

Stotine smotaka platna živih boja i uzoraka vidjelo se u pregrada-ma polica. Za njima su se gomilale pamučne tkanine, šifoni i sukno za frakove. Unedogled su se nastavljale hrpe kutija s obućom, i nekoliko je građanki sjedilo na niskim stolcima, s desnom nogom u staroj otrcanoj cipeli a s lijevom u novoj blistavoj lađici kojom su zabrinuto tapkale po sagu. Negdje u dubini, iza ugla, pjevali su i svirali gramofoni.

Prošavši kraj svih tih divota, Korovjov i Behemot uputili su se onamo gdje su se nastavljali odjeli delikatesa i slastica. Tu je bilo pusto, gradanke s rupcima i beretama na glavi nisu se gurale pred pultovima kao u odijelu za tekstil.

Nizak, izrazito četvrtast čovjek, izbrijan do plaveti, u rožnatim naočalama, u još novom šeširu, neizgužvanom i bez mrlja na vrpci, u ogrtaču boje jorgovana i s glace crvenkastim rukavicama, stajao je pred pultom i nešto zapovjednički mumljao. Prodavač u čistom bijelom ogrtaču i modroj kapici posluživao je kupca boje jorgovana. Oštrim nožem, vrlo sličnim nožu što ga je ukrao Levi Matej, skidao je s jadnog, masnog, ružičastog lososa kožu, po srebrnom sjaju nalik na zmijsku.

— I taj je odjel veličanstven — svečano je priznao Korovjov — a i stranac je simpatičan — dobroćudno je pokazao prstom leđa boje jorgovana.

— Ne, Fagote, ne — zamišljeno je odgovorio Behemot — ti se, druškane, varaš. Po mom mišljenju, na licu džentlemena boje jorgovana nešto nedostaje.

Leđa boje jorgovana su zadrhtala, vjerojatno slučajno, jer stranac valjda nije mogao razumjeti što su govorili na ruskom Korovjov i njegov pratilac.

— Topro? — strogo je upitao kupac boje jorgovana.

— Svjetska kvaliteta — odgovorio je prodavač koketno rujući vrškom noža pod kožom lososa.

— Topro volim, loše ne — grubo je rekao stranac.

— Nego što! — ushićeno je odgovorio prodavač.

Tada su se naši znanci udaljili od stranca s njegovim lososom i krenuli prema kraju pulta sa slasticama.

— Danas je vruće — oslovio je Korovjov mladu prodavačicu rumenih obraza, ali na to od nje nije dobio nikakav odgovor. — Pošto su mandarine? — upitao ju je tada Korovjov.

— Trideset kopjejki kilogram — odgovorila je prodavačica.

— Ova pak stalno samo reži — uzdahnuvši primijetio je Korovjov — eh, eh... — još je malo razmišljao i ponudio svog pratioca: —Jedi, Behemote.

Debeljko je stavio svoj primus pod pazuhu, dohvatio mandarinu s vrha piramide i, s korom je progutavši, odmah se latio druge.

Prodavačicu je uhvatio smrtni strah.

— Poludjeli ste! — uzviknula je, bijedeći — Dajte ček! Ček! — i ispustila je hvataljku za bombone.

— Dušice, mila, ljepotice — zakreštao je Korovjov, nagnuvši se preko pulta i namigujući prodavačici — danas baš nismo pri valuti... Što možeš! Ali, kunem vam se, drugi put, a nikako kasnije od ponедjeljka, platit ćemo sve gotovinom. Mi smo tu u blizini, u Sadovoj ulici gdje je izbio požar.

Progutavši treću mandarinu Behemot je gurnuo šapu u lijepo zdanje od čokoladnih pločica, izvukao jednu od najdonjih, zbog čega se, naravno, sve srušilo, i progutao je zajedno sa zlatnim ometom.

Prodavači za pultom s ribama ukočili su se s noževima u rukama, stranac boje jorgovana okrenuo se prema pljačkašima, i tada se pokazalo da Behemot nije imao pravo: na licu čovjeka boje jorgovana nije ništa nedostajalo, već je, obratno, bilo nešto suvišno — obješeni obrazi i nemirne oči.

Potpuno požutjela, prodavačica je žalosno zavikala da je čuje cijela prodavaonica:

— Palosič! Palosič!

Na taj krik dohrlili su kupci iz odjela za tkanine, a Behemot se udaljio od slastičarskih napasti i gurnuo šapu u bačvu s natpisom »Birani sleđ iz Kerča«, izvukao dva sleđa i progutao ih, ispljunuvši repove.

— Palosič! — ponovio se zdvojan krik iza slastičarskog pulta, a za pultom s ribama graknuo je prodavač u španjolskoj kapici:

— Što to radiš, gade?!

Pavel Josifovič već je hitao na mjesto događaja. Bio je to naočit muškarac u bijelom čistom ogrtaču, kao kirurg, i s olovkom koja je stršila iz džepa. Pavel Josifovič očito je bio iskusan čovjek. Ugleđavši u Behemotovim ustima rep trećega sleđa, u hipu je ocijenio položaj, sve je savršeno shvatio i ne upuštajući se ni u kakvo rječkanje s držnicima mahnuo je rukom nekamo u daljinu i zapovjedio:

— Zviždi!

Iz zrcalnih vrata izletio je na ugao Smolenskoga trga vratar i zlobno zazviždao. Kupci su počeli opkoljavati nitkove, i tada je nastupio Korovjov.

— Građani! - povikao je drhtavim tankim glasom - Što se to zbiava? A? Dopustite da vas to pitam! Siromašak - Korovjov je pojačao drhtanje svojega glasa, pokazujući Behemota koji je odmah načinio plačljivo lice - jadnik cijeli dan popravlja primuse, gladan je... a odakle da smogne stranu valutu?

Na to je Pavel Josifovič, obično suzdržan i miran, grubo viknuo:

— Prestani! — i mahnuo nestrpljivo u daljinu. Tada su zviždaci pred vratima zagrmjeli žustrije.

Ali je Korovjov, kojeg nije zbumio nastup Pavela Josifoviča, nastavio:

— Odakle? Pitam sve vas? Iscrpljen je glađu i žeđi! Vruće mu je Pa je, sirotan, probao mandarinu. A cijena je mandarinama tri kopnjike. I eto, ovi odmah zvižde, kao slavuji u proljetnoj šumi, uzne-miruju miliciju i odvlače je od pravoga posla. A taj može? A? - Korovjov je pokazao na debeljka boje jorgovana kojemu se zbog toga na licu vidjela velika uznemirenost. — Tko je on? Odakle je došao? Zašto? Bilo nam je dosadno bez njega, je li? Ili smo ga možda zvali? Dakako — sarkastično iskrivivši usta, na sav glas urlao je bivši regent — on je, vidite, u svečanom odijelu boje jorgovana, sav je napuhnut od lososa, sav je pun valute, a naš čovjek, a naš čovjek? To je gorko! Gorko! Gorko! zacvilio je Korovjov kao djever* na starinskoj svadbi.

Sva ta glupa, bezobzirna i, vjerojatno, politički štetna stvar izazvala je u Pavelu Josifoviču bijes od kojega je drhtao, ali, koliko to god bilo čudno, po očima nagrnule publike vidjelo se da je u mno-

* Stari ruski običaj: kad se mладenci na svadbi javno ljube gosti viču »gorko!« (prim. prev.).

gih ljudi dobila podršku! A kad je Behemot, je približivši prljavi poderani rukav očima, tragično uskliknuo:

- Hvala, vjerni prijatelju, što si se zauzeo za stradalnika - nastalo je čudo. Pristojan tiki starčić, odjeven jadno ali čisto, starčić, koji je kupovao tri kolača od badema u slastičarskom odjelu, iznenada se preobrazio. Njegove su oči bljesnule borbenim plamom, pocrvenio je, bacio smotuljak s kolačima na pod i viknuo:

- Istina! — dječjim tankim glasom. Zatim je dohvatio pladanj, zbacio s njega ostatke čokoladnog Eiffelova tornja što ga je uništilo Behemot, zamahnuo njime, lijevom je rukom strancu strgnuo šešir, a desnom je svom snagom udario ploštimice pladnjem stranca po čelavoj glavi. Razlijegao se zvuk kakav nastaje kad se s kamiona istovaruje željezni lim. Debeljko je, blijedeći, pao nauznak i sjeo u bačvu sa sledom iz Kerča, istisнуvši iz nje vodoskok sleđeva rasola. Odmah se dogodilo i drugo čudo. Ljosnuvši u bačvu, čovjek boje jorgovana povikao je na čistom ruskom jeziku, bez ikakva strana naglaska:

- Ubit će me! Milicija! Ubit će me banditi! - očigledno uslijed šoka iznenada ovladavši do toga časa njemu nepoznatim jezikom.

Tada je prestalo vratarovo zviždanje, i u gomili uzbudjenih kupaca zasvjetlucale su, približavajući se, dvije milicijske kacige. Ali, kako se u parnom kupalištu polijeva klupa, tako je podmukli Behemot polio benzinom iz primusa slastičarski pult, i on se zapalio sam od sebe. Plamen je šiknuo uvis i jurnuo duž pulta proždirući lijepo papirnate vrpce na košarama s voćem. Prodavačice su s vriskom potrčale iza pultova, i tek što su ih napustile, buknuli su i platneni zastori na prozorima, a i na podu se zapalio benzin. Publika je odmah počela očajno vikati, ustuknula je iz odjela za slastice, zgnječivši sad nepotrebnoga Pavela Josifoviča, a iz ribljeg odjela, prodavači sa svojim naoštrenim noževima, jedan za drugim, potrčali su u kasu prema vratima stražnjeg izlaza. Građanin boje jorgovana, s mukom se izvukavši iz bačve, sav u sleđevu soku, prebacio se preko lososa na pultu i potrčao za njima. Zazvonila su i prosula se stakla na

izlaznim zrcalnim vratima, razbili su ih ljudi što su se spašavali, a obojica nitkova — i Korovjov i proždrljivac Behemot — nekamo su nestali, ali kamo — nije se moglo razaznati. Tek naknadno su očevici, koji su prisustvovali početku požara u Torgsinu na Smolenskom trgu, pričali kako su navodno oba huligana poletjela uvis, do stropa, i tamo su se obojica rasprsnula kao dječji baloni. Valja sumnjati, dakako, da je upravo tako bilo, ali što ne znamo, to ne znamo.

Ali znamo da su točno minutu poslije događaja na Smolenskom trgu i Behemot i Korovjov već bili na pločniku bulevara, upravo kraj kuće Gribojedovljeve tetke. Korovjov je zastao kraj ograde i progovorio:

— Ba! Pa to je dom pisaca! Znaš, Behemote, čuo sam mnogo dobroga i laskavoga o tom domu. Pogledaj, prijatelju moj, ovaj dom! Ugodno je pomisliti da se pod tim krovom krije i dozrijeva mnoštvo talenata.

— Kao ananasi u staklenicima — rekao je Behemot i da bi bolje razgledao žućastu kuću sa stupovima, popeo se na betonski dio ograde od kovana željeza.

— Potpuno točno — složio se sa svojim nerazdvojnim suputnikom Korovjov — i slatka jeza obuzima srce kad pomisliš da u ovoj kući sada dozrijeva budući autor »Don Quijotea«, ili »Fausta« ili, vrag neka me nosi, »Mrtvih duša«! A!

— Strašno je i pomisliti — potvrđio je Behemot.

— Da - nastavio je Korovjov — mogu se očekivati divne stvari u staklenicima doma što pod svojim krovom ujedinjuje nekoliko tisuća isposnika koji su odlučili svoj život posvetiti službi Melpomeni, Polihimniji i Taliji. Zamisli, kakva će se podići buka kad netko od njih za početak uruči čitalačkoj publici »Revizora« ili u najgorjem slučaju »Jevgenija Onjegina«!

— Upravo tako - opet je potvrđio Behemot.

— Da, — nastavio je Korovjov i zabrinuto podigao prst — ali! Ali velim, i ponavljam to — ali! Samo ako nekakav mikroorganizam ne napadne to nježno, neotporno raslinje, ako ga ne nagrize u korije-

nu, ako ono ne istrune! A to biva s ananasima! Oj-oj-oj, itekako biva!

— Uzgred - pitao je Behemot gurajući svoju okruglu glavu kroz rešetke na ogradi — što to oni rade na verandi?

— Objeduju — objasnio je Korovjov — dodajem uz to, dragi moj, da je ovdje vrlo dobar i jeftin restoran. A ja, osim toga, kao i svaki putnik poslije duga putovanja, osjećam želju da jedem i popijem velik hladan vrč piva.

— I ja također - odgovorio je Behemot, i obojica su lupeža krenula popločanim puteljkom ravno do verande restorana, koji nije slučio zlo.

Dosađujući se, blijeda građanka u bijelim dokoljenicama i u bijeloj bereti s repićem sjedila je u bečkom stolcu kod ulaza verande s ugla - tamo gdje je u zelenilu puzavica na ogradi od letvica bio napravljen ulaz. Pred njom je na običnom kuhinjskom stolu ležala debela knjiga kancelarijskoga tipa u koju je građanka, iz nepoznatih razloga, upisivala one koji su ulazili u restoran. Upravo je ta građanka zaustavila Korovjova i Behemota.

— Vaše iskaznice? — ona je začuđeno gledala Korovjovljeve cvike re, a također i Behemotov primus i Behemotov poderani lakat.

— Molim vas da me tisuću puta ispričate, kakve iskaznice? - upitao je Korovjov čudeći se.

— Jeste li pisci? — upitala je sa svoje strane građanka.

— Bezuvjetno - dostojanstveno je odgovorio Korovjov.

— Vaše iskaznice? — ponovila je građanka.

— Predivna moja... - počeo je Korovjov nježno.

— Ja nisam predivna — prekinula ga je građanka.

— O kako mi je to žao - razočarano je rekao Korovjov i nastavio:

- Pa što, ako vam nije ugodno da budete predivni, što bi bilo vrlo zgodno, ne morate biti. Znači, da biste se uvjerili kako je Dostojevski pisac, zar je zaista potrebno tražiti od njega iskaznicu? Uzmite bilo kojih pet stranica iz bilo kojeg njegova romana i vi ćete se bez ikakve iskaznice uvjeriti kako imate posla s piscem. Prepostavljam

čak da nije imao nikakve iskaznice! Kako ti misliš? - upitao je Koroviov Behemota.

— Kladim se da nije imao — odgovorio je taj stavljajući primus na stol kraj knjige i brišući rukom znoj sa čadava čela.

— Vi niste Dostojevski — rekla je građanka koju je Koroviov zbrun

— No, nikada se ne zna, nikada se ne zna — odgovorio je.

— Dostojevski je umro - rekla je gradanka, ali ne baš s pouzdanjem.

— Prosvjedujem! — gorljivo je uzviknuo Behemot. — Dostojevski je besmrtan.

— Vaše iskaznice, građani — rekla je građanka.

— Dopustite, to je na kraju krajeva smiješno! — nije se predao Koroviov. — Ne određuje pisca iskaznica nego ono što on piše. Odakle znate kakve se zamisli roje u ovoj glavi? - i on je pokazao Behemotovu glavu s koje je ovaj odmah skinuo kapu tobože zato da bi je građanka mogla bolje pogledati.

— Maknite se, građani — rekla je ona već uzrujano.

Koroviov i Behemot su se pomaknuli ustranu, propustivši nekakva pisca u sivu odijelu, u ljetnoj košulji bez kravate, košulji koje je ovratnik široko ležao na ovratniku sakoa, i s novinama pod miškom. Pisac je ljubazno kimnuo građanki, u hodu stavio u pruženu knjigu nekakvu čvrknju i prešao na verandu.

— Jao, nećemo mi, nećemo mi, — tužno je progovorio Koroviov - nego on će dobiti vrč hladna piva, o kojem smo mi, bijedne skitnice, toliko maštali. Naš je položaj težak i žalostan, i ne znam što će s nama biti.

Behemot je samo s gorčinom raširio ruke i stavio kapu na okruglu glavu obraslu gustom kosom koja je vrlo nalikovala mačjem krvnzu.

U taj čas tih, ali odlučan glas, začuo se nad građankinom glavom.

— Propustite, Sofja Pavlovna.

Građanka s knjigom se zaprepastila; u zelenilu ograde pojавio se bijeli prsluk fraka i klinasta brada flibustjera. On je ljubazno gledao dvojicu sumnjivih odrpanaca i, čak štoviše, kretnjama ih je pozi-

vao. Autoritet Arčibalda Arčibaldoviča bila je stvar koja se i te kako ozbiljno shvaćala u restoranu kojim je on rukovodio, i Sofja Pavlovna pokorno je upitala Korovjova:

- Kako je vaše prezime?
- Panajev¹ — ljubazno je odgovorio. Gradanka je zapisala to prezime i podigla upitni pogled prema Behemotu.
- Skabičevski² — propiskutao je ovaj pokazujući svoj primus. Sofja Pavlovna je i to zapisala i pružila knjigu posjetiocima na potpis. Korovjov je uz prezime »Panajev« napisao »Skabičevski«, a Behemot je kraj Skabičevskog napisao »Panajev«. Arčibald Arčibaldovič koji je dokraja zapanjio Sofju Pavlovnu, smješkajući se zanosno, poveo je goste do najboljega stola na suprotnome kraju verande, tamo gdje je bila najgušća sjena, do stola kraj kojega je sunce veselo plesalo kroz jedan od proreza na zelenoj ogradi. Sofja Pavlovna, trepčući od čuđenja, dugo je proučavala čudne potpise koje su u knjizi ispisali neočekivani posjetiocci.

Ništa manje nego Sofju Pavlovnu zapanjio je Arčibald Arčibaldovič konobare. On je osobno odmaknuo stolac od stola, pozivajući Korovjova da sjedne, namignuo je jednom konobaru, nešto šapnuo drugome, i obojica konobara su se počela vrtjeti oko novih gostiju od kojih je jedan svoj primus postavio na pod kraj svoje izlizane cipele. Brzo je sa stola nestao stari stolnjak sa žutim mrljama, u zraku škripeći od uškrobljenosti zalepršao je, bjelji od beduinskoga plašta, drugi, a Arčibald Arčibaldovič je šaptao tiho, ali vrlo značajno, nagnuvši se nad Korovjovljevo uho:

- Sto vam mogu ponuditi? Imam izvrsnu jesetru... preoteo sam je kongresu arhitekata...
- Vi... e... dajte nam općenito zakusku... e... — dobrodušno je promrmljao Korovjov, zavalivši se u stolcu.

¹ Panajev je ime ruskog književnika i memoarista iz 19. stoljeća

² Skabičevski je ime poznatog ruskog književnog povjesničara.

- Razumijem - zatvorivši oči, značajno je rekao Arčibald Arčibaldovič.

Videći kako se šef odnosi prema krajnje sumnjivim posjetiocima, konobari su odagnali svoje sumnje i ozbiljno se prihvatali posla. Jedan je prinosio šibicu Behemotu koji je iz džepa izvadio opušak i stavio ga u usta, drugi je pritrčao zveckajući zelenim staklom i postavljujući kraj jedaćega pribora čašice, duguljaste čaše i tanke pehare iz kojih se tako dobro pije narzan ispod tende... ne, reći ćemo unaprijed... pio se narzan ispod tende nezaboravne Gribojedovljeve verande.

- Mogu vam ponuditi file od šumske jarebice — melodiozno je mijaukao Arčibald Arčibaldovič. Gost u napuklim cvikerima u potpunosti je odobravao prijedloge zapovjednika brika i blagonaklonoga gledao kroz nepotrebno staklo.

Beletrist Petrakov-Suhovej koji je sjedio sa suprugom za susjednim stolom i dovršavao svinjski kotlet, svim piscima svojstvenom moći zapažanja primijetio je udvaranje Arčibalda Arčibaldoviča i vrlo se, vrlo začudio. A njegova supruga, vrlo cijenjena dama, čak je zbog pirata postala ljubomorna na Korovjova pa je žličicom zakucala — kao da hoće reći, zašto s nama tako odugovlače... zar nije vrijeme da donesu sladoled? O čemu je riječ?

Ipak, uputivši Petrakovoj očaravajući smiješak, Arčibald Arčibaldovič je njoj poslao samo konobara, a sam nije napuštao svoje drage goste. Ah, mudar je bio Arčibald Arčibaldovič! A imao je i moć zapažanja, ništa manju nego sami pisci! Arčibald Arčibaldovič je znao za seansu u Varijetetu i za mnoga druga zbivanja ovih dana, čuo je, i za razliku od drugih, njemu je zapela za uši riječ »kockasti« i riječ »mačak«. Arčibald Arčibaldovič se odmah dosjetio tko su njegovi gosti. A dosjetivši se, s njima se naravno nije htio svađati. Baš je ta Sofja Pavlovna čudna! Treba tako nešto izmisliti — prepriječiti put ovoj dvojici na verandu! Uostalom, što nju treba pitati!...

Oholo čeprkajući žličicom rastopljeni sladoled, Petrakova je gledala nezadovoljnim očima kako se stol pred dvojicom ljudi, odjeve-

nih poput strašila, kao u bajci pokriva jestvinama. Blistavo oprani listovi salate već su virili iz posude sa svježim kavijarom... trenutak, i odmah se pojavio specijalno postavljen pomoćni stolić s orošenim srebrnim vjedrom...

Tek kad se uvjerio da je sve učinjeno kako valja, tek kad je u kobabarovim rukama dolepršala pokrivena tava u kojoj se nešto prćakalo, Arčibald Arčibaldovič sebi je dopustio da ostavi dvojicu tajanstvenih posjetilaca, ali ipak im je prije toga šapnuo:

— Oprostite! Samo trenutak! Osobno ču pogledati fde!

Odletio je od stola i sakrio se u unutarnjem hodniku restorana. Da je kakav promatrač mogao vidjeti sljedeće postupke Arčibalda Arčibaldoviča, oni bi mu se nedvojbeno učinili zagonetnima.

Sef se uopće nije uputio u kuhinju kako bi nadgledao file nego u skladište restorana. Otvorio ga je svojim ključem, zatvorio se, izvadio iz škrinje s ledom, oprezno da ne uprlja manšete, dvije povelike jesetre, zamotao ih u novinski papir, pažljivo povezao vrpcom i stavio na stranu. Zatim je u susjednoj sobi provjerio je li na svom mjestu njegov ljetni ogrtač sa svilenom podstavom i šešir, i tek je onda otišao u kuhinju gdje je kuhar marljivo pripravljao fde što ga je pirat obećao gostima.

Treba reći da uopće ništa čudno ili nerazumljivo u ovim postupcima Arčibalda Arčibaldoviča nije bilo, i smatrati čudnjima takve postupke mogao bi samo površan promatrač. Postupci Arčibalda Arčibaldoviča sasvim su logično proizlazili iz svega što im je pretvodilo. Poznavanje posljednjih događaja, a najvažnije — neobičan predosjećaj Arčibalda Arčibaldoviča, govorili su šefu Gribojedovljeva restorana kako objed dvojice njegovih posjetilaca, iako obilan i raskošan, neće dugo potrajati. I osjećaj koji nikada nije prevario bivšega flibustjera nije ga ni ovaj put iznevjerio.

Dok su se Korovjov i Behemet kucali drugom čašicom hladne moskovske votke-prepečenice, pojavio se na verandi znojan i uzbudjen kroničar Boba Kandalupski, poznat u Moskvi po svojem zadivljujućem sveznanju, i odmah sjeo k Petrakovima. Stavivši svoju

napuhnutu torbu na stolić, Boba je odmah stavio usne na Petrakovljevo uho i u njega prošaptao nekakve vrlo sablažnjive stvari. Madame Petrakova, umirući od znatiželje, primaknula je i svoje uho punašnim pohotnim masnim Bobinim usnama. A taj je, po-katkad se osvrćući poput lopova, stalno šaputao te šaputao, a mogle su se razabratи pojedine riječi kao:

— Kunem vam se svojim poštenjem! U Sadovoј ulici, u Sadovoј — Boba je još više snizio glas - odolijevaju mećima! Meci... Pucnji... benzin, požar... meci...

— Lažljivce što šire ogavne glasine — negodujući nešto glasnije nego što se to svijjelo Bobi, zatrubila je kontraaltom madame Petrakova — njih bi trebalo ispitati! Ali, ništa zato, tako će i biti, već će njih dovesti u red! Kakve štetne izmišljotine!

— Kakve izmišljotine, Antonido Porfirjevna! — uskliknuo je Boba ogorčen sumnjama pišćeve supruge, i opet psiknuo: — Kažem vam, odolijevaju mećima... A onda požar... Oni u zrak... u zrak... — Boba je siktao ne sluteći kako oni o kojima priča sjede u blizini, uživajući u njegovu siktanju. Uostalom, taj je užitak uskoro prestao. Iz unutarnjega dijela restorana izjurila su na verandu trojica muškaraca, čvrsto remenjem opasana, u kožnim dokoljenicama i s revolverima u rukama. Prvi je viknuo zvonko i snažno:

— Ni makac s mjesta! — I odmah su sva trojica otvorila paljbu na verandi, ciljajući u glave Korovjova i Behemota. Obojica napadnutih odmah su se rasplinula u zraku a iz primusa je suknuo stup plameni ravno u tendu. Kao da se razjapljeno ždrijelo s crnim rubovima pojavilo na tendi i počelo širiti na sve strane. Kroza nj je probila vatrica i suknula na krov Gribojedovljeva doma. Fascikli s papirima što su ležali na prozoru prvoga kata u sobi uredništva odmah su se zapalili, a iza njih je plamen zahvatio zastor, i tada se vatrica, pucketajući kao da je netko podjaruje, proširila na unutrašnjost tetkine kuće.

Za nekoliko sekundi po popločanim puteljcima što su vodili prema željeznoj ogradi na bulevaru, odakle je u srijedu navečer došao

Ivanuška kao prvi vjesnik nesreće koju nije nitko shvaćao — sada su trčali pisci koji nisu završili objed, Sofja Pavlovna, Petrakova, Petrakov.

Pravovremeno izišavši kroz sporedni izlaz, ne bježeći nikamo i nikamo ne žureći, kao kapetan koji mora posljednji napustiti brod u plamenu, stajao je mirni Arčibald Arčibaldovič u ljetnom ogrtaču sa svilenom podstavom, s dvije velike jesetre pod miškom.

POGLAVLJE 29.

SUBBINA MAJSTORA I MARGARITE JE ODLUČENA

U sunčevu zalazu, visoko iznad grada, na kamenoj terasi jedne od najljepših zgrada u Moskvi, zgrade koja je sagrađena gotovo prije stotinu pedeset godina, nalazila su se dvojica: Woland i Azazello. Nije ih se moglo vidjeti odozdo s ulice, jer ih je od nepoželjnih pogleda skrivala ograda s gipsanim vazama i gipsanim cvijećem. Ali su oni mogli pogledom obuhvatiti grad sve do njegovih rubova.

Woland je sjedio na sklopivom stolcu, odjeven u svoj crni plašt. Njegov dugački i široki mač bio je zaboden okomito u pukotinu između dviju ploča na terasi tako da je tvorio sunčev sat. Sjena mača polagano je i nezaustavljivo postajala duža pužući prema crnim cipelama na Sotoninim nogama. Položivši oštru bradu na nadlaniču, skvrčen na stolcu, i stavivši jednu nogu poda se, Woland je netremice gledao nepreglednu gomilu palača, divovskih kuća i malih straćara osuđenih na propadanje. Azazello, koji se rastao sa svojim suvremenim izgledom, to jest s ogrtačem, šeširom, lakiranim cipelama, odjeven kao i Woland u crno, nepomično je stajao nedaleko od svoga gospodara i kao i on nije skidao pogled s grada.

Woland je prozborio:

— Kakav zanimljiv grad, zar ne?

Azazello se pomaknuo i uljudno odgovorio:

— Messire, meni se više sviđa Rim!

— Da, to je stvar ukusa - odgovorio je Woland.

Poslije nekog vremena opet se začuo njegov glas:

- Odakle taj dim, tamo na bulevaru?
- To gori Gribojedov - odgovorio je Azazello.
- Valja, dakle, prepostaviti da je tamo bio nerazdruživi par, Korojovov i Behemot.
- O tome nema nikakve dvojbe, messire.

Opet je zavladala šutnja, i dvojac na terasi gledao je kako u prozorima, okrenutima na zapad, na gornjim katovima visokih blokova bukti izlomljeno, zasljepljujuće sunce. Wolandovo oko gorjelo je poput jednog od tih prozora, iako je Woland leđima bio okrenut sunčevu zalasku.

Ali je tada nešto primoralo Wolanda da skrene svoju pozornost na okruglu kupolu koja se nalazila na krovu iza njegovih leđa. Iz njezina zida izišao je odrpan, ilovačom uprljan, mračan, crnobrad čovjek u hitonu i u sandalama.

— Ba! — uskliknuo je Woland gledajući podrugljivo došljaka. — Najmanje se tebi moglo ovdje nadati! Zbog čega si došao, nezvani, ali očekivani goste?

— K tebi, duše zla i gospodaru sjena — odgovorio je došljak gledajući Wolanda neprijazno i namrgoděno.

— Ako si došao k meni, zašto me nisi pozdravio, bivši skupljaču poreza? — progovorio je grubo Woland.

— Zato što neću da ti poželim zdravlje — drsko je odgovorio došljak.

— Ali ćeš se s time morati pomiriti — suprotstavio se Woland i podsmijeh je iskrivio njegova usta — još se nisi pravo ni pojавio na krovu, a već si učinio glupost, i ja ћu ti reći u čemu se ona sastoji — u tonu tvojih riječi. Ti si izgovorio svoje riječi kao da ne priznaješ sjene a također ni zla. Budi tako dobar i zamisli se nad pitanjem: što bi činilo tvoje dobro kad ne bi postojalo zlo, i kako bi izgledala Zemlja kad bi s nje nestale sjene? Sjene nastaju od ljudi i predmeta. Evo sjene moga mača. Ali postoje i sjene drveća i živilih bića. Zar želiš orobiti cijelu zemaljsku kuglu i zbrisati s nje sve drveće i sve živo radi tvoje maštarije da uživaš u čistom svjetlu? Ti si glup.

— Neću se s tobom svađati, stari sofistu — odgovorio je Levi Matej
— Ti se i ne možeš sa mnom svađati zbog razloga koji sam već
spomenuo: ti si glup — odgovorio je Woland i upitao: — No, kaži
kratko, da me ne umaraš, zašto si se pojavio?

— On me je poslao.

— Što ti je zapovjedio da mi kažeš, robe?

— Ja nisam rob — sve ljuči, odgovorio je Levi Matej - ja sam nje-
gov učenik.

— Mi govorimo različitim jezicima kao i uvijek - rekao je Woland
— ali stvari o kojima govorimo zbog toga se ne mijenjaju. Dakle?...

— On je pročitao Majstorovo djelo - govorio je Levi Matej - i
moli te da sa sobom povedeš Majstora i da ga nagradiš mirom. Zar
je to tebi teško učiniti, duše zla?

— Meni nije ništa teško učiniti — odgovorio je Woland — i ti to
dobro znaš. — Zašutio je, a onda dodao: — A zašto ga vi ne uzmete k
sebi, u svjetlo?

— On nije zaslužio svjetlo, on je zaslužio mir - žalosnim je glasom
rekao Levi.

— Poruči da će sve biti učinjeno - odgovorio je Woland i dodao, a
njegovo je oko zaplamsalo: — i odmah me ostavi.

— On moli da onu koja ga je voljela i patila zbog njega također
povedete - prvi se put molećivo obratio Levi Wolandu.

— Bez tebe se nikako ne bismo tome dosjetili. Odlazi.

Levi Matej nakon toga je nestao, a Woland je pozvao Azazella i
zapovjedio mu:

— Odleti k njima i sve učini.

Azazello je napustio terasu i Woland je ostao sam. Ali njegova
samoća nije dugo potrajala. Začuli su se na pločama terase koraci i
živahni glasovi, i pred Wolanda su stupili Korovjov i Behemot. Ali
debeljko više nije nosio primus nego je bio natovaren drugim pred-
metima. Tako se pod njegovim pazuhom nalazio mali pejzaž u zla-
tnu okviru, preko ruke bio je prebačen kuharski, napola izgorjeli
ogrtač, a u drugoj ruci je držao lososa s kožom i repom. Korovjov i

Behemot mirisali su po paljevini, Behemotova je gubica bila umazana čadom, a kapa nagorjela.

— Pozdrav, messire! — povikao je obijesni par i Behemot je mahnuo lososom.

— Baš ste krasni — rekao je Woland.

— Messire, zamislite — povikao je Behemot uzbudeno i radosno — mislili su da sam pljačkaš!

— Sudeći po predmetima koje si donio sa sobom — odgovorio je Woland, gledajući uokviren pejzaž — ti i jesi pljačkaš.

— Vjerujte, messire — prostodušnim glasom započeo je Behemot.

— Ne, ne vjerujem — kratko je odgovorio Woland.

— Messire, kunem vam se, junački sam pokušao spasiti sve što se moglo, i tu je sve što mi je uspjelo zaštiti.

— Radije reci zbog čega se zapalio Gribojedov? - upitao je Woland Obojica, i Korovjov i Behemot, raširili su ruke, podigli oči prema nebu, a Behemot je uzviknuo:

— Pojma nemam! Sjedili smo mirno, potpuno tiho, jeli smo...

— I odjednom — tras, tras! - nastavio je Korovjov - pucnjevi! Izbezumljeni od straha Behemot i ja potrčali smo na bulevar, progontitelji za nama, a mi trk prema Timirjazevljevu spomeniku!

— Ali je osjećaj dužnosti — umiješao se Behemot — nadvladao nasramotni strah, i mi smo se vratili!

— Ah, vratili ste se? — rekao je Woland — tada je, dakako, zgrada izgorjela do temelja.

— Do temelja! - žalosno je potvrđio Korovjov - to jest, messire, doslovce do temelja, kako ste se izvoljeli točno izraziti. Sve sami ugarcici!

— Jurnuo sam — pričao je Behemot — u dvoranu za sjednice, to je ona sa stupovima, messire, računajući kako će izvući nešto vrijedno. Ah, messire, moja žena, kad bih je imao, dvadesetak bi puta bila u opasnosti da ostane udovica! Ali, srećom, nisam oženjen, messire, i iskreno govoreći, sretan sam što nisam. Ah, messire, zar treba mijenjati samačku slobodu za mukotrpan jaram!

- Opet počinješ govoriti koješta — primijetio je Woland.
- Slušam i nastavljam — odgovorio je mačak — da, na primjer taj pejzaž. Ništa drugo nisam mogao iznijeti iz dvorane, plamen mi je udario u lice. Potrčao sam u skladište i spasio lososa. Potrčao sam u kuhinju i spasio ogrtač. Smatram, messire, kako sam učinio sve što sam mogao, i ne razumijem kako objasniti sumnjičav izraz na vašem licu.
- A što je radio Korovjov, dok si ti pljačkao? — upitao je Woland.
- Pomagao sam vatrogascima, messire — odgovorio je Korovjov pokazujući svoje poderane hlače.
- Ah, ako je tako onda će, naravno, biti potrebno sagraditi novu zgradu.
- Bit će sagrađena, messire — odazvao se Korovjov - usuđujem se to tvrditi.
- U tom slučaju preostaje želja da zgrada bude bolja od prijašnje - primijetio je Woland.
- Tako će i biti, messire — rekao je Korovjov.
- Meni to možete vjerovati — dodao je mačak — ja sam pravi pravcati prorok.
- U svakom slučaju, mi smo se javili, messire — izvjestio je Korovjov — i čekamo vaše zapovijedi.
- Woland se digao sa stolca, prišao ogradi i dugo je šutke, okrenut leđima svojoj pratnji, gledao u daljinu. Vrativši se od ruba ograde, opet se spustio na svoj stolac te rekao:
- Zapovijedi neće biti, izvršili ste sve što ste mogli, i više mi zasad vaše usluge nisu potrebne. Možete se odmarati. Sada će doći oluja, posljednja oluja koja će okončati sve što se okončati mora, a mi ćemo krenuti na put.
- Vrlo dobro, messire — odgovorila su obojica lakrdijaša i nestala negdje iza okrugle kupole koja se nalazila na sredini terase.
- Oluja o kojoj je govorio Woland već se spremala na obzoru. Crni oblak se podigao na zapadu i do polovice zakrlio sunce. Zatim ga je prekrio potpuno. Na terasi je postalo svježije. Doskora se smračilo.

Tama, nadošla sa zapada, prekrila je veliki grad. Nestali su mostovi, dvorci. Nestalo je sve kao da nikad i nije postojalo na svijetu. Preko cijelog neba projurila je plamena munja. Zatim je grom potresao grad. Udarac se ponovio i počela je oluja. U njezinoj magli Woland se više nije vidio.

POGLAVLJE 30.

VRIJEME JEI VRIJEME JEI

— Zžnaš — govorila je Margarita — upravo kad si sinoć zaspao, čitala sam o tami koja je nadošla sa Sredozemnog mora... i ti idoli, ah, zlatni idoli! Ne znam zašto, ali oni mi cijelo vrijeme ne daju mira. Čini mi se da će i sada biti kiše. Osjećaš li kako postaje svježije?

— Sve je to dobro i lijepo — odgovarao je Majstor dok je pušio i rukom rastjerivao dim — čak i oni idoli, Bog s njima, ali što će se dalje dogoditi, nikako ne mogu pojmiti!

Taj su razgovor vodili dok je sunce zalazilo, i upravo tada kad se Wolandu na terasi javio Levi Matej. Prozorčić na podrumu bio je otvoren, i daje netko pogledao unutra začudio bi se kako neobično izgledaju oni koji razgovaraju. Na Margaritino nago tijelo bio je prebačen crni plašt, a Majstor je bio u svojem bolničkom rublju. Bilo je tako, jer Margarita nije imala što staviti na sebe budući da su sve njezine stvari ostale u vili, pa iako je ta vila bila nedaleko, nije dakako bilo ni govora da ona ode onamo i uzme svoje stvari. A Majstor, čija su odijela bila u ormaru kao da nikamo nije odlazio, jednostavno se nije želio presvući, budeći u Margariti pomisao da će se dogoditi nekakva posvemašnja glupost. Istina, bio je prvi put obrijan, računajući od one jesenske noći (u klinici su mu bradu skidali aparatom).

Soba je također izgledala čudno i bilo je vrlo teško shvatiti nešto u njezinu kaosu. Na sagu su ležali rukopisi, oni su bili i na divanu.

Nekakva je knjiga ležala u naslonjaču. A na okruglom stolu bio je prostrt objed, a među jelima stajalo je nekoliko boca. Odakle su se stvorile na stolu te jestvine i pića nisu znali ni Margarita ni Majstor. Kad su se probudili, našli su sve to na stolu.

Naspavavši se do subotnjeg sumraka, i Majstor i njegova prijateljica osjećali su se potpuno odmoreno i samo je nešto podsjećalo na jučerašnje događaje - oboje je boljela lijeva sljepoočnica. U njihovim su se dušama dogodile velike promjene, u što bi se uvjerio svatko tko bi mogao prisluškivati razgovor u podrumskome stanu. Ali nije bilo nikoga tko bi prisluškivao. Dvorište je i bilo zato dobro jer je uvijek bilo pusto. Lipe i vrbe pred prozorom, koje su svakoga dana postajale zelenije, širile su proljetni miris, a vjetrić ga je donosio u podrum.

—Fuj, vraže! — neočekivano je uskliknuo Majstor. — Samo kad pomislim... — ugasio je opušak u pepeljari i stegao glavu rukama — ne, slušaj, ti si pametan čovjek i nikada nisi bila luda... zar ozbiljno misliš da smo jučer bili kod Sotone?

— Posve ozbiljno — odgovorila je Margarita.

—Dakako, dakako — ironično je rekao Majstor — sada su očito umjesto jednoga luđaka — dva, i muž i žena! — Digao je ruke prema nebū i povikao: — Ne, neka vrag zna što je to! Vrag, vrag, vrag!

Umjesto odgovora Margarita se bacila na divan, prasnula u smijeh, zamahnula bosim nogama i zatim povikala:

— Oj, ne mogu više! Oj, ne mogu više! Pogledaj samo na što si nailik!

Nasmijavši se od srca, dok je Majstor stidljivo popravljao bolničke hlače, Margarita se uozbiljila.

— Nehotice si upravo sada rekao istinu — počela je govoriti — vratna što se zbiva, i vrag će, vjeruj mi, sve uredit! — Njezine su oči zaplamtjele, skočila je, počela plesati i vikati: - Kako sam sretna, kako sam sretna, kako sam sretna što sam s njim sklopila ugovor! O, davole, davole! A vi ćete, mili moj, morati živjeti s vješticom. — Poslije toga poletjela je k Majstoru, obgrrlila ga oko vrata i počela lju-

biti njegova usta, nos, obraze. Vijorili su pramenovi Majstorove nepočešljane kose, pod poljupcima buknuli su njegovi obrazi i čelo.

— Ti si stvarno postala slična vještici.

— Ne poričem — odgovorila je Margarita — ja sam vještica i vrlo sam time zadovoljna!

— Pa dobro - govorio je Majstor - vještica, pa vještica. Vrlo zgodno i sjajno! Mene su, očigledno, oteli iz bolnice! Također vrlo zgodno. Vraćen sam ovamo, dopustimo i to... Pretpostavimo čak da nas neće ščepati, ali reci mi, tako ti svega što ti je sveto, od čega i kako ćemo živjeti? Dok to govorim, zabrinut sam za tebe, vjeruj mi.

U taj čas pojatile su se na prozoriču cipele s tupim vršcima i donji dio prugastih hlača. Zatim su se te hlače prignule u koljenu i nečija je velika stražnjica zaklonila dnevno svjetlo.

— Alojzije, jesli kod kuće? — upitao je glas negdje iznad hlača, iz prozora.

— Opet počinje — rekao je Majstor.

— Alojzij? — upitala je Margarita prilazeći prozoru. — On je jučer uhićen. A tko ga traži? Kako vam je ime?

Istog trena nestala su koljena i stražnjica, čulo se kako su se zalupila vrtna vrata, a zatim je sve došlo na svoje mjesto. Margarita se zavalila na divan i tako se smijala da su joj potekle suze. Ali, kad se stišala, njezino se lice neizmjerno promijenilo, progovorila je ozbiljno, govoreći spuznula je s divana, dopuzala do Majstorovih koljena, i gledajući ga u oči, počela milovati njegovu glavu.

— Koliko si trpio, koliko si trpio, jadni moj! Samo ja to znam. Gle, na glavi imaš sijede vlasi a kod usana duboku boru. Jedini moj, mili moj, nemoj misliti ninašto. Ti si previše morao misliti, a sad ću za tebe misliti ja! I ja ti jamčim, jamčim, da će sve biti divno.

— Ja se ni ne plašim, Margot - iznenada joj je odgovorio Majstor, podigao glavu i učinio joj se takvim kakav je bio kad je pisao o tome što nikada nije video ali je zacijelo znao da se zbilo — a ne plašim se zato što sam već sve iskusio. Sviše su me plašili i više me ničim

uplašiti ne mogu. Ali mi je žao tebe, Margot, to je posrijedi, zato i ponavljam jedno te isto. Osvijesti se! Zašto da uništiš svoj život s bolesnikom i siromahom? Vrati se! Ja te žalim, zato i govorim tako.

— Ah, ti, ti - vrteći raskuštranom glavom šaptala je Margarita — ah, ti, malodušni, nesretni čovječe! Zbog tebe sam prošle noći drhtala naga, izgubila svoju prirodu i zamijenila je novom, nekoliko mjeseci sjedila sam u tamnoj sobici i mislila samo na jedno — na oluju nad Jeršalajimom, isplakala sam svoje oči, a sada kad je došla sreća, ti me tjeraš? Pa dobro, otići će, otići će, ali znaj da si ti okrutan čovjek! Tebi su opustošili dušu!

Bolna nježnost obuzela je Majstorovo srce i on je zaplakao zagnjurivši glavu u Margaritinu kosu. Plaćući, ona mu je šaptala, dok su njezini prsti prebirali po Majstorovim sljepoočnicama.

— Da, sijede vlasti, gledam svojim očima kako se snijegom pokriva glava, ah, moja, moja napaćena glava. Gle, kakve su tvoje oči! U njima je pustoš... A ramena, ramena s bremenom... Unakazili su, unakazili — Margaritine riječi postale su nepovezane, Margarita je grcala.

Tada je Majstor obrisao oči, podigao klečeću Margaritu, i sam je ustao, pa čvrsto rekao:

— Dosta! Ti si me posramila. Nikada više neću biti malodušan i neću se vratiti tom pitanju, budi mirna. Znam kako smo oboje žrtve duševne bolesti koju sam možda prenio na tebe... što možemo, zajedno ćemo je podnositи.

Margarita je primaknula usne Majstorovu uhu i prošaptala:

— Kunem ti se tvojim životom, kunem se zvjezdognančevim sijonom kojega si opisao, sve će biti dobro!

— No dobro, dobro — rekao je Majstor i dodao nasmijavši se: — Naravno, kad su ljudi potpuno opljačkani kao ti i ja, oni traže spas u nadnaravnim silama! Pa što, slažem se da ga tamo tražimo.

— Eto, eto, sad si opet prijašnji, smiješ se — odgovorila je Margarita — idi do vraka s tvojim učenim riječima. Nadnaravne ili ne — zar nije sve to svejedno? Želim jesti.

I ona je za ruku povukla Majstora k stolu.

— Nisam siguran neće li ta hrana sad propasti u zemlju ili odletjeti kroz prozor — govorio je Majstor potpuno se smirivši.

— Neće odletjeti!

U taj čas u prozorčiću se začuo nazalni glas:

— Mir vama.

Majstor je zadrhtao, a Margarita koja se već bila priviknula na neobično povikala je:

— Pa to je Azazello! Ah, kako je to milo, kako je to dobro! - i šapnuvši Majstoru: - Eto vidiš, nisu nas napustili! - krenula otvoriti.

— Zaogrni se — viknuo je za njom Majstor.

— Fućkam ja na to - odgovorila je Margarita već iz hodnika.

I eto Azazello se već naklonio, pozdravio se s Majstором sjevnuvši svojim krivim okom, a Margarita je klicala:

— Ah, kako mi je drago! Nikada u životu mi nije bilo tako drago!

Oprostite, Azazello, što sam gola!

Azazello je zamolio da se ona ne uznamirava, uvjeravao kako je vidio ne samo gole žene nego i žene s potpuno oderanom kožom, i hitro sjeo k stolu, stavivši prethodno u kut kraj peći nekakav smotak u tamnom brokatu.

Margarita je Azazello nalila konjaka i on ga je odmah ispio. Majstor koji s njega nije skidao pogled, ponekad je sebi ispod stola štipao nadlanicu lijeve ruke. Ali njegova štipanja nisu pomogla. Azazello se nije rasplinuo u zraku, da, valja reći istinu, za to nije bilo nikakve potrebe. Ništa strašno nije bilo u riđem čovjeku mala rasta, osim odjeće koja nije bila sasvim obična - nekakva mantija ili plašt - opet, ako čovjek dobro promisli, i to se događa. Konjak je također znao piti, kao i svi dobri ljudi, na dušak i bez jela. Od konjaka u Majstorovoje glavi zašumjelo i počeo je misliti:

»Ne, Margarita ima pravo! Dakako, preda mnom sjedi izaslanik đavolov. Pa i ja sam sam preksinoć dokazivao Ivanu da je on na Patrijaršijskim ribnjacima susreo upravo Sotonu, a sada sam se prep-

lašio te misli i počeo nešto brbljati o hipnotizerima i halucinacijama. Kakvi hipnotizeri, kvragu!«

Počeo je promatrati Azazella i uvjerio se da u njegovim očima postoji nešto usiljeno, neka misao koju taj ne želi prije vremena izreći. »On nije samo u posjetu, već je došao s nekom porukom — mislio je Majstor.

Moć zapažanja nije ga iznevjerila. Ispivši treću čašicu konjaka, koji na Azazella nije nimalo djelovao, posjetilac je ovako započeo:

— Ugodan podrumčić, vrag neka me nosi! Samo se nameće pitanje što da se u njemu radi, u tom podrumčiću?

— To se isto i ja pitam — nasmijavši se odgovorio je Majstor.

— Zašto me uznemirujete, Azazello? — upitala je Margarita. — Većemo nekako!

— Što to gorovite! — povikao je Azazello — nisam ni pomislio uzmiravati vas. I ja kažem već ćemo nekako. Da! Skoro sam zaboravio, messire vas je dao pozdraviti i naredio mi da vam kažem kako vas poziva na malu šetnju s njim, ako, dakako, vi to želite. Što kažete na to?

Margarita je pod stolom gurnula nogom Majstora.

— S velikim zadovoljstvom — odgovorio je Majstor proučavajući Azazzella, a taj je nastavio:

— Nadamo se da ni Margarita Nikolajevna neće odbiti?

— Ja sigurno neću odbiti — rekla je Margarita i opet je njezina noga dotaknula Majstorovu.

— Divna stvar! — uskliknuo je Azazello. — To ja volim! Jedan-dva gotovo! A ne kao onda u Aleksandrovsom parku!

— Ah, nemojte me na to podsjećati, Azazello, tada sam bila glupa. Da, ne treba me, uostalom, za to strogo suditi — ne susrećeš svaki dan nečistu silu!

— Svakako - potvrđio je Azazello - svaki dan bi bilo suviše ugodno!

— Meni se sviđa brzina — govorila je Margarita uzbudeno — sviđa mi se brzina i golotinja. Kao iz mauzera — taf! Ah, kako on puca! —

povikala je Margarita, obraćajući se Majstoru. - Sedmica pod jastukom i u svaki pik!... - Margarita se opila, njezine su oči zablistale.

— I opet sam zaboravio — povikao je Azazello udarivši se po čelu ne znam gdje mi je glava! Messire je poslao dar — tu se okrenuo upravo Majstoru — bocu vina. Upozoravam vas da je to ono isto vino koje je pio prokurator Judeje. Falernsko vino.

Posve je razumljivo što je takva rijetkost izazvala veliku Margaritini i Majstorovu pozornost. Azazello je izvukao iz komada tamnog pogrebnog brokata potpuno pljesnjiv vrč. Vino su pomirisali, nalili u čaše, gledali kroza nj svjetlo na prozoru koje se gubilo pred oluju.

— U Wolandovo zdravlje! - uskliknula je Margarita, podižući svoju čašu.

Sve troje dohvatiло je čaše i ispiло velik gutljaj. Odmah je predujno svjetlo počelo gasnuti u Majstorovim očima, prestao je disati i osjetio je da dolazi kraj. Vidio je još kako nasmrt bliјeda Margarita, bespomoćno pružajući ruke k njemu, spušta glavu na stol, a zatim pada na pod.

— Trovač... - dospio je još viknuti Majstor. Htio je dohvatiти nož sa stola da udari Azazella, ali je njegova ruka nemoćno kliznula po stolnjaku, sve što je okruživalo Majstora u podrumu pocrnilo je, a zatim je sve nestalo. Pao je nauznak, i dok je padao rasjekao je kožu sljepoočnice na uglu daske pisaćega stola.

Kad su otrovani zamukli, Azazello je počeo djelovati. Prvo je iskočio kroz prozor, i za nekoliko časaka bio je u vili u kojoj je živjela Margarita Nikolajevna. Uvijek savjestan i točan Azazello je htio provjeriti je li sve učinjeno kako valja. Sve je bilo u redu. Azazello je video kako je smrknuta žena koja je očekivala povratak svoga muža izišla iz svoje spavaće sobe, iznenada problijedila, uhvatila se za srce i kriknuvši bespomoćno:

— Nataša! Bilo tko... k meni! — pala je na pod u gostinjskoj sobi ne doprijevši do kabineta.

— Sve je u redu - rekao je Azazello. Za časak je bio kraj palih ljubavnika. Margarita je ležala licem zagnjurenim u sag. Svojim že-

ljeznim rukama Azazello ju je okrenuo kao lutku licem prema sebi, i zagledao se u nju. Naočigled se lice otrovane mijenjalo. Čak se u olujnom sumraku vidjelo kako je iščeznulo njezino privremeno vještice škiljenje i oština crta. Lice pokojnice je postalo svijetlo i konačno se smekšalo, a njezino iskrivljeno lice više nije bilo zvjersko već naprosto ženstveno patnički iskrivljeno lice. Tada je Azazello rastvorio njezine bijele zube, i ulio u usta nekoliko kapljica onog vina kojim ju je i otrovaо. Margarita je uzdahnula, podigla se bez Azazelove pomoći, sjela i tiho upitala:

— Zašto, Azazello, zašto? Što ste sa mnom učinili?

Vidjela je Majstora kako leži, zadrhtala i prošaptala:

— To nisam očekivala... ubojica!

— Ma ne, ne - odgovorio je Azazello - on će odmah ustati. Ah, zašto ste tako nervozni!

Margarita mu je odmah povjerovala, toliko je uvjerljiv bio glas riđega demona. Skočila je, snažna i živa, i pomogla napojiti vinom Majstora. Otvorivši oči, on je pogledao mračno i s mržnjom ponovio svoju posljednju riječ:

— Trovač...

— Ah, obično je vrijedanje nagrada za dobru uslugu! — odgovorio je Azazello. - Zar ste slijepi? Progledajte konačno!

Tada se Majstor podigao, ogledao se pogledom živim i svijetlim i upitao:

— Što znači ova novost?

— To znači — odgovorio je Azazello - da vam je vrijeme. Već olujutnji, čujete li? Smrkava se. Konji ruju zemlju, drhće mali vrt. Oprastajte se od podruma, oprastajte brže.

— A, shvaćam... — rekao je Majstor, ogledavajući se — vi ste nas ubili, mi smo mrtvi. Ah, kako je to pametno! Kako u pravi čas! Sada sam sve shvatio.

— Ah, smilujte se — odgovorio je Azazello — čujem li ja to vas? Vaša vas prijateljica naziva Majstorom, vi sada razmišljate, kako onda možete biti mrtvi? Zar je, da biste se smatrali živim, bezuvjet-

no potrebno sjediti u podrumu s košuljom i bolničkim hlačama na sebi? Smiješno!

— Shvatio sam što ste rekli — povikao je Majstor — nemojte nastaviti! Imate tisuću puta pravo!

— Veliki Woland! - ponavljala je za njim Margarita. — Veliki Woland! Izmislio je nešto bolje nego ja! Ali samo roman, roman — vikala je Majstoru — uzmi sa sobom roman, kamo god otišao.

— Ne treba - odgovorio je Majstor — znam ga napamet.

— Ali ti nećeš ni rijeći... ni rijeći iz njega zaboraviti? — pitala je Margarita privinuviši se k ljubavniku i otirući krv s njegove rasječene sljepoočnice.

— Budi mirna. Sada neću ništa i nikada zaboraviti — odgovorio je.

— Onda vatra! — povikao je Azazello. — Vatra, od koje je sve počelo i s kojom ćemo sve završiti.

— Vatra! — strašno je kriknula Margarita. Prozorčić je u podrumu lupnuo, vjetar je nadigao zastor. Na nebu je veselo i kratko zagrmjelo. Azazello je gurnuo ruku s pandžama u peć, izvukao cjepanicu koja se dimila i njome zapalio stolnjak na stolu. Zatim je potpalio svežanj starih novina na divanu, a za njim rukopis i zastor na prozoru.

Majstor kojega je već opijao budući galop, zbacio je s police nekakvu knjigu na stol, rastvorio je njezine listove na gorućem stolnjaku i knjiga je planula veselim plamom.

— Gori, gori, prijašnji živote!

— Gori, patnjo! — vikala je Margarita.

Soba se već njihala u crvenim stupovima i zajedno s dimom izjutrije je troje kroz vrata, potrčalo kamenim stubama i našlo se u dvorištu. Prvo što su tamo vidjeli bila je graditeljeva kuharica koja je sjedila na tlu; kraj nje je ležao razbacani krumpir i nekoliko svežnjevi luka. Kuharčino stanje bilo je razumljivo. Tri vranca frktala su pred drvarnicom, trzala se, raskapala zemlju. Margarita je zajašila prva, za njom Azazello, posljednji Majstor. Stenući, kuharica je htjela podići ruku da napravi znak križa, ali je Azazello iz sedla povikao prijeteći:

— Odsjeći će ti ruku! - zazviždao je, i konji su se lomeći grane lipa uzdigli i zaboli u niski crni oblak. Odmah je iz podrumskoga prozoračića suknuo dim. Odozdo je dopro slab, žalostan kuharičin krik:

— Gorimo!...

Konji su već letjeli nad krovovima Moskve.

— Želim se oprostiti s gradom — viknuo je Majstor Azazellu koji je jahao sprijeda. Grom je progutao kraj Majstorove rečenice. Azazello je kimnuo glavom i pustio svoga konja u galop. U susret jahačima jurio je oblak, ali još nije lio kišu.

Letjeli su iznad bulevara, vidjeli su kako ljudske figurice bježe sklanjajući se pred kišom. Padale su prve kapi. Nadletjeli su dim — sve što je ostalo od Gribojedovljeva doma. Nadletjeli su grad koji je već oblila tama. Nad njima su sijevale munje. Zatim je krovove zamjenilo zelenilo. Tek tada se spustila kiša i pretvorila jahače u tri velika mjeđura u vodi.

Margariti je već bio poznat osjećaj leta, a Majstoru nije pa se čudio kako su se brzo našli na cilju, kod onog s kojim se htio oprostiti zato što se više ni s kim drugim nije imao oprostiti. Pod velom kiše on je odmah prepoznao zgradu klinike Stravinskog, rijeku i šumu na drugoj obali koju je bio dobro proučio. Spustili su se u grmlje na tratinu nedaleko od klinike.

— Ja će vas ovdje pričekati — povikao je Azazello prekriživši ruke kao štit, čas osvijetljen munjama čas nestajući u sivom velu — oprostite se brzo!

Majstor i Margarita su skočili iz sedla i poletjeli promičući kao vodene sjene kroz vrt klinike. Ubrzo je Majstor vičnom kretnjom otvarao rešetku na balkonu sobe br. 117. Margarita ga je slijedila. Ušli su Ivanuški, nevidljivi i neprimijećeni, dok je oluja hučila i zavijala. Majstor se zaustavio kraj postelje.

Ivanuška je ležao nepomično kao i onda kad je prvi put promatrao oluju u kući svoga odmora. Ali nije plakao kao onda. Kad je dobro pogledao tamnu siluetu koja je ušla k njemu s balkona, on se podigao, pružio ruke i radosno rekao:

— A, to ste vi! A ja vas čekam i čekam! Evo vas, susjede!

Na to je Majstor odgovorio:

— Ja sam ovdje, ali više na žalost ne mogu biti vaš susjed. Odlazim zauvijek i došao sam se k vama samo oprostiti.

— Znao sam to, domislio sam se — tih je odgovorio Ivan i upitao: — jeste li ga susreli?

— Da — rekao je Majstor — došao sam se oprostiti s vama zato što ste bili jedini čovjek s kojim sam razgovarao u posljednje vrijeme.

Ivan se razvedrio i rekao:

— Dobro je što ste ovamo svratili. Održat ću svoju riječ, i više pjesmice neću pisati. Mene sada zanima nešto drugo — Ivanuška se namiješio i bezumnim očima gledao nekamo mimo Majstora — želim nešto drugo napisati.

Majstor se uzbudio zbog tih riječi i sjevši na rub Ivanuškine postelje rekao:

— To je dobro, to je dobro. Napišite o njemu nastavak.

Ivanuškine su oči zablistale.

— A zar vi sami nećete? — Tada je poniknuo i zamišljeno dodao: — Ah, da... što ja to pitam — Ivanuška je pogledao u pod pa preplašeno podigao oči.

— Da — rekao je Majstor i njegov se glas učinio Ivanuški nepoznat i prigušen — ja više neću pisati o njemu. Bit ću zauzet nečim drugim.

Huku oluje proparao je daleki zvižduk.

— Čujete li? — upitao je Majstor.

— Oluja huči...

— Ne, to mene zovu, moram ići — objasnio je Majstor i podigao se s kreveta.

— Pričekajte! Još jednu riječ — zamolio je Ivan. — Jeste li nju pronašli? Je li vam ostala vjerna?

— Evo je — odgovorio je Majstor i pokazao na zid. Od bijelog zida odmaknula se tamna Margarita i prišla krevetu. Gledala je mladića koji je ležao i u njezinim se očima vidjela briga.

— Jadni, jadni... - tiho je šaptala Margarita i nadvila se nad krevet.

— Kako je lijepa — bez zavisti, ali s tugom i s nekakvim tihim gangućem rekao je Ivan — vidi ti, kako je s vama sve dobro ispalo. A sa mnom nije tako — tada je razmislio i zamišljeno dodao: — A uostalom, možda i jest...

— Da, da — prošaptala je Margarita i još se bliže sagnula k bolesniku — poljubit će vas u čelo, i sve će s vama biti kako valja... to mi možete vjerovati, svašta sam već vidjela, sve znam.

Mladić je obgrlio njezin vrat objema rukama i ona ga je poljubila.

— Ostaj zdravo, učeniče — jedva čujno rekao je Majstor i počeo se rasplinjavati u zraku. Nestao je, a zajedno s njim i Margarita. Rešetka na balkonu se zatvorila.

Ivan se uznemirio. Sjeo je na postelju, osvrnuo se nemirno, čak je zajausknuo, progovorio sam sa sobom, digao se. Oluja je bjesnjela sve jače i očito je uzbudila njegovu dušu. Uznemirilo ga je i to što je svojim već izvježbanim sluhom sviknutim na tišinu začuo za vratima užurbane korake, prigušene glasove. Dozvao je nervozno i drhureći:

— Praskovja Fjodorovna!

Praskovja Fjodorovna već je ulazila u sobu, upitno i zabrinuto gledajući Ivanušku.

— Što je? Što se dogodilo? - pitala je ona. - Zar vas oluja uzbuduje? Ništa, ništa... odmah ćemo vam pomoći. Odmah će pozvati liječnika.

— Ne, Praskovja Fjodorovna, nije potrebno da zovete liječnika — rekao je Ivanuška ne gledajući uznemireno Praskovju Fjodorovnu nego zid — sa mnom se ne zbiva ništa osobito. Ja se već snalazim, ne bojte se. Nego mi radije recite — prisno je zamolio Ivan — što se tamo kraj mene, u u stotinuosamnaestoj sobi sada dogodilo?

— U stotinuosamnaestoj? — upitala je Praskovja Fjodorovna i njezine su oči pobjegle. — Ništa se tamo nije dogodilo. - Ali je njezin glas bio neiskren, Ivanuška je to odmah primijetio i rekao:

— E, Praskovja Fjodorovna! Vi ste tako istinoljubiv čovjek... Zar mislite da će pobjesnjeti? Ne, Praskovja Fjodorovna, toga neće biti. Bolje je da otvoreno kažete, jer ja kroz zid sve osjećam.

— Umro je sada vaš susjed — prošaptala je Praskovja Fjodorovna koja se nije imala snage oduprijeti svojoj istinoljubivosti i dobroti, i preplašeno je pogledala Ivanušku sva obasjana svjetlom munje. Ali se s Ivanuškom nije dogodilo ništa strašno. On je samo značajno podigao prst i rekao:

— Znao sam to! I budite uvjereni, Praskovja Fjodorovna, da je sada u gradu umro još jedan čovjek. Ja čak znam tko - tada se Ivanuška tajanstveno nasmiješio — to je — žena!

POGLAVLJE 31.

NA VRAPČJIM GORAMA

Uluja je nestala bez traga i nad cijelu se Moskvu poput svoda nadvila raznobođna duga koja je stajala na nebu i pila vodu iz rijeke Moskve. Na uzvisini, na brežuljku, između grmlja vidjele su se tri tamne sjene. Woland, Koroviov i Behemot sjedili su u sedlima triju vranaca gledajući grad koji se prostro preko rijeke i lomio sunce u tisućama blještavih prozora okrenutih na zapad, prema kruškastim kupolama Djevičanskog manastira.

U zraku je zašumilo i Azazello, za kojim su,iza crnog repa njegova plašta, letjeli Majstor i Margarita, spustio se zajedno s njima kraj skupine koja ih je čekala.

- Morali smo vas uznemiriti, Margarito Nikolajevna i Majstore — progovorio je Woland nakon šutnje — ali nemojte mi zamjeriti. Ne mislim da ćete to požaliti. Dakle — obratio se samo Majstoru — oprostite se s gradom. Vrijeme nam je — Woland je pokazao rukom u crnoj rukavici s rezom onamo gdje su mnogobrojna sunca preko rijeke talila staklo, gdje je iznad tih sunaca stajala magla, dim, para grada usijana tijekom dana.

Majstor je skočio iz sedla, ostavio ostale i potrčao prema padini na brežuljku. Crni plašt se vukao za njim po zemlji. Majstor je gledao grad. U prvi mah srce je obuzela tuga, ali se ona brzo pretvorila u slatki nemir, skitničko cigansko uzbuđenje.

- Zauvijek! U tome treba naći smisao — prošaptao je Majstor i obližnuo suhe, ispucale usne. Stao je osluškivati i opažati što se

događa u njegovoju duši. Njegovo se uzbuđenje pretvorilo, kako mu se učinilo, u osjećaj duboke i smrtne uvrede. Ali ni taj osjećaj nije bio postojan, nestao je i njega je zamijenila ponosna ravnodušnost, a napoljetku — predosjećaj vječnoga spokoja.

Skupina jahača čekala je Majstora šutke. Skupina jahača gledala je kako se crni dugački lik razmahuje na rubu obronka, čas podiže glavu kao da želi pogledom obuhvatiti cijeli grad sve do njegovih rubova, čas spušta glavu na grudi kao da proučava izgaženu kržljavu travu pod nogama.

Šutnju je prekinuo Behemot kojemu je bilo dosadno.

— Dopustite mi, maitre - progovorio je - prije galopa zvižduk na rastanku.

— Možeš uplašiti damu — odgovorio je Woland — a, osim toga, ne zaboravi kako je svršeno s tvojim današnjim nepodopština.

— Ah ne, ne, messire - odazvala se Margarita, sjedeći u sedlu poput amazonke, podbočivši se i spustivši do zemlje šiljasti dugi skut — dopustite mu neka zviždi. Uhvatila me tuga prije daleka putovanja. Zar ne, messire, ona je potpuno prirodna, čak i kada čovjek zna da ga na kraju toga puta čeka sreća? Neka nas on razveseli, bojim se da će to inače završiti suzama, i sve će biti pokvareno prije puta!

Woland je kimnuo Behemotu, taj je živnuo, skočio iz sedla na zemlju, stavio prste u usta, napuhnuo obraze i zazviždao. U Margaritnim ušima je zazvonilo. Njezin se konj propeo, u šumarku su s drveća popadale suhe grančice, prhnulo je jato vrana i vrabaca, zakovitao se stup prašine prema rijeci, i vidjelo se kako je na hidrobusu, koji je prolazio kraj pristaništa, s putnika odletjelo nekoliko kapa u vodu. Od zvižduka Majstor je zadrhtao, ali se nije osvrnuo, razmahao se još nemirnije, podižući ruku k nebu kao da prijeti gradu. Behemot je ponosno pogledao naokolo.

— Zazviždano je, ne poričem — pokroviteljski je primijetio Krovov — stvarno je zazviždano, ali, govoreći nepristrano, zazviždano je vrlo osrednje!

— Pa nisam ja regent — dostojanstveno i oholo odgovorio je Behemot i neočekivano namignuo Margariti.

— Daj da ja pokušam kao u stara vremena — rekao je Korovjov, protrljaо ruke, puhnuо u prste.

— Pazi, pazi — začuo se grubi Wolandov glas na konju — samo bokosnih sakaćenja!

— Messire, vjerujte - odazvao se Korovjov i stavio ruku na srce — šala, isključivo tek šala... — tada se iznenada protegao uvis kao da je od gume, prstima desne ruke načinio je nekakvu složenu figuru, zavrnuo se poput zavrtnja, zatim je, odjednom se odvrnuvši, zazviždao.

Margarita taj zvižduk nije čula, ali ga je vidjela u času kad je zajedno s vatrenim konjem odletjela dvadesetak hvati u stranu. Kraj nje, hrast je bio iščupan s korijenjem, zemlja se do same rijeke prekrila iverjem. Velik dio obale, zajedno s pristaništem i restoranom, potonuo je u rijeku. Voda je zakipjela, šiknula uvis, a na suprotnu obalu, nisku i zelenu, izronio je čitav hidrobus s potpuno nepovrijedenim putnicima. Pred noge Margaritina konja koji je frktao, pala je čavka koju je usmratio Fagotov zvižduk. Taj je zvižduk uplašio Majstora. Uhvatio se za glavu i potrčao natrag skupini svojih suputnika koji su ga čekali.

— Dakle — obratio mu se Woland s visine svojeg konja — svi su računi izravnani? Rastanak je završen?

— Da, završen je - odgovorio je Majstor i, umirivši se, pogledao u Wolandovo lice izravno i hrabro.

I tada je nad Gorama zagrmio poput trube strašni Wolandov glas:

— Vrijeme je!! - i oštar zvižduk i smijeh Behemotov.

Konji su jurnuli i jahači su se dignuli uvis i počeli jahati. Margarita je osjećala kako njezin bijesni konj grize i vuče uzde. Wolandov plašt se nadvio nad glavama čitave kavalkade, taj je plašt počeo prekrivati nebeski svod u sumraku. Kad se na časak crni pokrivač razmaknuo, Margarita se u kasu okrenula i vidjela kako iza njih

nema ne samo raznobojsnih tornjeva i aviona što nad njima uzlijeće, nego već odavna ni samoga grada koji je propao u zemlju i ostavio iznad sebe samo maglu.

POGLAVLJE 32.

OPROŠTAJ I VJEĆNO UTOČIŠTE

Bogovi, bogovi moji! Kako je žalosna zemlja noću! Kako su tajanstvene magle iznad močvara! Tko je lutao u tim maglama, tko je mnogo patio prije smrti, tko je letio nad tom zemljom noseći na sebi pretežak teret, taj to znade. To zna umoran čovjek. I on bez tuge ostavlja zemljine magle, njezine močvare i rijeke, on se laka srca predaje u zagrljaj smrti, znajući kako će mu samo ona <donijeti mir>.

Čudesni vranci su se takoder umorili i nosili su svoje jahače polagan, a neumitna noć već ih je stizala. Osjećajući je iza leđa, utihnuo je čak i nestasni Behemot i, žarivši nokte u sedlo, letio je šutljiv i ozbiljan, raširivši svoj rep. Noć je počela pokrивati crnom maratom šume i lugove, noć je palila žalosne plamičke negdje daleko dolje, sada nezanimljive i nepotrebne, tuđe plamičke, i za Margarini i za Majstora. Noć je dostigla skupinu jahača, prosula se na nju odozgo i bacala na žalosnom nebu čas tamo bijele mrljice zvijezda.

Noć je postajala sve gušća, letjela usporedo, hvatala jahače za plasteve i, strgnuvši ih s njihovih ramena, razotkrivala obmane. I kad je Margarita koju je zapuhnuo hladan vjetar otvorila oči, vidjela je kako mijenjaju obliće svi koji su letjeli svome cilju. Kad im je usustret iza ruba šume počeo dolaziti crven pun mjesec, sve su utvare nestale, pale u močvaru, utonula je u magle privremena čudesna odjeća.

Jedva da bi čovjek prepoznao Korovjova-Fagota, samozvanog prevodioca konzultanta kojemu nikakvi prijevodi nisu bili potrebni, u onome koji je sada letio tik uz Wolanda, desno od Majstorove prijateljice. Na mjestu onoga koji je u odrpanoj cirkuskoj odjeći napustio Vrapčje gore pod imenom Korovjov-Fagota, sada je jahao tiho zveckajući zlatnom uzdom tamnoljubičasti vitez mračna lica koje se nikada nije smiješilo. Podbradak je upro u prsa, nije gledao mjesec, nije ga zanimala zemlja, zadubio se u svoje misli, leteći uz Wolanda.

— Zašto se on tako promijenio? — kroz fijuk vjetra tiho je Woland da upitala Margarita.

— Jednom se taj vitez zlosretno našalio — odgovorio je Woland okrenuvši k Margariti svoje lice s blagim plamom u oku - igra riječima koju je načinio razgovarajući o svjetlu i tmini nije bila sa-svim dobra. I vitez se poslije toga morao šaliti nešto više i duže nego li je pretpostavljaо. Ali danas je noć obračuna. Vitez je svoj račun platio i poravnao!

Noć je otregnula i mekani rep Behemotov, oderala s njega krvno i razbacala njegove čuperke po močvarama. Taj, koji je prije bio mačak, što je tješio kneza tmine, postao je mršav mladić, demon-paž, najbolji lakrdijaš koji je ikada postojao na svijetu. Sada je i on zašutio, i letio tiho, izloživši svoje mlado lice svjetlu koje je sipao mjesec.

S bočne strane skupine letio je Azazello blistajući čeličnim oklopom. Mjesecina je promijenila i njegovo lice. Bez traga je nestao glupi bezobrazni očnjak i škiljavost se pokazala lažnom. Oba Azazellova oka bila su jednaka, prazna i crna, a lice bijelo i hladno. Sada je Azazello letio u svom pravom liku, kao demon bezvodne pustinje, demon-ubojica.

Sebe Margarita nije mogla vidjeti, ali je dobro vidjela kako se promijenio Majstor. Njegova je kosa postala na mjesecini bijela i skupljena u pletenicu, vijorila je na vjetru. Kad je vjetar podigao plašt s Majstorovih nogu, Margarita je vidjela na njegovim visokim čizmama zvjezdice ostruga koje su čas blistale čas gasnule. Kao mla-

dić-demon i Majstor je letio ne skidajući pogled s mjeseca, ali mu se smiješio kao dobro poznatom i voljenom, i nešto je, po navici koju je stekao u sobi br. 118 - sam sebi mrmljao.

I konačno, Woland je letio također u svom pravom liku. Margarita ne bi mogla reći od čega je napravljena uzda njegova konja i, mislila je kako je moguće da su mjesecëvi lančići i konj sam — samo gomila tmine, griva tog konja - oblak, a ostruge konjanikove - bijele mrlje zvijezda.

Tako su šutke letjeli dugo, sve dok se dolje krajolik nije počeo mijenjati. Žalosne šume utonule su u zemaljskom mraku i povukle su za sobom i mutne oštice rijeka. Dolje su se pojavili i počeli blijeskati obluci, a među njima su se zacrnjele provalije u koje nije dopirala mjesecina.

Woland je spustio svoga konja na kamenu turobnu visoravan i tada su konjanici krenuli korakom, slušajući kako konji svojim potkovicama gaze kremen i kamen. Mjesec je obasjavao prostor zelenim i jarkim svjetлом, i Margarita je uskoro opazila u pustinjskom kraju naslonjač i u njemu bijeli lik čovjeka. Možda je čovjek bio gluh ili suviše zadubljen u razmišljanja. On nije čuo kako je drhtala kamena zemlja pod težinom konja i konjanici su se približili ne uznemirujući ga.

Mjesec je pomogao Margariti, svijetlio je jače nego najbolja električna svjetiljka, i Margarita je vidjela kako čovjek koji je sjedio i čije su se oči činile slijepima, brzo trlja svoje ruke i upire oči koje ne vide u mjesecëv kolut. Sada je Margarita vidjela da kraj teškog kamennog naslonjača, na kojem zbog mjesecine bliješte iskre, leži taman velik pas oštih ušiju i, kao i njegov gospodar, nemirno gleda u mjesec.

Kod nogu čovjeka ležale su krhotine razbijena vrča i crno-crvena mlaka koja se ne suši.

Konjanici su zaustavili svoje konje.

- Vaš su roman pročitali - progovorio je Woland okrenuvši se Majstoru - i rekli samo to da on, na žalost, nije završen. Htio sam

vam pokazati vašeg junaka. Oko dvije tisuće godina sjedi na toj zavrni i spava, ali kad se pojavi pun mjesec, kako vidite, njega mori besanica. Ona muči ne samo njega nego i njegova vjerna čuvara, psa. Ako je istina da je kukavičluk najteži porok onda pas nije za to kriv. Jedino čega se bojao hrabri pas bila je oluja. Ali taj koji voli mora dijeliti sudbinu onoga koga voli.

— Što on govori? — upitala je Margarita i njezino posve mirno lice prekrila je sjenka sućuti.

— On govori — odgovorio je Woland — uvijek isto, on govori da nema mira i da ima tešku dužnost. To uvijek govori kada ne spava, a kada spava vidi uvijek jedno te isto: put, obasjan mjesecinom, i želi hodati njime i razgovarati s uhićenikom Ha-Nocrijem, zato što, kako tvrdi, nije nešto rekao do kraja tada, davno, četrnaestog dana proljetnoga mjeseca nišana. Ali, jao, njemu ne uspijeva stupiti na taj put i nitko mu ne prilazi. Zato, a što drugo učiniti, razgovara sam sa sobom. Uostalom, potrebna je nekakva raznolikost — i svojem govoru o mjesecu ponekad dodaje kako više od svega na svijetu mrzi svoju besmrtnost i nečuvenu slavu. On tvrdi da bi odmah zamijenio svoju sudbu sa sudbom odrpana lutalice Levi Mateja.

— Dvanaest tisuća mjeseci za jednu mjesecinu u prošlosti, nije li to previše? — upitala je Margarita.

— Zar se ponavlja zgoda s Fridom? — rekao je Woland. — Ali, Margarito, ovdje se ne uzbudujte. Sve će biti dobro, na tome je sagrađen svijet.

— Otpustite ga! — odjednom je prodorno viknula Margarita onako kako je vikala dok je bila vještica, i od toga povika odronio se kamen u brdima i poletio po grebenima u provaliju, svojom bukom zaglušujući brda. Ali Margarita ne bi mogla reći je li to bila buka pada ili buka sotonskoga smijeha. Bilo kako bilo, Woland se smijao gledajući Margaritu i rekao:

— Ne treba vikati u brdima, on je svejedno navikao na odronjavanje i to ga neće uz nemiriti. Nemojte moliti za njega, Margarito,

zato što je za njega već molio onaj s kojim bi on tako želio razgovarati. — Tada se Woland opet okrenuo Majstoru i rekao: - Sto ćemo, sad možete svoj roman završiti jednom rečenicom!

Majstor kao da je upravo to čekao dok je nepomično stajao i gledao prokuratora koji je sjedio. Savio je ruke u trubu i kriknuo tako da je jeka poskočila po pustim i golim brdima:

— Slobodan! Slobodan! On te čeka!

Brda su Majstorov glas pretvorile u grom i taj ih je grom razrušio. Proklete su se kamene stijene srušile. Ostala je samo zaravan s kamnim naslonjačem. Nad crnim bezdanom u koji su propale stijene zasvjetlio je nepregledan grad s nad njim uzdignutim blještavim idolima povrh vrta koji se za mnogo tisuća mjeseci bujno razrastao. Ravno prema vrtu vodio je mjesec je put što ga je prokurator dugo očekivao i prvi je po njemu potrčao oštroph pas. Čovjek u bijelom plaštu s purpurnom podstavom digao se iz naslonjača i nešto viknuo hrapavim napuklim glasom. Nije se moglo razabrati, plače li on ili se smije, i što više. Vidjelo se samo da je za svojim vjernim čuvarom brzo potrčao i on po mjesecu putu.

— Da i ja podem za njim? — upitao je uzbudeno Majstor trgnuvši uzde.

— Ne - odgovorio je Woland - zašto poći tragovima onoga što je već svršeno.

— Onda znači onamo? - upitao je Majstor, okrenuo se i pokazao unazad, onamo gdje se u pozadini satkao nedavno ostavljeni grad s manastirskim kruškastim kupolama, s razbijenim u krhotine suncem u staklu.

— Također ne - odgovorio je Woland i njegov se glas zgušnuo i potekao nad stijenama — romantični Majstore! Onaj, za kim tako čezne da ga vidi vaš izmišljeni junak, kojega tek što ste otpustili vi sami, pročitao je vaš roman. - Tada se Woland okrenuo Margariti: — Margarito Nikolajevna! Treba vjerovati kako ste nastojali izmislići za Majstora najbolju budućnost, ali, zapravo, ono što vam ja predlažem i ono što je za vas molio Ješua - još je bolje! Ostavite

njih nasamo — govorio je Woland naginjući se iz svog sedla prema Majstorovu sedlu i pokazujući u smjeru prokuratora koji je otiašao — nemojmo im smetati. Možda će se u nečemu i složiti. — Tada je Woland mahnuo rukom u smjeru Jeršalajima i on je zgasnuo.

- I tamo također - Woland je pokazao prema pozadini - što ćete raditi u podrumu? — Sada se ugasilo razbijeno sunce u staklu. — Zašto? — nastavio je Woland uvjerljivo i meko - o, triput romantični Majstore, zar ne biste htjeli danju šetati sa svojom priateljicom pod višnjama koje počinju cvjetati, a navečer slušati Schubertovu glazbu? Zar vam neće biti ugodno pisati uz svijeće gušćim perom? Zar nećete, poput Fausta, sjediti nad retortom u nadi da će vam uspjeti napraviti novoga homunkula? Tamo, tamo! Tamo vas već čeka dom i stari sluga, svijeće već gore, a uskoro će se ugasiti jer ćete stići u svitanje. Tim putem, Majstore, tim putem! Ostajte zdravo, meni je vrijeme da krenem!

- Ostajte zdravo! - jednim su povikom odgovarali Wolandu Margarita i Majstor. Tada se crni Woland, ne tražeći nikakva puta, bacio u provaliju, a za njim se s bukom srušila njegova pratnja. Ni stijena, ni zaravni, ni mjesecева puta, ni Jeršalajima više nije bilo. Nestali su i vranci. Majstor i Margarita ugledali su obećano svitanje. Počinjalo je ovdje, tik uz ponoćni mjesec. Majstor je išao sa svojom priateljicom u blještavilu jutarnjih zraka preko kamenog mostića obrasla mahovinom. Prošli su preko njega. Potok je ostao iza vjernih ljubavnika i oni su išli po pješčanu putu.

- Slušaj tišinu — govorila je Margarita Majstoru i pijesak je romonio pod njezinim bosim nogama - slušaj i uživaj u tome što ti nije bilo dano u životu — u tišini. Gledaj pred sobom tvoj vječni dom koji su ti dali kao nagradu. Već vidim venecijanski prozor i vinova lozu koja se diže do samoga krova. Evo tvoga doma, evo tvog vječnog doma. Znam kako će navečer dolaziti k tebi oni koje voliš, koji te zanimaju i koji te neće uznemiravati. Oni će ti svirati, oni će ti pjevati, vidjet ćeš kakvo je svjetlo u odaji kad gore svijeće. Ti ćeš zaspati sa svojom zamašćenom i vječnom kapicom na glavi, ti ćeš

zaspati sa smiješkom na usnama. San će te osvježiti, ti ćeš početi mudro rasudivati. A otjerati me više nećeš. Tvoj ču san čuvati ja.

Tako je govorila Margarita idući s Majstorom prema njegovu vječnom domu i Majstoru se činilo da Margaritine riječi žubore jednako kao što je žuborio i šaptao potok koji su ostavili za sobom, i Majstorovo sjećanje, nemirno, izmučeno sjećanje počelo je gasnuti. Netko je pustio Majstora na slobodu, kao što je on upravo otpustio lik što ga je opisao. Taj je lik pao u ponor, otišao u nepovrat, primivši oprost noću uoči nedjelje, sin kralja-zvjezdoznanca, okrutni peti prokurator Judeje, konjanik Poncije Pilat.

EPILOG

Pa ipak, što je bilo dalje u Moskvi nakon što je u suton subotnje večeri Woland napustio prijestolnicu i nestao zajedno sa svojom svitom s Vrapčijih gora?

O tome kako je dugo vremena odjekivala prijestolnicom teška tutnjava najnevjerljivijih glasina koje su se vrlo brzo prenijele i u najudaljenija i zabačena mjesta provincije — ne treba ni govoriti, i te glasine čovjeku se čak gadi ponavljati.

Pisac ovih istinitih redaka osobno je, uputivši se u Feodosiju, čuo u vlaku priču kako je u Moskvi dvije tisuće ljudi izišlo iz kazališta potpuno nagih u doslovnom smislu riječi i da su u takvu stanju otišli kući taksi-automobilima.

Šapat »Nečista sila...« čuo se u redovima koji su stajali pred mljekarstvima, u tramvajima, u trgovinama, u stanovima, u kuhinjama, u vlakovima, i prigradskim i onima međugradskim, na kolodvori ma i malim postajama, u ljetnikovcima i na plažama.

Ljudi obrazovani i kulturni, razumije se, nisu sudjelovali u pričama o nečistoj sili koja je posjetila prijestolnicu, i čak su se tim pričama smijali i pokušavali pripovjedače urazumiti. Ali činjenica, kao što se kaže, ipak ostaje činjenica i odbaciti je prezirno, bez objašnjenja, nikako se ne može: netko je bio u prijestolnici. Već samo zgarište koje je ostalo od Gribojedova pa i štošta drugo rječito je to potvrđivalo.

Kulturni ljudi stali su na stajalište istrage: djelovala je banda hipnotizera i trbuhozboraca koja je izvrsno vladala tim umijećem.

Mjere za hvatanje bande bile su poduzete energično i brzo, kako u Moskvi tako i izvan nje, ali na žalost nisu dale rezultate. Onaj koji se predstavio kao Woland nestao je sa svim svojim dodvoricama i nije se više vratio u Moskvu niti se uopće igdje pojavio ili pokazao. Posve je prirodno što se nametnula pretpostavka kako je pobegao u inozemstvo, ali se ni tamo nigdje nije pojavio.

Istraga o njegovu djelu trajala je dugo. Jer, bilo kako bilo, to je djelo bilo stravično! Ne spominjući četiri spaljene kuće i stotine zaludenih ljudi, bilo je i ubijenih. Točno se to može reći za dvojicu: za Berlioza i za onoga zlosretnoga službenika u Uredu za upoznavanje stranaca sa znamenitostima Moskve, za bivšega baruna Majgela. Jer, oni su bili ubijeni. Nagorjele kosti potonjega nadene su u stanu br. 50 u Sadovoj ulici, nakon što je ugašen požar. Da, bilo je žrtava, i te su žrtve tražile istragu.

Ali su postojale žrtve i nakon što je Woland napustio prijestolnicu i, kakogod to bilo žalosno, te su žrtve bile crne mačke.

Po prilici stotinjak tih mirnih, čovjeku odanih i korisnih životinja, bilo je strijeljano ili uništeno na druge načine u različitim krajevima zemlje. Petnaestak mačaka, ponekad u unakaženu stanju, bilo je dostavljeno u milicijske stanice u raznim gradovima. Na primjer, u Armaviru je neki građanin jednu od tih nevinih životinja u miličiju priveo svezanih prednjih šapa.

Taj je građanin dočekao u zasjedi mačka u trenutku kad se životinja lopovska izgleda (zašto li mačke tako izgledaju? To nije zato jer su poročne nego zato što se boje da im netko od jačih bića nego što su one — psi ili ljudi — ne nanese kakvo zlo ili uvredu. I jedno i drugo je lako, ali, uvjeravam vas, to nije časno. Da, nije!), da, kad se dakle mačak lopovska izgleda spremao jurnuti među čičke.

Zgrabivši mačka i skidajući s vrata kravatu da bi svezao mačka, građanin je otrovno i s prijetnjom u glasu mrmljao:

— Aha! Čini se da ste sada izvoljeli doći k nama u Armavir, gospodine hipnotizeru? Ali ovdje vas se ne bojimo. Ne pretvarajte se da ste nijemi! Znamo mi kakva ste vi ptica!

Građanin je vodio mačka u miliciju vukući jadnu životinju za prednje šape, svezane zelenom kravatom, i pokušavajući udarcima prisiliti mačka da hoda na stražnjim šapama.

— Vi — vikao je građanin kojega su pratili dječaci i zviždali — prestanite, prestanite se praviti budalom! Neće vam uspjeti! Izvolite hodati kako svi hodaju!

Crni je mačak samo paćenički prevrtao očima. Lišen od prirode dara govora nije se mogao opravdati. Svoj spas duguje bijedna životinja u prvom redu miliciji, a osim toga svojoj gospodarici, poštovanoj staroj udovici. Tek što je mačak doveden u miliciju, tamo su se uvjerili da građanin jako miriše na špirit, zbog čega su odmah posumnjali u njegovu prijavu. Za to je vrijeme starica, koja je doznala od susjeda da su oteli njezina mačka, potrčala u stanicu i prišpjela u pravi čas. Dala je o mačku najlaskavije mišljenje, objasnila da ga poznaje pet godina, od vremena kada je još bio malo mače, da jamči za njega kao za samu sebe, dokazala je da nije učinio ništa zla i da nikada nije odlazio u Moskvu. Kako je rođen u Armaviru tako je u njemu i odrastao i naučio loviti miševe.

Mačak je odvezan i vraćen vlasnici, okusivši, istina, zla: iskusivši što je to pogreška i kleveta.

Osim mačaka neke beznačajne neugodnosti snašle su i ljude. Nekoliko njih je uhićeno. Među njima pritvoreni su na neko vrijeme bili: u Lenjingradu - građani Volman i Volper, u Saratovu, Kijevu i Harkovu — trojica Volodina, u Kazanu - Voloh, a u Penzi — posve neshvatljivo zašto — kandidat kemijskih znanosti Vetčinkevič... Istina, bio je visoka stasa, vrlo preplanuo, smeđokos.

U raznim je mjestima, osim toga, bilo uhićeno devet Korovina, četiri Korovkina i dvojica Karavajeva.

Nekog građanina su skinuli svezanoga iz sevastopoljskog vlaka na postaji Belgorod. Taj je građanin htio zabaviti suputnike trikovima s kartama.

U Jaroslavlju upravo u vrijeme ručka pojavio se u restoranu građanin s primusom u rukama što ga je malo prije uzeo s popravka.

Čim su ga vidjela dvojica vratara napustila su svoje mjesto u garderobi i pobjegla, a za njima su pobjegli iz restorana svi posjetioc i osoblje. Pritom je blagajnici na nepoznat način nestao cijeli utržak.

Bilo je još mnogo toga, tko će se svega sjetiti! Umovi su se uveliko uzbudili.

Još jednom i još jednom valja odati priznanje istrazi. Sve je bilo učinjeno ne samo da se pohvataju zločinci nego i da se objasni sve što su počinili. I sve je to objašnjeno i ta su objašnjenja, mora se priznati, bila jasna i neprijeporna.

Istražitelji i iskusni psihijatri ustanovili su kako su članovi zločinačke bande ili možda jedan od njih (uglavnom je sumnja padala na Korovjova) bili hipnotizeri neviđene snage koji su se mogli pojavljivati ne na onim mjestima gdje su zapravo bili nego na nepostojećim i promijenjenim položajima. Osim toga, oni su navodili na pomisao one koje su susretali da se neke stvari ili ljudi nalaze tamo gdje ih u stvarnosti nije bilo, i obrnuto, uklanjali su iz vidokruga predmete ili ljude koji su zapravo u tom vidokrugu bili.

U svjetlu takvih objašnjenja sve je potpuno razumljivo, čak i neobjašnjiva, kako bi se moglo činiti, neranjivost mačka na kojega su pucali u stanu br. 50 prilikom pokušaja hvatanja, a to je najviše uzbudivalo građane.

Dakako, nikakva mačka na lusteru nije bilo, nitko nije ni mislio da ga skine metkom, pucali su u prazno dok se Korovjov, koji im je sugerirao da mačak izvodi šale na lusteru, mogao slobodno nalaziti iza njihovih leđa, krevanjeći se i uživajući u svojoj velikoj, ali zločinački upotrijebljenoj moći sugestije. On je, dakako, i zapalio stan prolivši benzin.

Ni u kakvu Jaltu, dakako, Stjopa Lihodejev nije letio (takvu stvar ne može učiniti čak ni Korovjov) i nije odande slao brzojave. Nakon što je pao u nesvijest u draguljaričinu stanu, preplašen Korovjovljevim trikom, koji mu je pokazao mačka s mariniranom gljivom na vilici, on je ležao u stanu sve dok mu nije Korovjov, rugajući se, nabio pusteni šešir na glavu i uputio ga na moskovski aerodrom, suge-

riravši prije toga predstavnicima kriminalističkoga odjela da Stjopa izlazi iz aviona koji je doletio iz Sevastopolja.

Istina, kriminalistički odjel iz Jalte tvrdio je kako je primio boso-ga Stjopu i da je slao brzojave u vezi sa Stjopom u Moskvu, ali ni jedna se kopija tih brzovava nigdje nije pronašla, iz čega je izведен žalostan, ali nepobitan zaključak, kako hipnotizerska banda ima moć da hipnotizira na velike udaljenosti, i to ne samo pojedince nego i čitave skupine. U takvim uvjetima zločinci su mogli lišiti razuma i ljude najpostojanje psihičke konstitucije.

Sto onda još reći o takvima sitnicama kao što su špil karata u tuđem džepu u parteru, ili damske haljine koje su nestale, ili bereta koja mijauče i slične stvari! Takve stvari može izvesti bilo koji profesionalni hipnotizer osrednjih sposobnosti na bilo kojoj pozornici, pa u tom smislu i jednostavan trik otkidanja konferansjeove glave. Mačak koji govori — također je pusta glupost. Da se pokaže ljudima takvog mačka, dostatno je poznavati osnove trbuhozbora, a nitko valjda ne dvoji o tome da je Korovjovljevo umijeće znatno prelazilo te osnove.

Da, stvar nije u špilu karata, niti u lažnim pismima u torbi Nikanora Ivanovića. To su sve gluposti! Nego, on je, Korovjov, poslao Berlioza pod tramvaj u sigurnu smrt. On je lišio razuma jadnog pjesnika Ivana Bezdomnog, on ga je prisilio da bunca i vidi u mučnim snovima drevni Jeršalajim i suncem sprženu bezvodnu Ćelavu goru s trojicom obešenih na stupovima. To su on i njegova banda primorali Margaritu Nikolajevnu i njezinu kućnu pomoćnicu Natašu da nestanu iz Moskve. Uostalom, ovom stvari se istraga bavila osobito pažljivo. Valjalo je objasniti je li banda ubojica i palikuća otela te žene ili su one dobrovoljno pobjegle zajedno sa zločinačkom družinom. Na temelju apsurdnih i smušenih iskaza Nikolaja Ivanovića i s obzirom na čudnu i bezumnu bilješku Margarite Nikolajevne, koju je ostavila mužu, bilješku u kojoj piše da odlazi u vještice, uvezši u obzir okolnost da je Nataša nestala ostavivši sve svoje odjevne predmete na mjestu — istraga je zaključila da su i

gazdarica i kućna pomoćnica bile hipnotizirane, kao i mnogi drugi, i u takvu stanju odvedene. Javila se također, vjerojatno potpuno ispravna, misao da je zločince privukla ljepota ovih žena.

Ali eto što je istrazi ostalo potpuno nejasno — pobuda koja je natjerala bandu da otme iz psihijatrijske klinike duševnoga bolesnika koji se nazivao Majstorom. To nije uspjela ustanoviti, kao što nije uspjela pronaći prezime otetoga bolesnika. Tako je on zauvijek nestao pod bezličnim nazivom — broj stotinu osamnaest iz Prvoga odjela.

Dakle, gotovo sve se objasnilo, i istraga je završena, kao što opće-nito sve završava.

Prošlo je i nekoliko godina, i građani su počeli zaboravljati Wolanda i Korovjova i ostale. Zbile su se mnoge promjene u životima onih koji su nastradali zbog Wolanda i njegovih slugu, i kakogod bile te promjene sitne i beznačajne, ipak ih treba zabilježiti.

Na primjer, Žorž Bengalski, koji je u bolnici proveo tri mjeseca, ozdravio je i izišao iz nje, ali je bio primoran napustiti službu u Vrijeteu, i to u najbolje vrijeme, kad je publika poput vala jurišala na ulaznice — sjećanje na crnu magiju i njezino raskrinkavanje bilo je još vrlo živo. Napustio je Bengalski Vrijete, jer je shvatio kako je izlaziti svaku večer pred dvije tisuće ljudi, biti neminovno prepoznat i beskrajno se izlagati pitanjima kako mu je bolje: s glavom ili bez glave? — previše mučno.

Da, osim toga konferansje je izgubio velik dio svoje veselosti koja je tako potrebna u njegovu zvanju. Ostala mu je neugodna, mučna navika da svakoga proljeća u vrijeme punoga mjeseca postaje nemiran, da se odjednom hvata za vrat, preplašeno se osvrće i plače. Ovi napadaji su prolazili, ali ipak uz njihovo postojanje nije se mogao baviti prijašnjim poslom, pa je konferansje otišao u mirovinu i stao živjeti od svoje uštedevine koja mu je po njegovu skromnom računu trebala dostajati za petnaest godina.

Otišao je i nikada se više nije susreo s Varenuhom koji je postao vrlo popularan i omiljen zbog svoje, čak i među kazališnim admini-

stratorima, nevjerljivosti i srdačnosti. Ljudi s bonovima za besplatne ulaznice nisu ga, na primjer, drugačije zvali nego otac-dobročinitelj. U bilo koje vrijeme bilo tko daje nazvao Varijete uvijek se začuo u slušalici mek, ali turoban glas: »Slušam vas«, a na molbu da k telefonu pozove Varenuhu, isti je glas brzo odgovarao: »Stojim vam na raspolaganju«. Ta Ivan Saveljević je i nastradao zbog svoje susretljivosti!

Stjopa Lihodejević više ne mora razgovarati telefonski u Varijetetu. Odmah poslije izlaska iz klinike u kojoj je Stjopa proveo osam dana njega su premjestili u Rostov gdje je imenovan na dužnost upravitelja velike trgovine delikatesama. Pronose se glasine da je sasvim prestao piti porto i pije samo votku od pupoljaka crnoga ribizla zbog čega je sasvim ozdravio. Kažu da je postao šutljiv i da se kloni žena.

Odlazak Stjepana Bogdanovića iz Varijeteta nije donio Rimskome onu radost o kojoj je tako vruće maštalo tijekom nekoliko godina. Poslije klinike i Kislovodska, jako ostareli, s glavom koja se tresla, findirektor je predao molbu da ode iz Varijeteta. Zanimljivo je da je molbu donijela u Varijete supruga Rimskog. Grigorij Danilović nije smogao snage da čak danju bude u zgradu gdje je bio na puklo staklo u prozoru zaliveno mjesecinom i dugu ruku koja se pružala prema donjem zasuncu.

Oslobodivši se Varijeteta, findirektor je nastupio dužnost u dječjem kazalištu lutaka u Zamoskvorječju. U tom kazalištu nije se više morao susretati po poslovima akustike s poštovanim Arkadijem Apolonovićem Semplejarovom. Ovoga su u jedan mah premjestili u Brjansk i imenovali šefom otkupne stanice za gljive. Sada Moskovljani jedu slane gljive mlječnice i marinirane bijele gljive i ne mogu ih se nahvaliti i kako se raduju tom premještaju. Bilo pa prošlo, i može se reći kako Arkadiju Apolonoviću nisu polazili od ruke poslovi s akustikom, i koliko je god nastojao da je poboljša, kakva je bila takva je i ostala.

Osim Arkadija Apolonovića, među osobe koje su prekinule veze s kazalištem valja uvrstiti i Nikanora Ivanovića Bosuja, iako on ničim

nije bio povezan s kazalištem osim svojom ljubavlju prema besplatnim ulaznicama. Nikanor Ivanović ne samo što više ne ide ni u kakvo kazalište, ni za novac niti besplatno, nego se čak mijenja u licu prilikom svakog spomena kazališta. U ne manjoj, nego u većoj mjeri, zamrzio je, osim kazališta, pjesnika Puškina i darovitoga glumca Savu Potapoviča Kurolesova. Potonjega - do te mjere da je, ugledavši prošle godine u novinama crno obrubljenu obavijest o tome kako je Savu Potapoviča u procvatu njegove karijere udarila kap - Nikanor Ivanović tako pocrvenio da umalo što nije otisao za Savom Potapovičem, i povikao: »Tako mu i treba!« Štoviše, te večeri Nikanor Ivanović, u kojemu je smrt popularnoga glumca izazvala gomilu tjeskobnih uspomena, sam, tek u društvu s punim mjesecom što je osvijetlio Sadovu ulicu, užasno se napio. I poslije svake čašice pred njim se povećavao prokleti niz mrskih likova, i bili su u tom nizu i Dunčil Sergej Gerardović, i ljepotica Ida Herkulanova, i onaj riđi vlasnik ratobornih gusaka, i iskreni Kanavkin Nikolaj.

No, a što se s dotičnima dogodilo? Ali, molim vas! Baš ništa se s njima nije dogodilo, a ni ne može se dogoditi, jer nikada u stvarnosti nisu postojali, kao što nije postojao ni simpatični artist-konferansje, ni to kazalište, ni stara škrtica — teta Porohovnikova, koja je pustila da valuta truli u podrumu, niti, dakako, zlatne trube nisu postojale, a ni drski kuhari. Sve se to samo snilo Nikanoru Ivanoviču pod utjecajem podlaca Korovjova. Jedini živi čovjek, koji je uletio u taj san, upravo je i bio Sava Potapović — glumac, a upleo se u to samo zato što se urezao u sjećanje Nikanora Ivanovića, zahvaljujući svojim čestim nastupima na radiju. On je postojao, a ostali nisu.

Pa onda, možda, nije postojao ni Alojzij Mogarić? O, ne! Taj ne samo što je postojao, nego i sada postoji, i upravo na dužnosti koje se odrekao Rimski, to jest na dužnosti financijskoga direktora Varijeteta.

Pribravši se, otprilike jedan dan poslije posjeta Wolandu, na putu, negdje kod Vyatke, Alojzij se uvjerio kako je, otputovavši iz

Moskve pomračena uma, zaboravio obući hlače, ali je zapravo ne-shvatljivo zašto je ukrao njemu posve nepotrebnu graditeljevu knjigu stanara. Plativši velik novac sprovodniku, Alojzij je kupio od njega stare i zamašćene hlače i vratio se iz Vjatke. Ali graditeljeve kućice on, jao, više nije našao. Vatra je potpuno uništila stare prnje. Međutim, Alojzij je bio vrlo poduzetan čovjek. Za dva tjedna on je već stanovao u predivnoj sobi u Brjusovljevoj ulici, a za nekoliko mjeseci već je sjedio u kabinetu Rimskog. I kao što je ranije Rimski patio zbog Stjope, tako se sada Varenuha mučio zbog Alojzija. Ivan Saveljević mašta samo o jednom — da toga Alojzija povuku iz Varijetea što dalje od njegovih očiju, zato što, kako ponekad Varenuha šapće u intimnom društvu, »takve hulje kao što je Alojzij on nikada nije u životu video i od tog Alojzija on očekuje svašta«.

Uostalom, možda je administrator pristran. Kod Alojzija nisu primijećani nikakvi mračni poslovi kao i uopće nikakvi poslovi, ako se ne računa, dakako, imenovanje na mjesto bufetčika Sokova — nekakvog drugog. Andrej Fokić umro je od raka na jetri u klinici 1. MGU-a, deset mjeseci nakon Wolandove pojave u Moskvi...

Da, prošlo je nekoliko godina i razvukli su se događaji istinito opisani u ovoj knjizi i ugasnuli u sjećanju. Ali ne kod svih, ne kod svih.

Svake godine, čim nastupi proljetni blagdanski puni mjesec, pojavljuje se podvečer ispod lipa na Patrijaršijskim ribnjacima čovjek od trideset ili trideset i nešto godina. Riđ, zelenih očiju, skromno odjeven čovjek. To je suradnik Instituta za povijest i Filozofiju profesor Ivan Nikolajević Ponirjov.

Došavši pod lipe on uvijek sjeda na onu klupicu na kojoj je sjedio one večeri kad je Berlioz, koga su već davno svi zaboravili, posljednji put u životu video mjesec što se rasprsnuo na komadiće.

Sada puni mjesec, na početku večeri bijel, a potom zlatan s tamnim konjićem-grbonjićem, plovi nad bivšim pjesnikom Ivanom Nikolajevićem i istodobno na jednom mjestu, visoko.

Ivanu Nikolajeviću sve je poznato, on sve zna i shvaća. On zna da je u svojoj mladosti postao žrtva zločinačkih hipnotizera, da se li-

ječio poslije toga i da se izlječio. On također zna da štošta ne može svladati. Ne može svladati ovaj proljetni puni mjesec. Čim se počinje približavati, čim počinje rasti i ispunjavati se zlatom luč koja je nekada bila iznad dvaju petokrakih svijećnjaka, postaje Ivan Nikolajević nemiran, uzrujan, gubi tek i san, čeka dok sazrije mjesec. A kad nastupi uštap, ništa ne može zadržati kod kuće Ivana Nikolajevića. Pod večer on izlazi i odlazi na Patrijaršijske ribnjake.

Sjedeći na klupi, Ivan Nikolajević javno razgovara sam sa sobom, puši, gleda mjesec i okretaljku, koju je dobro upamlio.

Tako provodi Ivan Nikolajević sat ili dva. Zatim se diže s mjesta i uvijek jednim te istim putem, preko Spiridonovke, s praznim očima koje ništa ne vide, odlazi u uličice Arbata.

On prolazi kraj male trgovine petrolejem, skreće onamo gdje visi nahereni stari plinski fenjer i prikrada se rešetki ograde iza koje vidi bujni, ali još goli vrt, a u njemu — obasjanu mjesečinom sa strane gdje je balkon s trokrilnim prozorom, a s druge strane tamnu — gotsku vilu.

Profesor ne zna što ga vuče k rešetki i tko stanuje u toj vili, ali zna da se ne može sa sobom boriti za vrijeme puna mjeseca. Osim toga, zna da će iza rešetke neizbjježno ugledati uvijek isto.

On će ugledati postarijeg i solidnog čovjeka s bradicom, u naočalamama, i ponešto svinjskih crta lica, kako sjedi na klupi. Ivan Nikolajević svaki put zatiče tog stanara vile u uvijek istoj maštalačkoj pozici, s pogledom uprtim u mjesec. Ivanu Nikolajeviću je poznato da će ovaj, nakon što se bude nagledao mjeseca, svrnuti pogled na prozor balkona kao da očekuje da će se otvoriti i da će se pojaviti nešto neobično.

I dalje Ivan Nikolajević sve zna napamet. Sada se svakako mora bolje sakriti iza rešetke jer će onaj početi nemirno vrtjeti glavom, lutajućim pogledom nešto tražiti u zraku, ushićeno se smiješiti, a zatim će iznenada pljesnuti rukama u nekoj slatkoj tuzi, i potom će već i prilično glasno mrmljati:

- Venera! Venera!... Eh, baš sam glupan!...

— Bogovi, bogovi! - počet će šaptati Ivan Nikolajević, skrivajući se iza rešetke i ne skidajući pogled s tajanstvena neznanca. — Evo još jedne mjeseceve žrtve... Da, još jedna žrtva poput mene.

A onaj će nastaviti govoriti:

— Eh, baš sam glupan! Zašto, zašto nisam odletio s njom? Čega sam se prepao, ja, stari magarac? Potvrdu sam tražio! Eh, trpi sada, stari kretenu!

Tako će nastaviti dok u tamnom dijelu vile ne lupne prozor, i dok se u njemu ne pojavi nešto bijelo i ne razlijegne se neugodan ženski glas:

— Nikolaje Ivanoviću, gdje ste? Kakva je to fantazija? Želite li malariju zaraditi? Hajde piti čaj!

Tada će se, dakako, čovjek pribратi i odgovoriti prijetvornim glasom:

— Htio sam se zraka nadisati, dušo moja! Zrak je divan!

I tada će ustati s klupe, krišom će šakom zaprijetiti prozoru koji se zatvara i odgegati u kuću.

— Laže on, laže! O bogovi, kako laže! — mrmlja Ivan Nikolajević, udaljavajući se od rešetke. - Ne vuče njega uopće zrak u vrt, on nešto vidi u svjetlosti uštapa i na mjesecu i u vrtu, u visini! Ah, mnogo bih dao da mogu prodrijeti u njegovu tajnu, da doznam kakvu je to Veneru izgubio i sada uzalud traži rukama po zraku, lovi li je?

I profesor se vraća kući sasvim bolestan. Njegova se žena pretvara kao da ne primjećuje njegovo stanje i žuri da ga spremi spavati. Ali ona sama ne liježe nego sjedi uz svjetiljku s knjigom, gleda turobnim očima na usnuloga. Ona zna kako će se u svitanje Ivan Nikolajević probuditi s mučnim krikom, plakat će i bacati se. Zato i leži pred njom na stolnjaku ispod svjetiljke unaprijed pripremljena igla u špiritu i ampula s tekućinom guste čajne boje.

Jadna žena vezana za teškoga bolesnika, sada je slobodna i bez bojazni može zaspasti. Ivan Nikolajević će poslije injekcije spavati do jutra blažena lica, i snivati njoj nepoznate, nekakve uzvišene i sretne snove.

Učenjaka budi i izaziva njegov žalosni krik u noći punoga mjeseca uvijek jedno te isto. On vidi neprirodno beznosoga krvnika koji, poskočivši i nekako huknuvši, ubada kopljem u srce privezana na stupu Hestasa koji je šenuo pameću. Ali nije toliko strašan krvnik koliko je neprirodno osvjetljenje u snu, koje nastaje od nekakva oblaka što kipi i svaljuje se na zemlju kako to biva samo u vrijeme svjetskih katastrofa.

Poslije injekcije sve se mijenja oko usnulog. Od postelje se prema prozoru proteže široki mjesec-čev put i na taj put stupa čovjek u bijelom plaštu s purpurnom podstavom i počinje hodati prema mjesecu. Kraj njega ide neki mladi čovjek u poderanom hitonu i unačažena lica. Oni razgovaraju sa žarom, prepisu se, žele se o nečemu dogоворити.

- Bogovi, bogovi! — govori čovjek u plaštu okrećući oholo lice svojemu suputniku. — Kakva okrutna kazna! Ali ti mi, molim, reci
- tada se lice iz ohola pretvara u molećivo - ta nje nije bilo! Molim te, reci, nije je bilo?
- Pa dakako da je nije bilo — odgovara hrapavim glasom suputnik
- to ti se pričinilo.
- Možeš li se zakleti na to? — ponizno moli čovjek u plaštu.
- Kunem se! - odgovara suputnik a njegove se oči smiješe.
- Više mi ništa nije potrebno! — napuklim glasom uzvikuje čovjek u plaštu i uspinje se sve više prema mjesecu zajedno sa svojim suputnikom. Za njima ide miran i veličanstven veliki pas oštih ušiju.

Tada mjesec-čev put vrije, iz njega počinje izvirati mjesec-čeva rijeka i razlijeva se na sve strane. Mjesec ima vlast i igra se, pleše i nestošan je. Tada se u bujici pojavljuje žena neizmjerne ljepote i vodi za ruku k Ivanu čovjeka obrasla u bradu koji se plašljivo osvrće. Ivan Nikolajević ga odmah prepoznaće. To je — broj stotinu osamnaest, njegov noćni gost. Ivan Nikolajević u snu pruža k njemu ruke i čeznutljivo pita:

- Znači, tako je svršilo?

- Tako je svršilo, moj učeniče - odgovara broj stotinu osamnaest, a žena prilazi Ivanu i kaže:

— Dakako. Sve je svršilo i sve svršava... Poljubit ču vas u čelo, i sve će s vama biti kako valja...

Ona se naginje k Ivanu i ljubi ga u čelo, a Ivan se pridiže prema njoj i gleda u njezine oči, ali se ona povlači, povlači i odlazi zajedno sa svojim suputnikom k mjesecu...

Tada mjesec počinje mahnitati, baca bujice svjetla ravno na Ivana, pršti svjetlo na sve strane, soba je preplavljena mjesecinom, svjetlo se ljlula, diže, plavi postelju. Eto, tada spava Ivan Nikolajevič sretna lica.

Ujutro se budi šutljiv, ali posve miran i zdrav. Njegovo se izmučeno sjećanje stišava i do sljedećeg punog mjeseca profesora neće nitko uz nemiravati. Ni beznosi ubojica Hestasov, ni okrutni peti prokurator Judeje, konjanik Pilat Poncijski.

1929-1940.

Kuj ti
V. MAJ ERA

POGOVOR

MIHAJIL BULGAKOV I NJEGOV ROMAN

[^]N/tihail Afanasjevič Bulgakov rodio se u Kijevu (ukr. Kyjiv) 2. V. 1891., studirao je medicinu i radio kao liječnik kraj Smolenska i u Kiji. Građanski je rat doživio u Kijevu, a god. 1920-1921. proveo je u Vladikavkazu. God. 1921. naselio se u Moskvi i bavio publicističkom djelatnošću, pisao je i za časopis željezničara »Gudok« (Zvižduk), oko kojeg se okupljali I. Babelj, Iljif i Petrov, J. Oleša, V. Katajev i dr. Surađivao je s Moskovskim hudožestvenim teatrom (MHT) kao dramski pisac, a povremeno je kasnije obavljao poslove asistenta režije, prevoditelja i libretista (za operu Boljšog teatra), i to po milosti nesklone mu vlasti. Moskvu nije smio napustiti, umro je 10. III. 1940.

Bulgakovljevo je stvaranje nailazilo redovno na otpore. Knjiga koja sadržavala pet satiričnih pripovijesti - *D'javolijada* (1926) ostala je jedino knjigom kraćih proza, izdanom za njegova života. God. 1924. objavio je časopis »Rossija« prva dva dijela romana *Belaja gvardija*, dok je treći dio dočekao objavu tek 1929. i to - u Parizu. Cijeli je roman u Rusiji tiskan tek 1966. Roman je oblikovao kijevski gradski prostor u vrijeme građanskoga rata, kada su se smjenjivale vojske: bijele garde, ukrajinski nacionalista, njemačke okupacije, a zatim i »pobjedničkih« crvenih. U apokaliptičnoga zbivanja tragediju je doživljavala ruska građanska kijevska obitelj s bjelogardističkim časnicima u središtu pozornosti. God. 1926. MHT je prihvatio dramsku obradu romana pod naslovom *Dni Turbinih* (Dani Turbinovih). Drama je uskoro skinuta s repertoara jer je prikazivala »kontrarevolucionare«, sve dok nije stiglo odobrenje sam

Staljina. Satirički komad *Zojkina kvarcira* (Zojkin stan) uprizoren je 1926. (tiskan 1982); *Bagrovij ostrov* (Grimizni otok), s motivima hajki na književnike, doživio je 1927. samo nekoliko izvedbi; drama *Beg* (Bijeg) o odslasku u emigraciju, pisana 1926-1928., zabranjena je prije praizvedbe. U slijedu takvih okolnosti Bulgakov se obraćao vlasti i osobno Staljinu s molbama da mu se dopusti (privremeni!) odlazak iz zemlje ili mogućno bilo kakva zaposlenja u kazalištu. Potonje je uslišano, ali su se sudbine stova ponavljale: komad *Kabala svjatos* (Jaram licemjera) ili *Žizn' gospodina de Mol'era*, na temu sukoba umjetnika i države, pisan 1930-1936., također je zabranjen; a da ni ne govorimo o komediji *Ivan Vasil'evič's po-redbom sovjetskoga građanina i okrutnoga cara!*

Kratkog je vijeka bilo postavljanje na scenu komada *Don Kihot* 1941. ili pak 1943.-1948. drame o Puškinu — *Poslednie dni*. Dulje se na kazališnim daskama, počam od 1932., održala inscenacija Gogoljeva romana *Mitve duše*.

Bulgakovljeva proza dobila je priznanja tek poslije piščeve smrti i to zahvaljujući manje strogoj cenzuri poslije 1956., ali i Jeleni Sergejevnoj Bulgakovoj koja je sačuvala rukopisno nasljeđe piščeve, a dijelom ga i redigirala. Podržali su je književnici Venjamin Kaverin i Konstantin Pavstovski, ali i uredništvo časopisa »Novyj mir«, u kojem je 1965. objavljen *Tetral'nyj roman* (pisan 1936-37). U tome je tekstu autor sažeо vlastito gorko iskustvo rada u Moskovskom hudožestvenom teatru, pa je tekst čitan kao roman s ključem (likovi su romana bili prepoznatljivi kazališni djelatnici!), ali se u njemu pojavio i motiv »prodaje duše vragu«! Nešto ranije objavljeni i *Zapiski junoga врача* (Bilješke mladoga liječnika, 1963), crtice autobiografske naravi, a osobitu je pozornost privuklo objavljivanje najprije na Zapadu (1968), a tek 1987. u SSSR-u, pripovijesti *Sobac'e serde* (Pseće srce), pisane u novelističkom nizu *Djavorijade*, s postupcima »znanstvenofantastične« groteske. Kao i *Rokovye jajca* (Kobna jaja) iz te zbirke, pripovijest se gradi na nevoljama koje dolaze od neznalačke ili kuge, primjene tekovina znanosti (biološkoga inženjeringu, medicine), pa razumljivo kako je upravo ona privukla pozornost čitatelja, a zatim i kaučišne publike.

Kratka karakterizacija Bulgakovljevih tekstova morala bi naglasiti njegovu sklonost satiričkom odnosu prema zbilji, pa tom prilikom naglašati kako je pisac svoje stvaranje čvrsto vezao za Gogoljevu, kako grotesknu tako i fantastičnu, tradiciju što je u njegovoј novelističkoj zbirci obilježeno preuzimanjem naslova *Pohoždenja Čičikova* (Čičikovljevi doživljaji) – tj. romana koji obično citiramo pod njegovim drugim naslovom ... ili *Mitve duše* za humoresku u kojoj se Gogoljev *picaro* pojavljuje u Moskvi u vrijeme Nove ekonomске politike (NEP). Uzgred bismo morali spomenuti kako je Gogolj etnički Ukrajinac, dok je Bulgakov za Ukrajinu već svojom kijevskom mladošću (kuća njegove obitelji danas je kultno mjesto grada Kyjiva!). Jamačno je upravo ukrajinsko ozračje pridonijelo Bulgakovljevu smislu za humor, a suvremenici će istraživači (Rita Giuliani) kroz pozicijsku shemu *Majstora i Margarite* povezati s ukrajinskim pučkim lutkarskim kazalištem »vertep« (baroknoga podrijetla) koje *simultano* nudi gledatelju dvije zbilje: na »gornjem katu« koji biblijski prizor, nadonjem — šaljive scene iz suvremenosti. Dakako, tu je i ruski književni kontekst: humoreske Mihaila Zoščenka i obnova Gogoljeve tradicije u humorističkim romanima dioskurskoga para Iljf-Petrov. Pri tome jedan od bitnih osobina Bulgakovljeve satire valja posebno naglasiti: ako Zoščenko uzima na sebe masku sovjetskoga malograđanina koji (ni jezički) ne shvaća poremećeni svijet oko sebe, i dok autori *Dvanaest stolica* »velikog kombinatora« dovode među lakovjerne građane koji čeznu za mlijalnim i statusnim boljtkom, pa se lako daju nasamariti, dotle su među Bulgakovljeva humora s jedne strane novinska piskarala u službi (ne) vlastodržaca (tako posebno u *Grimiznom otoku*, ali i u »naciljanim« na, ruskim komentatorima gdjekad poznata, imena piščevih progonitelja (*Majstoru i MargaritiS*), s druge pak strane suvremena materijalistička filozofija, i to ne samo na prizemnoj razini službenoga vulgarnomaterijalističkoga (pozivi na Manta kao predmet Bulgakovljeve satire ipak izostaju) nazora o svijetu, nego i na razini uvjerenja koje je u našem stoljeću dočekao, kognitivne razmjere, kako se boljitet svijeta može očekivati od znanstvene, tehničkoga napretka u biologiji, medicini (sjetimo se: Bulgakov je medizinski obrazovan intelektualac), fizici ili kemiji. Takvim se nazorima na

rugao Bulgakov na primjeru kobne zamjene kokošjih jaja zmijskim kocicima su znanstvenim postupkom porodila kakvoćom i količinom katastrofičnog najezdu udava-anakondi na Moskvu. Krivac tu nije samo neuki partijanac Rokk (*rok* = rus. *kob!*) nego i profesor-izumitelj zračenja s biološkim djelovanjem. Na selu gdje se dešavao eksperiment ipak je razložan bio glavni priproste Dunje:

— Znate li, Aleksandre Semjonoviču /.../ seljaci su u Koncovki rekli da ste antikrist. Kazuju da su vaša jaja đavolska. Grijeh je strojem izlijegao. Htjeli su vas ubiti. *(Kobna jaja)*

Dakako, ubio je profesora Persikova vlastiti izum. Bulgakov nije ruski Jules Verne niti H. G. Wells; kao ni Zamjatin nije povjerovao u utopiju u Europi se s *Majstorom i Margaritom* pojavio u vrijeme koje se zasitilo znanstvene prognostike i utopijskih projekata, a kamo li vulgarno raspričavanoga prirodoznanstvenoga materijalizma. Upravo ga je »gornji kapetan ukrajinskoga »vertepa« izveo iz »prizemlja« ruske i europske književnosti.

Roman *Majstor i Margarita* možemo danas smatrati jednim od kapitalnih djela svjetske književnosti. S pravom hrvatski komparatist i teoretičar upravo *povijesti književnosti*, Milivoj Solar, u knjizi posvećenoj *Suvremenosti svjetskoj književnosti*, daje Bulgakovljevu romanu čelno i ključno mjesto za razumijevanje ne samo romana 20. stoljeća nego i književnopovijesnih procesa u svjetskoj književnosti. Naime, ne samo što taj roman slijedi tradiciju tvorbe u jeziku »koju možemo lako prepoznati u čitavom nizu modernih romanopisaca od Kafke, Joycea i Prousta sve do Grassa i Marquesa« (str. 37), nego u njega kao da su se slili veliki tijekovi evropske kulturne i literarne tradicije. Bulgakovljev je roman, dakako, ruski, na prvi pogled čak, u svojem stilskom približavanju gradskom moskovskom žargonu ili porugama obirokraćenu jeziku u kojemu se jestivost riba može označiti pojmom »prve svježine« (kao u nas »maslac prve klase«!), teško prevediv, ali zar se urbani jezik, gdjegod bili, ne obirokraćuje ili pojednostavljuje, postajući porugom »uzvišenom« književnom diskursu, pa će se da je *dvojezičje* Bulgakovljeva romana, u kojemu se vrijeme Moskve paralelizira s (evanđeoskim) »vremenom Jeruzalema«, jednako blisko engleskom, njemačkom ili (vidjeli smo po ponovljenim izdanjima) hrvatskom.

čitatelju. Dakako, Bulgakovljev se roman temelji na satiričkim dijelovima koji su posvećeni Moskvi, ali i na *Biblijii* koja, po Pasternaku, jest »bilježnica čovječanstva« (*Zaštitna povelja*), zapravo na *Evangeliju* i onim njegovim dijelovima koji se odnose na sukob Poncija Pilata i judejskoga »filijala« Ješue Ha-Nocri (Isusa Nazarećanina), pri čemu Bulgakovljevo vraćanje imenima iz Evangelija njihovu *povijesnom* (hebrejskom, aramejskom) zvučanju, znači svjestan odmak od liturgijom stečenih značenja. Jedan od saka *Evangelja* - Levi Matej, nazočan je, uostalom, i kao lik »Majstorova romana«. Naglašavamo također kako Bulgakov u »Majstoru« pripisan tekstu zazire od stilema koji bi taj »rukopis« vezivali za ruski prijevod *blje*, a prema tome i za ruskopravoslavnu liturgiju. Nema u njemu značajnih arhaizama crkvenoslavenskoga podrijetla, pa već ta činjenica učinjuje vrijednost onih egzegetskih prosudbi koje bi rado istakle Bulgakovljev odnos prema staroruskoj sakralnosti, a takve su prosudbe općenito značajne za suvremenu rusku kulturologiju, pa i znanost o književnosti. Nema čak ni ruskih vragova. Da oni nose ruska imena, slili bi se s imenima pravih nositelja zla u Moskvi. A Behemot, Azazello ili Fagot vragovi pokladne igre i nestvarno komični, provokatori zla!

A da je Bulgakovljevo korištenje *Evangelja* upravo kao »notesa (rus. *zapisnaja knižka* u Pasternaka!) čovječanstva« (Pasternak je taj pojam korištio, diveći se mletačkom slikarstvu, naglašavajući pritom Tintorettov likovnu interpretaciju biblijskih motiva u *Scuoli di S. Rocco*) dalo romanu univerzalno značenje, o tome zaista ne može biti sumnje. Svaki komentator romanu koji bi uspoređivao jeruzalemske njegove dijelove s tekstovima *Evangelja* do u detalje, smatramo jednako tako suvišnim kao što držimo da su suvišni komentari koji bi dekodirali imena pojedinih likova, tumačeći čitatelju kojim se to djelatnu ima moskovskoga kulturnoga i književnoga života »zapravo« Bulgakov kao satiričar narugao. Vrijedi to ne za moskovske *locuse* s kraja 20-tih ili početka 30-tih godina i to naprosto, zato jer je Bulgakovljeva namjera da sotonizira *zbiljsku* Moskvu svoga vremena dosljedno provedena u točnim imenima ulice, pa čak i kućnih bljeva, ali je, dakako, mnogo važnije istaknuti, kako je kuća u Sadovoj 30 u romanu postala sjedištem Wolandovim, mjestom »bala kod Sotone«.

*cu*som Bulgakovljeve karnevalesknosti (Bahtinov pojam!), a prema tom mjestom slamanja konvencija koje su sputavale boljševičku Moskvu Sljinova vremena, dok se na drugom polu toga moskovskoga tlocrta na mnogo zbiljskiji »Gribojedov«, sjedište režimu odane književne i kulturne elite, zgrada svakome Moskovljaniu poznata, a u romanu nesputanim humorom ismijana. Dakako, ni taj, vrlo zbiljski, »Gribojedov«, nije sam ustanova Staljinova »moskovskog vremena«; sjetimo li se »klubova književnika« kao mjesta gastronomске raskoši usred opće neimaštine zemlje istočno od rijeke Odre u sustavu koji je nastojao korumpirati »podobne književnike (a takva se sjedišta ne samo snagom inercije održavaju od Šavne do Zagreba), shvatit ćemo kako vezivanje zbivanja za sasvim konkretno mjesto ni ovdje ne šteti univerzalnom značenju romana: korumpirani intelektualci postoje svugdje.

Ovo je prilika upozorenju na još jednu bitnu odliku strukture Bulgakovljeva romana koja također pridonosi njegovoј općenitosti: dok je u »vremenu Jeršalajima« *vlast* koja sudi Ješui imenovana onako kako je učinilo *Evangelje* - imenom rimskoga »prokuratora Judeje«, u Moskvi se Majstorovi progonitelji raspršeni u nizu imena književnih kritičara i kulturnih djelatnika, pa predstavljaju zapravo skupni portret sovjetske represe, sije na »sektoru književnosti i umjetnosti«, dok se vrh te ideološke (i represivne) piramide ne spominje. Jedva se na stranicama romana pojavljuje milicija, a o drugim organima represije da ni ne govorimo: »otac doma« ne spominje se ni po imenu. »Korespondencija« (Staljin o Bulgakovljevo pismo Staljinu!) ostaje izvanknjiževnom činjenicom, a svi su gli nestanak pojedinih likova i njihovo premještanje u sveruskom programu pripisuje se vražjoj moći. Kliničko stanje »neurotičke anksioznosti« koje zapravo pati Majstor posljedica je progona »pilatovštine« na razini nižih činovnika i ideologa vulgarnoga materijalizma. Pa ipak indicije na označavaju postojanje represivnoga aparata opstojne su – u povijesnom pamćenju. Na izvanvremenskom *Velikom balu kod Sotone* usred secesionističke dekorativne raskoši i, dosljedno tome Straussovih valcera, u pozornici grješnika i grješnica iz trivijalne literature, ali i neimenovanih »krvnih potkazivača, izdajica, bezumnika, agenata, nasilnika« pojavljuju se po-

jesnim pamćenjem na vijeke osuđeni rimski car Kaligula, ali i jedno lice koje je Margariti »mučno ostalo u sjećanju, obrasio zaista plamenom blagdom, lice Maljute Skuratova«, tvorca *opričnina* kao represivnoga aparata osobne vlasti moskovskoga cara Ivana IV. (Groznoga) čiji je teror nastavio povijesno rehabilitirati Staljin, opravdavajući ga zaslugama u stvaranju ske državnosti. Takvoga ćemo Maljutu naći i u hvaljenome i osporavanoj me dvodijelnome Ejzenštejnovo filmu o *Ivanu Groznom* što ga Bulgakov, dakako, nije mogao poznavati. Ako je *Evangelje* ne samo temeljni intertekst, nego i predložak Bulgakovljevoj (jednoj od mnogih!) književnoj interpretaciji Svetoga pisma, onda je Goetheov *Faust* ono djelo koje je proželo »moskovsko vrijeme« piševo. Citatom iz *Fausta* koji postavlja problem o suodnosu dobra i zla počinje roman u kojem Sotona svojim poslovima u svijetu koji sam zazivlje vraka i proklinje Boga mora preuzeti ulogu dobročinitelja; pripada tom svijetu i otkriva njegovo pravo, apsušeno lice. Iz *Valpurgine noći* potječe ime Wolandovo, a kako ga i u Moskvi smatraju strancem — Nijemcem, ne preostaje nam drugo nego vratiti ga u cirilice u njemačku latinicu, tim više što tako dobivamo mogućnost grafičke inverzije: inače bezimeni Majstor nosi kapicu sa slovom M (što ne dosjetljivi istraživači dovode u vezi s Masonima!) što je, dakako, obrnuto slovo W! Nesumnjiva je i Wolandova srodnost s Mefistom, a i ime ženskoga lika - Margarite - potječe iz Goetheova djela, međutim, stavljajući to ime na naslovnicu romana, Bulgakov je znao što čini: Bulgakovljeva Margarita kao da stoji u opoziciji spram smjerne Goetheove Gretchen. Ona je postala jednakovo važnim agensom romana na razini »moskovskog vremena« kao što su Majstor i — Woland. Štoviše, upravo ona predstavlja treću stranicu trokuta, i to onu naglašeno vezivnu. Stoji s onu stranu ečkih opreka: ne pozna ni strah ni kukavičluk, nije ni hrabra ni dobra, želi je koja voli, ne razmišlja o zbiljskome i nestvarnome (susret s fantastičnim bićima u Aleksandrovsrom parku kraj Kremlja!). Iako je čas putena do raskalašenosti i raduje se psinama »nečastivih«, ipak spremna je sudbini Majstora dijeliti do kraja i poslije njega: »Tvoj ēu san čuvati ja« (pogl. 1).
Teć je primjećivano kako je između izvornoga Goetheova teksta i Bulgakovljeva romana stajala Gounodova opera, a ovome možemo dodati i

činjenicu, da se poslije Gounoda pojavila još jedna opera s faustovskom temom: *Faustovo prokletstvo*, a ime je njezina skladatelja postalo u Bulgakovljevu romanu imenom čelnika *MASSOLITA*, Bulgakovljeve skraćenice za bilo koju utjecajnu organizaciju sovjetskih pisaca - skladatelj se, me, zvao: Hector Berlioz! Naglašavajući to posredništvo *spektakla* na temi i inače naglašeno nazočnu u svjetskoj literaturi i prije i poslije Goethe ističemo zapravo odista teatarsku karnevalesknost i spektakularnost ra koji je toliko vremena i sam proveo u kazalištu i smatrao sebe u prv redu kazališnim autorom, pri čemu ne mislimo samo na doista »operu *Veliki bal kod Sotone* niti »raskrinkani« varijete, s punom humora scenom svlačenja publike, nego na - u odnosu na Goetheovo djelo - ojačani lutanjam i smanjenu filozofičnost Bulgakovljeva romana.

Ni Majstor u Moskvi ni Ješua u Jeršalajimu nisu nositelji filozofskog *diskursa*; Majstor je, dakako, u prvom redu Umjetnik, Ješua je predstavljen kao lutajući »filozof«, ali su filozofemi u njegovu govoru rijetki. Nema u Bulgakovljevoj pripovijesti ni »posljednje večere«, ni sumnji u Getsemanskom vrtu, pa ni Judina izdajničkoga poljupca, a nije bilo niti Propovijedi na gori. »Izdaja« Jude iz Kiriata svedena je na obično dočekništvo. Juda je samo »zamolio« latalicu »da kaže svoje poglede na druge vlast«, na što je uhićenik govorio »da je svaka vlast nasilje nad ljudima, a da će doći vrijeme kad neće biti ni vlasti careva, ni ikakve druge vlasti. Čak i vjek će prijeći u carstvo istine i pravednosti gdje neće biti potrebna niti kakva vlast« (pogl. 2). Tada su Ješuu smjesta vezali — pa je očito da je nasjeo provokatoru, kako bi bio predan prokuratoru. Uostalom, u jeziku ruske administracije *prokurator* ne znači drugo nego »državni tužitelj«! Bulgakov je znao koji će (latinski) pojam primijeniti za rimskoga namjesnika u Judeji! Drugi je pojam, dakako, također u svakome rječniku poznatljiv: *hegemon!*

Ješua u Majstorovojoj paraboli o odnosu *državne* vlasti i ljudskoga duha nije, dakako, ikonični Isus kakvoga poznajemo iz europskoga sakralnog slikarstva. Zapravo su ikonični podaci o njemu oskudni. Sjetimo se sa Kristom na Ćelavoj gori (rus. *Lysaja gora* naša je zapravo Plješivica, poljski pak Lysa Gora sjedište je vještica):

Već prvoga sata njega su uhvatile nesvjestice, a zatim je pao u polus
spustivši glavu u razmotanom platnenom ovoju. Zbog toga su ga muhe i obadi potpuno oblijepili, tako da je njegovo lice nestalo ispod crne pomicne mase. Na slabinama, trbuhu i pod pazusima sjedili su debeli obadi i sisali žuto nago tijelo I ...I Tijelo s izbočenim rebrima je zadrhtalo /.../ Tada je Ješua podigao glavu i muhe su se uz zujanje podigle, i otkrilo se *lice razapetog, nateklo od uboda, zakrvavljenih očiju, lice koje se jedva moglo prepoznati.* (istakao A. F., pogl. 16)

Možda je majstor Griinewald na gotičkom Isenheimskom oltaru (da u Colmaru, Elsass/Alsace) išao još dalje u slikanju *izmučenoga Čovjeka*. Bulgakovljev Ješua daleko je od majestetičnoga Krista Kralja europske slikarstva, a što je za Bulgakova mnogo važnije, upravo je suprotan bizantsko-pravoslavnom mračnom, premda pozlaćenom Pantokratoru - vjernome Vladaru, božanskome Samodršcu. Bulgakovljev lik bliži je onim mnogim likovima Kristovim koji podrazumijevaju Pilatovu nazočnost da samilosno i cinično kazuje: *Ecce homo!* ili pak onom izranjavanom Židovu iz poljske barokne crkve koji postaje doslovno *spasiteljem*, jer skulptura u niši oživljuje obasjana zrakom sunca, pa izaziva strah progoni i spašava tako jadnoga zvonara koji se sklanja pred barbarstvom »crvenih« (Isak Babelj, *Konarmija*, 1926). »Hram Berestečka« nalazio se, uostalom u regiji etničkoga i konfesionalnoga sraza iz koje je potekao i autor »kraljevskoga« romana - apokaliptične *Bijele gardel*

Ješua je u Bulgakovljevoj interpretaciji spušten na zemaljsku razinu, osobito na razinu sukoba pjesnika i umjetnika s (totalitarnom) Državom Vlasti. U tom je sukobu na strani onoga s društvene margine - stjerane u dom za umobilne pjesnike - njegova *suvremena* tvorca! To je *Nazare-nac* što ga poznaju i suvremeni proučavatelji Svetoga pisma. Citiramo stoga hrvatskoga teologa kada govori o »pjesniku iz Nazareta« s pozivom na *Evangelje po Mateju*, u kojemu Njega zovu »izjelicom i pijanicom /.../ prijateljem carinika i grešnika«:

Tko ga nasljeđuje kao pjesnika? Kršćanski umjetnici – bit će siguran odgovor. Ipak ne. Ako pod kršćanskim umjetnicima treba razumjeti ono koji vjerni liniji drže se Jeruzalema i skutova hramskih dostojanstvenih

koji pera pretvaraju u cimbale ekskluzivnih hvala i kistove u palme počasti, onda oni nisu nasljedovatelji pjesnika iz Nazareta.

Nasljedovatelji pjesnika iz Nazareta jednostavno su umjetnici. Oni laze se kreću rubom društva i života, koji se ne žacaju stupiti među carinike bludnice, koje Jeruzalem osuđuje zbog bezboštva. Nazarećanin pjesnik preživljuje i nadživjet će u emarginiranima i onima koji perom i kistom laze na marginu života. (Ivan Golub, *Tragovi raja*, »Forum« 1991, 7-8, 215).

Bulgakovljev misterij ostavlja čin Uskrsnuća izvan teksta romana. »Majstorov« roman završava ubojstvom Jude u Getsemanskom vrtu (čega Evandelju nema), pokopom Ješue i ... oživljenim u Pilatovu snu »filozofom«, s poentiranim dijalogom, jednim od ključnih mesta romana:

- Mi ćemo odsada biti uvijek zajedno – govorio mu je u snu odrpani lozof-latalica /.../ Znači, tamo gdje je jedan, bit će i drugi! Kad budem spomenut ja, bit ćeš spomenut i ti! Ja, nahoće, sin nepoznatih roditelja, sin kralja-zvjezdognanca i mlinareve kćeri, ljepotice Pile. (pog. *Pokop*)

Uzašašća Kristova u Majstorovu romanu nema. Nema ga ni u pripođačevu moskovskom tekstu. Ima, međutim, uzašašće Majstorovo i Margaritino. Ono se dešava po volji Ješuinoj, uz pomoć Wolandovu, usrednarne romantike pashalne noći (»Romantični majstore!« - obraća se sano Woland Majstoru!), završnim smirajem u vječnosti. Kljune su riječi koje odaju u tom misteriju nazočnost Nazarenčevu: *mir i oprost*.

O IZDANJIMA MAJSTORA IMARGARITE

Roman *Majstor i Margarita* objavljen je prvi put u časopisu »Moskva« 1966, br. Ili 1967, br. 1, s uvodnom preporukom u Savezu sovjetskih pisaca uglednoga Konstantina Simonova. Taj je tekst preveden na hrvatski (V. Flaker) i objavljen u »Naprijedovu« izdanju 1969. Uz tekst mana objavljen je i Simonovljev uvod, a u prilogu je prevedena Bulgakovljeva sažeta *Autobiografija i odlomak iz Knjige skitnji (Knjiga skitanij)* Konstantina Paustovskog, anegdotske naravi koji govori o odnosu Bulkova i Staljina.

Uskoro je postalo poznato da tekst u »Moskvi« nije potpuni tekst romana. Talijanska naklada »Einaudi« došla je do cenzuriranih epizoda te izvorniku objavila u Bernu već 1967. Čitatelj je morao sam popunjavati tekst kojim je već raspolagao. Europski i američki rusisti bavili su se tajom »tekstologijom«, i držali predavanja o značaju tih izuzetih dijelova romana. Očekivanih senzacija, međutim, nije bilo: tako je npr. ispala očnica u prodavaonici Torgsina (*Torgovja s inostranstvom*), dakle dućanu u kojemu se uvozna roba mogla kupiti za valutu (pogl. 28). Razlozi izuzeća epizode bili su banalni: u šezdesetim i sedamdesetim godinama postojale su »Berjozke«, valutni dućani gdje je stranac ili sretni posjednik dolazio mogao kupiti inače teško dostupnu robu, pa tako i knjige ne osobito poželjene dobnih pisaca. Uostalom, u tim se dućanima uskoro pojavio i - Bulgakov! Znamo: takve je »djutiće« Bulgakov ismijao! Više je odlomaka propušteno, očito zbog sovjetskoga puritanizma. Margariti je bilo dopušteno sve poželjeno. Wolandu, ali je morala na čitatelja ostavljati dojam čedne ruske sovjetske žene. Igrala je tu, dakako, stanovitu ulogu i ruska tradicija: Tatjane u Puškina, Turgenjevljevih plemenitih gospodjica.

Uskoro su ovi fragmenti pripojeni temeljnom tekstu i potpuni je tekst objavljen 1969. u Frankfurtu, dakako na Majni. U Moskvi je integralna verzija romana objavljena 1973, u knjizi M. Bulgakov, *Romany*, u nakladu »Hudožestvennaja literatura«. Ta se verzija smatra kanonskim tekstom, koji su prije priređivani u inozemstvu i prodavani kao integrirani očitovali su neke manjkavosti. Hrvatski prijevod (V. Flaker), objavljen u »Liberu« (Zagreb 1980. i 1985) priređen je prema tom izdanju. Taj je prijevod preuzeo i Ivan Lovrenović u sarajevskom izdanju romana (naklada »Veselin Masleša«) 1990.

God. 1990. objavljeno je napokon u Rusiji izdanje sabranih djela Bulgakovljevih: *Sobranie sotinenij v pjati tomah*.

VAŽNIJA LITERATURA

NA RUSKOM JEZIKU:

- V. Lakšin: *Roman Mihaila Bulgakova »Master i Margarita«*, »Novyj mir« 1968, 6; *Uroki Bulgakova*, »Pamir« 1972, 4.
- L. Skorino, I. Vinogradov, »Master i Margarita«, »Voprosy literatury« 1968, 6.
- M. O. Čudakova: *Tvorceskaja istorija romana Mihaila Bulgakova*, »Voprosy literatury« 1976, 1.
- I. F. Belza, *Genealogija »Mastera i Margarity«*, »Kontekst« 1978.
- B. M. Gasparov, *Iznablijudenij nad motivnoj strukturoj romana M. A. Bulgakova*, »Slavica Hierosolymitana« III, 1979.
- M. Čudakova, *Žizneopisanie M. Bulgakova*, Moskva 1989.
- B. V. Sokolov, *Roman M. Bulgakova »Master i Margarita«*, Moskva 1991.
- V. Nemcev, *Literaturnye tradicii v poetike M. Bulgakova*, Kujbyšev 1991.
- Tvorcestvo M. Bulgakova. Issledovanija, materialy, bibliografija*, I—III, Sankt Petersburg 1991-1995.
- L. Janovskaja, *Treugol'nik Volanda. K istorii romana Master i Margarita*, Kyjiv 1992.

NA DRUGIM JEZICIMA:

- V. Levin, *Das Groteske in M. Bulgakovs Prosa mit einem Exkurs zu A. S. Ščavskij*, Miinchén 1975.
- M. Jovanović, *Utopija Mihaila Bulgakova*, Beograd 1975.
- A. C. Wright, *Mikhail Bulgakov, Life and Interpretation*, Toronto 1978.

H. Rigenbach, *Michail Bulgakovs Roman Master i Margarita, Stil und Gestalt*, Bern 1979.

R. Giuliani, *Michail Bulgakov*, Firenze 1981.

E. Proffer, *Bulgakov, Life and Work*, Ann Arbor 1984.

E. Bazzarelli, ed. *Atti del Convegno »Michail Bulgakov«*, Milano 1985.

Punu bibliografiju do godine objavljanja priredila je E. Proffer, *An International Bibliography of Works by and about Michail Bulgakov*, Ann Arbor (Mich.) 1976.

PRIJEVODI

BULGAKOV U HRVATSKOJ

Gore navedeni podaci o izdanjima *Majstora i Margarite* svjedoče da je hrvatska prevoditeljica, Vida Flaker, slijedila ruska izdanja, najprije časopisno nepotpuno izdanje, a zatim i kanonsko u knjizi, pri čemu valja napomenuti da je svako izdanje pomno dotjerivano kao što je i ovo, pa se mogu u svemu smatrati identičnima. Izdanje iz 1985. pojavljivalo se i na snije na tržištu – bez preinaka. Ovo je izdanje pak ponovno pročitano i poboljšano u skladu s mijenama u standardu, pa i u urbanom leksiku s vremene hrvatske pisane i usmene riječi.

Druga Bulgakovljeva djela nisu u Hrvatskoj obilnije prevođena. Spomenjemo samo neke od objavljenih prijevoda:

*Moliere /dramski tekst/, »Dubrovnik« 1974, 2–i Pod punim naslovom *Gospodin de Moliere*, a u prijevodu Vladimira Gerića i režiji Georgija Para, ovu je dramu izvodilo Kazalište ITD u Zagrebu 1975. i 1976., i u okviru Splitskoga ljeta, u Meštrovićevu kašteletu u srpnju 1975.*

Zoikin stan, prijevod Juraj Bedenicki, »Forum« XXVIII, 1984, 7–8.

Autobiografija

Čičikovljevi doživljaji, prijevod A. Flaker. U knjizi: A. Flaker, *Heretici i sanjari*, drugo, obnovljeno izdanje, Zagreb: »Naprijed« 1988.

Literatura o Bulgakovu nije pratila ono zanimanje koje su očito, bar prema romanu, pokazivali čitatelji. Dakako bilo je više novinskih recenzija, prikaza kazališne predstave, a napisljeku i sporova oko zagubljene filma talijansko-jugoslavenske koprodukcije (red. A. Petrović) snimljene prema romanu *Majstor i Margarita*.

Ovo je prilika da naglasimo kako se taj film zasnivao pretežno na efekta komičnih sekvenci iz moskovskog »života«, dok je bit romana znatno bolje pročitao poljski redatelj Andrzej Wajda, snimivši u Njemačkoj film *Pilat i dragi* u kojem je filmskim sredstvima ispričana »jeršalajimska« priповijest (s Judom!), a suvremenost je predložena prizorima suvremene civilizacije - berlinskim zapravo.

Ovdje navodimo, prema tome, samo one priloge koji su se pojavili u *knjigama*, izostavljajući tekstove, objavljene u novinama, časopisima i zbornicima. Tako možemo u *Pojmovniku ruske avangarde*, 3, Zagreb 1985. čitati prilog talijanske rusistkinje Rite Giuliani *Žanrovi ruskog pučkog teatra i »Majstor i margarita«*, a »bulgakovski« prilozi, pisani za taj projekt, našli su mjesto i u knjizi V. Rister, *Lik u groteskoj strukturi (ruski roman 20. stoljeća)*, Zagreb 1995. Najbolji je uvid u mjesto Bulgakovljeva romana u modernoj svjetskoj književnosti pružio u nas Milivoj Solar u knjizi *Suvremena svjetska književnost*, Zagreb: Školska knjiga 1982.

Sedamdesete godine, kada se na tržištu već bio pojavio »hrvatski Bulgakov«, bile su, ne samo u hrvatskoj književnosti, godine znatnoga zanimanja za autore »fantastične proze«. Ovo je zanimanje generirao u nas i do dje u prvom redu argentinski pisac Borges, pa se govorilo o »hrvatskim borgesovcima«, ali je u tom ozračju našao svoje mjesto i Bulgakovljev roman. Bila su to »vražja vremena« (i poljski je filozof i književnik Leszek Kolakowski objavio u to vrijeme vrlo aktualne *Razgovore s vragom — Rozmowy z diabtem*). Takve je (moguće) dodire ili srodnosti obradila V. Rister u prilogu *O fantastici i groteski Mihaila Bulgakova i hrvatskih prozaika 70-tih godina*, objavljenom u knjizi *Guja u njedrima, panorama novije hrvatske fantastične proze*, ur. I. Župan, Rijeka 1980. Prikazani su: S. Cuić, D. Kekanović, D. Jelačić-Bužimski, P. Pavličić, G. Tribuson, S. Meršnjak.

A. FLAKER

KAZALO

MAJSTOR I MARGARITA 9

prevela Vida Flaker

POGOVOR

Aleksandar Flaker

DESIGN BIBLIOTEKE
DUBRAVKA RAKOCI

GRAFIČKI UREDNIK
BRUNO ABRAMOVIĆ

LEKTORICA
ADELA PAVIČIĆ

KOREKTORI CA
NADA BRNARDIĆ

GRAFIČKA PRIPREMA
LASERplus d.o.o.

NAKLADA NAPRIJED, d.o.o.
ZAGREB, PALMOTIĆEVA 30

ZA IZDAVAČA
ZDENKO LJEVAK, dipl ing.

GLAVNI UREDNIK
MILAN MIRIĆ

TISAK
GRAFIČKI ZAVOD HRVATSKE, d.o.o., Zagreb

ISBN 953-178-118-4

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 821.161.1.-31=163.42

BULOAKOV. Mihail Afanas ević
Majstor i Margarita / Mihail Bulgakov
prevela Vida Flaker. — Zagreb :
Naprjed. 1999. - 456 str.; 21 cm. —
(Vrhovi svjetske književnosti)

Prijevod djela: Master i Margarita /
Mihail Afanas'ević Bulgakov.

ISBN 953-138-118-4

991104106